

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ

Э.Т. Хожиев, Ғ.Т. Хакимов

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ

Тошкент – 2011

Тошкент давлат юридик институти Ўқув-услубий кенгашининг 2010 йил 23 декабрдаги мажлисида 5-сонли баённома билан тасдиқланган ва нашрга тавсия этилган.

УДК: 342.92(075)

67.401

X-70

Э.Т.Хожиев, Ғ.Т.Хакимов.

Маъмурий ҳуқук. Бакалавриятнинг 5А-380100 –
юриспруденция йўналиши талабалари учун ўқув қўлланма.
/ Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. –Т.:
ТДЮИ нашриёти, 2011. – 407 бет.

Сарлавҳада: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги,
ТДЮИ.

ББК 67.401я73

Тақризчилар:

А.Р.Раҳманов – Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат ва жамият қурилиши Академияси “Давлат қурилиши ва ҳуқук”
кафедраси мудири, юридик фанлар доктори, профессор.

А.А.Ли – ТДЮИ “Маъмурий ва молия ҳуқуқи” кафедраси доценти,
юридик фанлар номзоди.

Ушбу ўқув қўлланмада маъмурий ҳуқук фанининг асосини ташкил
этувчи давлат бошқарувининг мазмун-моҳияти, унинг ўзига хос
хусусиятлари, функциялари ва принциплари; маъмурий ҳуқукнинг
предмети, ижтимоий муносабатларни тартибга солиш услуги, тизими ва
манбалари; маъмурий-ҳуқуқий нормалар ва муносабатлар; давлат орган-
лари, давлат хизматчилари; нодавлат ташкилотлари ва жисмоний шахс-
ларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми; давлат бошқаруви фаолиятининг
маъмурий-ҳуқуқий шакллари ва услублари; маъмурий ҳуқукбузарлик ва
маъмурий жавобгарлик; давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш ва
бошқа масалалар ўз ифодасини топган.

© Э.Т.Хожиев, Ғ.Т.Хакимов.

© Тошкент давлат юридик институти, 2011 йил

Маълумки, Ўзбекистон 1991 йили ўз мустақиллигини қўлга киритгандан сўнг маъмурий-бўйруқбозлик, режали-тақсимо тизимидан воз кечиб, “Ўзбек модели” деб ном олган ўз тараққиёт йўлини танлаб олди. Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузасида таъкидлаганларидек, “Биз ишлаб чиққан ва бугунги кунда ҳаётга тадбиқ этаётган ушбу моделнинг маъно-мазмунини – давлат қурилиши ва конституциявий тузумни тубдан ўзгартириш ва янгилаш, иқтисодий мафкурадан ҳоли этиш, унинг сиёсатдан устунлигини таъминлаш, давлат бош ислохотчи вазифасини бажариши, яъни ислохотлар ташаббускори бўлиши ва уларни мувофиқлаштириб бориши, қонун устуворлигини таъминлаш, кучли ижтимоий сиёсат юритиш, ислохотларни босқичма-босқич ва изчил олиб бориш тамойилларига асосланган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни амалга оширишдан иборатдир”¹

Таъкидлаш керакки, мазкур ислохотлар жараёнида фуқаро, жамият ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларни тартибга солиш, давлат органлари фаолиятини янада такомиллаштириш, кадрларни тайёрлаш масаласи биринчи галдаги муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”дан келиб чиққан ҳолда таълим соҳасида туб ислохотлар олиб борилиб, таълим тизими мазмунини таркибий қайта қуриш ва тубдан янгилаш асосий вазифа этиб белгиланди. Ўтган вақтлар мобайнида ўрта, ўрта-маҳсус касб ҳунар ва олий таълимнинг янги давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилди ва тасдиқланди. Миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда унга аниқликлар киритиш, табақалаштирилган таълимга ўтишни тўлиқ амалга ошириш, таълим муассасаларини маҳсус тайёрланган малакали педагог кадрлар билан тўлдиришни

¹ Каримов И.А. “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” Халқ сўзи, 2010 йил 13 ноябрь. - №220 (5135).

таъминлаш, уларнинг фаолиятида ракобатга асосланган муҳитни вужудга келтириш белгиланди.

Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамиятига ўтиш даврида давлат бошқарувини тўғри ташкил этиш ва уни амалга ошириш – ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини эркинлаштириш, жамият ва давлат олдида турган асосий вазифаларни рўёбга чиқаришда катта аҳамиятга эга. Давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш олиб борилаётган маъмурий ислохотлар билан бевосита боғлиқ бўлиб, бошқарувнинг мазмун-моҳиятини ўзгартириш, унинг самарадорлигини ошириш, бошқарувда оптимал механизмни яратишдан иборат.

Маъмурий ҳуқуқ Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимининг асосий тармоқларидан бири бўлиб, жамият ва давлат ҳаётининг турли соҳаларида бошқарув фаолияти билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг асосини ташкил этади.

Тайёрланган “Маъмурий ҳуқуқ” ўқув қўлланмаси амалдаги қонунчилик асосида давлат бошқарувининг назарий-ҳуқуқий масалаларини ёритиб беришни, бошқарувни ташкил этиш ва амалга ошириш амалиётига эътиборни кучайтиришни, уни қайта ташкил этишнинг янги йўналишларини ишлаб чиқишни, давлат бошқарувини кадрлар билан таъминлашни самарали ташкил этишни такомиллаштиришни назарда тутди.

Мазкур қўлланмада, муаллифлар, давлат бошқаруви ва унинг асосий тамойиллари; маъмурий ҳуқуқ предмети, усули, тизими ва манбалари; маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар ва муносабатлар; маъмурий ҳуқуқ субъектлари; маъмурий ҳуқуқий шакллар ва усуллар; маъмурий жавобгарлик; маъмурий жараён ва маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юритиш, шунингдек давлат бошқарувида қонунийлик ва интизомни таъминлаш сингари асосий маъмурий-ҳуқуқий институтларга янгича ёндошган.

Ушбу ўқув қўлланма ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабаларга, аспирантларга, таълим муассасаларининг илмий ходимлари ва ўқитувчиларига, шунингдек маъмурий ҳуқуқ масалалари билан қизиқувчи кенг китобхонлар доирасига мўлжалланган.

Муаллифлардан

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ ЎҚУВ КУРСИГА КИРИШ

1 БОБ. БОШҚАРУВ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ. ИЖРО ҲОКИМИЯТИ.

1. Бошқарув тушунчаси ва турлари

Бошқарув тушунчаси ва турлари
Тушунчаси
Бошқарув – бу бошқарув субъектининг бошқарув объектига нисбатан мақсадга мувофиқ ва доимий таъсир этиш жараёни ҳисобланади ¹ .
Элементлари ²
• бошқарувнинг мақсади ва вазифалари; • бошқарув субъекти ва объекти; • бошқарув функциялари; • бошқарувнинг ташкилий тузилмаси; • тизим элементларининг ягоналиги, мустақиллиги ва ўзаро алоқаси; • фаолиятнинг маълум бир шакл ва усуллари.
Хусусиятлари ³
• тизимни ташкил этиш зарурияти ва унинг функцияланиши; • тизимга мақсадга мувофиқ таъсир этиш (бу орқали олдиндан белгиланган вазифаларнинг бажарилишини таъминловчи муносабат ва алоқаларнинг тартибга солинишига эришилади); • бошқарув субъекти ва объектининг мавжудлиги; • бошқарув иштирокчилари ўртасидаги алоқани боғловчи асосий восита сифатида – ахборотнинг мавжудлиги; • бошқарув тузилишида иерархик тизимлар (элементлар, ички тизимлар, соҳалар, тармоқлар)нинг мавжудлиги;

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. М.: Норма, 2004. – С. 19.

² Кнорринг В.И. Искусство управления: Учебник. – М., 1997. – С. 6.

³ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. М.: Норма, 2004. – С. 21-22.

- бошқарув объектининг бошқарув субъектига бўйсинишининг турли шаклларида, бошқарувнинг усуллари, услублари ва воситаларидан фойдаланиш.

Асосий турлари

- механик, техник бошқарув (техника, машина, технологик жараёнларни бошқариш);
- биологик бошқарув (тирик организмлар ҳаёт фаолияти жараёнларини бошқариш);
- ижтимоий бошқарув (ижтимоий жараёнларни, инсонлар ва ташкилотларни бошқариш).

2. Ижтимоий бошқарув

Ижтимоий бошқарув

Тушунчаси

Бошқарувнинг асосий турларидан бири бўлиб, маълум бир инсонларнинг бошқаларига нисбатан ижтимоий аҳамиятли жараёнларни тартибга солиш ва ижтимоий тизимнинг ривожланишини таъминлаш мақсадида ахборот ёрдамида таъсир этишидир.

Хусусиятлари

Ижтимоий бошқарув – инсонларнинг биргаликдаги фаолияти мавжуд бўлганида амалга оширилиши мумкин

Инсонларнинг биргаликдаги фаолияти, улар ўртасидаги ўзаро алоқалар, умумий вазибаларни бажариш, умумий мақсадга эришиш ўз-ўзидан мавжуд бўлиши мумкин эмас. Бошқарув инсонларни айнан биргаликда фаолият юритиши учун уларни жамоаларга жипслаштиради.

Ижтимоий бошқарувнинг асосий вазибаларидан бири бўлиб – инсонларнинг биргаликдаги фаолияти ва уларнинг ўзаро алоқасини

Бу орқали биргаликдаги фаолият иштирокчиларининг яқка тартибдаги ҳаракатлари мувофиқлаштирилади, бундай фаолиятни тартибга солувчи ва унинг табиатидан келиб чиқувчи умумий функциялар бажарилади.

ташкиллаштириш хисобланади	
Ижтимоий бошқарув инсон хулқ-атворини тартибга солувчи асосий восита сифатида намоён бўлиб, бу мақсадга ижтимоий алоқалар орқали эришади	Бу алоқалар биринчи навбатда ижтимоий бошқарув функцияларини амалга ошириш бўйича субъект ва объект ўртасида юзага келади.
Ижтимоий бошқарув – инсонлар, яъни бошқарув муносабатлари иштирокчилари иродасининг бўйсинишига асосланади	Чунки уларнинг муносабатлари онгли-иродали муносабатдир. Бошқарувчининг иродаси бошқарилувчининг иродасига қараганда устундир. Айнан мана шунда ижтимоий бошқарувнинг ҳокимият хусусиятига эга эканлиги намоён бўлади, яъни бошқарув субъекти – ҳокимият иродасини шакллантиради ва амалга оширади, бошқарув объекти эса унга бўйсинади.
Ижтимоий бошқарув уни амалга оширишнинг махсус механизмига муҳтождир	Бу бошқарув субъектлари, яъни бошқарув (давлат ёки жамоат) органлари тариқасида ташкил этилган маълум бир инсонлар гуруҳи томонидан амалга оширилади. Уларнинг фаолияти ўзига хос аҳамиятга ва махсус шаклга эга бўлиб, бошқарув фаолияти хисобланади.
Турлари	
• давлат бошқаруви; • жамоавий бошқарув; • оила бошқаруви.	

3. Давлат бошқаруви

Давлат бошқаруви
Тушунчаси
Давлат бошқаруви ижро ҳокимиятини амалга ошириш мақсадида ташкил этилади. Ташкилий нуқтаи назардан, давлат бошқаруви – бошқарув субъекти (давлат, давлат органлари ёки мансабдор шахслар)нинг бошқарув объекти (жамият, фуқаролар)га нисбатан ҳокимият таъсири ҳисобланади. Давлат бошқаруви – бу қонун асосида ва уни амалга ошириш мақсадида турли соҳаларда (ижтимоий-маданий, ҳўжалик ва маъмурий-сиёсий қурилиш) давлат бошқаруви функцияларини амалга оширувчи ижро ҳокимияти органларининг мақсадга мувофиқ ташкил этилган, қонуности, ижрочилик-фармойиш бериш ва тартибга солишга қаратилган фаолиятидир¹.
Давлат бошқаруви – ҳар қандай давлат фаолияти сингари қарор қабул қилиш, уни ижро этиш ва унинг ижроси устидан контролни амалга оширишдан иборатдир².
Давлат бошқаруви – бу давлат номидан ва давлат кўрсатмасига биноан амалга ошириладиган бошқарув, яъни фуқаролик жамиятини иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини муҳофаза қилиш, ҳуқуқий ва демократик давлатни мустаҳкамлаш соҳаларида амалга ошириладиган ижрочилик ва фармойиш бериш фаолиятидир³.
Кенг маънода
Давлат бошқаруви – давлатнинг тартибга солиш фаолияти ҳисобланиб, махсус субъектларнинг ижтимоий муносабатларга таъсир этишидир.
Тор маънода
Давлат бошқаруви – бу маъмурий, яъни давлат ҳокимияти ижро органларининг республика ва маъмурий-ҳудудий бўлинмалар доирасидаги фаолиятидир.

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2004. – С. 26-29.

² Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Учебник. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. – С. 7.

³ Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Ким-Кимэн А.Н. Административное право: Учебник. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 12.

Хусусиятлари	
Ижро ҳокимиятини амалга оширишга қаратилган ҳамда қонун чиқариш ва одил судлов фаолиятдан шакли, усуллари ва мазмунига кўра ажралиб турадиган алоҳида фаолият тури ҳисобланади	Давлат бошқаруви – бу қонунлар ва бошқа меъёрий (қонуности) ҳужжатларни қўллаш бўйича олиб бориладиган ижрочилик ва фармойиш бериш фаолиятидир.
Ҳуқуқни қўллаш билан бир вақтда маъмурий ҳуқуқ ижодкорлиги (ҳуқуқ ўрнатиш) фаолиятини амалга оширади	Давлат бошқаруви органлари ҳуқуқ ижодкорлиги шунда намоён бўладики, улар ваколат доирасида бошқа ҳуқуқ субъектлари (бошқарув объекти) учун мажбурий бўлган ҳуқ-атвор қоидаларини ишлаб чиқадилар ва тасдиқлайдилар, уларнинг бажарилиши устидан назоратни амалга оширадилар, маъмурий юрисдикциявий (ҳуқуқни ҳимоя қилиш) фаолиятни юритадилар.
Қонунларни ижро этиш, шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш зарурати юзага келган ҳамма жойда амалга оширилади	Давлат бошқаруви давлат ва жамият ҳаётининг муҳим соҳаларида – ҳўжалик-иқтисодий қурилиш, ижтимоий-маданий ва маъмурий-сиёсий соҳаларда амалга оширилади. Давлат бошқаруви нафақат давлатга қарашли бўлган объектларни, балки нодавлат нотижорат ва бошқа ташкилотларни ҳам қамраб олади (бунда давлат бошқаруви тартибга солиш ва контрол-назорат фаолияти сифатида намоён бўлади).
Давлат томонидан тузиладиган ва ягона давлат бошқаруви органлари тизимини	Давлат номидан ва давлат кўрсатмасига биноан ҳаракат қиладиган ушбу органлар давлат-ҳокимият хусусиятига эга бўлган

ташкил этадиган ижро ҳокимияти органлари томонидан амалга оширилади	ваколатларга эга бўладилар ва компетенция доирасида фаолият юритадилар.
Вертикал (субординациявий, иерархик) ва горизонтал алоқалар ва муносабатлар асосида ташкил этилади	Бошқарув жараёнида энг кўп тарқалган муносабатлар вертикал бўлиб, бошқарув субъектларининг маъмурий ва интизомий бўйсинуви асосида юзага келади. Охириги вақтларда бошқарув жараёнида бошқарув субъектларининг тенглигига асосланган янги шаклдаги горизонтал муносабатларнинг юзага келишини ҳам кузатиш мумкин (масалан, ижро ҳокимияти органлари ўртасида ваколатларни қайта тақсимлаш, оммавий ёки маъмурий-ҳуқуқий шартномаларни тузиш ва ҳ.к.лар).
Ташкил этиш принципига асосланади	Яъни, унга бутун бошқарув механизмининг мақсадга мувофиқ ва доимий функцияланишини таъминловчи хилма-хил шакллар хосдир. Давлат бошқаруви органларининг ташкиллаштириш фаолияти ҳам ташқи, ҳам ички маъмурий функцияларни ижро этишни ўз ичига олади.
Юрисдикциявий хусусиятга эга бўлган ваколатларни ҳам ўз ичига олади	Яъни, ижро ҳокимияти органлари томонидан “мажбурловчи” бошқарувни амалга оширишнинг маъмурий тартибини (суддан ташқари) таъминлайди (масалан, маъмурий жазо ёки маъмурий огоҳлантирув ёхуд маъмурий чеклов чораларини қўллаш).

Қонунийлик принципига амал қилади	Яъни, ижро ҳокимияти органларининг фаолияти қонунларга ва бошқа меъёрий ҳужжатларга асосланади. Бошқарув фаолияти давлат органлари томонидан фақатгина уларга берилган ваколат доирасидагина амалга оширилади.
Функциялари	
Тушунчаси	
Давлат ва уни органларининг функциялари – бу давлат фаолиятининг асосий йўналишлари бўлиб, унинг ижтимоий ҳолатини белгилайди, инсон ва фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларининг амалга оширилишини, давлат ва жамиятни самарали ҳамда бир меъёрда бошқаришни таъминлайди. Давлат бошқаруви функциялари объектив қонуниятлар билан изоҳланади. Ҳар бир функциянинг мазмуни давлат ва давлат бошқаруви олдида турган мақсад, бошқарув объекти хусусиятлари билан белгиланади ҳамда давлат бошқаруви органларининг объектларга ташкилий-ҳуқуқий таъсир кўрсатишининг йўналишларини ўз ичига олади.	
Турлари	
Давлат бошқаруви органлари фаолиятини ахборот билан таъминлаш функцияси	Яъни, давлат бошқаруви фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган ахборотни йиғиш, олиш, қайта ишлаш ва баҳолаш.
Давлат бошқаруви ривожланишининг истиқболлини белгилаш функцияси	Истиқболни белгилаш – бу профессионал тажриба ва амалиёт ҳамда илмий-назарий ютуқларга асосланган маълумотларга таяниб, давлат бошқаруви ва бошқарув органлари фаолияти ривожланишидаги ўзгаришларни, шунингдек, маълум бир ходисалар ва жараёнларнинг натижаларини олдиндан кўра билишдир. Истиқболни белгилаш бошқарув қарорларини қабул қилишда жуда муҳимдир. Бошқарувнинг бу

	функцияси ижтимоий жараёнларнинг натижаларини, истиқболдаги жамият ҳолатини, давлат органлари фаолиятининг самарадорлигини аниқлаш мумкин эмас.
Режалаштириш функцияси	Бу давлат бошқаруви тизимидаги у ёки бу жараёнларнинг йўналишларини, ривожланишнинг сифат ва миқдор кўрсаткичларини, давлат функцияларининг амалга оширилишини белгилаш ҳисобланади. Бундан ташқари, режалаштириш функцияси орқали давлат фаолияти ва бошқарувини такомиллаштириш ва ислоҳ қилишнинг мақсад ва вазифалари ҳамда йўналишлари белгиланади. Мазкур функцияни амалга ошириш жараёнида давлат бошқаруви турли соҳаларидаги алоқаларнинг ривожланиш дастурлари, шунингдек, давлат бошқаруви органлари фаолияти ва тузилишини ўзгартириш ҳамда яхшилаш бўйича дастурлар ишлаб чиқилади.
Ташкил этиш функцияси	Бу ўрнатилган тартиб ва принципларга асосланиб давлат бошқаруви тизимини шакллантириш, бошқарув тизимида бошқарувчи ва бошқарилувчининг тузилишини белгилашдир. Тор маънода, ташкил этиш – давлат органлари, давлат персонали, давлат бошқаруви жараёнлари тузилишини белгилаш ҳисобланади. Ташкил этиш фаолияти – давлат бошқаруви органларининг функцияларини таъминловчи ҳаракатлар ва қарорларни ўз ичига олади.

Фармойиш бериш функцияси	Яъни, давлат органлари ваколатларини ва мансаб мажбуриятларини амалга ошириш, давлат фаолиятининг белгиланган тартибини таъминлаш бўйича юзага келадиган бошқарув муносабатларини кундалик тартибга солишдир. Фармойиш бериш – бу раҳбар давлат хизматчилари (мансабдор шахслар) томонидан тегишли кўрсатмаларни беришдир.
Раҳбарлик қилиш функцияси	Давлат органлари (давлат хизматчилари), бошқарилувчи объектлар фаолиятининг ва айрим ҳаракатларининг коидаларини ва меъёрларини ўрнатиш ҳисобланади. Раҳбарлик қилиш билан бир қаторда “<i>умумий раҳбарлик</i>” термини ҳам мавжуд. Умумий раҳбарлик – бу давлат фаолияти мазмунини белгилашдир.
Мувофиқлаштириш функцияси	Бу турли давлат бошқаруви органлари (давлат хизматчилари) фаолиятини давлат бошқарувининг умумий мақсад ва вазифаларини амалга ошириш учун йўналтиришдир. Мувофиқлаштириш орқали бошқарув фаолиятининг тизими ташкил этилади ва унинг функцияланиши таъминланади. Масалан, бир неча мустақил давлат органлари мавжуд бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзининг ташкилий тузилмасига, мақсад ва вазифаларига эга бўлса ҳамда маълум бир муаммони уларнинг биргаликдаги фаолияти орқали ҳал этиш лозим бўлганда, мувофиқлаштириш ваколатига эга бўлган давлат органини ташкил этиш эҳтиёжи юзага келади.

Контрол қилиш функцияси	Давлат бошқаруви тизими ва унинг тузилишининг ўрнатилган стандарт ва меъёрларга мос келиши ёки мос келмаслигини, давлат органлари фаолиятини ва айрим бошқарув субъектлари ҳаракатининг натижаларини, давлат бошқарувида белгиланган ва амалга оширилган ҳолатларни ўрганиш ва баҳолашдир. Контрол қилиш – бу бошқарув фаолиятининг сифати устидан кузатиш, камчилик ва хатоларни ҳамда бошқарув ҳаракатларининг ва қабул қилинган актларнинг қонунийлик ва мақсадга мувофиқлик принципларига мос келишини аниқлашдан иборат. Давлат фаолиятининг маълум бир соҳаларида у ёки бу ҳаракатларни амалга ошириш устидан давлат ҳокимияти органлари контролни ўрнатадилар. Контролни амалга ошириш вақтида кетма-кетлик, асослантирилганлик, ошкоралик, объективлик, қонунийлик ва оперативликка амал қилиш керак. <u>Контролнинг</u> кенг тарқалган кўринишларидан бири – назорат ҳисобланади. Назорат одатда, маълум бир ҳаракатларнинг (қарорларнинг) қонунийлигини текшириш мақсадидагина амалга оширилади.
Тартибга солиш функцияси	Бу давлат бошқаруви тизимини ва унинг функцияланишини ташкил этиш жараёнида бошқарув усуллари ва услубларидан фойдаланишдир. Тартибга солиш – жамоат тартибини ва ҳавфсизлигини, иқтисодий муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини, демократик рақобат асосларини, фуқаролар ҳуқуқ ва

	эркинликларини таъминлаш мақсадида бошқарув объектлари ҳамда турли ҳуқуқ субъектлари учун умуммажбурий бўлган кўрсатмаларни ўрнатиш ҳисобланади. Тартибга солиш функцияси бир неча йўналишларда амалга оширилиши мумкин. Масалан, меъёрий ҳуқуқий акт орқали маълум бир соҳадаги ҳуқ-атвор қоидаларини белгилаш ёки бошқарувнинг аниқ жараёнларини (сертификатлаш, лицензиялаш, солиққа тортиш, рўйхатга олиш ва ҳ.к.лар) ўрнатиш.
Ҳисобга олиш функцияси	Миқдор шаклида ифодаланган ахборотларни, моддий ресурслар ҳаракатини, бошқарув фаолиятини амалга ошириш натижаларини, давлат органлари ваколатларини, давлат бошқарув қарорларини, бошқарув учун муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳужжатларнинг мавжудлиги ва ҳаракатини инобатга олишдир. Ҳисобга олиш функцияси қандайдир предметларнинг, ҳужжатларнинг, фактларнинг мавжудлигини аниқлаш учун қўлланилади.
Асосий принциплари	
Тушунчаси	
Давлат бошқарувининг ўзига хос хусусиятларини унинг принципларида кўришимиз мумкин. Бизга маълумки, принцип – бу маълум бир фаолиятнинг бошланғич ғояси (асоси) ҳисобланади. Ҳар қандай давлат фаолияти сингари давлат бошқаруви ҳам маълум бир бошланғич ғояларга (принципларга) таянган ҳолда амалга оширилади. Принципларга бўйсинишлик хосдир. Бошқарув принциплари объектив қонунийликни аниқлашнинг ва ундан ақл-идрок билан фойдаланиш шаклларида бири бўлиб ҳисобланади.	

Принципларга сўзсиз риоя қилиш лозимдир. Агар бошқарув принциплари бузилса, у бевосита амалий вазифаларни хал этишга тўсқинлик қилади.

Бошқарувнинг ҳар бир принципи уни тўлалигича акс эттирмай, балки маълум бир жиҳатларини намоён қилади. Шунинг учун ҳам бошқарув принциплари турли-тумандир. Шу билан бирга, улар чамбарчас боғлиқдир. Принципларнинг баъзи бирларига риоя қилиш бошқаларининг амалга оширилишига кўмаклашади ва аксинча, маълум бир принципга риоя этмаслик бошқаларининг бузилишига олиб келади.

Турлари

Қонуннинг устунлиги ва ҳамма учун мажбурийлиги

Бу принципга асосан Ўзбекистон Республикасининг барча қонунлари ва бошқа ҳуқуқий меъёрлари муқаддас бўлиб, уларга барчанинг амал қилиши лозим. Бу принцип асосий қонунимиз бўлган – Конституциянинг 15-моддасида ўз ифодасини топган. Унга биноан Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар.

Жамиятда қонунийлик ва ҳуқуқий тартибот тантана қилмаса, шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари қатъий интизом, ички уюшқоқлик ва масъулият жиҳатидан устувор бўлмаса, қонунлар ва миллий анъаналар, урф-одатлар, умуминсоний қадриятлар ҳурмат қилинмаса, демократик ҳуқуқий давлатни барпо этиб бўлмайди.

Қонунийликнинг ягоналиги

Бу принцип Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунлар бир хилда қўлланилишини, барча

	фуқароларнинг қонун олдида тенглигини англатади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасига биноан Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Ўзбекистон мустақилликка эришгач, ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча жабҳаларини демократлаштириш йўлига ўтди. Жаҳон тажрибасидан маълумки, инсоннинг асосий ҳуқуқ ҳамда эркинликларини қатъий ҳимоя қилмасдан ва уни амалда таъминламасдан туриб, жамиятни демократлаштириш мумкин эмас.
Давлат бошқарувининг халқ манфаатлари йўлида амалга оширилиши	Конституциянинг 7-моддасига биноан халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир. Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади. Ҳуқуқий демократик давлатларнинг олиб борадиган сиёсатини халқнинг хоҳиш-иродаси белгилаб бериши лозим. Мазкур сиёсат инсон ва жамиятнинг фаровонлигини, Ўзбекистондаги барча фуқароларнинг фаровон турмушини таъминлашга қаратилган бўлиши керак. Жумладан, Конституциянинг 14-моддасида давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият

	фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик принциплари асосида амалга оширади, деб кўрсатилган.
Давлат бошқарувида халқнинг иштироки	Ўзбекистон Республикасида қонунийликни таъминлашда ва ҳуқуқий тартиботни мустаҳкамлашда кенг омма иштирок этади. Бу ҳолатни Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир неча моддаларида кўришимиз мумкин. Жумладан, Конституциянинг 9-моддасига биноан жамият ва давлат ҳаётининг энг муҳим масалалари халқ муҳокамасига тақдим этилади, умумий овозга (референдумга) қўйилади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддасига биноан эса, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ва ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эга. Бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини ташкил этиш орқали амалга оширилади.
Давлат бошқаруви ва мақсадга мувофиқлик принципи	Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалдаги қонунларни ва бошқа меъёрий ҳужжатларни аниқ бажариш ҳар бир давлат органи, жамоат бирлашмалари, мансабдор шахс ва фуқаролар учун шартдир. Аммо ҳаётда шундай кишилар ва раҳбарлар борки, улар ўзларининг қонунга ҳилоф хатти-ҳаракатларини, гўё қонуннинг эскириб қолганлиги билан ва бугунги кун талабларига жавоб бера олмаслиги билан ёхуд қонунда маҳаллий шароит

	ҳисобга олинмаган, деган баҳоналар билан оклайдилар. Башарти, амалдаги қонунлар эскириб қолган бўлса, у белгиланган тартибда давлат ҳокимиятининг олий вакиллик органи – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан ўзгартирилади ёки бекор қилинади. Мамлакатимизда қонунларнинг ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши халқнинг кенг иштирокида демократик асосда ўтади.
Давлат бошқарувининг аҳоли ҳуқуқий-маданий даражаси билан боғлиқлиги	Қонунийлик аҳоли маданий даражаси билан, давлат органлари, жамоат бирлашмалари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти билан боғлиқ бўлади. Инсонларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти канча юқори бўлса, қонунийлик ва ҳуқуқ тартибот таъминланади, қонун бузилиши шунчалик кам бўлади.
Давлат бошқарувининг демократик жараёнлар билан боғланганлиги	Давлат бошқаруви демократия билан узвий боғлиқдир. Халқ давлат ҳокимиятини ўзи ишонч билдириб сайлаган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳамда ҳокимият органлари орқали амалга оширади. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Давлат бошқаруви – демократик тартибларга бўйсинишни талаб қилади, демократик тартиблар, ўз навбатида,

4. Ижро ҳокимияти ва давлат бошқаруви

• **Ижро ҳокимияти** – Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимиятини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнидаги муҳим категориялардан биридир.

• **Ижро ҳокимияти** – абстракт сиёсий-ҳуқуқий категория бўлиб, давлат ҳокимияти мавжудлигини кўрсатади, қонунларни ва унинг меъёрларини ҳаётга татбиқ қилиш мақсадида амалга оширилади, давлат органларининг доимий функцияланишини, инсонларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни, жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлайди. Ижро ҳокимиятининг мазкур функцияларини бажариш орқали бошқарув ҳаракатлари амалга оширилади ва бошқарув қарорлари қабул қилинади.

• “Давлат бошқаруви” термини эса, амалий ташкилий-ҳуқуқий маънога эга. Давлат бошқаруви – бу ижро ҳокимиятини амалга ошириш шаклидир.

• **Давлат бошқаруви** – бу давлат механизмнинг самарали ва мақсадга мувофиқ ишлашини таъминловчи давлат фаолиятидир. Ҳуқуқ ижодкорлиги, ҳокимият ваколатларини ва давлат мажбурловини амалга ошириш ҳамда тартибга солиш давлат бошқарувининг ажралмас элементлари ҳисобланади.

• Кўпгина юридик адабиётларда ижро ҳокимияти – сиёсий-ҳуқуқий, давлат бошқаруви эса – ташкилий-ҳуқуқий категория сифатида кўрсатиб ўтилади. Бу иккала давлат-ҳуқуқий категория ҳам мавжуд бўлишга ҳақлидир. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, давлат бошқарувисиз давлат ҳокимияти механизмнинг ишлашини тасаввур қилиб бўлмайди.

• “**Ижро ҳокимияти**” тушунчаси “**давлат бошқаруви**” тушунчасига қараганда торроқ бўлиб, унинг самарали функцияланиши давлат бошқаруви тизимини ташкил этиш даражасига боғлиқдир. Шу билан бирга, ижро ҳокимияти – давлат бошқаруви жараёнида амалга ошириладиган ҳокимият ваколатларининг ҳажми ва хусусиятларини белгилаб беради.

• **Ижро ҳокимияти** органлари давлат бошқаруви ташкилий тузилмасининг асосини ташкил этиб, турли ижтимоий жараёнларга, инсонларнинг ҳаракатлари ва фаолиятига бевосита бошқарув таъсирини кўрсатади. Ижро ҳокимияти бошқарув шаклида ва бошқарув жараёнлари воситасида амалга оширилади.

• **Ижро ҳокимияти** – бу маълум бир муносабатлар тизими бўлиб, унинг асосий элементларидан бирини – бошқарув ташкил этади. Ижро ҳокимияти – давлат аппарати махсус тузилмалари (давлат бошқарув органлари)нинг фаолияти орқали ижтимоий муносабатларга таъсир кўрсатади.

Демак, **давлат бошқаруви** – давлат фаолиятининг шундай турики, унинг доирасида давлат ҳокимиятининг бир бўлаги бўлган ижро ҳокимияти амалга оширилади.

Ю.М.Козловнинг кўрсатишича, маъмурий ҳуқуқ фанини ўрганиш – ижро ҳокимияти тушунчасини ва унинг ижтимоий аҳамиятини аниқлаб олишдан бошланади. Ижро ҳокимияти – алоҳида турдаги категория ҳисобланади. Ижро ҳокимияти – давлат ҳокимиятининг бир кўриниши бўлиб, у ёки бу масала бўйича қабул қилинган қарорларни ижро этишдан иборатдир. Ижро ҳокимияти фаолияти жараёнида ижрочилик билан бир вақтда унинг иккинчи асосий элементи – фармойиш бериш ҳам юзага келади. Бошқача айтганда, ижрочиликни фармойиш беришсиз тасаввур қилиш мумкин эмас¹.

Ижро ҳокимияти моҳиятига кўра, **А.П.Алехин** фикрича, давлат бошқаруви фаолиятининг мазмунини ташкил этади ҳамда биринчи навбатда унинг функционал йўналтирилганлигини (ижрочиликни) ифода этади².

Юқоридагилардан келиб чиқиб ижро ҳокимиятининг қуйидаги асосий хусусиятларини кўрсатиш мумкин:

• ижро ҳокимиятини амалга ошириш жараёнида у ёки бу масала бўйича қабул қилинган қарор ижро этилади. Ижро ҳокимияти шундай давлат фаолиятики, унда қонун ва бошқа меъёрий ҳужжатларда ифодаланган ҳуқуқ меъёрлари қўлланилади (ижро этилади). Бу орқали – амалдаги қонунчилик талабларини бевосита ва тўғридан-тўғри ижро этиш; ижро ҳокимияти таъсири остида

¹ Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003. С. 7-8.

² Алехин А.П., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. М., 1994. – С. 13.

бўлган объектларнинг нормал ва самарали ишини таъминлаш; фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларининг амалга оширилишини, давлатнинг жамият олдидagi мажбуриятларининг бажарилишини таъминлаш мақсадига эришилади;

- ижро ҳокимияти – ўзини намоён этишнинг алоҳида ҳуқуқий шаклларига: меъёрий ва якка тартибдаги актларни қабул қилиш ваколатига эга. Мазкур шакллар орқали ижро ҳокимиятини амалга ошириш жараёнидаги барча асосий вазифалар ҳал этилади. Юридик адабиётларда бу актлар бошқарувнинг ҳуқуқий актлари сифатида ҳам кўрсатиб ўтилади;

- ижро ҳокимияти – аниқ субъект ифодаланишига эга, яъни ижро ҳокимиятини амалга ошириш махсус субъектлар зиммасига юкланган. Шу сабабли, давлат-ҳокимият механизмида алоҳида бўғинни ташкил этувчи ижро ҳокимияти органлари мавжуд.

Амалдаги қонун ҳужжатларига биноан ижро ҳокимияти органларига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, ҳокимлар бошчилиқ қиладиган ижроия аппарати ва бошқа давлат ва ҳўжалик бошқаруви органлари киради.

УМУМИЙ ҚИСМ

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ АСОСИЙ ИНСТИТУТЛАРИ

2 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ – ҲУҚУҚ ТАРМОҒИ, ФАН ВА ЎҚУВ КУРСИ СИФАТИДА

1. Маъмурий ҳуқуқ тушунчаси, мазмуни ва предмети

Маъмурий ҳуқуқ тушунчаси, мазмуни ва предмети
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқ – бу Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимининг мустақил тармоғи бўлиб, давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солиувчи ҳуқуқий меъёрлар йиғиндисидан иборат.
Мазмуни
• Маъмурий ҳуқуқ – оммавий (давлат) ҳуқуқининг асосий тармоқларидан бири бўлиб, ижро ҳокимияти органлари тизимини ташкил этиш ва уларнинг фаолият кўрсатиши соҳасидаги муносабатларни, самарали давлат хизматини ташкил этишни, ижро ҳокимияти функцияланишида қонунийликни таъминлашни тартибга солади. Маъмурий ҳуқуқ – ҳуқуқ тизимининг йирик, мураккаб ва ривожланган тармоқларидан бири ҳисобланади. Бу, унинг тартибга солинувчи предметининг ўзига хос хусусиятларидан, муносабатларнинг кенг камровлигидан келиб чиқади. Ижро ҳокимияти, бошқарув фаолияти ва бошқарувнинг ўзи давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини камраб олганлиги сабабли, маъмурий ҳуқуқ – ҳуқуқ тизимида марказий ўринни эгаллайди ҳамда бошқа ҳуқуқ тармоқларига таъсир кўрсатади ёки, аксинча, уларнинг таъсирига учрайди¹ • Маъмурий ҳуқуқ меъёрлари давлат ҳуқуқи меъёрларидан келиб чиққан ҳолда, аввало давлат бошқарувига хос бўлган

¹ Каранг: Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. – М. "Норма", 2004. С. 57-63.

хусусиятларни ва унинг бошқа давлат фаолияти турлари билан (қонунчилик, суд, прокурор назорати) ўзаро муносабатини, шунингдек, давлат бошқаруви принципларини мустаҳкамлайди.

- Маъмурий ҳуқуқ – давлат органларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибини, унинг вазифа ва мақсадларини, ваколатлари ҳамда ҳуқуқий мақомининг бошқа томонларини, тузилиши ва фаолият жараёнини белгилаб беради.

- Маъмурий ҳуқуқ – давлат ва бошқа ваколатли органлар (мансабдор шахслар) томонидан ўрнатиладиган ҳамда давлат ва давлат тузилмалари, нодавлат тузилмалари, фуқаролар ўртасидаги муносабатларни тартибга солишда қўлланиладиган ҳуқуқий меъёрларни ўзида ифода этади.

Маъмурий ҳуқуқнинг предмети

Маъмурий ҳуқуқнинг предметида давлат бошқаруви жараёнида юзага келадиган қуйидаги ижтимоий муносабатлар гуруҳини киритиш мумкин:

- ташкилий жиҳатдан бири иккинчисига бўйсинадиган давлат органлари ўртасидаги муносабатлар (масалан, вазирлик ва давлат қўмиталарининг уларга бўйсинган бошқарма ва бўлимлари ўртасида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар);

- бир-бирига бўйсинмайдиган давлат органлари ўртасидаги муносабатлар (масалан, икки вазирлик, вазирлик ва давлат қўмитаси ўртасида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар);

- давлат органлари ва уларга бўйсинадиган корхона, муассаса ва ташкилотлар ўртасидаги муносабатлар;

- давлат органлари ва жамоат бирлашмалари ўртасидаги муносабатлар;

- давлат органлари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатлар¹.

¹ Қаранг: Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право. – Зерцало, 1998.; Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др./ Т.. “Адолат”, 1999., Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право. М. Норма, 2004., Козлов Ю.М. Административное право. – М.. Юристъ, 2003., Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Ким-Кимэн А.Н. Административное право. М.. ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.

2. Маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усуллари

Маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усуллари	
Тушунчаси	
Маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усули – бу бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг ҳулқ-атворини тартибга солувчи ҳуқуқий воситалар ёки усулларнинг муайян мажмуидир.	
Асосий турлари	
Ёзма буйруқ, кўрсатма	
Тушунчаси	Ёзма буйруқ, кўрсатма – ҳуқуқ меъёрида назарда тутилган шароитларда у ёки бу ҳаракатни амалга ошириш, яъни бошқача эмас, балки айнан шундай ҳаракат қилиш учун тўғридан-тўғри юридик мажбуриятни зиммага юклашда ифодаланади.
Мазмуни	Маъмурий ҳуқуқий тартибга солиш учун давлат органи ёки мансабдор шахс томонидан чиқариладиган кўрсатмалар ҳосдир. Маъмурий муносабатларнинг бошқа томони ушбу кўрсатмага бўйсинишга мажбур. Бу шуни англатадики, давлат органининг ҳокимият кўрсатмалари ёрдамида давлат амалда ўзининг бошқарув фаолияти соҳасидаги ваколатларини амалга оширади.
Таъқиқлаш, ман этиш	
Тушунчаси	Таъқиқлаш, ман этиш – амалда бу ҳам кўрсатма, аммо у тескари, яъни ҳуқуқ меъёрида назарда тутилган шароитларда у ёки бу ҳаракатларни амалга оширмаслик бўйича юридик мажбуриятни зиммага юклашдир.
Масалан:	• Ўқотар қуроллар ва ўқ-дориларни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш асосий тирикчилик манбаи овчилик бўлган шахсларга нисбатан қўлланилиши мумкин эмас. • Маъмурий қамоққа олиш чораси ҳомиладор аёлларга, уч ёшгача боласи бўлган аёлларга, ўн тўрт ёшгача бўлган боласини якка ўзи тарбиялаётган шахсларга, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга, биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронларига нисбатан қўлланилиши мумкин эмас ва ҳ.к.

Рухсат бериш	
Тушунчаси	Рухсат бериш – ҳуқуқ меъёрида назарда тутилган шароитларда у ёки бу ҳаракатларни ўз хоҳиши бўйича амалга ошириш учун юридик рухсат берилишидир.
Масалан:	• Маъмурий жазо чорасини қўлланувчи орган (мансабдор шахс) содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарликнинг хусусиятига қараб ҳуқуқбузарликнинг маст ҳолда содир этилиши ҳолатини айбни оғирлаштирувчи ҳолат деб топмаслиги мумкин.
	• Содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарлик кам аҳамиятли бўлган тақдирда, шу ишни кўриб чиқишга ваколати бўлган орган (мансабдор шахс) ҳуқуқбузарни маъмурий жавобгарликдан озод этиб, уни огоҳлантириш билан қифояланиши мумкин ва ҳ.к..

3. Маъмурий ҳуқуқнинг функция ва принциплари

Маъмурий ҳуқуқнинг функция ва принциплари	
Тушунчаси	
Функция – субъектларнинг мақсади, вазифалари ва ваколатлари билан белгиланадиган фаолиятнинг асосий йўналишларидир.	
Маъмурий ҳуқуқнинг функцияси – маъмурий ҳуқуқнинг ҳуқуқ тизимидаги ташқи ифодасини, ташқи мазмунини аниқлаш имконини берадиган категориядир.	
Турлари	
Тартибга солиш функцияси	Жамоат тартибини ва ҳавфсизлигини, иқтисодий муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини, демократик рақобат асосларини, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида бошқарув объектлари

	ҳамда турли ҳуқуқ субъектлари учун умуммажбурий бўлган кўрсатмаларни ўрнатиш ҳисобланади. Тартибга солиш функцияси бир неча йўналишларда амалга оширилиши мумкин. Масалан, меъёрий ҳуқуқий акт орқали маълум бир соҳадаги ҳуқуқ-атвор қоидаларини белгилаш ёки бошқарувнинг аниқ жараёнларини (сертификатлаш, лицензиялаш, солиққа тортиш, рўйхатга олиш ва ҳ.к.лар) ўрнатиш.
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш функцияси	Бошқарув муносабатларида ўрнатилган тартиб-қоидаларга риоя этишни, шунингдек, бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлайди.
Ҳуқуқни ижро этиш функцияси	Ижро ҳокимиятини амалга оширилиши маъмурий-ҳуқуқий нормалар орқали таъминланади. Бошқача айтганда, маъмурий ҳуқуқ ижро ҳокимиятини амалга оширилишининг ҳуқуқий шакли, ифодасидир.
Ҳуқуқ ижодкорлиги функцияси	Давлат бошқарувида маъмурий-ҳуқуқий нормаларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш орқали ижро ҳокимияти субъектларининг ваколатларини аниқлаш ва тақсимлаш фаолияти билан белгиланади.
Ташкил этиш функцияси	Ўрнатилган тартиб ва принципларга асосланиб давлат бошқаруви тизимини шакллантириш, бошқарув тизимида бошқарувчи ва бошқарилувчининг тузилишини белгилашдир. Тор маънода, ташкил этиш — давлат органлари, давлат

	персонали, давлат бошқаруви жараёнлари тузилишини белгилаш ҳисобланади. Ташкил этиш фаолияти – давлат бошқаруви органларининг функцияланишини таъминловчи ҳаракатлар ва қарорларни ўз ичига олади.
Мувофиқлаштириш функцияси	Турли давлат бошқаруви органлари (давлат хизматчилари) фаолиятини давлат бошқарувининг умумий мақсад ва вазифаларини амалга ошириш учун йўналтиришдир. Мувофиқлаштириш орқали бошқарув фаолиятининг тизими ташкил этилади ва унинг функцияланиши таъминланади.
Принциплари	
Қонунийлик принципи	Ўзбекистон Республикасининг барча қонунлари ва бошқа ҳуқуқий меъёрлари муқаддас бўлиб, уларга барчанинг амал қилиши лозим. Бу принцип асосий қонунимиз бўлган – Конституциянинг 15-моддасида ўз ифодасини топган. Унга биноан Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар.
Ҳокимиятлар тақсимланиши принципи	Давлат бошқарувининг самарали амалга оширилиши учун, албатта, давлат органларининг ҳокимият-ваколатлари қонуний тартибда аниқ кўрсатиб ўтилган бўлиши лозим. Мазкур принцип – ҳар бир давлат

	органининг қандай фаолият билан шуғулланишини, қандай ваколатларга эга эканлигини, яъни давлат органлари фаолиятининг доирасини белгилаб беради.
Шахснинг эркинлиги, унинг ҳуқуқ ва манфаатлари устуворлиги принципи	Бошқарув давлат сиёсатини амалга оширишнинг асосий восита сифатида, биринчи навбатда шахс ва унинг манфаатлари устунлигини инобатга олиши лозим. Айнан давлат бошқарувини амалга ошириш орқали шахсларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари амалга оширилади, уларнинг муҳофазаси таъминланади.
Ошкоралик принципи	Давлат бошқаруви соҳасида инсонларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари билан боғлиқ бўлган ҳар қандай қонун ҳужжати, оммага эълон қилинмасдан туриб татбиқ этилиши мумкин эмас. Давлат бошқарувининг самарали амалга оширилишида – давлат органларининг фаолияти, қабул қилинаётган қонун ҳужжатларига нисбатан фуқаролар (жамоат бирлашмалари) билдирган фикрларни инобатга олиш ҳам катта аҳамиятга эгадир.
Функция ва ваколатларни тақсимлаш принципи	Мазкур принцип орқали давлат бошқарув органлари ўртасида ваколатлар ҳамда функциялар тақсимланади. Ҳар бир давлат органи, шу жумладан давлат бошқаруви органлари ўзларининг олдида турган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун, ўзининг қуйи тузилмаси ўртасида ваколатларни тақсимлаши лозим.

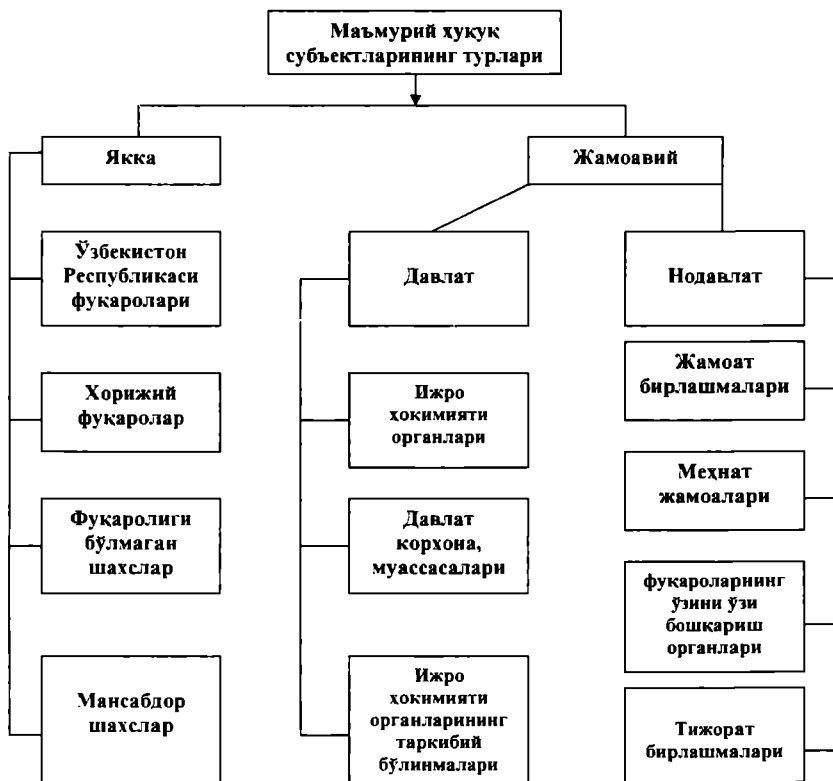
Жавобгарлик принципи	Амалдаги қонунчиликда давлат органларининг, унинг мансабдор шахсларининг ва фуқароларнинг қонунчилик талабларига риоя этилишини таъминлаш мақсадида, мажбурлов чоралари ҳам ўрнатилади. Бу нафақат давлатнинг, балки жамиятнинг ҳам, алоҳида шахсларнинг ҳам ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилади.
-----------------------------	---

4. Маъмурий ҳуқуқнинг субъектлари тушунчаси ва тизими

Маъмурий ҳуқуқнинг субъектлари тушунчаси ва тизими
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқнинг субъектлари – маъмурий қонунчилик меъёрлари билан ўрнатилган асосларда, давлат бошқарувини амалга оширишда иштирок этувчи жисмоний ва юридик шахслар (ташкилотлар)дир. Маъмурий ҳуқуқ субъектлари – оммавий бошқарув фаолияти томонларининг бири бўлиб, қонунчилик билан маълум бир ҳуқуқларга, мажбуриятларга, ваколатларга, жавобгарликка, маъмурий-ҳуқуқий муносабатларга киришиш қобилиятига эга бўлган бошқарув муносабатларининг иштирокчиларидир. Маъмурий ҳуқуқ субъектлари томонидан уларга берилган ҳуқуқлар ва мажбуриятларни бажариш аниқ бир ҳуқуқий муносабат доирасида амалга оширилади¹.
Турлари
Якка (индивидуал)
• фуқаролар; • хорижий фуқаролар; • фуқаролиги бўлмаган шахслар; • мансабдор шахслар.

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. М.: Норма, 2004. С.121-124.

Жамоавий субъектлар	
Давлат ташкилотлари	• ижро ҳокимияти органлари (давлат бошқарув органлари); • давлат корхона, муассаса ва ташкилотлари (корпорациялар, концернлар ва бошқ.); • ҳокимият ваколатларига эга бўлган ижро ҳокимияти органларининг таркибий бўлинмалари.
Нодавлат ташкилотлари	• жамоат бирлашмалари; • меҳнат жамоалари; • ўзини ўзи бошқариш органлари; • тижорат тузилмалари.

1-схема. Маъмурий ҳуқук субъектларининг турлари.

Маъмурий ҳуқук субъектларининг маъмурий-ҳуқуқий мақоми	
	Ҳуқук субъекти умумий ҳуқук лаёқатининг бир тури бўлиб, қонунчилик билан ўрнатилган ва давлат томонидан қаролатилган ҳамда аниқ бир субъектнинг (фуқаро, давлат органи, давлат хизматчиси, мансабдор шахс, нодавлат тузилмалари ва ҳ.к.лар) турли ҳуқуқий муносабатларда иштирок этиш қобилиятидир.

Маъмурий хуқуқий лаёқат	Маъмурий ҳуқуқий лаёқат – бу маълум бир ҳуқуқларга эга бўлиш ва мажбуриятларни бажариш, ҳаракатларни амалга ошириш ва қарорлар қабул қилиш, маъмурий иш кўзғатиш ва маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини кўриб чиқиш, ҳуқуқий меъёрларни бузиш ва қонун билан ўрнатилган талабларга риоя этмаганлик учун жавобгарликка тортилиш қобилиятига эга бўлишдир. Маъмурий ҳуқуқий лаёқат аниқ бир маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг юзага келишида, мазкур ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиларининг аниқ ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлишида хизмат килади. Маъмурий ҳуқуқ субъектлари томонидан ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг амалга оширилиши – ҳуқуқий муносабатларни юзага келтирувчи юридик фактлар билан таъминланади. Маъмурий ҳуқуқ субъектининг ҳуқуқий лаёқати – унга нисбатан юридик жавобгарликни қўллаш қобилиятини ҳам юзага келтиради.
Маъмурий муомала лаёқати	Жисмоний шахс ёки давлат маъмурияти вакилининг маълум бир ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган ўз хатти-ҳаракатларини англаши ва тўғри баҳолаши, уларга амал қилиши ҳамда уларни қўллашнинг қонуний эканлигини кафолатлаш қобилиятидир. Муомала лаёқати шахснинг маълум бир қобилияти сифатида қуйидаги элементлардан ташкил топган бўлиши мумкин: • ўзларига тегишли бўлган ҳуқуқларни мустақил амалга ошириш; • ўрнатилган ваколатларни амалга ошириш ва бошқарувнинг ҳуқуқий актларини қабул қилиш; • маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов чораларини қўллаш; • фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини тан олиш, кафолатлаш ва ҳимоя қилиш; • фуқароларга, давлат органига ёки юридик шахсга келтирилган зарар учун ҳуқуқий жавобгарликка тортилиш;

• маъмурий ёки интизомий ҳуқуқбузарлик (ножўя хатти-ҳаракат) содир этганда, тегишлича маъмурий ёки интизомий жавобгарликка тортилиш.

Маъмурий ҳуқуқ субъектларида маъмурий муомала лаёқати турлича юзага келади. Муомала лаёқати юзага келишининг асосий шарти бўлиб, субъектлар ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва ваколатларининг хусусиятлари ҳисобланади.

Маъмурий қонунчилик маъмурий ҳуқуқ субъектларининг муомала лаёқатини турли асосларга кўра белгилайди:

а) ёшга қараб (масалан, фуқароларнинг умумий асосларда маъмурий жавобгарликка тортилиши 16 ёшдан бошланади ёки фуқароларнинг ҳарбий хизматни ўташи 18 ёшдан бошланади);

б) мансабни эгаллаганлик ҳолатига қараб (масалан, давлат-ҳокимият ваколатларини фақатгина махсус ҳуқуқий меъёрлар билан ваколат берилган шахслар томонидан амалга оширилади);

в) ҳуқуқларни амалга ошириш ва мажбуриятларни бажаришнинг ҳуқуқий тартибига қараб (масалан, фавқулодда ҳолатларда шахсларнинг ҳуқуқлари чеклаб қўйилган бўлиши мумкин);

г) рўйхатга олиш ёки бошқа маъмурий жараёнларни олиб бориш натижасига қараб (масалан, маъмурий ҳуқуқ субъекти ҳисобланган айрим ташкилотлар ўз фаолиятини фақатгина тегишли тартибда уларнинг устави рўйхатга олингандан ёки рухсатнома (лицензия) берилгандан сўнг амалга ошириш имкониятига эга бўлади).

Маъмурий муомала лаёқатига эга бўлишнинг ҳуқуқий асослари меъёрий ҳуқуқий актларда ўрнатилади.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг маъмурий ҳуқуқ субъекти сифатида намоён бўлиши, маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда иштирок этиши кўп жихатдан ҳуқуқ субъекти эканлигига, яъни маъмурий ҳуқуқ лаёқати ва маъмурий муомала лаёқатининг мавжудлигига боғлиқдир.

5. Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимида маъмурий ҳуқуқнинг тутган ўрни

Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимида маъмурий ҳуқуқнинг тутган ўрни

Конституциявий ҳуқуқ билан ўзаро муносабати

Конституциявий ҳуқуқ давлатнинг ижтимоий тузилиши ва давлат сиёсатининг асослари, давлат билан шахс ўртасидаги ўзаро муносабатлар, миллий-давлат ва маъмурий-худудий тузилиш, давлат органлари тизимининг асослари, инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини белгилаб беради.

Мазкур ҳуқуқ соҳаси барча давлат органлари учун умумий бўлган ташкил этиш ва фаолият кўрсатиш принципларини белгилаб беради. Маъмурий ҳуқуқ меъёрлари эса, юқоридагиларга асосланиб, давлат бошқарувида уларни қўллашни тартибга солади.

Конституциявий ҳуқуқ фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини белгилаб беради. Маъмурий ҳуқуқ эса уларни амалга ошириш тартибини белгилаб беради, янада аниқлаштиради; фуқароларнинг ҳуқуқий мақомини бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан тўлдиради; фуқаролар томонидан ҳуқуқ, эркинлик ва мажбуриятлар бажарилишининг бошқарув механизмини белгилаб беради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига биноан фуқаролар давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг ноқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқига эгадир. Ушбу жараён конституциявий ҳуқуқ меъёрлари билан тартибга солинган. Маъмурий ҳуқуқ эса, мана шу шикоятларнинг қайси органга тегишлилигини, шикоятни кўриб чиқиш муддати ва тартибини белгилаб беради.

Молия ҳуқуқи билан ўзаро муносабати

Молия ҳуқуқи давлатнинг молиявий фаолияти соҳасидаги ижтимоий муносабатларни, яъни давлат ва маҳаллий органлар олдида турган вазифа ва функцияларнинг амалга оширилишини таъминлаш мақсадида пул маблағлари жамғармаларини ташкил этиш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш жараёнидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солади.

Давлатнинг молиявий фаолияти ўз мазмунига кўра давлат бошқарувининг бир кўриниши ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан олганда, молия ҳуқуқининг тартибга солиш предмети маъмурий ҳуқуққа қараганда торроқдир.

Молия ҳуқукида ижтимоий муносабатларни тартибга солишда тўғридан-тўғри буйруқ бериш усули (маъмурий ҳуқук сингари) қўлланади.

Давлат молиявий фаолиятини амалга оширувчи давлат органларининг молия соҳасидаги ваколатларининг мазмунини молия ҳуқуқи меъёрлари, уларни амалга ошириш жараёнини эса, маъмурий ҳуқук меъёрлари тартибга солади.

Маъмурий ҳуқук молия соҳасидаги бошқарув муносабатларини тартибга солса, молия ҳуқуқи молиявий муносабатларнинг ўзини тартибга солади.

Меҳнат ҳуқуқи билан ўзаро муносабати

Маъмурий ҳуқук меъёрлари меҳнат муносабатларини тартибга солувчи давлат бошқарув органларининг (масалан, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари) ваколатини белгилаб беради. Меҳнат муносабатлари соҳасидаги бошқарув актларининг мазмунини меҳнат ҳуқуқи, ушбу актларни чиқариш тартибини маъмурий ҳуқук белгилайди. Масалан, фуқаро корхона билан меҳнат шартномасини тузганида меҳнат ҳуқуқи меъёрлари билан тартибга солинадиган муносабатларга киришади. Корхона раҳбарининг ходимни ишга қабул қилиш тўғрисида чиқарган буйруғи маъмурий ҳуқук томонидан тартибга солинади. Давлат аппаратидаги хизмат маъмурий ҳуқук томонидан ҳам, меҳнат ҳуқуқи томонидан ҳам тартибга солинади.

Жиноят ҳуқуқи билан ўзаро муносабати

Маъмурий ҳуқук ўзида кўпгина умуммажбурий бўлган қоидаларни (масалан, йул ҳаракати, паспорт тизими, санитария ва ҳ.к.лар) мужассамлаштиради. Маъмурий ҳуқук фани қандай ҳуқукбузарликлар маъмурий ҳуқукбузарлик ҳисобланишини, уларни кўриб чиқиш тартибини, маъмурий жавобгарлик ва жазони белгилаб беради.

Жиноят ҳуқуқи эса, қандай хатти-ҳаракатлар жиноят ҳисобланиши ва булар учун қандай жиноий жавобгарлик чоралари қўлланилишини белгилаб беради. Бу икки ҳуқук тармоғи бир-бирининг меъёрларини ҳаракатга келтириши мумкин. Масалан, тақроран маъмурий ҳуқукбузарликни содир этиш жиноий жавобгарлик меъёрларини, ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган қилмишлар эса маъмурий жавобгарлик меъёрларини ҳаракатга келтиради.

Фуқаролик ҳуқуқи билан ўзаро муносабати

Маъмурий ҳуқуқ фуқаролик ҳуқуқи билан чамбарчас боғлиқдир. Бу икки ҳуқуқ тармоғи айрим ҳолатларда бир хилдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солиди, лекин турли усуллар ёрдамида. Масалан, ваколатли давлат органининг буйруғига биноан бир хўжалик ташкилоти бошқасига бино ёки иншоотни беради. Бунда давлат бошқарув органи ҳокимият усулидан фойдаланади, яъни маъмурий ҳуқуқ ёрдамида икки хўжалик юритувчи ташкилотининг мулкӣ муносабати тартибга солинади. Фуқаролик ҳуқуқи эса, мазкур ташкилотлар ўртасида юзага келадиган шартнома муносабатларининг мазмунини белгилаб беради.

6. Маъмурий ҳуқуқ тизими

Маъмурий ҳуқуқ тизими	
Тушунчаси	
Маъмурий ҳуқуқ тизими – унинг давлат бошқаруви жараёнида юзага келадиган муносабатлар билан объектив белгиланган ички тузилиши, маъмурий-ҳуқуқий меъёрларнинг муайян изчилликда бирлашиши ва жойлашишидир. Маъмурий ҳуқуқ тизими маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар ва институтларни бирлаштиради.	
Таркиби	
Умумий қисм	Бунда давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнининг умумий томонларини белгилаб берувчи маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар (давлат бошқарувининг мазмуни ва принципларини, маъмурий-ҳуқуқий тартибга солишнинг механизмларини, субъектларнинг ҳуқуқий мақомини мустаҳкамловчи ва бошқа нормалар) назарда тутилган.
Махсус қисм	Бунда жамиятнинг алоҳида соҳаларида (иқтисодиёт, ижтимоий-маданий, маъмурий-сиёсий) амалга ошириладиган давлат бошқарувининг хусусиятларини белгилаб берувчи маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар ўз ифодасини топган.

Институтлари

Маъмурий ҳуқуқнинг институтлари ижтимоий муносабатларнинг муайян турини тартибга солиди. Одатда, маъмурий-ҳуқуқий институтлар – маъмурий-ҳуқуқий меъёрларнинг унча катта бўлмаган барқарор гуруҳи бўлиб, ижтимоий муносабатларнинг маълум бир турини тартибга солишга қаратилади.

Маъмурий ҳуқуқ тармоғи ўз ичига қатор институтларни олади ва улар тармоқнинг таркибий қисми, бўлаги сифатида намоён бўлади. Айни пайтда улар муайян мустақиллик хусусиятига эга. Зеро, маъмурий-ҳуқуқий институтлар маълум даражада мустақил ижтимоий муносабатларни тартибга солиди.

Турлари

- давлат бошқаруви принциплари;
- фуқароларнинг (жисмоний шахсларнинг) маъмурий-ҳуқуқий мақоми;
- ижро ҳокимияти органларининг маъмурий-ҳуқуқий мақоми;
- давлат хизмати;
- нодавлат (жамоат бирлашмалари) ташкилотларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми;
- ташкилот ва муассасаларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми;
- давлат бошқарувининг маъмурий-ҳуқуқий шакллари;
- давлат бошқарувининг маъмурий-ҳуқуқий усуллари;
- маъмурий жавобгарлик;
- маъмурий процесс;
- давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш;
- иқтисодий соҳани бошқаришнинг маъмурий-ҳуқуқий асослари;
- ижтимоий-маданий соҳани бошқаришнинг маъмурий-ҳуқуқий асослари;
- маъмурий-сиёсий соҳани бошқаришнинг маъмурий-ҳуқуқий асослари.

7. Маъмурий ҳуқуқ фан сифатида: тушунчаси, предмети, вазифалари и методологияси

Маъмурий ҳуқуқ фан сифатида: тушунчаси, предмети, вазифалари и методологияси	
Тушунчаси	
Маъмурий ҳуқуқ фани – бу Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий фанининг таркибий қисми бўлиб, мазкур ҳуқуқ соҳаси тўғрисидаги ҳуқуқий қарашлар, фикрлар, назарий мулоҳалар, маъмурий ҳуқуқни ва у томонидан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатларни ривожлантириш масалаларига оид турли концепция ва нуқтаи назарларнинг умумий тизимидир.	
Предмети	
Маъмурий ҳуқуқ фанининг тадқиқот предмети бўлиб маъмурий қонунчиликнинг таҳлили, давлат бошқаруви ривожланишининг умумий қонуниятлари ҳисобланади.	
Вазифалари	
• маъмурий ҳуқуқдаги мавжуд муаммоларни аниқлаш, шунингдек, мазкур муаммоларни ҳал этишнинг самарали йўллари ишлаб чиқиш; • маъмурий ҳуқуққа оид нормаларнинг самарадорлигини текшириб бориш, уларни қўллаш амалиётини ўрганиш, номувофик нормаларни аниқлаш, маъмурий ҳуқуқни ривожлантириш бўйича тегишли тавсия ва таклифлар ишлаб чиқиш.	
Предметни тадқиқ қилиш методлари	
Умумий методлар	
Анализ	Объектни у таркиб топган элементларга ажратиш.
Синтез	Элементларни яхлит ҳолга келтириш.
Аналогия	Икки ёки ундан ортиқ предметнинг ўхшашлигини уларнинг бошқа сифатларини солиштирган ҳолда аниқлаш.
Махсус, илмий методлар	
Тизимли	Объектни бир тизим сифатида ўрганиш, унинг ички ва ташқи алоқаларини аниқлаш.
Қиёсий-ҳуқуқий	Маъмурий ҳуқуқ тизимини хорижий

	мамлакатларнинг ўхшаш тизимлари билан солиштирган ҳолда ўрганиш.
Формал-юридик	Бунда маъмурий ҳуқуқ бошқа ижтимоий-ҳуқуқий соҳалар (иқтисодиёт, сиёсат, экология ва бошқ.)дан ажратилиб, “соф” ҳолатда ўрганилади.

8. Маъмурий ҳуқуқ ўқув курси сифатида

Маъмурий ҳуқуқ ўқув курси сифатида	
Тушунчаси	
Ўқув курси сифатида маъмурий ҳуқуқ – бу олий ва ўрта махсус юридик ўқув юртларида давлат бошқаруви тўғрисидаги ҳуқуқий билимларни беришга мўлжалланган, таълим бериш методикаси талабларига жавоб берадиган мажбурий предмет ҳисобланади.	
Ўқув курсининг мақсади ва вазифалари	
“Маъмурий ҳуқуқ” ўқув курсини ўқитишдан мақсад – мазкур ҳуқуқ соҳаси тўғрисида талабаларда ўзларининг профессионал функцияларини самарали амалга оширишлари учун юқори малакали ҳуқуқшунос кадрларни тайёрлашда зарур бўлган тасаввур, билим, малака ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат. Вазифаси – маъмурий ҳуқуқнинг назарий асослари ва асосий институтларининг мазмуни, шунингдек иқтисодиёт, ижтимоий-маданий, маъмурий-сиёсий ва тармоқлараро соҳаларни маъмурий-ҳуқуқий тартибга солишнинг ҳуқуқий механизми ҳақида изчил назарий билим беришдан иборат.	
Ўқув курсини ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар	
Курсни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар Давлат таълим стандартидаги малакавий тавсифга мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, талаба фанни ўзлаштиргандан кейин: • маъмурий ҳуқуқнинг ҳозирги ҳолати ва унинг Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимида тутган ўрни; • мамлакатни модернизация ва ислоҳ қилиш, иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш	

шароитида маъмурий ҳуқуқ ривожланишининг асосий йўналишлари ҳақида **тасаввурга эга бўлиши**;

- маъмурий ҳуқуқ моҳияти ва асосий институтлари;
- давлат бошқарувининг турли соҳаларини маъмурий-ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида **назарий билимларга эга бўлиши**;

- маъмурий ҳуқуқ нормаларини излаш ва тўғри тадбиқ этиш;
- бошқарув ҳуқуқий актлари лойиҳаларини тайёрлаш;
- маъмурий-ҳуқуқий муаммолар бўйича ўз қарашларини тўғри ифодалаш ва асослаб бериш сингари **амалий кўникмаларга эга бўлиши**;

- бошқарув ҳуқуқий актлари лойиҳаларини тайёрлашда;
- маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда юзага келадиган аниқ ҳолатларни кўриб чиқиш ва ҳал этишда;

- маъмурий-ҳуқуқий муаммолар бўйича ўз қарашларини асослаб бериш вақтида маъмурий ҳуқуқ нормаларидан фойдаланиш каби **малакаларни эгаллаши**;

- маъмурий ҳуқуқ нормаларини излаш ва тўғри қўллашда;
- бошқарув ҳуқуқий актлари лойиҳаларини тайёрлашда;
- маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда ҳуқуқий низоларни таҳлил қилиш ва ҳал этишда;

- маъмурий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг Конституция ва халқаро-ҳуқуқий стандартларга мувофиқлиги устидан мониторинг олиб боришда;

- маъмурий-ҳуқуқий соҳада ҳуқуқий қарорларни қабул қилиш ва бошқа ҳуқуқий ҳаракатларни амалга оширишда **компетентли бўлиши лозим**.

Маъмурий ҳуқуқ фанининг ўқув курсидан фарқи

Ўқув курси тегишли фанга асосланган бўлади. Курснинг мазмун-моҳияти асосан фаннинг эришган ютуқларига, маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар ёки нормалар нечоғли олимлар, тадқиқотчилар томонидан ўрганилганлик даражасига боғлиқ бўлади. Соҳага оид илмий тадқиқотлар бир тизимга солинмаган бўлиши, фанда муайян бўшлиқлар, унинг очилмаган қирралари кўп учраши мумкин. Лекин ўқув курси тўлиқ ва узлуксиз бўлиши лозим.

Илмий тадқиқотларнинг натижа ва хулосалари диссертациялар, монографиялар, илмий мақола ва маърузаларда ўзининг ифодасини

топса, маъмурий ҳуқуқ ўқув курсининг мазмуни дарсликлар, ўқув кўлланмалари, дастурлар, маъруза матнларида акс эттирилади. Тадқиқотлар барчасининг хулосалари ёки натижалари ўқув курсида ифодаланиши шарт эмас. Ўқув курсида фаннинг талабалар учун энг зарур бўлган устувор жиҳатлари кўрсатилиши керак. Масалан, ижтимоий таъминот соҳасида кўплаб тадқиқотлар амалга оширилганига қарамай, ўқув курсида мазкур соҳани бошқаришнинг мазмуни уч ёки тўрт саҳифада очиб берилиши мумкин.

9. Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари: тушунчаси, турлари ва шакллари

Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари: тушунчаси, турлари ва шакллари	
Тушунчаси	
Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари – маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг ташки ифодаланиш шаклидир.	
Маъмурий ҳуқуқ манбаларининг турлари	
Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси	Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – маъмурий ҳуқуқнинг асосий манбаси сифатида, давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга оширишнинг бошланғич ҳуқуқий асосларини белгилаб берган.
Қонунлар	Бир неча давлат бошқаруви органларининг ҳуқуқий мақоми жорий қонунларда ўз ифодасини топган (масалан, Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 августда қабул қилинган “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни – Ўзбекистон Республикасида давлат солиқ хизмати органларини ташкил этиш тартибини, уларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаб беради).
Ўзбекистон Республикаси	Давлат бошқарув органларининг ҳуқуқий мақоми, уларнинг асосий

Президентининг Фармонлари	вазифа ва функциялари белгилаб берилади (масалан, 2003 йил 9 декабрда қабул қилинган “Республика давлат бошқаруви органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-3358-сонли Фармон).
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари	Давлат-бошқарув соҳасида у ёки бу фаолиятни амалга ошириш тартиб-қоидалари тасдиқланади (масалан вазирликлар, давлат кўмиталарининг Низоми).
Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари меъёрий ҳужжатлари	Давлат-ҳокимий ваколатларидан фойдаланиб, турли ижтимоий муносабатлар тартибга солинади.
Қоидалар	Бошқарув процессининг барча томонлари учун мажбурий ҳисобланади, Президент фармони ёки Ҳукумат қарори билан тасдиқланади (масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан 2007 йил 16 мартда тасдиқланган “Алкоголли маҳсулотлар билан чакана савдо қилиш қоидалари”).
Низом	<i>предметли</i> – конкрет тартибга солиш предметига эга бўлади, муайян фаолиятни амалга ошириш тартибини белгилайди (масалан, 2007 йил 28 апрелда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тартиби тўғрисида”ги Низом; 2007 йил 7 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган “Тамаки хом ашёсини ферментлаш ва тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш фаолиятини

	лицензиялаш тартиби тўғрисида”ги Низом); <i>органик</i> – давлат органларининг мақомини, вазифаларини, функцияларини, ваколатларини ва унинг фаолиятининг ташкилий асосларини белгилаб беради (масалан, 1999 йил 14 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тўғрисида”ги Низом).
Йўриқнома, Тартиб, Кўрсатма, Услубий кўрсатмалар	Ижро ҳокимияти органлари томонидан бўйсинув остидаги субъектлар фаолиятини аниқлаштириш, тартибини белгилаш мақсадида қабул қилинади (масалан, 2007 йил 12 январда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ва Ички ишлар вазирлиги томонидан тасдиқланган “Ижро ҳаракатлари амалга оширилаётган жойларда жамоат тартибини сақлаш бўйича Йўриқнома”; 2000 йил 29 майда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ва Ички ишлар вазирлиги томонидан тасдиқланган “Автотранспорт воситаларини тасарруф этиш ва уларни бошқариш ҳуқуқини берувчи ишончномаларни расмийлаштириш бўйича Кўрсатма”; 2001 йил 22 майдаги Архитектура ва қурилиш Давлат қўмитасининг “Қурилиш бюджет ва марказлаштирилган кредитларнинг маблағлари ҳисобга амалга оширилаётган объектлар бўйича тендер савдоларга Хужжатлар тайёрланганида иш ҳақини тўлаш учун маблағлар миқдорини аниқлаш бўйича Услубий кўрсатмалар”и).

Уставлар	• давлат органларининг интизомий уставлари (масалан, 1998 йил 27 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси божхона органларининг Интизомий Устави); • муайян соҳада фаолиятни ташкил этишга оид уставлар (масалан, 1997 йил 21 июлда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги Юристлар малакасини ошириш марказининг Устави).
Кодекслар	• маъмурий жавобгарликни белгиловчи нормаларни акс эттиради (Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси); - у ёки бу соҳадаги ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи нормалар гуруҳини акс эттиради (масалан, 1997 йил 26 декабрда қабул қилинган Божхона кодекси; 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган Шаҳарсозлик кодекси ва бошқ.).

3 Боб. МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ НОРМАЛАР

1. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тушунчаси ва хусусиятлари

Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тушунчаси ва хусусиятлари
Тушунчаси
Маъмурий-ҳуқуқий нормалар – бу давлат томонидан ўрнатилган, давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солиш мақсадида ушбу муносабатлар субъектларининг юридик ҳуқуқлари ва мажбуриятларини белгилайдиган, шунингдек, ҳуқуқлар бузилганда ёки мажбуриятлар бажарилмаганда уларнинг жавобгарлигини ўрнатадиган ва мажбурий чоралар билан таъминланадиган ҳуқ-атвор қоидаларидир. Маъмурий-ҳуқуқий нормалар – муайян хатти-ҳаракат қоидаларидан иборат бўлиб, давлат томонидан белгиланади, бошқа ижтимоий меъёрлардан, масалан, ахлоқ меъёрларидан фарқланади. Шу сабабли, уларга риоя этиш мажбурий бўлиб, улар бузилган ҳолларда, давлатнинг мажбурлов чоралари қўлланилади.
Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг функциялари
• давлат бошқарувининг бутун бир тизимини ташкил этиш ва унинг функцияланишини тартибга солишни таъминлаш; • давлат бошқаруви соҳасида фуқароларнинг ва уларнинг нодавлат тузилмаларининг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятларини самарали амалга оширилишини таъминлаш; • давлат бошқарувида иштирок этувчи шахсларнинг ҳуқ-атвор (юриш-туриш) доирасини белгилаш; • давлат бошқаруви соҳасида оммавий-ҳуқуқий манфаатларнинг бевосита ифодаланишини таъминлаш; • тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар доирасида қонунийлик ва давлат интизомини таъминлаш¹.
Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг хусусиятлари
• давлат томонидан ўрнатилади ва уларнинг бажарилиши мажбурий ҳисобланади;

¹ Административное право: учебник / Под ред. Ю.М.Козлова, Л.Л.Попова. – Москва: Юристъ, 2000. – С. 52-53.

- давлат бошқаруви соҳасида юриш-туриш қоидаларини белгилайди;
- маъмурий ҳуқук томонидан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар иштирокчиларининг юридик ҳуқуклари ва мажбуриятларини аниқлаб беради;
- ҳуқуклар бузилганда ёки мажбуриятлар бажарилмаганида давлатнинг мажбурлов чоралари орқали ижтимоий муносабатларни химоя қилади ва бошқ.

2. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тузилиши

Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тузилиши	
Гипотеза	
Ҳуқуқий меъёرنинг ҳаракатга келишини ва унинг диспозицияси қандай шароитларда амалга оширилишини, шунингдек, ҳаётий шароит ва мавжуд ҳолатларни белгилаб беради.	
Диспозиция	
Ҳуқуқий меъёرنинг бир қисми бўлиб, унда ҳуқук тармоғи тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар иштирокчиларининг ҳуқуклари, мажбуриятлари, хатти-ҳаракатлари доираси кўрсатиб ўтилади.	
Санкция	
Ҳуқуқий меъёرنинг таркибий қисми бўлиб, унда диспозицияси қисмида белгиланган талабнинг бажарилиши ёки бажарилмаганлиги учун қўлланиладиган таъсир этиш чоралари назарда тутилади.	

3. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг турлари

Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг турлари	
Тартибга солиш предметиға кўра	
Моддий	• бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг ҳуқук ва мажбуриятларини, шунингдек жавобгарлигини белгилайди; • ижро ҳоқимияти амалга оширилиши лозим бўлган ҳуқуқий режимни белгилайди.

Процессуал	Моддий нормаларни амалга оширилиш тартибини белгилайди.
Юридик мазмунига кўра	
Мажбурият юкловчи	Муайян ҳаракатларни албатта амалга ошириш лозим бўлган юридик ҳокимият кўрсатмаларини ўз ичига олади.
Таъқиқловчи	У ёки бу ҳаракатларни амалга оширишнинг таъқиқланишини назарда тутди.
Ваколат берувчи	Давлат бошқаруви соҳасидаги ижтимоий муносабатлар иштирокчиларига юридик ҳокимият кўрсатмалари доирасида ўз ихтиёри бўйича ҳаракат қилиш имкониятини назарда тутди.
Ифодаланиш шаклига кўра	
Ёзма	Масалан, 1994 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий жавобгарлик тўғрисида”ги Кодекси.
Оғзаки	Масалан, ЙПХ ходимининг йўл ҳаракати қоидаларига риоя этиш лозимлиги тўғрисидаги огоҳлантируви.
Конклюдент	Ҳаракатлар, имо-ишоралар, белгиларда ифодаланади, масалан, ЙПХ ходимининг автотранспортни тўхтатиш тўғрисидаги ишораси.
Амал қилиш вақтига кўра	
Муддатли	Амал қилиш муддати кўрсатилган бўлади (масалан, амалда бўлиш вақти кўрсатилган йўл ҳаракати белгиси).
Муддатсиз	Номуайян муддатда, бекор қилингунга қадар амалда бўлади (масалан, қонунлар).

4. Маъмурий-ҳукукий нормаларни амалга ошириш ва уларнинг ҳаракати

Маъмурий-ҳукукий нормаларни амалга ошириш ва уларнинг ҳаракати	
Тушунчаси	
Маъмурий-ҳукукий нормаларни амалга ошириш – бу маъмурий-ҳукукий нормалардаги коидаларни ҳаётга тадбик этишдир.	
Маъмурий-ҳукукий нормаларни амалга оширишнинг шакллари	
Ижро этиш (амал қилиш)	Тартибга солинаётган муносабат ишрокчиларининг юридик кўрсатма, таъқиқлаш ёки рухсат бериш каби коидаларга аниқ ва бир хилда амало қилишларини билдиради. Ижро этиш (амал қилиш) – маъмурий-ҳукукий нормаларни амалга оширишнинг асосий шаклларида биридир.
Қўллаш (тадбик этиш)	Ваколатли орган (мансабдор шахс) томонидан индивидуал ҳукукий актларни чиқариш (масалан, жамоат бирлашмасини рўйхатдан ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилиш).
Маъмурий-ҳукукий нормаларнинг ҳудуд бўйича ҳаракати	
Мамлакат миқёсида	Республика даражасида қабул қилинган нормалар.
Муайян ҳудуд доирасида	Маҳаллий миқёсда қабул қилинган нормалар.
Маъмурий-ҳукукий нормаларнинг шахслар доираси бўйича ҳаракати	
Ўзбекистон Республикаси фуқароларига нисбатан	Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, қонунларида ва бошқа норматив ҳужжатларида белгиланган нормалар.

Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан	Айрим нормалар мазкур шахсларга нисбатан татбиқ этилмайди, масалан, сайлов ҳуқукидан фойдаланиш, ҳарбий хизматни ўташга оид ва бошқ.
Давлат органларига нисбатан	Давлат бошқарув органларининг фаолиятини тартибга солувчи Низом ёки Уставлар фақат шу органларнинг ўзигагина тааллуқли бўлади.
Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг вақт бўйича ҳаракати	
Номуайян муддатда амалда бўлувчи нормалар	Расман уларга ўзгартишлар киритилгунга ёки бекор қилингунга қадар амалда бўлади. Маъмурий-ҳуқуқий нормалар имзоланган кундан ёки унда кўрсатилган муддатдан эътиборан кучга киради.
Муддатли	Муайян вақт мобайнида назарда тутилган ҳолатлар якунига етгунига қадар амалда бўладиган нормалар.

4 БОБ. МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАР

1. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг тушунчаси ва хусусиятлари

Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг тушунчаси ва хусусиятлари
Тушунчаси
Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар – бу давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнида юзага келадиган ва маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар билан тартибга солинган ижтимоий-ҳуқуқий муносабатларнинг бир туридир.
Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг хусусиятлари
• бу муносабатлар давлат бошқаруви жараёнида (ёки соҳасида) юзага келади; • бу муносабатларнинг мажбурий субъекти бўлиб давлат номидан оммавий-ҳуқуқий манфаатларни кўзлаб ҳаракат қилувчи давлат бошқаруви (ижро ҳокимияти) органлари ҳисобланади; • бу муносабатлар ҳокимият-бўйсинув ва томонларнинг юридик тенг эмаслиги билан тавсифланади; • бу муносабатлар оммавий ёки индивидуал манфаатларни кондириш мақсадида бошқарув вазифалари ва функцияларини амалга ошириш бўйича юзага келади; • бу муносабатлар ташкиллаштириш хусусиятига эга, яъни улар давлат бошқарувининг бошқарув объектига ташкилотчилик таъсири доирасида юзага келади; • бу муносабатлар қонунийликни таъминлашнинг алоҳида ҳуқуқий тартиби ва ўзининг ҳуқуқий ҳимояси билан ажралиб туради¹.

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. М.: Норма, 2004. – С. 105-116.

2. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг таркиби

Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг таркиби	
Субъект	
Тушунчаси	
Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг субъекти бўлиб, унда иштирок этувчи томонлар, яъни бошқарув жараёнида маълум бир ваколатга эга бўлган (давлат бошқарув органлари, мансабдор шахслар) ёки бошқача маъмурий-ҳуқуқий мақомга эга бўлган шахслар (фуқаролар, жамоат бирлашмалари) ҳисобланади. Муносабат субъектлари маъмурий-ҳуқуқий лаёқат талабларига жавоб бериши, яъни маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда иштирок эта олиш имкониятига бўлиши, маъмурий-ҳуқуқий нормалар билан белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиши лозим.	
Турлари	
Якка (индивидуал)	Улар қаторига маъмурий-ҳуқуқий мақомга эга бўлган барча жисмоний шахслар (фуқаролар, фуқаролиги бўлмаган шахслар, хорижий фуқаролар, давлат хизматчилари, мансабдор шахслар ва ҳ.к.), шунингдек, ижро ҳокимиятининг мансабдор шахслари киради.
Жамоавий	Юридик шахслар, шунингдек, турли давлат органлари киради.
Объект	
Тушунчаси	
“Объект” сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб, “мавзу” деган маънони англатади. Ҳар қандай ҳуқуқий муносабат маълум бир жараёнларни тартибга солишга қаратилган муайян бир вазифани бажаради. Шу сабабли объектсиз ҳуқуқий муносабат бўлиши мумкин эмас. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг объекти бўлиб эса, маъмурий ҳуқуқ субъектларининг ҳаракатлари (қарорлари), уларнинг ижобий ёки салбий хулқ-атвори ҳисобланади.	

Мазмуни
Тушунчаси
Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг мазмунини – маъмурий ҳуқуқ субъектларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари, жавобгарлиги, таъкирлар, чекловлар ташкил этади. Ҳуқуқшунос олим Д.Н.Бахрах, маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг мазмунига юқоридагилардан ташқари, уларни амалга ошириш, ижро этиш, уларга риоя этиш ва ҳимоя қилишнинг процессуал-ҳуқуқий тартибини ҳам киритади¹ Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар мазмунининг асосий элементи бўлиб оммавий ҳуқуқлар ва мажбуриятлар ташкил этади. Субъектлар мазкур ҳуқуқлар ва мажбуриятларни амалга ошириш орқали оммавий-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиларига айланади.

3. Маъмурий ҳуқуқда юридик фактлар

Маъмурий ҳуқуқда юридик фактлар
Тушунчаси
Юридик фактлар – меъёр талабидан келиб чиққан ҳолда томонлар ўртасида маълум бир ҳуқуқий муносабатни юзага келтирувчи ҳолатлардир. Юридик фактлар маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг зарурий шарти, аниқ талаби сифатида майдонга чиқади. Жамиятда турли-туман ҳолатлар ва шарт-шароитлар мавжуд бўлиб, уларнинг ҳаммаси ҳам юридик факт бўлиб ҳисобланмайди. Муайян ҳодиса ва ҳолатларни юридик факт деб эътироф этиш, давлатнинг хоҳиш-иродасига боғлиқдир. Юридик фактлар нафақат маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни юзага келтириш, балки ўзгартириши ёки бекор қилиши ҳам мумкин. Юридик фактлар ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишда катта аҳамиятга эгадир.

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право. М.: Норма, 2004. – С. 108.

Турлари	
Хатти-ҳаракатлар	
Қонуний	Ҳамма вақт маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар талабига мос келади. Бунда юридик факт сифатида муносабат иштирокчиларининг қонунга мувофиқ ҳаракати намоён бўлади (масалан, шахс 16 ёшга тўлганида унинг фуқаролик паспортини олиш ҳуқуқи пайдо бўлади. Паспортни олар экан, фуқаро билан тегишли давлат органи ўртасида маъмурий-ҳуқуқий муносабат юзага келади).
Ноқонуний	Маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар талабларига мос келмайдиган, уларни бузадиган ҳаракатлардир. Бу – давлат бошқаруви соҳасига хос бўлган интизомий ва маъмурий ноҳўя ҳаракатлардир.
Ҳаракатсизлик	
Қонун билан белгиланган хатти-ҳаракатларни қасддан бажармаслик (масалан, ички ишлар ходими томонидан жамоат тартибини саклашга қаратилган чораларнинг кўрилмаслиги, шахсларнинг тегишли ҳудуддан рўйхатдан ўтмасликлари).	
Воқеа-ҳодисалар	
Ҳодисалар одамларнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолда содир бўладиган фактлардир (инсоннинг туғилиши, маълум бир ёшга етиши, ўлими, табиий офат ва бошқалар).	
Хусусиятлари	
• юридик фактлар натижасида – конкрет маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар юзага келади, ўзгаради ёки бекор бўлади, яъни улар маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг юзага келиши учун мос шарт-шароит ҳисобланади; • ҳуқуқий муносабат иштирокчиси иродасининг натижасини ўзида ифода этади; қонуний хатти-ҳаракатларнинг асосий тури сифатида ижро ҳокимияти субъектларининг ҳуқуқий актлари хизмат қилади.	

4. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг турлари

Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг турлари	
Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг вазифаси ва функционал белгиланишига кўра	
Тартибга солувчи	Ҳуқуқ субъектларининг мўътадил хулқ-атвори, ҳуқуққа мувофиқ хатти-ҳаракатларининг натижасида юзага келадиган муносабатлар. Мазкур муносабатлар ёрдамида жисмоний шахслар ва ташкилотларнинг мақсадга мувофиқ фаолиятига эришилади.
Муҳофаза қилувчи	Ҳуқуқбузарликни содир этиш ва бу учун давлатнинг мажбурлов чораларини қўллаш зарурияти асосида юзага келадиган муносабатлар.
Маъмурий-ҳуқуқий муносабат субъектларининг ўртасидаги муносабатларнинг мазмунига кўра	
Вертикал	Вертикал маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар айнан ҳокимият муносабатларидир. Мазкур муносабатлар бўйсинув мавжуд бўлган томонлар ўртасида юзага келади ҳамда фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардан фарқ қилган ҳолда, уларда томонларнинг тенглиги мавжуд эмас. Вертикаллик деганда – бир томонда юридик-ҳокимият ваколатлари мавжудлигини, иккинчи томонда эса бундай ваколатларнинг мавжуд эмаслигини (масалан, фуқаролар) ёки ваколат доираси торроқ эканлиги (масалан, қўйи турувчи орган) тушуниш лозим. Айнан вертикал маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда бошқарув субъектининг у ёки бу объектга бевосита бошқарув таъсири амалга оширилади. Давлат бошқаруви соҳасидаги маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг вертикаллигини англатувчи қуйидаги хусусиятларни кўрсатиб ўтишимиз мумкин:

• вертикал муносабатларнинг асосий (бош) кўрсаткичи ҳисобланган – “*томонлар тенгсизлиги*”нинг мавжудлиги; бошқарув субъектида юридик-ҳокимият ваколатларининг мавжудлиги;

• томонларнинг тенгсизлиги бир томонинг (бошқарув объекти) иккинчи томонга (бошқарув субъекти) *бўйсиниши*, яъни “ҳокимият - бўйсинув”га асосланиши;

• маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда бўйсинув ҳамма вақт ҳам аниқ намоён бўлмайди. Масалан, фуқаро ёки нодавлат ташкилоти бошқарув субъектига (ижро ҳокимиятига) ташкилий жиҳатдан бўйсинмаган ёхуд ижро ҳокимияти органларининг ҳаммаси ҳам тўғридан-тўғри бўйсинувга эга эмас. Лекин мазкур ҳолларда ҳам томонларнинг тенгсизлиги яққол намоён бўлади;

• давлат бошқаруви соҳасида бўйсинув тўғрисида гапирганда, биринчи навбатда ташкилий жиҳатдан бўйсинувни назарда тутиш лозим;

• вертикал хусусиятдаги аксарият маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар бўйсинув мавжуд бўлмаган томонлар ўртасида ҳам юзага келиши мумкин. Лекин бу ҳолда ҳам, бир томон ўз ваколати доирасида ўзига бўйсинмаган иккинчи томон учун мажбурий бўлган ҳуқуқий актни қабул қилиши мумкин;

• давлат бошқаруви соҳасида контрол-назорат фаолияти кенг доирада амалга оширилиб, унинг субъектлари сифатида ижро ҳокимияти органлари (мансабдор шахслар)нинг ўзи намоён бўлади. Масалан, махсус ташкил этиладиган давлат органлари томонидан амалга ошириладиган маъмурий назорат юридик-ҳокимият хусусиятига эга

	бўлиб, ташкилий жихатдан бўйсинмаган бошқарув объектларига нисбатан амалга оширилади; • маъмурий-ҳуқуқий меъёрларда кўрсатиб ўтилган талаблар доирасида бошқарув субъектлари уларга бўйсинмаган шахсларга (фуқароларга, нодавлат тузилмаларига) ўзларининг юридик-ҳокимият иродасини ифода этиши мумкин ва ҳ.к.лар.
Горизонтал	Горизонтал маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда бир томоннинг иккинчи томонга нисбатан юридик-ҳокимият иродасининг устунлиги мавжуд эмас. Маълум бир маънода, горизонтал маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда томонлар тенг ҳисобланади. Горизонтал маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар вертикал маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар сингари кўп тарқалган эмас. Чунки улар қайсидир маънода маъмурий-ҳуқуқий тартибга солиш доирасидан четга қолган. Лекин давлат бошқаруви соҳасида бундай муносабатларнинг юзага келиши мумкин. Давлат бошқаруви соҳасидаги маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар ўртасида горизонтал муносабатларни ажратиш олиш мушкулдир. Чунки улар вертикал муносабатлар сингари яққол намоён бўлмайди. Лекин бошқарув амалиётига асосланиб, горизонтал маъмурий-ҳуқуқий муносабатларга қуйидагиларни киритиш мумкин: • <i>бевосита бошқарув таъсирига қўмаклашувчи муносабатлар.</i> Бу муносабатлар вертикал муносабатларга хизмат қилади, яъни бир томонлама юридик-ҳокимият қарорини қабул қилиш учун шарт-шароитлар яратиш беришга қаратилади. Горизонтал муносабатлар бир даражада

	бўлган бошқарув субъектлари ўртасида юзага келади. Масалан, биргаликда меъёрий хужжатни қабул қилиш учун тайёргарлик кўриш; ҳамкорликда бошқарув ҳаракатларини амалга ошириш; биргаликда кўшма тadbирларни (мажлисларни) олиб бориш; идоралараро, маслаҳат ёки мувофиқлаштирувчи кенгашларни ташкил этиш бўйича муносабатлар; • <i>бевосита бошқарув таъсири амалга оширилгандан кейин юзага келадиган муносабатлар</i>, яъни бир томонлама тартибда қабул қилинган қарорнинг самарали ижро этилишига шароитлар яратиб бериш бўйича юзага келадиган муносабатлар; • <i>маъмурий-процессуал хусусиятдаги муносабатлар</i>. Бундай муносабатларда ҳам томонлар тенг ҳуқуқли даражага эга бўлади. Масалан, фуқароларнинг шикоятларини, маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини кўриб чиқиш жараёнида юзага келадиган муносабатлар. Бу муносабатларнинг мазмунини маъмурий-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш ташкил этади; • турли хилдаги шартнома шаклига эга бўлган <i>маъмурий-қелишув хусусиятига эга бўлган муносабатлар</i>. Масалан, у ёки бу лавозимдаги ишга қабул қилиш тўғрисида олдиндан қелишув.
Фаолиятнинг йўналишига кўра¹	
Ички	Давлат бошқаруви органлари ички фаолиятининг доирасида юзага келадиган муносабатларга (масалан, тузилмавий ва кадрлар масаласини ҳал этиш, бошқарув аппарати ходимларининг мажбуриятларини, уларнинг жавобгарлигини белгилаш)

¹ Административное право: учебник Под ред. Ю.М.Козлова, Л.Л.Попова. Москва, Юристъ, 2000. – С. 77-84.

Ташқи	Бошқарувнинг ташқи соҳаси доирасида, яъни бошқарув объектларига нисбатан бевосита бошқарув функцияларини амалга ошириш жараёнида юзага келадиган муносабатлар.
---------------------	---

5 БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги

Тушунчаси

“Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги қонунга биноан *Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги* – шахс билан давлатнинг доимий сиёсий-ҳуқуқий алоқасини белгилайди, бу алоқа уларнинг ўзаро ҳуқуқлари ва бурчларида ифодаланади¹

Ўзбекистон Республикасида ҳар бир киши фуқаро бўлиш ҳуқуқига эгадир. Ҳеч ким фуқароликдан ёки фуқароликни ўзгартириш ҳуқуқидан маҳрум қилиниши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролар олдидан, Ўзбекистон Республикасининг фуқароси эса, давлат олдидан масъулдир.

Ўзбекистон Республикаси – Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва унинг ташқарисида ўз фуқароларининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилади.

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги – фуқароликни олиш асосларидан қатъи назар, барча учун тенг ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг тенг ҳуқуқлилиги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маданий турмушнинг барча соҳаларида таъминланади.

Қорақалпоғистон Республикасининг фуқароси айти бир вақтда Ўзбекистон Республикасининг ҳам фуқаросидир.

Қуйидагилар Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари бўладилар:

- келиб чиқиши, ижтимоий ва мулкый ҳолатидан, ирки ва миллатидан, жинси, маълумоти, тили, сиёсий қарашлари, диний эътиқоди, машғулотининг тури ва сажиясидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган, бошқа давлатларнинг фуқаролари бўлмаган ҳамда Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлиш истагини билдирган шахслар;

- давлат йўлланмаси билан Ўзбекистон Республикасидан ташқарида ишлаётган, ҳарбий хизматни ўтаётган ёки ўқиётган

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992. - №3. – 159-м.

шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида туғилган бўлсалар ёки доимий яшаганликларини исбот қилган бўлсалар, бошқа давлатларнинг фуқаролари бўлмасалар ва Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлиш истагини билдирган бўлсалар;

• қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигини олган шахслар.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини олиш асослари

Туғилиш

• Туғилган пайтида ота-онаси Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган бола, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ёхуд Ўзбекистон Республикасидан ташқарида туғилган бўлишидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади.

• Ота-онасининг фуқаролиги ҳар хил бўлиб, улардан бири бола туғилган пайтида Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган қуйидаги ҳолларда бола Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ҳисобланади:

1) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида туғилган бўлса;

2) Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида туғилган бўлсаю, ота-онаси ёки уларнинг бири шу вақтда Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат жойига эга бўлса.

• Ота-онасининг фуқаролиги ҳар хил бўлиб, улардан бири бола туғилган пайтда Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлган бўлса, агар бу вақтда ота-она Ўзбекистондан ташқарида доимий истиқомат жойига эга бўлган бўлсалар, Ўзбекистон Республикасидан ташқарида туғилган боланинг фуқаролиги ота-онанинг ёзма тарзда ифодаланган қелишуви билан белгиланади.

• Ота-онасидан бири бола туғилган пайтда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган, бошқаси эса фуқаролиги йўқ шахс бўлган ёхуд номаълум бўлган тақдирда, бола қерда туғилган

	бўлишидан қатъи назар у Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади. • Онасининг фуқаролиги бўлмаган боланинг отаси белгиланиб, у Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлса, 14 ёшга етмаган бола, қаерда туғилган бўлишидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ҳисобланади. • Фуқаролиги бўлмаган, Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат жойига эга бўлган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида туғилган боласи Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади. • Ота-онаси номаълум бўлган ва Ўзбекистон ҳудудида яшаётган бола Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади. • Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ўз илтимосномаларига кўра, келиб чиқишидан, ирки ва миллатидан, жинси, маълумоти, тилидан, динга муносабатидан, сиёсий ва бошқа эътиқодларидан қатъи назар Ўзбекистон Республикаси фуқаролигига қабул қилиниши мумкин.
Ўзбекистон Республикасини фуқаролигига қабул қилиниш	Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига қабул қилиш қуйидаги шартлар бажарилганда амалга оширилади: • чет эл фуқаролигидан воз кечиш; • сўнгги беш йил давомида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаганлик. Ушбу қоида Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлиш истагини билдирган шахсларга, башарти улар шу ерда туғилган ва ҳеч бўлмаса ота-онасидан бири, буваси ёки бувиси Ўзбекистон Республикаси ҳудудида туғилганлигини ва бошқа давлатларнинг фуқароси эмаслигини исботласа, тааллуқли бўлмайди; • қонуний тирикчилик манбаларининг мавжудлиги; • Ўзбекистон Республикасининг

	Конституциясини тан олиш ва бажариш.
• Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган асослар бўйича;	
• қонунда назарда тутилган бошқа асослар бўйича.	
Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини тўхтатилиш асослари	
• Ўзбекистон Республикаси фуқаролигидан чиқиш; • Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини йўқотиш; • Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган асосларга биноан; • қонунда кўзда тутилган бошқа асосларга биноан.	
Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини йўқотиш асослари	
• шахснинг чет давлатда ҳарбий хизматга, хавфсизлик хизмати идораларига, полицияга, адлия идораларига ёки давлат ҳокимияти ва бошқарувининг бошқа идораларига ишга кирганлиги натижасида; • агар чет элда доимий яшовчи шахс беш йил давомида узрли сабабларсиз консуллик ҳисобига турмаган бўлса; • агар Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги ёлғонлиги шакшубҳасиз маълумотлар ёки сохта ҳужжатларни тақдим этиш натижасида олинган бўлса. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони чиққан кундан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги йўқотилади.	

2. Ўзбекистон Республикаси фуқаролари маъмурий-ҳуқуқий мақомининг асослари. Фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари маъмурий-ҳуқуқий мақомининг асослари. Фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари.	
Фуқароларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми тушунчаси	
Фуқароларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми – фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги (маъмурий-ҳуқуқий муносабатлардаги) ҳуқуқлари, эркинликлари, мажбуриятлари, жавобгарлигининг йигиндиси. Бу муносабатлар фуқароларнинг	

маъмурий ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан, масалан, давлат ҳокимияти органлари билан, давлат ва нодавлат ташкилотлари, корхона, муассаса ва жамоат бирлашмалари ҳамда уларнинг мансабдор шахслари билан ўзаро алоқаси натижасида юзага келади.

Фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги асосий ҳуқуқ ва эркинликлари

**Шахсий ҳуқуқ
ва
эркинликлар**

- яшаш ҳуқуқи;
- ҳар кимнинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи;
- ҳар кимнинг ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралаштишдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқи;
- Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг республика ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга кўчиш, Ўзбекистон Республикасига келиш ва ундан чиқиб кетиш ҳуқуқи;
- ҳар кимнинг фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи;
- ҳар кимнинг хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқи.

**Сиёсий
ҳуқуқлар**

- Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўзини-ўзи бошқариш референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш йўли билан амалга оширилади;
- фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ митинглар, йиғилишлар ва намойишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар;
- Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар;
- ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат

	органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.
Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар	• ҳар бир шахснинг меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқи; • ҳар кимнинг қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқи; • ҳар бир инсоннинг малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи; • ҳар кимнинг билим олиш ҳуқуқи; • ҳар кимнинг илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи.
Фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги асосий мажбуриятлари	
• фуқаролар Конституция ва қонунларга риоя этишга, бошқа кишиларнинг ҳуқуқлари эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилишга мажбурдирлар; • фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар; • фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар; • фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар; Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш – Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросинининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар.	

3. Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми

Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми	
Тушунчаси	
Хорижий фуқаро	Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлган, Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланмаган ва хорижий давлат фуқаролиги мавжуд бўлган жисмоний шахсдир.
Фуқаролиги бўлмаган шахс	Ўзбекистон Республикаси ҳудудида яшаб тургани ҳолда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаган ва чет давлат фуқаролигига мансублигини исботлайдиган далиллари бўлмаган шахслар
Ўзбекистон Республикаси ҳудудида хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар маъмурий-ҳуқуқий мақомининг ҳуқуқий асослари	
• Ўзбекистон Республикаси Конституцияси; • 1992 йил 7 июлда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги Қонуни¹; • Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги “Хорижий фуқароларнинг ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасига келишлари, кетишлари, бу ерда бўлишлари ва транзит ўтишлари тартиби тўғрисида”ги №408-сонли Қарори; • 1996 йил 21 ноябрда тасдиқланган “Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасига келишлари ва Ўзбекистон Республикасидан кетишлари Тартиби”; • 1996 йил 21 ноябрда тасдиқланган “Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари Қоидалари”; • 1996 йил 21 ноябрда тасдиқланган “Хорижий фуқаролар ва	

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992. - № 9. – 338-модда.

фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит ўтишлари Қоидалари”;

• Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 26 февралдаги “Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-2240-сонли Фармони;

• Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 27 февралдаги “Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон Республикасида уй-жой сотиб олинишини ҳамда доимий яшаш учун Тошкент шаҳрига келишни тартибга солиш тўғрисида”ги №92-сонли Қарори;

• 1999 йил 26 февралда тасдиқланган “Хорижий шахсга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси, фуқаролиги бўлмаган шахсга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси ва фуқаролиги бўлмаган шахс гувоҳномаси тўғрисида”ги Низом.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқлари

- яшаш ҳуқуқи;
- эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи;
- ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашишдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқи;
- фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи;
- хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқи;
- бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга;
- мулкдор бўлиш;
- малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи;
- билим олиш ҳуқуқи;
- илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг мажбуриятлари

- Конституция ва қонунларга риоя этиш, бошқа кишиларнинг ҳуқуқлари эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиш;
- атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш;
- қонун билан белгиланган солиқларни тўлаш;

- Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асраш;
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида улар учун ўрнатилган яшаш, рўйхатдан ўтиш ва ҳаракатланиш қоидаларига қатъий риоя этиш.

4. Фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг маъмурий-ҳуқуқий кафолатлари

Фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг маъмурий-ҳуқуқий кафолатлари
Иқтисодий
Саноатнинг самарали ишлашини; мустаҳкам молиявий ва пул тизимини; иш ҳақининг, пенсия ва нафақаларнинг ўз вақтида берилишини; аҳоли яшаш даражасининг минимуми ҳамда улар манфаати яхшилашини таъминлашга хизмат қилади.
Сиёсий
Шахснинг жамият ва давлатда тутган ўрни; инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг олий қадрият эканлиги; кўп партиявийлик; фикрларнинг хилма хиллиги; мустаҳкам давлат ҳокимияти таъминланади.
Мафкуравий
Жамиятнинг маънавий-маърифий аҳволи, фуқароларнинг сиёсий ва ҳуқуқий маданияти, ҳуқуқий онги даражаси ва бошқалар билан белгиланади.
Ташкилий
Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, назоратни амалга оширувчи органлар тизимининг фаолияти билан боғлиқ бўлиб, амалдаги қонунлар асосида ҳамда қонун ҳужжатларини ижро этиш мақсадида ҳамда фуқароларга берилган ҳуқуқлар ва мажбуриятларнинг ҳаётга татбиқ этилишини таъминлашга қаратилади.
Юридик (ҳуқуқий)
Қонунлар
Ю.М.Козловнинг фикрича, қонунлар ва қонуности ҳужжатларининг фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларининг чинакам кафолати бўлиши учун қуйидагилар талаб қилинади:

- давлатда фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларини бекор қилувчи ёки чеклаб қўядиган қонунлар ва қонуности ҳужжатларининг қабул қилиниши мумкин эмас;

- фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликлари айрим ҳолатларда ва асосий қонунда белгиланган тартибда чекланиши мумкин. Масалан, конституциявий ёки давлат тузумини ҳимоя қилиш, шахсларнинг соғлиғи, ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш, давлатнинг мудофаасини ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадларида фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликлари чекланиши мумкин;

- қонунчиликда фуқароларнинг чекланиши мумкин бўлмаган ҳуқуқлари ва эркинликлари кўрсатиб ўтилиши мумкин. Масалан, инсонларнинг яшаш ҳуқуқи, шахсларнинг кадр-қиммати, шаъни, шахсий ҳаётнинг дахлсизлиги, виждон эркинлиги ва бошқалар;

- фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига дахлдор бўлган норматив ҳужжатларнинг расмий ҳолда оммага эълон қилинмаган бўлса, қабул қилиниши мумкин эмас¹.

Носудлов (маъмурий) кафолатлар

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасига биноан давлат, халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ижро ҳокимииятининг барча органлари тизими инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза этиш, уларни амалда тўлақонли амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиб бериш, қонунларни оғишмай ижро этиш учун ташкил этилгандир.

Судлов кафолатлари

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 44-моддасига биноан: “Ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини, суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг гайриқонуний ҳатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади”.

¹ Административное право: учебник / Под ред. Ю.М.Козлова, Л.Л.Попова – Москва, Юристъ, 2000. – С. 130.

**Судга шикоят билан мурожаат қилиш учун қуйидаги
муддатлар белгиланади:**

- фуқаро ўз ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилганлигидан хабар топган кундан бошлаб уч ой;
 - фуқаро юқори турувчи орган, мансабдор шахснинг шикоятни қаноатлантиришни рад этиш ҳақидаги ёзма билдиришини олган кундан бошлаб бир ой;
 - агар фуқаро ўз шикоятига ёзма жавоб олмаган бўлса, шикоят берганидан кейин бир ой муддат ўтган кундан бошлаб бир ой.
- Шикоят беришнинг узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган муддати суд томонидан тикланиши мумкин.

Судда шикоятни кўриб чиқиш тартиби

Фуқаронинг давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, мансабдор шахслар хатти-ҳаракатлари (қарорлари) устидан шикояти суд томонидан фуқаровий судлов ишларини юритиш қоидалари асосида кўриб чиқилади.

Шикоятни кўриб чиқиш натижалари бўйича суд қарор чикаради. Суд шикоятнинг асослилигини аниқлагач, устидан шикоят берилган хатти-ҳаракатни (қарорни) қонунсиз деб топади, фуқаронинг талабларини қаноатлантириш мажбуриятини юқлайди ёки унинг бузилган ҳуқуқлари ва эркинликларини ўзгача йўл билан тиклайди.

Агар устидан шикоят берилган хатти-ҳаракатни (қарорни) суд фуқаронинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузмайдиган қонуний хатти-ҳаракат (қарор) деб топса, у шикоятни қаноатлантиришни рад этади.

Суднинг қарори устидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда юқори судга шикоят берилиши мумкин.

Суднинг қонуний қучга кирган қарори барча давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, мансабдор шахслар, фуқаролар учун мажбурий ва уни бажариш шарт.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Вакили (Омбудсман)

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Вакили (Омбудсман)

Мақоми

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) мансабдор шахс бўлиб, унга давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахслар томонидан инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан парламент назоратини таъминлаш ваколатлари берилган.

Ўзбекистон Республикасининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили институти инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг мавжуд шакллари ҳамда воситаларини тўлдиради. Вакил Ўзбекистон Республикасининг инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш ва уларни халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқлаштиришга, халқаро ҳамкорликни ривожлантиришга хизмат қилади, фуқароларнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ижтимоий онгини оширишга кўмаклашади.

Фаолиятининг асосий принциплари

- қонунийлик;
- адолатпарварлик;
- демократизм;
- инсонпарварлик;
- ошқоралик;
- ҳар бир инсон учун очиқлик.

Вакилнинг ҳуқуқлари

- шикоятни кўриб чиқиш;
- арз қилувчи ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун фойдаланиши мумкин бўлган воситалар ва шакллари кўрсатиш;
- шикоятни унинг моҳиятига кўра ҳал қилишга ваколатли бўлган ташкилот ёки мансабдор шахсга юбориш;
- арз қилувчини унинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан таништириш;

- сабабини албатта кўрсатган ҳолда шикоятни кўриб чиқишни рад этиш;
- қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа чора-тадбирларни кўриш.

Вакилнинг шикоятларни кўриб чиқиш чоғидаги ҳуқуқлари

Вакил шикоятларни кўриб чиқиш, шунингдек фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги ҳолларини ўз ташаббуси билан текшириш чоғида қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- аниқланиши лозим бўлган ҳолатларни текширишда кўмаклашишни сўраб ташкилотлар ва мансабдор шахсларга мурожаат қилиш;

- аниқланиши лозим бўлган ҳолатларни текшириш учун ташкилотларнинг вакиллари ва мансабдор шахсларни таклиф этиш. Текширишни ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги устидан шикоят берилган ташкилотга ёхуд мансабдор шахсга топшириш мумкин эмас;

- ташкилотларга ва мансабдор шахслар ҳузурига монеликсиз кириш;

- ташкилотлар ва мансабдор шахслардан ҳужжатлар, материаллар ва бошқа маълумотларни сўраш ҳамда олиш;

- мансабдор шахслардан тушунтиришлар олиш;

- аниқланиши лозим бўлган масалалар юзасидан ташкилотлар ва мутахассисларга ҳулосалар тайёрлашни топшириш;

- инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига дахлдор масалалар юзасидан ташкилотлар ҳамда мансабдор шахслар томонидан ўтказилаётган текширишларда иштирок этиш;

- ушлаб турилган ёки қамокда сақланаётган шахс билан учрашув ва суҳбатлар ўтказиш;

- ҳаракатларида инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилганлиги аниқланган шахсларни жавобгарликка тортиш тўғрисида тегишли органларга илтимоснома билан кириш.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги ҳолларини текшираётганда маълум бўлиб қолган, арз қилувчининг ва бошқа шахсларнинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотлар уларнинг розилигисиз ошкор қилиниши мумкин эмас.

6. Фуқароларнинг мурожаатлари

Фуқароларнинг мурожаатлари
Турлари
Ариза
Фуқароларнинг ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини амалга оширишда ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги илтимоси баён этилган мурожаатидир.
Таклиф
Фуқароларнинг давлат ва жамият фаолиятини такомиллаштиришга доир тавсияларини ўз ичига олган мурожаатидир.
Шикоят
Фуқароларнинг бузилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини тиклаш тўғрисидаги талаби баён этилган мурожаатидир.
Шакллари
• оғзаки; • ёзма.
Аризалар, таклифлар ва шикоятларни бериш муддатлари
Фуқароларнинг ариза, таклиф ва шикоятлар бериши учун муддат белгиланмайди. Айрим ҳолларда муайян давлат органининг ариза, таклиф ва шикоятни кўриб чиқиш имкониятига, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ўз вақтида рўёбга чиқариш, уларнинг қонуний манфаатлари ҳимоя этилишини таъминлаш заруратига боғлиқ бўлса, шунингдек қонунларда назарда тутилган бошқа асосларга кўра, бундай давлат органларига ариза, таклиф ва шикоятларни бериш муддати белгиланиши мумкин. Бўйсунув тартибида юқори турувчи органга ариза ёки шикоят фуқарога унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини бузувчи ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) содир этилганлиги ёки қарорлар қабул қилинганлиги маълум бўлиб қолган пайтдан эътиборан узоғи билан бир йил ичида берилиши мумкин. Узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган муддат ариза ёки шикоятни кўриб чиқувчи давлат органи томонидан тикланади.

Мурожаатларни кўриб чиқиш тартиби

Фуқароларнинг давлат органига келиб тушган мурожаатлари ана шу органнинг ўзи ёки зиммасига мурожаатларни кўриб чиқиш вазифаси юклатилган мансабдор шахс томонидан кўриб чиқилади.

Фуқароларнинг мурожаатлари, агар улар қўйилган масалаларни ҳал этиш ваколат доирасига кирмайдиган давлат органига юборилган бўлса, узоғи билан беш кунлик муддат ичида тегишли органларга жўнатилади ва бу ҳақда фуқарога хабар қилинади. Мурожаатларни кўриб чиқиши учун бошқа давлат органларига асоссиз равишда бериш ёки қарори ёхуд ҳаракати устидан шикоят қилинаётган давлат органлари ёки мансабдор шахсларнинг ўзига жўнатиш ман этилади. Агар фуқароларнинг мурожаатларида уларни тегишли органларга жўнатиш учун зарур маълумотлар бўлмаса, бу мурожаатлар худди шу муддат мобайнида асослантирилган тушунтириш билан фуқаронинг ўзига қайтарилади.

Фуқароларнинг мурожаатларини ҳар тарафлама муфассал ва ҳолисона кўриб чиқиш учун қўшимча ахборотлар, маълумотномалар ва материалларга зарурат пайдо бўлса, мазкур мурожаатни кўриб чиқаётган давлат органининг мансабдор шахси қўшимча ахборот тўплаши мумкин.

Фуқароларнинг мурожаатини кўриб чиқаётган давлат органи зарур ҳолларда мурожаат жойнинг ўзида кўриб чиқилишини таъминлаши керак.

Алоҳида ҳолларда, мурожаат этган шахснинг ўзи ёки бошқа шахс йўқлигида мурожаатни кўриб чиқишнинг имкони бўлмаса, улар давлат органининг мансабдор шахси томонидан қақирилиши мумкин.

Фуқароларнинг мурожаатлари бўйича қабул қилинган қарорларни давлат органининг раҳбари ёки бошқа ваколатли мансабдор шахси имзолайди.

Агар ариза, таклиф ёки шикоятда баён қилинган масалалар ҳал этилаётганда ҳўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текшириш зарурати юзага келса, бу иш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Мурожаатни давлат органи томонидан кўриб чиқишда фуқароларнинг ҳуқуқлари

- мурожаатнинг кўриб чиқилиши жараёни ҳақида ахборот олиш;

- важларини шахсан баён этиш ва изоҳлар бериш;
- ариза, таклиф ва шикоятни шахсан беришга, шунингдек, бу борадаги ваколатни ўз вакилига беришга ёки мурожаатини алоқа воситалари орқали юбориш;
- мурожаатни текшириш материаллари ҳамда кўриб чиқиш натижалари билан танишиш;
- қўшимча материаллар тақдим этиш ёки уларни бошқа органлардан сўраб олиш тўғрисида илтимос қилиш;
- адвокат ёки ўз вакили хизматларидан фойдаланиш.

Мурожаатларни кўриб чиқиш муддатлари

Фуқароларнинг таклифлари тушган кундан эътиборан бир ойгача бўлган муддат ичида кўриб чиқилади, қўшимча ўрганишни талаб этадиган таклифлар бундан мустасно ва бу ҳақда таклиф киритган шахсга ўн кунлик муддат ичида маълум қилинади.

Ариза ёки шикоятлар масалани моҳиятан ҳал этиши шарт бўлган давлат органига тушган кундан эътиборан бир ойгача бўлган муддат ичида, қўшимча ўрганишни ва текширишни талаб этмайдиган ариза ёки шикоятлар эса ўн беш кундан кечиктирмай кўриб чиқилади.

Ариза ёки шикоятни кўриб чиқиш учун текшириш ўтказиш, қўшимча материаллар талаб қилиб олиш ёки бошқа чора-тадбирлар кўриш зарур бўлган ҳолларда, ариза ёки шикоятни кўриб чиқиш муддати тегишли давлат органи раҳбари томонидан истисно тариқасида узоғи билан бир ойга узайтирилиши мумкин ва бу ҳақда ариза ёки шикоят берган шахсга маълум қилинади.

Мурожаатларни кўриб чиқишда давлат органи (мансабдор шахси)нинг мажбуриятлари

- фуқароларга уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига дахлдор ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини таъминлаш;
- қонунга ҳилоф ҳаракатларнинг (ҳаракатсизликнинг) дарҳол олдини олишга доир чора-тадбирлар кўриш;
- фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилишига олиб келаётган сабаблар ва шароитларни аниқлаш;
- мурожаат қилганликлари муносабати билан фуқаролар таъқиб қилинишининг белгиланган тартибда олдини олиш;

- мурожаатни кўриб чиқиш натижалари тўғрисида ва қабул қилинган қарорнинг моҳияти ҳақида ёзма шаклда хабар қилиш;
- мурожаатни кўриб чиқиш натижалари юзасидан қабул қилинган қарор ижросини назорат қилиш;
- агар фуқарога унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилиши натижасида зарар ёки маънавий зиён етказилган бўлса, қонунда белгиланган тартибда зарарнинг ўрнини қоплаш ёки маънавий зиённи компенсация қилишга доир чора-тадбирлар кўриш;
- фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижроси устидан назорат таъминлаш.

Фуқаролар жавобгарликка тортиладилар:

- мазмуни тўхмат ва ҳақоратдан иборат мурожаат берганлик учун;
- била туриб сохта маълумотлар баён этилган мурожаатларни текшириш муносабати билан давлат органи томонидан сарф қилинган харажатлар фуқародан суднинг қарорига биноан ундириб олиниши мумкин.

Мансабдор шахслар жавобгарликка тортилишининг асослари

- фуқароларнинг мурожаатларини қабул қилишни ва кўриб чиқишни асоссиз равишда рад этиш;
- уларни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш;
- қонунга зид қарор қабул қилиш;
- фуқаронинг бузилган ҳуқуқлари тикланишини ҳамда шикоят муносабати билан қабул қилинган қарор бажарилишини таъминламаганлик;
- фуқарога унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини беришни асоссиз равишда рад этиш ёки фуқароларнинг шахсий ҳаётига доир маълумотларни уларнинг розилигисиз ошкор этиш;
- фуқарони мурожаат қилганлиги учун таъқиб қилиш;
- фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бошқача тарзда бузиш.

6 БОБ. ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ-ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тушунчаси ва функциялари

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тушунчаси ва функциялари

Тушунчаси

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши – фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан қафолатланадиган, уларнинг ўз манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий хусусиятларидан, шунингдек, миллий ва маънавий кадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш борасидаги мустақил фаолиятidir.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105-моддасига биноан шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек, улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари – ўзини-ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши соҳасидаги муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелда қабул қилинган “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”¹ги қонун¹ билан тартибга солинади.

Қонунга биноан фуқаролар шаҳарчалар, қишлоқлар, овуллар ва маҳаллаларда ўзини ўзи бошқаришга доир ўз конституциявий ҳуқуқини фуқароларнинг сайлов ҳуқуқлари қафолатларига мувофиқ фуқаролар йиғинлари (вакиллар йиғилиши) орқали амалга оширадilar.

Фуқаролар жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, бевосита ҳамда ўзларининг сайлаб қўйиладиган вакиллари

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999. - № 5. – 110-м.

орқали ўзини ўзи бошқаришни амалга оширишда тенг ҳуқуқларга эгадир.

Фукароларнинг ўзини ўзи бошқаришга доир ҳуқуқларини чеклаш тақиқланади.

Фаолиятининг ҳуқуқий асослари

- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
- фукароларнинг ўзини ўзи бошқаришига оид қонунлар;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, қарор, фармойишлари;
- Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари;
- фаолиятининг низомлари;
- бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.

Фаолиятининг принциплари

- демократизм;
- ошқоралик;
- ижтимоий адолат;
- инсонпарварлик;
- маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ечишда мустақиллик;
- жамоатчилик асосидаги ўзаро ёрдам.

Функциялари

- фукаролар йиғини раисини (оқсоқолини) ва унинг маслаҳатчиларини, фукаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссияларнинг раисларини ва аъзоларини сайлайди, йилнинг ҳар чорағида уларнинг ҳисоботларини эшитади;
- фукаролар йиғинининг тафтиш комиссиясини ҳамда қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда маъмурий комиссияни сайлайди, улар тўғрисидаги низомларни тасдиқлайди;
- белгиланган тартибда раиснинг (оқсоқолнинг) маслаҳатчилари ва фукаролар йиғини кенгаши девонининг миқдор таркибини белгилайди, раиснинг (оқсоқолнинг) тақдимномасига кўра фукаролар йиғинининг масъул котибини тайинлайди;
- кенгаш, тафтиш комиссияси ва маъмурий комиссия фаолиятининг асосий йўналишларини белгилайди, йилнинг ҳар чорағида уларнинг ҳисоботларини эшитади;
- фукаролар ўзини ўзи бошқариш органининг фаолият дастурини ва харажатлар сметасини, ҳудудни комплекс ривожлантиришни таъминлаш, аҳоли пунктларини ободонлаштириш ва уларнинг

санитария ҳолатини яхшилашга қаратилган тадбирлар режаларини тасдиқлайди;

- қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатларининг, шунингдек, ўз қарорларининг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади;

- Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини ўтказувчи, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов ўтказувчи участка сайлов комиссияларининг аъзолигига номзодларни тегишли округ сайлов комиссияларига тавсия этади;

- халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгаши депутатлигига номзод кўрсатиш тўғрисида қарор қабул қилади;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлигига, халқ депутатлари вилоят Кенгашлари депутатлигига номзодлар кўрсатиш учун фуқароларнинг номзодлари бўйича ҳокимиятнинг тегишли вакиллик органларига таклифлар киритади;

- тўйлар ва бошқа маросимларни ўтказиш бўйича тавсиялар беради;

- йилнинг ҳар чорагида туман, шаҳар ва вилоят ҳокимликлари раҳбарларининг фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти соҳасига кирувчи масалалар юзасидан ҳисоботларини эшитади. Фуқаролар йигинларининг ҳисоботлар тўғрисидаги баённомалари тегишли вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларига юборилади, улар бу баённомаларнинг ҳисобини юритадилар, фуқароларнинг мурожаатлари бажарилишини назорат қиладилар;

- атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва ободонлаштириш масалалари юзасидан ўз ваколати доирасида тегишли ҳудудда жойлашган корхоналар, муассасалар, ташкилотлар раҳбарларининг ҳисоботларини эшитади;

- фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ўз маблағларини шакллантиради, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мулкига эгалик қилади, ундан фойдаланади ва уни тасарруф этади;

- ободонлаштириш ишларини ўтказиш, умумий фойдаланишдаги жойларни таъмирлаш, шунингдек, кам таъминланган оилаларнинг уйлари ва квартираларини таъмирлашда ёрдам кўрсатиш учун аҳолидан ихтиёрийлик асосида маблағ йиғиш тўғрисида қарорлар қабул қилади;

• ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ва санитария-тозалаш ишлари ўтказиш учун тегишли ҳудудда жойлашган корхоналар ва ташкилотларнинг маблағларидан шартнома асосида фойдаланиш тўғрисида қарорлар қабул қилади;

• ўз ҳудудидаги ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун юридик ва жисмоний шахсларнинг маблағларини ихтиёрийлик асосида бирлаштириш масалалари юзасидан қарорлар қабул қилади;

• пул маблағлари сарфланиши устидан назоратни ташкил этади;

• атроф муҳитни муҳофаза қилишга кўмаклашади;

• гузарлар барпо этишга доир масалаларни кўриб чиқади;

• маъмурий-ҳудудий бирликлар ва маҳаллаларнинг чегараларини ўзгартириш, маҳаллалар, кўчалар, майдонлар ва бошқа объектларнинг номини ўзгартириш тўғрисида тегишли давлат органларига таклифлар киритади;

• ер участкаларини бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи туман комиссиясига ўз вакилини юборади;

• уй-жой мулкдорларининг ширкатларига мажбурий тўловларни йиғиш, иссиқлик ва электр энергиясидан, иссиқ ва совуқ сувдан тежамли фойдаланиш юзасидан тadbирлар ўтказишда, тегишли ҳудудни ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш, уй-жойлар ва ҳовлиларни намунали сақлаш юзасидан ихтиёрий ишларни ташкил этишда кўмаклашади;

• конун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли)

• фуқаролар йиғинини чақиради;

• раис маслаҳатчиларининг, масъул котибнинг, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар ҳамда маъмурий комиссия раислари ва аъзоларининг номзодларини сайлаш учун фуқаролар йиғинига тақдим этади;

• конунлар ва бошқа конун ҳужжатларининг, фуқаролар йиғини ва унинг кенгаши қарорларининг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишга доир ишларни ташкил этади;

• давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида, судда, юридик ва жисмоний шахслар билан муносабатларда фуқароларнинг манфаатларини ифодалайди;

- фуқаролар йиғини маблағларини қонун ҳужжатларига мувофиқ тасарруф этади;

- эгасиз мол-мулкни, шунингдек, мерос тариқасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига ўтган мол-мулкни сақлаш чора-тадбирларини кўради;

- фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи номидан шартномалар, шу жумладан меҳнат шартномалари тузади;

- кам таъминланган оилаларнинг, шунингдек, табиий офатлардан жабр кўрган фуқароларнинг моддий ва уй-жой-маиший шароитларини яхшилаш тўғрисида тегишли органларга таклифлар киритади;

- ўз ҳудуди доирасида яшовчиларни ҳисобга олиб боришни, шунингдек, тегишли ҳудудда жамоат тартибини таъминлашда, шу жумладан фуқароларнинг келиши ва кетишини ҳисобга олишни ташкил этишда, ўсмирлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ишида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга кўмаклашишга доир ишларни ташкил этади;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича жамоатчилик ишини ташкил этади, ота-онасининг қаровисиз қолган болаларни тегишли давлат муассасаларига жойлаштиришга кўмаклашади;

- ички ишлар органларининг профилактика бўйича тегишли инспектори билан биргаликда “Маҳалла посбони” жамоатчилик тузилмасининг фаолияти устидан назоратни амалга оширади;

- яраштирув комиссиясида раислик қилади;

- тегишли ҳудудда байрам кунлари ва муҳим саналар билан боғлиқ оммавий тадбирлар ўтказилишини ташкил қилади;

- рўйхатдан ўтмаган диний ташкилотлар фаолият кўрсатишининг, диний қарашларни мажбуран сингдириш ҳолларининг олдини олишга доир ишларни уюштиради, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши билан боғлиқ бошқа масалаларни ҳал этади;

- фуқароларни қабул қилади, уларнинг шикоятлари, аризалари ва таклифларини кўриб чиқади;

- фуқароларга уларнинг оилавий ва мулкый аҳволи тўғрисида маълумотномалар ҳамда ҳужжатлар, қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳужжатлар берилишини таъминлайди;

- фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ўз ваколатлари

доирасида қабул қилган қарорларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун мансабдор шахсларни жавобгарликка тортиш тўғрисида қонунда белгиланган тартибда тегишли органларга тақдимномалар киритади;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Раиснинг (оқсоқолнинг) ваколатларини муддатидан илгари тугатиш асослари

- ўз ваколатларини зиммасидан соқит қилиши;
- фуқаролар йиғинининг қарорига биноан;
- у белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб топилганда;
- унга нисбатан суднинг айблов ҳукми қонуний қучга кирганда.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари мажбурийлиги

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг ўз ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари тегишли ҳудудда яшовчи фуқаролар, шунингдек шаҳарча, қишлоқ, овул ва маҳалла ҳудудида жойлашган юридик шахслар (уларнинг мансабдор шахслари) томонидан ижро этилиши шарт.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қарорларини бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари уларни қабул қилган органлар ва мансабдор шахслар томонидан бекор қилиниши ёки суд қарорига қўра ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

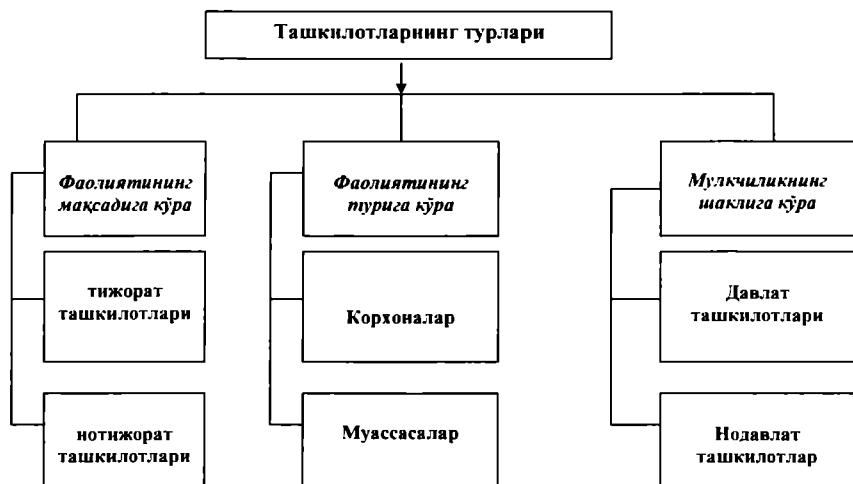
7 БОБ. ТАШКИЛОТ, КОРХОНА ВА МУАССАСАЛАР МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Ташкилотлар

Ташкилотлар	
Тушунчаси	
Ташкилот – ўзининг бошқарув органларига ҳамда хўжалик юритишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган маълум бир ходимлар жамоасидир. Ташкилот мулкдор ёки у вакил қилган шахс томонидан ёхуд ваколатли органнинг фармойиши асосида, шунингдек, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ташкил этилади.	
Фаолиятининг асослари	
• устав; • таъсис шартномаси.	
Маъмурий-ҳуқуқий мақоми	
Ташкилотларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари, уларга тегишли бўлган мол-мулкка эгаллик қилиш бўйича ваколатларининг ҳажми ва хусусиятлари, фаолиятининг мақсади, шунингдек, ижро ҳокимияти органлари билан ўзаро муносабати орқали белгиланади.	
Бошқарувни ташкил этиш	
• яқка тартибда (раҳбар, директор, ректор); • коллегиял (директорлар кенгаши, раёсат); • муваққат (вақтинча бошқарувчи).	
Турлари	
Фаолиятининг мақсадига кўра турлари	
Тижорат ташкилоти	• асосий мақсади фойда олишга қаратилган бўлади; • хўжалик ширкати ва жамияти, ишлаб чиқариш кооперативи, унитар корхона ва қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда тузилиши мумкин; • ўзининг тижоратчилик фаолиятини мувофиқлаштириш ва мулкий манфаатларини

	химоя қилиш мақсадида нотижорат ташкилотлар билан шартнома асосида ассоциациялар тузишлари мумкин.
Нотижорат ташкилоти	- асосий мақсади фойда олишга қаратилмаган бўлади; - жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд ва мулкдор томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассаса шаклида, шунингдек, қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда ташкил этилиши мумкин; - ўзининг уставида белгиланган мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин.
Фаолиятининг турига кўра турлари	
Корхона	- жамиyat эҳтиёжларини қондириш ва даромад олиш мақсадида маҳсулотлар ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ва хизматларни кўрсатиш учун ташкил этилган хўжалик юритувчи субъектдир. Мазкур фаолиятнинг асосини – унинг мол-мулки ташкил этади; - давлат ёки маҳаллий органлар, ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан, муассислар (иштирокчилар), мулк эгалари томонидан ёки мулкка эгалик қилиш ваколатига эга бўлган орган томонидан ташкил этилиши мумкин; - мустақил равишда ўз фаолиятини амалга оширади, шунингдек, ишлаб чиқариладиган маҳсулотларга, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлагандан сўнг унинг ихтиёрида қоладиган даромадга эгалик қилади; - тўлиқ ширкат, командит ширкат, масъулияти чекланган жамият, қўшимча масъулиятли жамият, акциядорлар жамияти, очиқ акциядорлар жамияти, ёпиқ акциядорлар жамияти, шўба хўжалик жамияти, қарам хўжалик жамияти, ишлаб чиқариш кооперативлари, хўжалик юритиш ҳуқуқига асосланган унитар корхона, оператив бошқарув ҳуқуқига асосланган давлат унитар корхонаси

	шаклида тузилиши мумкин;хонаси шаклида тузилиши мумкин. • соҳага тааллуқлилигига қараб, масалан: саноат соҳасида – заводлар, фабрикалар, шахта, конларларга; қишлоқ хўжалик соҳасида – кооперативлар, ширкатларга; транспорт соҳасида – темир йўллар, аэропортларга; алоқа соҳасида – почта, телефон станцияларига; уй-жой ва коммунал соҳада – ширкатларга; қурилиш, савдо ва бошқа корхоналарга бўлинади.
Муассаса	бу мулк эгаси томонидан бошқарув, ижтимоий-маданий ёки маъмурий-сиёсий функцияларни амалга ошириш учун ташкил этилган ташкилотдир.
Мулкчиликнинг шаклига кўра турлари	
Давлат ташкилотлари	ташкилотнинг таъсис ҳужжати бўлиб ташкилотнинг муассиси томонидан тасдиқланган устав ҳисобланади.
Нодавлат ташкилотлари	устав асосида ёки таъсис шартномаси ва устав асосида ёхуд фақат таъсис шартномаси асосида иш олиб боради.

2-схема. Ташкилотларнинг турлари.

2. Корхона ва муассасаларнинг ҳуқуқий мақоми

Корхона ва муассасаларнинг ҳуқуқий мақоми	
Корхона ва муассасалар давлат бошқаруви (ижро ҳокимияти) органлари билан ўзаро муносабатга киришиб, маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг иштирокчилари сифатида, маълум бир маъмурий-ҳуқуқий мақомга эга бўладилар.	
2.1. ДАВЛАТ КОРХОНАЛАРИ	
Давлат органларининг давлат корхоналари фаолиятини ташкил этишдаги роли	
• давлат корхоналарини ташкил этадилар; • улар фаолиятининг мақсадини белгилайдилар; • корхона уставини тасдиқлайдилар; • корхоналарни бошқарадилар; • корхона раҳбарларини лавозимга тайинлайдилар ва лавозимдан озод этадилар; • маҳсулотларга бўлган давлат буюртмаларини етказадилар; • корхоналарни тугатиш, бирлаштириш ва қайта ташкил этиш фаолиятини амалга оширадилар.	
Турлари	
хўжалик юритиш ҳуқуқи асосида ташкил этилган корхоналар	• ўзларининг фаолиятларини ва ривожланиш истикболларини мустақил равишда режалаштирадилар; • мазкур режалар асосини корхоналар томонидан тузиладиган хўжалик шартномалари ёки жорий ва истикболдаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутувчи режалар ташкил этади; • ўзларининг маҳсулотлар ишлаб чиқариши, хизматлар кўрсатиши ва ишларни бажаришида, уларга тегишли мулкдан фойдаланишида ва унга эғалик қилишида, маълум бир маънода мустақилликка эга бўладилар.
оператив бошқарув асосида ташкил этиладиган корхоналар	• мазкур корхоналарнинг ҳуқуқий мақоми – биринчи гуруҳга кирувчи корхоналарга қараганда, хўжалик мустақиллигининг чегараланганлиги билан тавсифланади; • одатда, оператив бошқарув асосида ташкил

	этиладиган корхоналар юкори турувчи орган томонидан ташкил этилади; • Ю.М.Козловнинг фикрича, оператив бошқарувга асосланган корхоналарни ташкил этишга асосий сабаб – бу давлат маблағларидан мақсадга номувофик фойдаланиш, даромаднинг мавжуд бўлмаганлиги, амалдаги қонунчилик талабларини бузган ҳолда кўчмас мулкдан фойдаланиш ҳисобланади. Масалан, оператив бошқарувга асосланган завод тегишли ижро ҳокимияти органи, яъни мазкур соҳада тартибга солиш ва мувофиқлаштириш вазифасини бажарувчи орган бўйсинувида бўлади. Ушбу ижро ҳокимияти органи оператив бошқарувга асосланган завод уставини тасдиқлайди, унинг раҳбарини лавозимга тайинлайди, завод томонидан мустақил хўжалик фаолиятининг амалга ошириши бўйича қарорларни қабул қилади, яъни ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар, бажариладиган иш ва кўрсатиладиган хизмат турларини белгилайди¹; • оператив бошқарув асосида ташкил этиладиган корхоналар ўзларига тегишли бўлган мол-мулкдан, ижро ҳокимияти органи назорати ва рухсати асосида фойдаланиши ва эғалик қилиши мумкин.
2.2. ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР²	
Тушунчаси	
Мулкдор ягона жисмоний шахс томонидан тузилган ва бошқариладиган тижоратчи ташкилот. Хусусий корхона тадбиркорлик субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклидир. Хусусий корхона ўз мулкида алоҳида мол-мулкка эга бўлади, ўз номидан мулкий ва шахсий номулкий ҳуқуқларга эга бўлиши	

¹ Административное право: учебник / Под ред. Ю.М.Козлова, Л.Л.Попова. – М.: Юрист, 2000. – С. 236.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрда қабул қилинган “Хусусий корхона тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2004. - №1-2. - 8-м.

ҳамда уларни амалга ошириши, мажбуриятларни бажариши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Хусусий корхона ўз мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб беради.

Хусусий корхона мулкдори корхонанинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда хусусий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли мол-мулк билан қонун ҳужжатларига мувофиқ субсидияр жавобгар бўлади.

Тузиш тартиби

Хусусий корхона мулкдор томонидан тузилади, мулкдор унга тегишли мол-мулк беради ва унинг уставини тасдиқлайди.

Хусусий корхона, агар унинг уставида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, номуайян муддатга тузилади.

Хусусий корхонани якка бошқариш

Хусусий корхона мулкдори корхонани раҳбар сифатида якка бошқаради, корхона номидан ишончномасиз иш кўради, унинг манфаатларини ифодалайди, хусусий корхонанинг пул маблағларини ҳамда бошқа мол-мулкни тасарруф этади, шартномалар, шу жумладан меҳнат шартномалари тузади, ишончномалар беради, банкларда ҳисобварақлар очади, штатларни тасдиқлайди, корхонанинг барча ходимлари учун мажбурий бўлган буйруқлар чиқаради ва кўрсатмалар беради.

2.3. МУАССАСАЛАР

Турлари

давлат муассасаси	ўз навбатида бошқарув функцияларини амалга оширувчи муассасаларга (масалан, қонунчилик, суд, прокуратура органлари) ёки ижтимоий-маданий функцияларни амалга оширувчи муассасаларга (масалан, таълим, фан, маданият, соғлиқни сақлаш) бўлиниши мумкин.
нодавлат муассасаси	Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги қонунига биноан, муассаса – бу ижтимоий, маданий ва бошқа нотижорат тусдаги вазифаларни амалга ошириш учун жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан тузилган нодавлат нотижорат ташкилотидир.

**Ижро ҳокимияти органлари корхона ва муассасалар билан
ўзаро муносабатларга киришганда уларга нисбатан:**

- корхоналарни юридик шахс сифатида давлат рўйхатига олади ва тегишли муассасаларни аккредитациядан ўтказди;
- маълум бир фаолият турлари билан шуғулланиш учун корхоналар ва муассасаларга рухсатномалар (лицензиялар) беради;
- корхоналарнинг фаолиятига аралашмайди;
- бухгалтерлик ва статистик ҳисоботлар олиб борилишини талаб қилади;
- давлат органларига тегишли маълумотларни тақдим этишни талаб этади;
- корхона ва муассасалар томонидан қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга оширади.

8 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ, ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ

1. Нодавлат нотижорат ташкилотлари

Нодавлат нотижорат ташкилотлари ¹
Тушунчаси
<i>Нодавлат нотижорат ташкилоти</i> – жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир.
Ҳуқуқий мақоми
• нодавлат нотижорат ташкилоти юридик шахс бўлади; • нодавлат нотижорат ташкилоти, агар унинг таъсис ҳужжатларида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, фаолият мuddати чекланмаган ҳолда ташкил этилади.
Асосий белгилари
• жисмоний ва юридик шахслар томонидан ихтиёрий ташкил этилади; • ўзини ўзи бошқаради; • даромад (фойда) олиш фаолиятининг асосий мақсади ҳисобланмайди; • устав асосида фаолият кўрсатади.
Қуйидаги мақсадларда ташкил этилиши мумкин:
• жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш; • демократик кадриятларни ҳимоя қилиш; • ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш; • маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш; • хайрия фаолиятини амалга ошириш.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелда қабул қилинган “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999 - №5. - 115-м.

Асосий ташкилий-ҳуқуқий шакллари

Жамоат бирлашмаси	• маънавий ёки бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш учун ўз манфаатларининг муштараклиги асосида қонунда белгиланган тартибда бирлашган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмаси; • жамоат бирлашмаси қатнашчилари мазкур бирлашмага мулк қилиб берган мол-мулкларига, шу жумладан аъзолик бадалларига бўлган ҳуқуқларини сақлаб қолмайдилар; • улар аъзо сифатида қатнашаётган жамоат бирлашмасининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар, мазкур бирлашма эса ўз аъзоларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.
Ижтимоий фонд	• жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрий мулкый бадаллар қўшиш асосида ташкил этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолиги бўлмаган нодавлат нотижорат ташкилоти; • жамоат фондига унинг муассислари (муассиси) ёки васият қилувчи томонидан ўтказилган мол-мулк фонднинг мулкидир; • фонд муассислари (муассиси) ёки фонд васиятнома бўйича ташкил этилганида васиятномани ижро этувчи фонднинг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди, фонд эса муассисларнинг (муассиснинг) ёки васиятномани ижро этувчининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.
Муассаса	• ижтимоий, маданий ва бошқа нотижорат тусдаги вазифаларни амалга ошириш учун жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан тузилган нодавлат нотижорат ташкилоти.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари

- давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради;
- нодавлат нотижорат ташкилотларининг алоҳида ижтимоий фойдали дастурларига давлат кўмак кўрсатиши мумкин;
- давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятига аралашishiга, худди шунингдек нодавлат нотижорат ташкилотининг давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг фаолиятига аралашishiга йўл қўйилмайди.

Ҳуқуқлари

- ўз аъзолари ва қатнашчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ифодалаш ҳамда ҳимоя қилиш;
- ижтимоий ҳаётнинг турли масалаларига доир ташаббуслар билан чиқиш, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига таклифлар киритиш;
- давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг қарорларини ишлаб чиқишда қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда иштирок этиш;
- ўз фаолияти тўғрисида ахборот тарқатиш;
- оммавий ахборот воситаларини таъсис этиш ҳамда белгиланган тартибда ноширлик фаолиятини амалга ошириш;
- уставда белгиланган вазифаларни бажариш учун тадбиркорлик тузилмаларини ташкил этиш;
- ўз рамзий белгиларини таъсис этиш;
- ўз фаолиятига тааллуқли масалалар юзасидан йиғилишлар, конференциялар ўтказиш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ ваколатхоналар очиш ва филиаллар ташкил этиш.

Мажбуриятлари

- қонун ҳужжатларига риоя этиши;
- ўз мол-мулки ва пул маблағларидан фойдаланиш тўғрисидаги ахборот билан танишиш эркинлигини таъминлаши;
- нодавлат нотижорат ташкилотини рўйхатдан ўтказувчи

органга ўзи ўтказаетган тадбирларга эркин кириш имконини бериши;

- рўйхатдан ўтказувчи солиқ ва статистика органларига ўз фаолияти тўғрисида ҳисоботлар тақдим этиши шарт.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг муассисларига, қатнашчиларига (аъзоларига) қўйиладиган умумий талаблар

- агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, ўн саккиз ёшга тўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахслар нодавлат нотижорат ташкилотининг муассислари, қатнашчилари (аъзолари) бўлиши мумкин;

- ёшларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига ўн тўрт ёшга тўлган шахслар, болаларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига эса ўн ёшга тўлган шахслар аъзо бўлиши мумкин. Нодавлат нотижорат ташкилотига аъзо бўлиш, аъзоликдан маҳрум бўлиш шартлари ва тартиби, шу жумладан ёшига кўра аъзоликдан чиқиш шартлари тегишли нодавлат нотижорат ташкилотларининг уставлари билан белгиланади;

- расмий ҳужжатларда у ёки бу нодавлат нотижорат ташкилотига аъзолик ёки унинг фаолиятидаги иштирокнинг кўрсатилишини талаб қилишга йўл қўйилмайди. Фуқароларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига мансублиги ёки мансуб эмаслиги уларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш учун асос бўла олмайди;

- чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг равишда нодавлат нотижорат ташкилотининг муассислари, қатнашчилари (аъзолари) бўлиши мумкин, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва халқаро шартномаларида белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

2. Жамоат бирлашмалари

Жамоат бирлашмалари¹

Тушунчаси

Ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Қенгагининг Ахборотномаси, 1991. - №4. – 76-модда.

бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоши-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 56-моддасига биноан Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган қасаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилади.

Конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўувчи, республиканинг суверенитети, яхлитлиги ва ҳавфсизлигига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ва диний адоватни тарғиб қилувчи, халқнинг соғлиги ва маънавиятига тажовуз қилувчи, шунингдек, ҳарбийлаштирилган бирлашмаларнинг, миллий ва диний руҳдаги сиёсий партияларнинг ҳамда жамоат бирлашмаларининг тузилиши ва фаолияти тақиқланади.

Қуйидаги мақсадларда ташкил этилиши мумкин

- фуқаролик, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий, ҳуқуқлар ҳамда эркинликларни рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилиш;
- фуқароларнинг фаоллиги ва ташаббускорлигини, давлат ва жамият ишларини бошқаришда уларнинг иштирок этишини ривожлантириш;
- касб-кор ва ҳаваскорлик қизиқишларини қондириш;
- илмий, техникавий ва бадиий ижодкорликни ривожлантириш;
- аҳолининг сиҳат-саломатлигини сақлаш, хайрия фаолиятида қатнашиш;
- маданий-маърифий, физкультура-соғломлаштириш ва спорт ишларини ўтказиш;
- табиатни, тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш;
- ватанпарварлик ва инсонпарварлик тарбияси;
- республикалараро ва халқаро алоқаларни кенгайтириш, халқлар ўртасида тинчлик ва дўстликни мустаҳкамлаш;
- қонунда тақиқланмаган бошқа фаолиятни амалга ошириш мақсадида тузилади.

Фаолият принципи

- ўз аъзолари (қатнашчилари)нинг ихтиёрийлиги;
- тенг ҳуқуқлилиги;
- ўзини ўзи бошқариш;
- қонунийлик;
- ошкоралик.

Давлат ва жамоат бирлашмалари

• давлат жамоат бирлашмалари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди ҳамда Конституцияга мувофиқ улар ўз уставларидаги вазифаларни бажаришлари учун шарт-шароит яратилишига кафолат беради.

• давлат ёшлар ва болалар ташкилотларига моддий ва маънавий мадад беради, уларга нисбатан имтиёзли солиқ сиёсати ўтказилишини таъминлайди, болалар ташкилотларига, мактаб, мактабдан ташқари муассасалар биноларидан, клублардан, маданият саройлари ва уйларида, спорт иншоотлари ва бошқа иншоотлардан бепул ёки имтиёзли шартлар билан фойдаланиш ҳуқуқини беради.

• қонунда кўзда тутилган ҳоллардан ташқари давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашишига, худди шунингдек, жамоат бирлашмаларининг давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди.

• жамоат бирлашмалари ташкилотларининг тадбирлари улар аъзоларининг (қатнашчиларнинг) асосан ишдан бўш вақтида ва мазкур бирлашмалар маблағи ҳисобидан амалга оширилади.

• жамоат бирлашмалари манфаатларига дахлдор масалалар қонунларда кўзда тутилган ҳолларда тегишли жамоат бирлашмалари иштирокида ёки улар билан келишилган ҳолда давлат идоралари ва хўжалик ташкилотлари томонидан ҳал қилинади.

Ҳуқуқлари

• жамоат бирлашмалари уставларда, дастурий, бошқа ҳужжатларда белгиланган мақсадлар ва вазифаларни амалга ошириш учун ўз мақсадлари ва фаолияти тўғрисидаги ахборотни эркин тарқатади;

қонунда кўзда тутилган ҳолларда ва тартибда эса:

- давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларини тузишда қатнашади;
- давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларининг қарорларини тайёрлашда иштирок этади;
- давлат ва жамоат идораларида ўз аъзолари (қатнашчилари) номидан иш юритади ва уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилади;
- Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида кўзда тутилган ваколатларни амалга оширади.

Жамоат бирлашмаларининг фаолияти устидан давлат органларининг назорати

Солиқ идоралари	Жамоат бирлашмаларини маблағ билан таъминлаш ва улар даромадларининг манбаларини, улар олган маблағ миқдорини ва солиқлар тўғрисидаги қонунларга мувофиқ солиқ тўланишини назорат қилади.
Прокуратура идоралари	Жамоат бирлашмаларининг қонунларни бажаришини назорат қилади.
Адлия органлари	Жамоат бирлашмаси фаолиятининг мақсадларига тааллуқли устав қоидаларига риоя этилишини назорат қилади. Рўйхатга олувчи идора жамоат бирлашмасининг раҳбар органидан қабул қилинган қарорларни тақдим этишни талаб қилишга, жамоат бирлашмалари ўтказадиган тадбирларда қатнашиш учун ўз вакилларини юборишга, жамоат бирлашмаси уставига риоя қилиш билан боғлиқ масалалар юзасидан жамоат бирлашмаси аъзоларидан ва бошқа фуқаролардан тушунтириш олишга ҳақлидир.

Пул маблағларининг манбалари

- агар уставда кўзда тутилган бўлса, бирлашмага кириш ва аъзолик бадаллари;
- ихтиёрий равишда ўтказилган пул ва хайриялар;
- уставга мувофиқ ўтказилган лекциялар, кўргазмалар, спорт тадбирлари ҳамда бошқа тадбирлар, лотереялар тушумларидан, ишлаб чиқариш, хўжалик ва ноширлик фаолиятдан олинадиган

даромадлар;

- қонун билан тақиқланмаган бошқа тушумлар.

Жамоат бирлашмаларининг мулки қонун билан муҳофаза қилинади.

3. Жамоат фондлари

Жамоат фондлари¹	
Тушунчаси	
Юридик ва (ёки) жисмоний шахслар томонидан ихтиёрий мулкый бадаллар қўшиш асосида ташкил этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолиги бўлмаган нодавлат нотижорат ташкилоти жамоат фонди деб эътироф этилади.	
Турлари	
Республика фондлари	Фаолиятини ўз уставига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ёки икки ёхуд ундан ортиқ вилоят (Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри) ҳудудида амалга оширадиган фондлар.
Маҳаллий фондлар	Фаолиятини ўз уставига мувофиқ туман(лар), шаҳар(лар), вилоят ёки Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида амалга оширадиган фондлар маҳаллий фондлар.
Фондларнинг фаолияти кафолатлари	
Ўзбекистон Республикасида фондларнинг фаолият эркинлиги, мулки дахлсизлиги ҳамда ишчанлик нуфузи ҳимояси кафолатланади.	
Фондларнинг мол-мулки национализация, реквизиция қилинмайди ва мусодара этилмайди, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.	
Фондларнинг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари	
Фондларнинг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари ижтимоий шериклик, юридик ва жисмоний шахсларнинг	

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 августда қабул қилинган “Жамоат фондлари тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003. №9-10. 141-м.

ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш асосида қурилади.

Давлат органлари фондларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайдилар, фондларнинг ижтимоий аҳамиятга молик дастурлари ва лойиҳаларини қўллаб-қувватлашлари мумкин.

Давлат органлари ва улар мансабдор шахсларининг фондлар фаолиятига аралашishiга, худди шунингдек фондларнинг давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари фаолиятига аралашishiга йўл қўйилмайди.

Фонднинг ҳуқуқлари

Фонд:

- мулк ҳуқуқи ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар асосида мол-мулкни бўлишга;
- фуқаролик-ҳуқуқий битимлар тузишга;
- хайриялар, бадаллар, грантлар ва бошқа маблағлар олишга;
- судда, бошқа органлар ва ташкилотларда ўз манфаатларини ифода этиш ҳамда ҳимоя қилишга;
- оммавий ахборот воситалари таъсис этиш ва ноширлик фаолиятини амалга оширишга;
- ўз фаолияти тўғрисида маълумотлар тарқатишга;
- ваколатхоналар очиш ва филиаллар ташкил этишга;
- давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларига белгиланган тартибда таклифлар киритишга;
- халқаро алоқалар ўрнатиш, ҳамкорлик тўғрисида битимлар тузиш ҳамда халқаро дастурлар ва лойиҳаларда иштирок этишга ҳақли.

Фонд қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Фонднинг мажбуриятлари

Фонд:

- ўз фаолиятини қонун ҳужжатларига ва фонднинг уставига мувофиқ амалга ошириши;
- фонд фаолиятининг ошкоралигини таъминлаши ва фонднинг мол-мулкidan фойдаланилиши тўғрисида ҳар йили ҳисоботлар эълон қилиши;

- рўйхатдан ўтказувчи орган вакилларига фонд ўтказадиган тадбирларга эркин кириш имкониятини бериши;
 - ўз фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати ва давлат статистика органларига ҳисоботлар тақдим этиши шарт.
- Фонд зиммасида қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

4. Сиёсий партиялар

Сиёсий партиялар¹
Тушунчаси
Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг қарашлар, манфаатлар ва мақсадлар муштараклиги асосида тузилган, давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда жамият муайян қисмининг сиёсий иродасини рўёбга чиқаришга интилувчи ҳамда ўз вакиллари орқали давлат ва жамоат ишларини идора этишда қатнашувчи кўнгилли бирлашмасидир.
Фаолият кўрсатиш принциплари
• фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга ошириш мақсадида, хоҳиш-иродани эркин билдириш; • партияга ихтиёрий равишда кириш ва ундан чиқиш; • аъзоларининг тенг ҳуқуқлилиги; • ўзини ўзи бошқариш; • қонунийлик; • ошқоралик.
Давлат ва сиёсий партиялар
• давлат сиёсий партиялар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари муҳофаза этилишини кафолатлайди, уставда белгиланган ўз мақсадлари ва вазифаларини бажаришлари учун уларга тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради. • давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг ва улар мансabdор шахсларининг сиёсий партиялар ички ишларига аралашилари ёхуд, агар фаолият қонунга ҳамда ўз уставларига мувофиқ амалга

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 декабрда қабул қилинган “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997. №2. – 36-м.

ошириладиган бўлса, улар фаолиятига у ёки бу тарзда тўсқинлик қилишлари ман этилади.

- сиёсий партияларнинг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашувига йўл қўйилмайди.

- сиёсий партиялар ташкилотларининг тадбирлари асосан улар аъзоларининг ишдан ташқари вақтида ва ана шу партиялар маблағи ҳисобидан амалга оширилади. Хусусий иш берувчиларнинг ўз ходимларидан улар меҳнат вазифаларини бажараётган пайтда партия номидан сиёсий фаолият билан шуғулланишни талаб қилиши ман этилади.

- сиёсий партиялар аппарати ходимларига нисбатан меҳнат тўғрисидаги, ижтимоий таъминот ва ижтимоий суғурта ҳақидаги қонун ҳужжатлари татбиқ этилади.

Қуйидаги сиёсий партияларни тузиш ва уларнинг фаолият кўрсатиши тақиқланади

- конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи;

- Ўзбекистон Республикаси суверенитети, яхлитлиги ва ҳавфсизлигига, фуқароларининг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши чиқувчи;

- урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ва диний адоватни тарғиб қилувчи;

- халқнинг соғлиги ва маънавиятига тажовуз қилувчи; миллий ва диний руҳдаги партиялар.

Қуйидагилар сиёсий партияларга аъзо бўла олмайдилар

- судьялар;
- прокурорлар ва прокуратура терговчилари;
- ички ишлар органлари, миллий ҳавфсизлик хизмати ходимлари;
- ҳарбий хизматчилар;
- хорижий давлатларнинг фуқарolari ва фуқаролиги бўлмаган шахслар.

Ҳуқуқлари

- ўз фаолияти тўғрисидаги ахборотни эркин тарқатиш, ўз фикрлари, мақсадлари ва қарорларини тарғиб қилиш;

- сайлаб қўйиладиган давлат органларидаги ўз вакиллари орқали тегишли қарорларни тайёрлашда иштирок этиш;

• қонунда белгилаб қўйилган тартибда Ўзбекистон Республикаси Президенти, давлат ҳокимияти органлари сайловларида иштирок этиш; • партия фаолияти билан боғлиқ йиғилишлар, конференциялар ва бошқа тадбирларни ўтказиш; • қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда оммавий ахборот воситаларини таъсис этиш ва бошқа оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш; • Ўзбекистон Республикасининг сиёсий партиялари билан иттифок (блок) тузиш, улар ва бошқа жамоат бирлашмалари билан шартнома муносабатларини ўрнатиш.	
Фаолиятини назорат қилиш	
Адлия вазирлиги	Сиёсий партияларнинг фаолияти Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, қонун ҳужжатларига ва ўз уставларига мувофиқлигини назорат қилади.
Ҳисоб палатаси	Молиявий ва бошқа маблағларнинг келиб тушиши ҳамда сиёсий партияларнинг улардан белгиланган мақсадда фойдаланиши устидан назоратни амалга оширади.
Қонунчилик палатаси	Қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг камида ўндан бир қисмидан иборат депутатлар гуруҳининг мурожаатига биноан молиявий ва бошқа маблағларнинг келиб тушишини ҳамда сиёсий партияларнинг улардан белгиланган мақсадда фойдаланишини текшириш Қонунчилик палатаси томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин.

5. Касаба уюшмалари

Касаба уюшмалари¹
Тушунчаси
Кўнгилли жамоат ташкилоти бўлиб, ҳам ишлаб чиқариш, ҳам ноишлаб чиқариш соҳаларидаги фаолият турига қараб, ўз

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлда қабул қилинган "Касаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992. - №9. - 344-м.

аъзоларининг меҳнат ва ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ҳамда манфаатларини ҳимоя қилиш учун муштарак манфаатлар билан боғланган меҳнаткашларни бирлаштиради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 59-моддасига биноан, қасаба уюшмалари ходимларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ва манфаатларини ифода этадилар ва ҳимоя қиладилар. Қасаба ташкилотларига аъзо бўлиш ихтиёрийдир.

Қасаба уюшмаларининг мустақиллиги

- Қасаба уюшмалари ўз фаолиятида давлат бошқарув идораларидан, хўжалик идораларидан, сиёсий ва бошқа жамоат ташкилотларидан мустақилдирлар, улар олдида ҳисобдор эмаслар ва улар томонидан назорат қилинмайдилар, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Қасаба уюшмаларининг ҳуқуқларини чеклайдиган ёки шу ҳуқуқларнинг амалга оширилишига тўсқинлик қиладиган тарздаги ҳар қандай аралашув ман этилади.

- Қасаба уюшмалари мустақил равишда ўз уставларини ишлаб чиқадиладар ва тасдиқлайдилар, уюшма тузилишини белгилайдилар, раҳбар идораларини сайлайдилар, ўз фаолиятларини ташкил этадилар, йиғилишлар, конференциялар, пленумлар, курултойлар ўтказадилар.

- Қасаба уюшмалари ўз уставларида белгиланган мақсадларга ва вазифаларга мувофиқ равишда бошқа мамлакатларнинг қасаба уюшмалари билан ҳамкорлик қилиш, ўз хоҳишига қўра халқаро ва бошқа қасаба уюшмалари бирлашмаларига ва ташкилотларига кириш ҳуқуқига эгадирлар.

Қасаба уюшмалари фаолиятини тўхтатиш ёки таъқиқлаш

- Қасаба уюшмалари фаолиятини тўхтатиш унинг аъзолари қарори асосида уставда белгиланган тартибда амалга оширилади.

- Қасаба уюшмалари, уларнинг бирлашмалари фаолияти Ўзбекистон Республикаси Конституциясига зид бўлган ҳолларда бу фаолият Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Олий судининг қарори билан тақиқланиши мумкин. Қасаба уюшмалари фаолиятини бошқа бирон бир идоранинг қарори билан тақиқлашга йўл қўйилмайди.

Асосий ҳуқуқлари

Ўзбекистон

• Ўзбекистон қасаба уюшмалари

касаба уюшмалари федерацияси кенгашининг конунлар ва меъёрий хужжатлар ишлаб чиқишда қатнашиш ҳуқуқлари	Федерацияси Кенгаши меҳнатга ва ижтимоий-иқтисодий масалаларга оид қонун ҳужжатлари ишлаб чиқишда қатнашиш ҳуқуқига эгадир; • Ўзбекистон Касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши меҳнатга ва ижтимоий-иқтисодий масалаларга оид меъёрий хужжатлар қабул қилиш тўғрисидаги таклифларни тегишли давлат бошқаруви, хўжалик ва кооператив идораларига тақдим этишга ҳақлидир; • давлат бошқаруви ва хўжалик идоралари меҳнаткашларнинг меҳнат ва ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлари ҳамда манфаатларига дахлдор меъёрий хужжатларни Ўзбекистон касаба уюшмалари Федерацияси Кенгашини камида бир ҳафта олдин хабардор этган ҳолда қабул қиладилар.
меҳнат қилиш ҳуқуқини ҳимоя этиш соҳасидаги ҳуқуқлари	• касаба уюшмалари ўз аъзоларининг меҳнат қилиш ҳуқуқини ҳимоя этадилар, аҳолини иш билан таъминлаш давлат сиёсати ишлаб чиқилишида қатнашадилар. Корхоналарда ишдан холи этиб олинадиган шахсларни ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишнинг конунлар асосида жамоа шартномасида белгилаб қўйиладиган чораларини тақлиф этадилар; • маъмурият, мулкдор ёки улар вакил қилган бошқарув идорасининг ташаббуси билан иш жойларининг қисқартирилиши ёки иш шароитининг ёмонлашувига олиб келадиган корхонани ва ундаги таркибий бўлинмаларни тугатиш, ишлаб чиқаришни тўлиқ ёки қисман тўхтатиб қўйиш тегишли касаба уюшмалари камида уч ой олдин хабардор қилиб қўйилган ва улар билан меҳнаткашларнинг ҳуқуқлари ҳамда манфаатларига риоя этиш юзасидан музокара ўтказилган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин;

	• касаба уюшмалари аҳолини иш билан таъминлашнинг аҳолини ва бу соҳадаги қонунларга риоя этилишини назорат қилиб боради; • меҳнат шартномаси маъмуриятининг та-шаббуси билан бекор қилинишига Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ тегишли касаба уюшма қўмитаси билан олдиндан келишилган тақдирдагина йўл қўйилади.
музокаралар олиб бориш ва жамоат шартномалари, битимлари тузиш ҳуқуқлари	• касаба уюшмалари маъмурият, мулкдор ёки улар вакил қилган бошқарув идораси билан жамоа музокаралари олиб боришда ва жамоа шартномалари, битимлари тузишда устувор ҳуқуққа эгадирлар, уларнинг бажарилишини назорат қиладилар; • агар касаба уюшмалари жамоа шартномаси, битими, тузишни таклиф қилса, маъмурият, мулкдор ёки улар вакил қилган бошқарув идораси бу ҳақда музокаралар олиб бориши шарт.
меҳнаткашларни ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш ҳуқуқлари	• касаба уюшмаларининг меҳнат шароити ва меҳнатга ҳақ тўлаш, меҳнатни муҳофаза қилиш ва ишлаб чиқариш хавфсизлигини таъминлашга, меҳнаткашларнинг уй-жой шароитига, уларни ижтимоий суғуртага, уларни соғлиқни сақлаш ва маданиятга тааллуқли манфаатларини ҳимоя қилиш, пенсия таъминоти соҳасидаги ҳуқуқлари Ўзбекистон Республикасининг тегишли қонунлари билан тартибга солинади; • касаба уюшмаларининг республика ва ҳудудий бирлашмалари ўз ваколатлари доирасида меҳнаткашларни ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан ҳимоя қилиш тадбирларини ишлаб чиқишда, турмуш даражасининг асосий мезонларини, нарх-наво индекси ўзгаришига қараб товон тўлаш миқдорини аниқлашда қатнашадилар, қонунда

	белгилаб қўйилган кун кечиришнинг энг паст даражасига ҳамда пенсиялар, стипендиялар ва нафақалар миқдорига риоя этилишини назорат қиладилар; • касаба уюшмаларининг бирлашмалари шу масалалар юзасидан тегишли давлат ва хўжалик идоралари билан битим тузиши мумкин.
меҳнат ва касаба уюшмалари тўғрисидаги қонунларга риоя этилишини назорат қилиш ҳуқуқлари	• касаба уюшмалари маъмурият, мулкдор ёки улар вакил қилган бошқарув идораси меҳнат ва касаба уюшмалари тўғрисидаги қонунларга риоя этишларини назорат қилиб боради, аниқланган камчиликларни бартараф этишни талаб қилишга ҳақлидир. Маъмурият меҳнат ва касаба уюшмалари тўғрисидаги қонунлар бузилишини бартараф этиш тўғрисидаги тақдимномаларни кўриб чиқиши ва кўриб чиқиш натижалари тўғрисида бир ой муддат ичида касаба уюшмасига хабар қилиши шарт; • касаба уюшмалари меҳнаткашларнинг меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиб, даъво ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақлидир. Шу мақсадда касаба уюшмалари ҳуқуқий ёрдам хизматлари ва бошқа зарур идораларга эга бўлиши мумкин.
меҳнат низоларини кўриб чиқишдаги ҳуқуқлари	• касаба уюшмалари касаба уюшмаси аъзоси билан маъмурият ўртасида пайдо бўлган яқка тартибдаги меҳнат низоларини кўриб чиқади ва улар юзасидан қонунларга мувофиқ тегишли қарорлар қабул қилади. • касаба уюшмалари меҳнатга доир амалдаги қонунларнинг жамоа шартномаси, битими шартларининг бузилиши, меҳнат ва турмушнинг янги ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларини белгилаш ёки мавжуд шарт-шароитларини ўзгартириш билан боғлиқ масалаларга доир жамоа меҳнат низоларини кўриб чиқишда қатнашади.

меҳнат ва ижтимоий иқтисодий ривожланиш масалаларига доир маълумотлар олиш ҳуқуқлари	• касаба уюшмалари маъмуриятдан, шунингдек давлат ва хўжалик бошқаруви идораларидан меҳнат ҳамда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш билан боғлиқ масалалар юзасидан белгилаб қўйилган статистика ҳисоботи доирасида бепул маълумотлар олишга ҳақлидир.
маъмурият томонидан жамоа шартномаси бажарилишини назорат қилиш ҳуқуқи	• маъмурият жамоа шартномаси шартларини бузувчи қарор қабул қилган тақдирда касаба уюшмалари ана шу қоидабузарликни бартараф этиш тўғрисида маъмуриятга тақдимнома киритишга ҳақлидир, бу тақдимнома бир ҳафта муддатда кўриб чиқилади. Маъмурият касаба уюшмаларининг бу талабини бажаришдан бош тортган ёки юқорида айтилган муддатда ўзаро битимга келишилмаган тақдирда, келишмовчиликлар жамоа меҳнат низоларини ҳал қилиш тўғрисидаги қонунларга мувофиқ кўриб чиқилади.
Давлат ва касаба уюшмалари	
• давлат ва хўжалик идораларининг маъмурияти, жамоат ташкилотлари, мансабдор шахслар касаба уюшмаларининг ҳуқуқларига риоя этишлари, уларнинг фаолият кўрсатишларига кўмаклашишлари шарт; • бу идоралар ва шахслар, касаба уюшмалари ҳуқуқларини бузганликлари ёки уларнинг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилганликлари учун қонунларда белгиланган тартибда жавобгар бўладилар; • давлат ва хўжалик идораларининг маъмурияти жамоат ташкилотлари, мансабдор шахслар касаба уюшмаларининг вакиллари шу касаба уюшмаси аъзолари ишлаётган корхоналарга уставда белгиланган вазифаларни ва қонунларда белгилаб қўйилган ҳуқуқларни амалга ошириш учун киришларига тўсқинлик қилишга ҳақли эмас.	

муносабатларни юзага келтириш мумкин эмас. Бундан ташқари, маъмурий ҳуқуқ бошқа субъектларининг маъмурий ҳуқуқий ҳолати, айнан мана шу давлат органларининг фаолиятида намоён бўлади¹

• **Ижро ҳокимияти органи** – ижро ҳокимияти механизми (тизими)нинг таркибий қисми бўлиб, ижро ҳокимияти соҳасида давлат кўрсатмасига кўра ва давлат номидан ҳаракат қилади; ижро этиш ва фармойиш бериш хусусиятидаги фаолиятни амалга оширади; ўзининг компетенциясига эга; ўзининг тузилишига эга; фаолиятнинг ўзига хос бўлган шакллари ва усуллари қўллайди².

Белгилари³

Ижро ҳокимияти органи – қонунчилик ва суд ҳокимияти органлари сингари давлат апаратининг алоҳида бўғини ҳисобланади	Ижро ҳокимияти органлари давлат номидан унинг сиёсатини турли соҳаларда – хўжалик, ижтимоий-маданий ва маъмурий-сиёсий соҳаларда амалга оширадilar; маълум бир ҳажмдаги давлат-ҳокимият ваколатларига эга бўладilar.
Ижро ҳокимияти органларига бериладиган давлат-ҳокимият ваколатлари уларнинг ҳуқуқларида ўз ифодасини топади ҳамда қуйидагиларда намоён бўлади:	• давлат номидан мажбурий бўлган ҳуқуқий актларни қабул қилиш. Бундай актлар – бевосита уларга бўйсинувчи корхона ва муассасаларга ёки қуйи турувчи ижро ҳокимияти органларига ёки кимга бўйсиниши ва қандай мулк шаклида бўлишидан қатъи назар, барча корхона ва муассасаларга ёки жамоат (нодавлат) ташкилотларига ёхуд кенг шахслар доирасига (шу жумладан, фуқароларга) мажбурийлик хусусиятига эга; • ҳуқуқий актлар билан ўрнатилган талаблар ва қоидаларга риоя этилиши

¹ Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2003. – С. 75-80.

² Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Ким-Кимэн А.Н. Административное право. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 68.

³ Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2003. – С. 75-80.

	устидан кузатув (назорат)ни амалга ошириш; • ҳуқуқий актлар талабларининг бажарилишини таъминлаш ва уларни турли хилдаги бузилишлардан давлатнинг таъсир чораларини, масалан, ишонтириш, тушунтириш, рағбатлантириш ёки мажбурлов чораларини қўллаш орқали ҳимоя қилиш.
Ижро ҳокимияти органлари ўз фаолиятларини қонун асосида ва қонунларни ижро этиш мақсадида амалга оширади	Яъни уларнинг фаолияти қонуности хусусиятига эгадир. Ўзларининг фаолиятларини амалга ошириш жараёнида мазкур органлар қонун талабларини, шунингдек, давлат бошқаруви соҳасида ўзлари томонидан ўрнатилган талаблар ва қоидаларнинг бевосита амалга оширилишини ташкил этадилар.
Республика ва маҳаллий миқёсда ҳаракат қилувчи ижро ҳокимияти органлари ягона давлат маъмурияти тизимини ташкил этади	Мазкур тизим доирасида ҳар бир бўғин, яъни аниқ бир ижро ҳокимияти органи оператив мустақилликка эга бўлади. Бу, унга тегишли бўлган ваколатлар ҳажми ва жавобгарлик доираси сингари, мазкур органларнинг компетенциясида ифодаланган. Ижро ҳокимияти органларининг компетенцияси Конституцияда, жорий қонунларда ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатларда ўз ифодасини топади.
Ижро ҳокимияти органлари корхона ва муассаса сингари, фуқароларнинг маълум бир жамоаси бўлиб, маъмурий-бошқарув персонали (ходимлари)дан ёки давлат	Лекин бундай жамоанинг мақсади корхона ва муассасанинг мақсадларидан фарқ қилади; иккинчидан эса, ижро ҳокимияти органини ташкил этувчи мазкур жамоа доирасида маълум бир ташкилий-ҳуқуқий алоқалар юзага келади, функционал мажбурият ва ҳуқуқлар тақсимланади, шунингдек, юклатилган иш бўйича жавобгарлик белгиланади. Бу –

хизматчиларидан иборат бўлади	давлат-хизмат муносабатлари бўлиб, мазкур органнинг ходимлари – давлат хизматчилари ҳисобланади
Ҳар бир ижро хокимияти органи – давлат бошқаруви фаолиятининг маълум бир ҳудудий ёки предметли доирасига эга бўлади	Ижро ҳокимияти органларининг фаолияти маълум бир ҳудудларда, масалан, бутун давлат ёки маълум бир маъмурий-ҳудудий бирликлар доирасида амалга оширилиши мумкин. Шунингдек, ижро ҳокимияти органлари умумий ёки махсус аҳамиятга эга бўлган (предметли) бошқарув функцияларини, масалан, тартибга солиш, рухсат бериш, назорат ва фармойиш бериш каби функцияларни амалга оширишлари мумкин.
Асосий вазифа ва функциялари¹	
• Ўзбекистон Республикаси конунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари ҳамда бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар амалда рўёбга чиқарилишини, уларнинг ижроси устидан таъсирчан назорат амалга оширилишини таъминлаш; • ташқи ва ички сиёсатни амалга ошириш, давлатнинг ташқи ва ички хавфсизлигини таъминлаш; • мамлакатни стратегик ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаш, давлатнинг мақсадли дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда уларни амалга оширишни ташкил қилиш, иқтисодий ислохотларни рўёбга чиқариш борасидаги чора-тадбирларни амалга ошириш; • инсоннинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини, аҳолининг таълим, тиббий хизмат, ижтимоий таъминотга бўлган ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш, меҳнат бозорини тартибга солиш, ижтимоий соҳада умумдавлат бошқарув тизими фаолиятини бошқариш ва мувофиқлаштириш; • тегишли ҳуқуқий муҳитни яратиш, лицензиялаш, сертификатлаштириш ва стандартлаштириш орқали ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш;	

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 9 декабрда қабул қилинган “Республика давлат бошқаруви органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони билан республика давлат бошқарув органларининг асосий вазифа ва функциялари белгилаб берилган.

• солиқлар, божхона тўловларини йиғиш, давлат даромадларини тақсимлаш йўли билан хазинага оид вазифаларни амалга ошириш.

3. Ижро ҳокимияти органлари тизимини ташкил этиш ва улар фаолиятининг асосий принциплари

Ижро ҳокимияти органлари тизимини ташкил этиш ва улар фаолиятининг асосий принциплари

Тушунчаси

Ижро ҳокимияти органлари тизими деганда – ижро ҳокимияти органларининг йиғиндиси ва улар ўртасида компетенцияни тақсимлаш асосида ўзаро муносабатларининг тизими тушунилади.

Тизимлилик – ижро ҳокимиятини ташкил этувчи ҳамда уни амалга оширувчи субъектлар ўртасида – *фаолият олиб бориш предмети ва ваколатларнинг тақсимланишини* белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикаси ижро ҳокимияти органларини ташкил этиш ва улар фаолиятининг асосий принциплари

**Ижро ҳокимияти
органлари
tizimini tashkil
etishining
Ўзбекистон
Республикаси
давлат тузилишига
mos keliши
printsiпи**

Мазкур принцип – конституциявий, кенг қамровли қоида бўлиб, нафақат ижро ҳокимиятининг, балки Ўзбекистон давлати ташкилий-ҳуқуқий тузилишининг хусусиятини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига биноан Ўзбекистон Республикаси – суверен демократик республикадир.

Ўзбекистон Республикаси вилоятлар, туманлар, шаҳарлар, шаҳарчалар, кишлоқлар, овуллар, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикасидан иборат.

Демак, Ўзбекистон Республикаси давлат тузилишига унитарлик хусусияти хос бўлиб, айнан шу асосда ижро ҳокимияти органлари тизими ташкил этилади. (Лекин унитарлик сўзини асл маъносида тушуниш керак эмас. Чунки, Ўзбекистон Республикаси таркибида Қорақалпоғистон Республикаси ҳам

	мавжуд. Ўзбекистон Республикаси давлат тузилиши аралаш шаклга эга, яъни унитарлик ва федератив давлат тузилишларининг хусусиятларини ўз ичига олгандир.);
Ижро ҳокимияти органларининг фуқаролар олдида масъуллиги принципи	Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасига биноан, давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар. Конституциянинг 14-моддасига биноан эса, давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик принциплари асосида амалга оширади.
Ижро ҳокимияти органлари фаолиятини ташкил этишда ва амалга оширишда қонунийлик принципи	Мазкур принцип нафақат ижро ҳокимияти органларига, балки барча шахсларга тааллуқлидир. Қонунийлик принципи – конституциявий асосга эга бўлиб, унга амал қилиш шартдир. Ижро ҳокимияти органлари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари асосида ташкил этилиши, шунингдек, ўз фаолиятларини амалга оширишлари мумкин.
Ижро ҳокимияти органлари фаолиятида марказлашганлик ва марказлашмаганликнинг мавжуд бўлиши принципи	<i>Марказлашганлик</i> ижро ҳокимияти органлари тизимининг ягоналигидан келиб чиқади. Марказлаштирганлик қуйи турувчи органларнинг юқори турувчи органларга бўйсиниши, юқори турувчи органлар меъёрий ҳужжатларининг қуйи органлар учун мажбурийлигида, айрим ҳолларда ягона предмет ва ваколатлар доирасида биргаликда фаолиятни амалга оширишда яққол намоён бўлади. <i>Марказлашмаганлик</i> эса, қонунчилик актлари билан маълум бир ижро ҳокимияти

	органи зиммасига фаолият предмети ва ваколатларнинг юклатилиши бўлиб, ташқаридан (юқори турувчи органнинг) аралашувисиз мустақил амалга оширишдир. Бунда вертикаллик бўйича фаолият предмети ва ваколатларнинг тақсимланиши, мавжуд бўлмайди.
Ижро ҳокимияти соҳасида функциялар ва ваколатларнинг тақсимланганлиги принципи	Ушбу принцип ижро ҳокимияти органлари фаолиятининг предмети ва ваколатлар доирасининг тизимга кирувчи органлар ўртасида тақсимланишини белгилаб беради. Ҳар бир ижро ҳокимияти органи аниқ фаолият ва ваколатлар доирасига эга бўлади, ундан ташқарига чиқишга йўл қўйилмайди.
Ижро ҳокимияти органлари фаолиятининг коллегияллик ва яккабошчилик асосида ташкил этилиши принципи	Мазкур принцип ижро ҳокимияти органларини ташкил этишда ва улар фаолиятини амалга оширишда, давлат бошқарув фаолиятининг муҳим масалаларини ҳал этишда жамоа фикрининг ҳисобга олинишини таъминлайди. Шу мақсадда, ижро ҳокимияти органлари тизимида турли хилдаги маслаҳат, мувофиқлаштирувчи кенгаш ва ҳайъатлар ташкил этилади. Масалан, Ўзбекистон Республикасида деярли барча вазирликлар ва давлат қўмиталари тизимида Кенгаш ва Ҳайъатлар фаолият кўрсатади. Шу билан бирга ижро ҳокимияти органлари фаолиятида яккабошчилик ҳам мавжуддир. Яккабошчилик – ижро этиш ва фармойиш бериш фаолиятини амалга оширишда, шунингдек, тегишли бошқарув тартибини ўрнатишда зарур бўлган интизомни таъминлашга хизмат қилади. Коллегияллик – бошқарув қарорларини қабул қилишда фойдалидир, яккабошчилик

	эса — давлат-бошқарув фаолиятининг ажралмас белгисидир.
Ошкоралик принципи	Мазкур принципга биноан, ижро ҳокимияти органларининг фаолиятининг бориши ва натижалари оммавий ахборот воситалари орқали кенг жамоатчиликка етказилиб турилади.
Ваколатлар доирасида жавобгарлик принципи	Ҳар бир ижро ҳокимияти органи ўзининг зиммасига юклатилган вазифа ва функцияларни бажарилиши учун ана шу вазифа ва функциялар доирасида жавоб беради.

4. Ижро ҳокимияти органларининг турлари

Ижро ҳокимияти органларининг турлари	
Фаолиятининг ҳудудий доирасига кўра:	• олий ижро ҳокимияти органи (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси); • марказий ижро ҳокимияти органлари (бунга республика миқёсида фаолият кўрсатувчи вазирликлар, давлат кўмиталари, корпорация, ассоциация, компания ва бошқалар); • махаллий ижро ҳокимияти органлари (марказий ижро ҳокимияти органларининг бошқарма ва бўлимларини, ҳоким бошчилик қиладиган ижроия аппаратни киритиш мумкин).
Ташкил этиш асосларига кўра:	• Ўзбекистон Республикаси Конституцияси асосида ташкил этиладиган органлар (масалан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси); • Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари асосида ташкил этиладиган органлар (масалан, вазирликлар, давлат кўмиталари).

**Ваколатларининг
ҳажми ва
хусусиятига кўра:**

• **умумий ваколатли давлат органлари.** Бу гуруҳ давлат органларига – Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси ва ҳокимларни киритиш мумкин. Бу давлат органлари, ваколат доирасида, барча соҳаларга тааллуқли бўлган қарорларни қабул қилишлари мумкин. Масалан, амалдаги қонунчиликда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг иқтисодий, ижтимоий-маданий жараёнларни бошқариши кўрсатиб ўтилган бўлиб, унинг ваколоти мана шу соҳалар доирасида амалга оширилади;

• **соҳавий ваколатга эга бўлган давлат органлари.** Бу давлат органларини икки гуруҳга бўлиш мумкин:

биринчидан, бир соҳа бўйича ваколатли давлат органлари – бу органлар ўз фаолиятини аниқ бир соҳа бўйича амалга оширади;

иккинчидан, соҳалараро ваколатли давлат органлари – бу органлар бир неча соҳалар бўйича ҳаракат қилиш ваколатига эга бўлади.

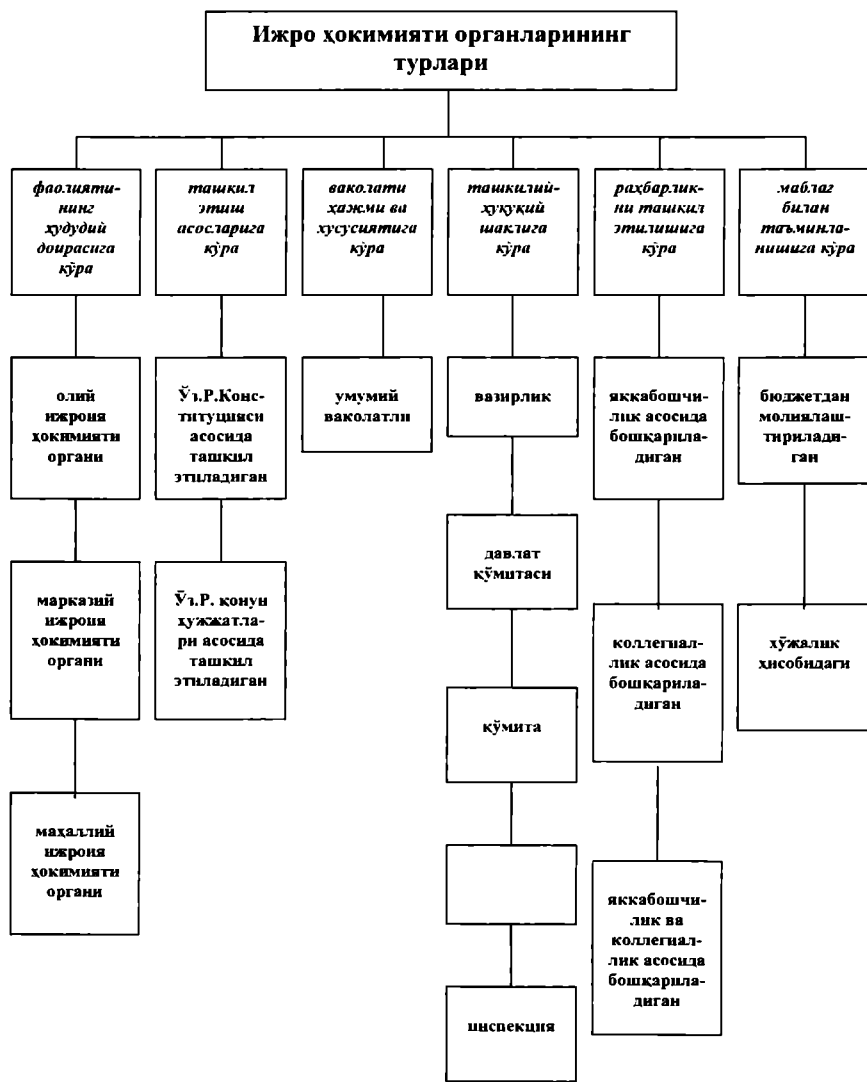
Кўпгина юридик адабиётларда, бир соҳа бўйича ҳаракат қилувчи давлат органларига – вазирликлар, соҳалараро ваколатли давлат органларига – давлат қўмиталари киритилган.

Лекин ҳозирги шароитда вазирликларнинг соҳалараро ҳаракатини, давлат қўмиталарининг эса бир соҳа бўйича ҳаракатланишини кузатиш мумкин.

Бундан ташқари, юридик адабиётларда махсус ваколатга эга бўлган давлат органлари ҳам, кўрсатиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигидан келиб чиқадиган бўлсак,

	ижро ҳокимияти органлари ваколатининг хусусиятига кўра, уларни махсус ваколатли органларга бўлиш мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги кўпгина давлат органлари (инспекциялар ва бошқа давлат идорлари) махсус ваколатларга эгадир.
Ташкилий-ҳуқуқий шаклига кўра:	• вазирликлар; • давлат қўмиталари; • агентликлар; • қўмиталар; • инспекциялар ва бошқалар;
Раҳбарликни ташкил этилишига кўра:	• яккабошчиликка асосланган органлар; • коллегиял органлар; • яккабошчилик ва коллегиял раҳбарлик уйғунлашган (яъни аралаш шаклдаги) органлар.
Маблағ билан таъминланишига кўра:	• давлат ва маҳаллий бюджет маблағларидан молиялаштириладиган органлар. Мазкур давлат органлари ишлаб чиқариш ёки моддий бойликларнинг муомаласи билан бевосита боғлиқ бўлмай, мулкый мустақилликка эга эмас; уларнинг мажбуриятлари учун давлат жавобгардир; • хўжалик ҳисобидаги органлар. Ушбу давлат органлари мулкый мустақилликка эга бўлиб, асосий ва муомала воситаларига эга; ўз мажбуриятлари бўйича ўзларининг мулки билан бевосита жавобгар бўладилар; уларнинг фаолияти моддий бойликларни ишлаб чиқариш, пулли хизматлар кўрсатиш билан боғлиқдир.

3-схема. Ижро ҳокимияти органларининг турлари.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси – Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати, Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг, ижтимоий ва маънавий соҳанинг самарали фаолиятига раҳбарликни, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминловчи ижро этувчи ҳокимият органидир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси давлат бошқаруви органлари тизими ва ўзи ташкил этадиган хўжалик бошқаруви органлари тизимида бошчилик қилади, уларнинг ҳамжиҳатлик билан фаолият кўрсатишини таъминлайди.

Вазирлар Маҳкамаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олдида жавобгардир.

Вазирлар Маҳкамаси қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга.

Фаолиятининг принциплари

- коллегиялик;
- демократия ва қонунийлик;
- Ўзбекистон Республикасида яшовчи барча миллат ва элатларнинг манфаатларини ҳисобга олиш.

Фаолиятини қуйидагилар орқали амалга оширади

Қарорлар	Норматив тусдаги ёки ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳужжатлари.
Фармойишлар	Тезкор ва бошқа жорий масалалар бўйича қарорлари.

Вазирлар Маҳкамаси ўз ваколатлари доирасида:

- иқтисодий, ижтимоий-маданий жараёнларни бошқаради, мулкчиликнинг барча шакллари уйғунлаштириш ва уларнинг тенглиги, иқтисодиётни монополиялаштиришдан чиқариш, бозор иқтисодиётининг ҳуқуқий механизмини ишга солиш асосида эркин тадбиркорлик учун шарт-шароитлар яратади;
- хўжалик юриштишнинг янги шакллари – концернлар,

консорциумлар, тармоқлараро бирлашмалар, турли уюшмалар ва бошқа шунга ўхшаш ташкилотларни барпо этишга ва мустаҳкамлашга ёрдамлашади, иқтисодийни ривожлантириш ва аҳоли талаб-эҳтиёжларини қондириш заруриятидан келиб чиққан ҳолда улар фаолиятини йўналтиради ва мувофиқлаштиради;

- Ўзбекистон Республикасида пул ва кредит тизимини мустаҳкамлаш чора-тадбирларини амалга оширишга кўмаклашади, ягона нарх сиёсатини ўтказиш, меҳнатга ҳақ тўлаш миқдорининг белгиланган кафолатларини ҳамда ижтимоий таъминот даражасини таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқади ва амалга оширади;

- Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетини, шунингдек, Ўзбекистон Республикасини иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш истиқбол кўрсаткичларини ва энг муҳим дастурларини ишлаб чиқишни ҳамда уларнинг ижросини ташкил этади;

- бошқарув тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида, вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар ҳамда Ўзбекистон Республикаси давлат ва хўжалик бошқарувининг бошқа органларини тузиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тўғрисида таклифлар ишлаб чиқади;

- фан ва техникани ривожлантириш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини амалга оширади;

- фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, уларнинг меҳнат қилишга, ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимояланишга бўлган ҳуқуқларини таъминлаш ҳамда ҳимоя қилиш чора-тадбирларини кўради, ижтимоий таъминот тизимини такомиллаштиради;

- соғлиқни сақлаш, халқ таълимини ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг асосий йўналишларини белгилайди, маданиятни ривожлантиришга кўмаклашади;

- Ўзбекистон Республикасининг давлат хавфсизлиги ва мудофаа қобилятини, давлат чегаралари кўриқланишини таъминлаш, давлат манфаатларини ҳимоя қилиш, жамоат тартибини сақлаш чора-тадбирларини амалга оширишга ёрдамлашади;

- давлат бошқаруви органларининг табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини биргаликда ўтказиш ҳамда республика ва халқаро аҳамиятга молик йирик экологик дастурларни амалга ошириш борасидаги ишларини мувофиқлаштиради, йирик авариялар ва

фалокатларнинг, шунингдек, табиий офатларнинг оқибатларини тугатиш чора-тадбирларини кўради;

- Ўзбекистон Республикасининг хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлардаги вакилликни таъминлайди, ҳукуматлараро шартнома ва битимлар тузади, уларни бажариш чора-тадбирларини кўради;

- ташқи иқтисодий фаолият, илмий-техникавий ва маданий ҳамкорлик соҳасида раҳбарликни амалга оширади;

- Вазирлар Маҳкамаси вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ҳамда давлат ва хўжалик бошқарувининг бошқа органлари ишини мувофиқлаштириб ҳамда йўналтириб боради;

- вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ҳамда давлат бошқарувининг бошқа органлари ҳақидаги низомлар Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади;

- Вазирлар Маҳкамаси вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ҳамда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети ҳисобидан таъминланадиган давлат бошқаруви бошқа органларининг марказий девони ходимлари сонини ва улар таъминотига ажратиладиган маблағлар миқдорини белгилайди;

- ҳудудларнинг иқтисодий ва ижтимоий-маданий ривожлантирилишини таъминлаш билан боғлиқ масалаларда маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг фаолиятини мувофиқлаштириб боради;

- вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг Вазирлар Маҳкамаси томонидан ҳал этилиши талаб қилинадиган масалаларга доир таклифларини кўриб чиқади, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва фармойишларининг бажарилиш жараёнини назорат қилади, уларнинг амалга оширилиши юзасидан маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари раҳбарларини таклиф қилиш ҳамда уларнинг ахборотларини эшитишга ҳақли;

- вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ҳамда давлат ва хўжалик бошқаруви бошқа органларининг вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари билан ўзаро ҳамкорлигини таъминлайди, бунда чиқиб қоладиган баҳсли масалаларни ҳал этади;

- ҳудудларни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг асосий кўрсаткичларини тасдиқлайди, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият девонининг сони ва намунавий тузилмасини белгилайди;

- вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг қонун

хужжатларига зид бўлган қарорлари ва фармойишлари ижросини тўхтатиб қўйиш ҳамда уларни бекор қилишга ҳақли.

Қуйдагилар фақат Вазирлар Маҳкамасининг мажлисларида кўриб чиқилади:

- Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетини ишлаб чиқиш ва ижро этиш, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати тасарруфидаги аниқ мақсадли давлат фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш масалалари;
- бошқарув тузилмасини такомиллаштириш масалалари, Ўзбекистон Республикасини ва унинг айрим минтақаларини иқтисодий ва ижтимоий-маданий ривожлантириш дастурлари лойиҳалари;
- давлат қимматли қоғозларини чиқариш ҳажми ҳамда Ўзбекистон Республикасининг давлат ички ва ташқи қарзи қўламини ошириш тўғрисидаги таклифлар;
- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ставкаларини белгилаш ҳамда ўзгартириш тўғрисидаги таклифлар;
- давлат мулки объектларини хусусийлаштириш дастурларининг лойиҳалари ҳамда хусусийлаштиришдан олинган маблағлардан фойдаланишнинг асосий йўналишлари тўғрисидаги таклифлар;
- белгилаб қўйилган давлат нархлари қўлланиладиган маҳсулотлар, товарлар ва хизматлар рўйхати;
- қонунчилик ташаббуси тартибида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига киритиладиган қонунлар лойиҳалари;
- давлатлараро шартномалар ва битимларни имзолаш тўғрисидаги таклифлар.

6. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари

Ўзбекистон Республикаси вазирликлари

Тушунчаси

- вазирлик – ижро ҳокимияти тизимининг асосий органларидан бири ҳисобланади. Вазирликлар белгиланган соҳада давлат сиёсатини ва бошқарувини амалга ошириш, шунингдек, мазкур соҳадаги ижро этувчи органларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида ташкил этилади;

- вазирлик ўз ишини давлат бошқарувининг бошқа органлари, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар давлат ҳокимияти органлари ҳамда жамоат ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади;

- вазирликнинг ўз ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари – вазирликлар, идоралар, жойлардаги ҳокимият ва бошқарув органлари, хўжалик бирлашмалари, корхоналар ва муассасалар, шунингдек, фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий ҳисобланади.

- вазирлик юридик шахс ҳисобланади, мустақил балансга, банк муассасаларида ҳисоб рақамларига ва бошқа ҳисоб рақамларига, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга, шунингдек, тегишли муҳрлар ва штампларга эга бўлади;

- вазирликка Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан лавозимга тайинладиган ва лавозимдан озод қилинадиган, кейинчалик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан тасдиқладиган вазир бошчилиқ қилади. Вазир Вазирликка юкланган вазифаларнинг бажарилиши учун шахсан жавоб беради.

Ҳуқуқий мақоми

- соҳавий орган сифатида фаолият кўрсатади;
- мувофиқлаштирувчи давлат органи сифатида ҳаракат қилади;
- Вазирлик ўз фаолиятида – Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Республикаси қонунларига, Олий Мажлиснинг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига, шунингдек, ўзининг Низомига амал қилади.

Вазирлик низоми

- Низом – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатига олинади.

- Низомда – уларнинг ҳуқуқий мақоми, фаолиятининг асосий йўналишлари, вазифалари, функциялари, ташкилий асослари ва бошқа умумий масалалар белгилаб берилади.

Тизими

- бош бошқарма;
- бошқарма;
- департамент;
- бўлим;
- бошқа хилдаги ҳудудий бўлинмалардан (тузилмалардан) ташкил топган бўлиши мумкин.

Вазир

- вазирлик, унинг тасарруфидаги муассасалар, ташкилотлар ва ўқув юртлари фаолиятига раҳбарлик қилади;
- ўз ваколатлари доирасида тасарруфидаги барча ташкилотлар ва муассасалар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган буйруқлар ва фармойишлар чиқаради, кўрсатмалар ва топшириқлар беради;
- вазирлик ваколатига тегишли масалалар бўйича норматив ҳужжатлар лойиҳаларини кўриб чиқиш учун белгиланган тартибда Вазирлар Маҳкамасига киритади;
- вазир ўринбосарлари ўртасида вазифаларни тақсимлайди ва улар фаолиятини мувофиқлаштиради;
- вазир ўринбосарлари, таркибий бўлинмалар раҳбарларининг, шунингдек, тасарруфидаги ташкилотлар ва муассасалар раҳбарларининг улар зиммасига юкланган вазифалар бажарилиши учун масъулияти даражасини белгилайди;
- Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган ходимлар сони ва меҳнатга ҳақ тўлаш фонди доирасида вазирлик марказий аппаратининг штат жадвалини, ҳудудий бўлинмалар тўғрисидаги низомларни, тасарруфидаги муассасалар, ташкилотлар ва корхоналарнинг низомлари ва уставларини тасдиқлайди;
- вазирлик марказий аппарати ходимларини ва вазирликка бевосита бўйсинувчи муассасалар, ташкилотлар ва корхоналарнинг раҳбарларини, ҳудудий бўлинмалар раҳбарларини лавозимга тайинлайди ва лавозимдан озод этади;
- вазирлик марказий аппарати ходимларини моддий рағбатлантириш шарт-шароитларини белгилайди;
- алоҳида ўрнатилган кўрсатган ходимларни белгиланган тартибда давлат фахрий унвонлари, ёрлиқлар ва мукофотлар беришга тақим этади;

• қонун ҳужжатларида белгиланган бошқа ҳуқуқларга эга бўлади.

Турлари¹

- Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги.

7. Ўзбекистон Республикаси давлат қўмиталари

Ўзбекистон Республикаси давлат қўмиталари

Тушунчаси

- **Давлат қўмитаси** – ижро ҳокимиятининг марказий органларидан бири бўлиб, коллегиялик асосида тармоқлараро мувофиқлаштиришни амалга оширади, шунингдек, фаолиятнинг маълум бир соҳасида тартибга солиш вазифасини бажаради.
- Давлат қўмиталарининг вазирликлардан фарқи шундаки, биринчидан, улар коллегиял органлар тоифасига киради; иккинчидан, улар тармоқлараро мувофиқлаштириш вазифасини бажаради.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 9 декабрда қабул қилинган “Республика давлат бошқаруви органлари тизimini такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармонида кўра.

• Давлат қўмиталари вазирликлар сингари уларга юклатилган соҳаларда мувофиқлаштириш ва умумий раҳбарликни амалга оширади. Шу жиҳатидан бу иккала давлат органи бир-бирига ўхшаб кетади, яъни уларни яқинлаштиради. Амалиётда вазирликнинг давлат қўмитасига, ва аксинча, давлат қўмитасининг вазирликка айлантириш ҳолатлари учраб туради. Лекин уларнинг фарқини маъмурий-ҳуқуқий мақомини аниқлаш орқали белгилаш мумкин.

Хукуқий мақоми

• Давлат қўмиталари, вазирликлар сингари, ўз фаолиятларида – Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Республикаси қонунларига, Олий Мажлиснинг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига, шунингдек, ўзининг Низомига амал қилади.

• Давлат қўмиталарининг низомлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ёки Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатига олинади.

• Давлат қўмиталари низомида – уларнинг ҳуқуқий мақоми, фаолиятининг асосий йўналишлари, вазифалари, функциялари, ташкилий асослари ва бошқа умумий масалалар белгилаб берилади.

• Давлат қўмиталари ўз ишини давлат бошқарувининг бошқа органлари, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар давлат ҳокимияти органлари ҳамда жамоат ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади.

• Давлат қўмиталарининг ўз ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари – вазирликлар, идоралар, жойлардаги ҳокимият ва бошқарув органлари, хўжалик бирлашмалари, корхоналар ва муассасалар, шунингдек, фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий ҳисобланади.

• Давлат қўмиталари – юридик шахс ҳисобланади, мустақил балансга, банк муассасаларида ҳисоб рақамларига ва бошқа ҳисоб рақамларига, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга, шунингдек, тегишли

мухрлар ва штампларга эга бўлади.

- Давлат қўмитаси Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан лавозимга тайинланадиган ва лавозимдан озод қилинадиган, кейинчалик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан тасдиқланадиган Раис томонидан бошқарилади.

- Давлат қўмитасида Раис (раис) ва лавозими бўйича раис ўринбосарларидан, шунингдек, давлат қўмитасининг бошқа аъзоларидан иборат таркибда ҳайъат (кенгаш) ташкил этилади. Қўмита ҳайъати (кенгаши) таркиби Раиснинг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақкамаси томонидан тасдиқланади. Ҳайъат (кенгаш) мажлисларида давлат қўмитаси фаолиятининг асосий масалалари кўриб чиқилади ҳамда тегишли баённомалар ва қарорлар қабул қилинади.

- Давлат қўмитасида турли мутахассислардан иборат илмий-техник кенгашлар, давлат экспертизаси кенгашлари ва турли ҳилдаги маслаҳат кенгашлари ташкил қилиниши мумкин.

Турлари¹

- Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Давлат геология ва минерал ресурслар қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси.
- Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитаси.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 9 декабрда қабул қилинган “Республика давлат бошқаруви органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармонида кўра.

8. Ўзбекистон Республикаси агентликлари

Ўзбекистон Республикаси агентликлари

Ҳуқуқий мақоми

- давлат бошқарув органи ҳисобланади.
- ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига ёки Ўзбекистон Республикаси Президентига ҳисоб беради.
- ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қарорларига ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, шунингдек ўзининг Низомига амал қилади.
- ўз фаолиятини давлат бошқаруви бошқа органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, жамоат бирлашмалари ва бошқа ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади.
- юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга эга бўлади.

Асосий вазифа ва функциялари

- тегишли соҳани тараққий эттиришнинг устувор йўналишларини ишлаб чиқиш;
- фаолият соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш;
- соҳасида фаолият кўрсатаётган, мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхона ва муассасаларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик ва ракобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш;
- соҳасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш ва ҳ.к.

Асосий ҳуқуқлари

- қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда давлат бошқаруви ва бошқа органлар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслардан зарур маълумотлар, ҳужжатлар ва материалларни сўраб олиш;
- фаолиятни амалга ошириш соҳасидаги қонун ҳужжатларининг бажарилишини белгиланган тартибда назорат қилиш;
- соҳасига доир қонун ҳужжатларини такомиллаштириш бўйича Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритиш;
- агентлик ўз ваколатлари доирасида барча вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари,

ташкилотлар, муассасалар ва корхоналар учун бажариш лозим бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилишга ҳақлидир;

- агентлик зарур ҳолларда бошқа вазирлик, давлат қўмиталари ва идоралар билан биргаликда қўшма қарорлар ва бошқа ҳужжатларни қабул қилишга ҳақлидир;

- агентлик ўзига юклатилган вазифаларнинг самарали бажарилиши учун жавобгардир;

- агентлик Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Фаолиятини ташкил этиш

- Агентликни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда лавозимга тайинладиган ва лавозимдан озод қилинадиган бош директор бошқаради.

- Бош директор ўз мақомига кўра вазирга, бош директорнинг биринчи ўринбосари ва ўринбосари тегишли равишда вазирнинг биринчи ўринбосари ва ўринбосарига тенглаштирилиши мумкин.

Бош директор:

- агентлик фаолиятига якка тартиб асосида умумий раҳбарликни амалга оширади ва агентликка юкланган вазифалар ва функцияларнинг бажарилиши учун шахсан жавоб беради;

- бош директор ўринбосарларининг ваколатларини белгилайди ва улар ўртасида вазифаларни тақсимлайди, агентлик тизимидаги бошқа мансабдор шахсларнинг ваколатларини ва масъуллик даражасини белгилайди;

- агентлик тизими ходимлари томонидан бажарилиши лозим бўлган буйруқлар чиқаради ҳамда уларнинг ижросини назорат қилади;

- белгиланган ходимлар чекланган сони ва меҳнатга ҳақ тўлаш фонди доирасида агентлик марказий аппарати тузилмасига ўзгартишлар киритади, штатлар жадвалини, агентлик марказий аппарати ва унинг ҳудудий бўлимлари харажатлари сметасини тасдиқлайди;

- белгиланган тартибда агентликнинг таркибий ва ҳудудий бўлимлари низомларини тасдиқлайди;

- белгиланган тартибда агентлик марказий аппарати ходимларини, ҳудудий бўлим раҳбарларини лавозимига тайинлайди ва вазифасидан озод қилади.

- бош директор қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Турлари

- Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги.
- Ўзбекистон Алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги.
- Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги.
- Ўзбекистон “Ўзкоммунхизмат” агентлиги.
- Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги.
- Ўзбекистон муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш республика агентлиги.
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳузуридаги Қимматбаҳо металллар агентлиги.
- “Ўзархив” агентлиги.

9. Ўзбекистон Республикаси давлат инспекциялари

Ўзбекистон Республикаси давлат инспекциялари

Ҳуқуқий мақоми

- соҳасида нормалар ва қоидаларга риоя этилишини назорат қилувчи давлат бошқаруви органи ҳисобланади;
- тизимига ҳудудий бўлимлар кириши мумкин;
- ҳудудий бўлимлар маҳаллий давлат ҳокимияти органларидан мустақилдир ва бевосита инспекцияга ҳисобот беради;
- ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига ҳамда ўзининг Низомга амал қилади;
- ўз фаолиятини давлат бошқарувининг бошқа органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, жамоат бирлашмалари ва бошқа ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади;
- юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга эга бўлади.

Асосий ҳуқуқлари

- юридик шахслар ва фуқаролар томонидан Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига, соҳадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга риоя этилишини назорат қилиш;
- корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларда тегишли кўрсатмалар ва йўриқнома ҳужжатларга риоя этилишини назорат қилиш;
- тармоқларда техникадан фойдаланиш ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя этилишини назорат қилиш;
- лицензиатлар томонидан лицензия талаблари ва шартларига риоя этилишини назорат қилиш;
- вазирликлар, идоралар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, ташкилотлар ва корхоналардан ваколатига тегишли бўлган масалалар бўйича зарур маълумотлар ва материалларни, шунингдек жорий назорат жараёнида аниқланган камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирлар бажарилганлиги тўғрисидаги маълумотларни олиш;
- назорат остидаги корхоналар ва ташкилотлар раҳбарларига қонун ҳужжатлари, қоидалар ва нормаларнинг аниқланган бузилишларини бартараф этиш тўғрисида бажарилиши мажбурий бўлган ёзма кўрсатмалар бериш;
- ваколатига қирадиган масалалар бўйича белгиланган тартибда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш;
- хавфсизлик қоидалари ва нормалари бузилган ҳолда олиб борилаётган ишларни тўхтатиб қўйиш;
- қоидалар, нормалар ва йўриқномалар бузилганлиги учун мансабдор шахслар ва фуқароларни маъмурий жавобгарликка тортиш ҳамда тегишли қоидалар бузилганлиги учун жазолар қўллаш;
- қоидаларни бузганлиги учун айбдор шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги масалани кўриб чиқиш учун материалларни ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига бериш;
- текшириш натижалари бўйича инспекция ваколатига тегишли бўлган масалалар бўйича бажарилиши мажбурий бўлган қарорлар қабул қилиш ва ҳ.к.
- Инспекциянинг ўз ваколатлари доирасида қабул қилинган қарорлари, шунингдек норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари давлат ва ҳўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти

органлари, мулкчилик шаклларида қатъи назар корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар томонидан бажарилиши мажбурий ҳисобланади.

- Инспекция зарур ҳолларда, бошқа вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар билан биргаликда қўшма қарорлар ва бошқа ҳужжатлар чиқаришга ҳақлидир.

- инспекция Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

- Инспекция ўзига юкланган вазифаларнинг самарали бажарилиши учун жавоб беради.

Фаолиятини ташкил этиш

- ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот беради.

- инспекцияси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда лавозимга тайинланадиган ва лавозимдан озод этиладиган бошлик бошчилик қилади.

- бошлик мақомига кўра Ўзбекистон Республикаси вазирининг биринчи ўринбосарига, бошликнинг ўринбосарлари вазирнинг ўринбосарига тенглаштирилиши мумкин.

Инспекция бошлиғи:

- инспекция, унинг ҳудудий бўлимлари фаолиятига якка бошчилик асосида умумий раҳбарлик қилади ҳамда инспекцияга юкланган вазифалар ва функцияларнинг бажарилиши учун шахсан жавоб беради;

- зарурат бўлганда тузилмага ўзгартиришлар киритади, ходимларнинг белгиланган умумий сони доирасида инспекция марказий аппаратининг штат жадвалини, шунингдек инспекциянинг марказий аппарати ва ҳудудий бўлимлари харажатлари сметасини тасдиқлайди;

- инспекциянинг таркибий бўлимлари тўғрисидаги низомни белгиланган тартибда тасдиқлайди;

- инспекция марказий аппарати ходимларини, ҳудудий бўлимларнинг бош инспекторларини белгиланган тартибда лавозимга тайинлайди ва лавозимдан озод этади;

- бошлик қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

- инспекциянинг давлат назорати функциясини амалга оширувчи мансабдор шахсларига белгиланган намунадаги

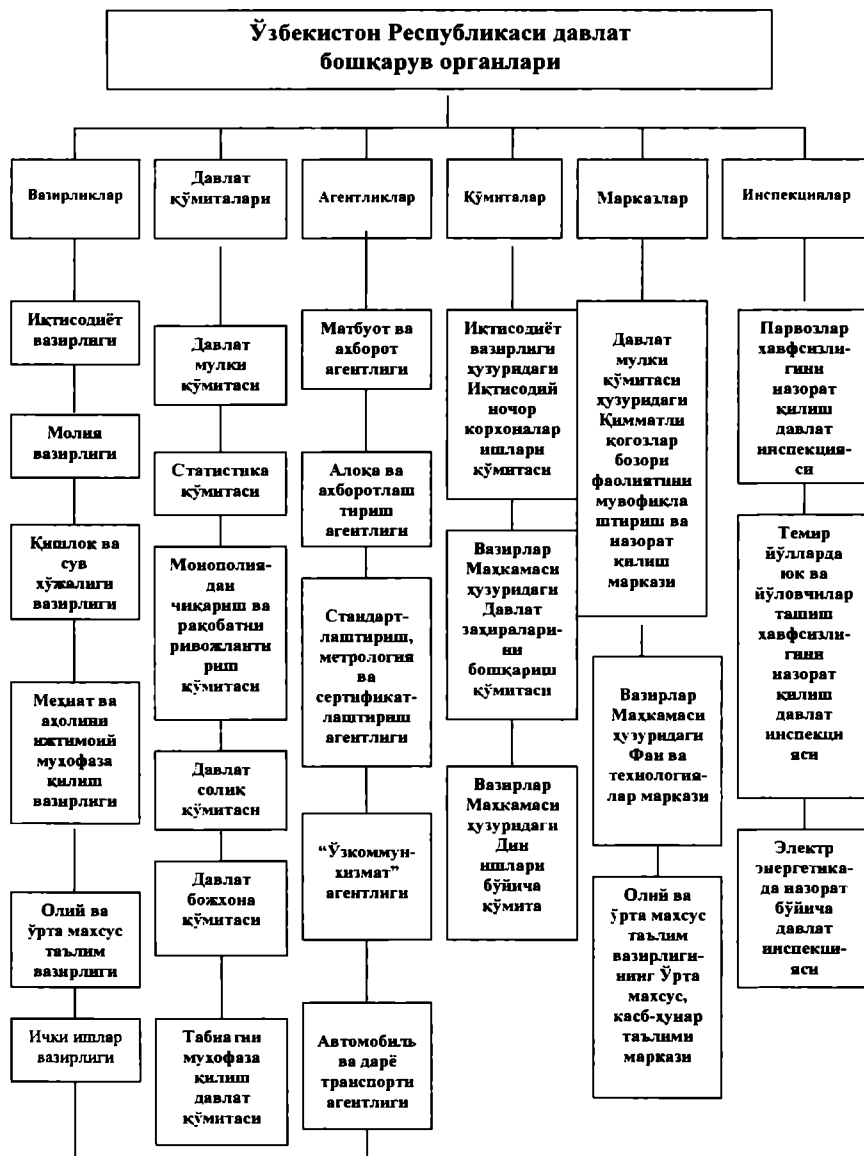
гувоҳномалар берилади;

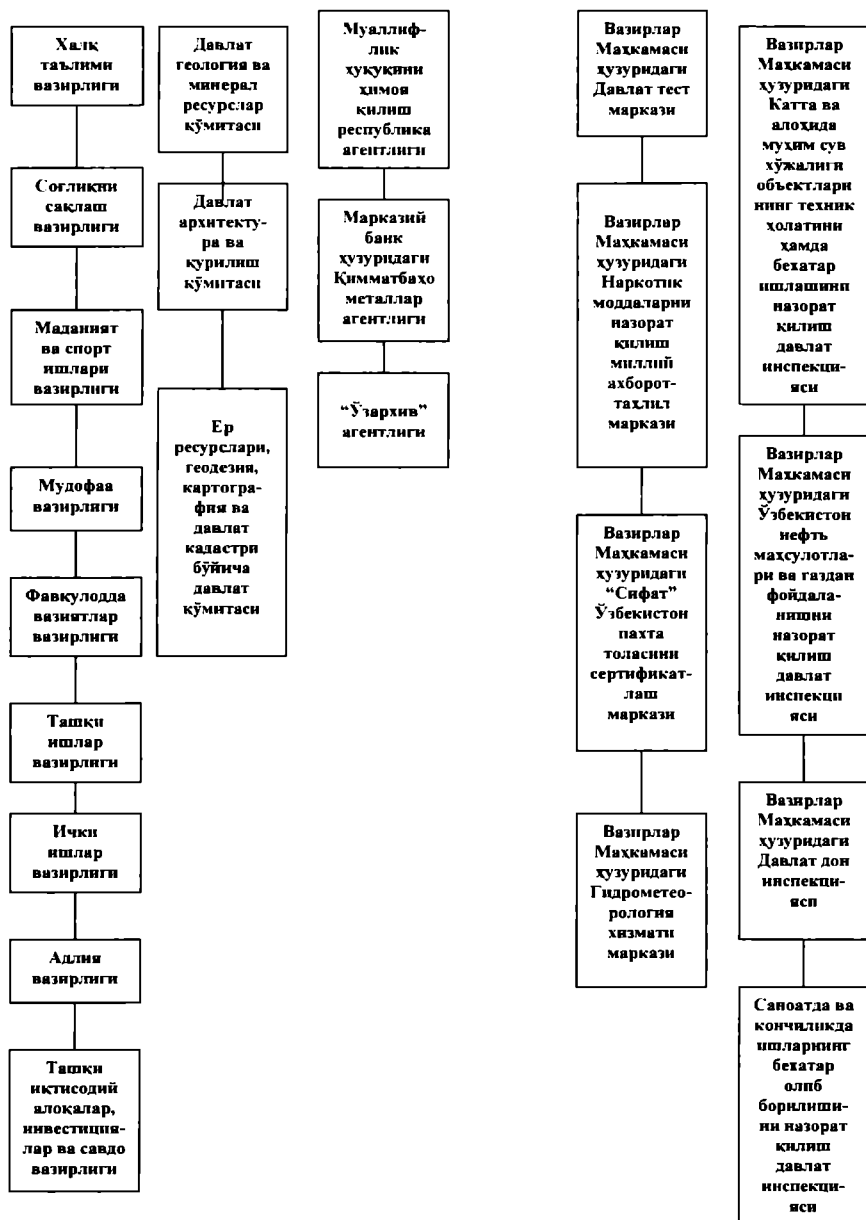
- ҳудудий бўлимлар ўз фаолиятини инспекция бошлиғи томонидан тасдиқланадиган низомга мувофиқ амалга оширади;
- инспекция ҳудудий бўлимларининг бош инспекторлари белгиланган тартибда инспекция бошлиғи томонидан тайинланадилар.

Турлари

- Ўзбекистон Республикаси Парвозлар хавфсизлигини назорат қилиш давлат инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Темир йўлларда юк ва йўловчилар ташиш хавфсизлигини назорат қилиш давлат инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Катта ва алоҳида муҳим сув хўжалиги объектларининг техник ҳолатини ҳамда беҳатар ишлашини назорат қилиш давлат инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон нефть маҳсулотлари ва газдан фойдаланишни назорат қилиш давлат инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат дон инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Электр энергетикада назорат бўйича давлат инспекцияси
- Ўзбекистон Республикаси Саноатда ва қончиликда ишларнинг беҳатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси.

4-схема. Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарув органлари

10. Ўзбекистон Республикаси хўжалик бошқарув органлари

Ўзбекистон Республикаси хўжалик бошқарув органлари
Тушунчаси
Хўжалик бошқаруви органлари бўлиб: • таркибига кирувчи корхоналарнинг хўжалик бирлашмасига тегишли бўлган акция пакетлари орқали ана шу корхоналарнинг хўжалик бошқарувини амалга оширувчи акциядорлик компаниялари, шу жумладан давлат-акциядорлик компаниялари; • муассис-корхоналар томонидан улар фаолиятига кўмаклашиш учун муассис-корхоналарнинг акциялари пакетларини бошқариш ҳуқуқисиз айрим умумий вазифаларни уларга топшириш йўли билан ихтиёрийлик асосида ташкил қилинадиган уюшмалар ҳисобланади. Давлат бошқаруви, шу жумладан тақсимлаш вазифалари, шунингдек, уларнинг таркибига кирувчи корхоналар фаолиятига маъмурий аралашув – хўжалик бошқаруви органларининг ваколатига кирмайди¹.
Асосий вазифа ва функциялари
• тармоқ ва иқтисодиёт соҳаларини барқарор ривожлантиришнинг истиқболли стратегиясини белгилаш; • маркетинг тадқиқотларини ташкил этиш, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардош маҳсулотларнинг янги турларини ишлаб чиқаришни (ишлар, хизматларни) ўзлаштириш, уларнинг жаҳон бозорларига кириб боришига кўмаклашиш; • корхоналарни модернизация қилиш ва технологик жиҳатдан қайта қуrolлантириш, ушбу мақсадларга хорижий инвестицияларни кенг жалб қилишда ёрдам бериш; • улар таркибига кирувчи корхоналар ва ташкилотларга ахборот хизматлари кўрсатиш; • кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил қилиш.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 22 декабрда қабул қилинган “Хўжалик бошқарув органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - №11-12. – 185-модда.

10 БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ПРЕЗИДЕНТИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикасининг Президенти – Ўзбекистон Республикаси фуқаролари томонидан тўғридан-тўғри ва яширин овоз бериш йўли билан етти йил муддатга сайланадиган давлатнинг олий мансабдор шахсидир.

Президентлик лавозимига белгиланган талаблар

- Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлиши;
- бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистон ҳудудида муқим яшаётган бўлиши;
- ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган;
- давлат тилини яхши билиши;
- айти бйр шахс сурункасига икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикасининг Президенти бўлиши мумкин эмас;
- Президент ўз вазифасини бажариб турган даврда бошқа ҳақ тўланадиган лавозимни эгаллаши, вакиллик органининг депутати бўлиши, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин эмас;
- Президент ўз ваколатларини бажаришни давлат идораларига ёки мансабдор шахсларга топширишга ҳақли эмас.

Ваколатлари

- фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига риоя этилишининг кафилидир;
- Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, хавфсизлиги ва ҳудудий яхлитлигини муҳофаза этиш, миллий-давлат тузилиши масалаларига доир қарорларни амалга ошириш юзасидан зарур чора-тадбирлар кўради;
- мамлакат ичкарасида ва халқаро муносабатларда Ўзбекистон Республикаси номидан иш кўради;
- музокаралар олиб боради ҳамда Ўзбекистон Республикасининг шартнома ва битимларини имзолайди, республика томонидан тузилган шартномаларга, битимларга ва унинг қабул қилинган

мажбуриятларига риоя этилишини таъминлайди;

- Ўз ҳузурида аккредитациядан ўтган дипломатик ҳамда бошқа вакилларнинг ишонч ва қақирув ёрликларини қабул қилади;

- Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлардаги дипломатик ва бошқа вакилларини тайинлаш учун номзодларни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатига тақдим этади;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ҳар йили мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг, ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим масалалар юзасидан маърузалар тақдим этади;

- республика олий ҳокимият ва бошқарув органларининг баҳамжиҳат ишлашини таъминлайди; вазирликлар, давлат кўмиталари ҳамда давлат бошқарувининг бошқа органларини тузади ва тугатади, шу масалаларга доир фармонларни кейинчалик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари тасдиғига киритади;

- Сенат Раиси лавозимига сайлаш учун номзодни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатига тақдим этади;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари кўриб чиқиши ва тасдиқлаши учун Ўзбекистон Республикаси Бош вазири номзодини тақдим этади;

- Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси аъзоларини тасдиқлайди;

- Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорини, Ҳисоб палатаси раисини тайинлайди ва уларни лавозимидан озод қилади, кейинчалик бу масалаларни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тасдиғига киритади;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатига Конституциявий суд раиси ва судьялари, Олий суд раиси ва судьялари, Олий ҳўжалик суди раиси ва судьялари, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг раиси, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат кўмитасининг раиси лавозимларига номзодларни тақдим этади;

- вилоят, туманлараро, туман, шаҳар, ҳарбий ва ҳўжалик судларининг судьяларини тайинлайди ва лавозимларидан озод этади;

- Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг тақдимига биноан вилоятлар ҳокимларини ҳамда Тошкент шаҳар ҳокимини қонунга

мувофиқ ҳамда лавозимидан озод этади. Конституцияни, қонунларни бузган ёки ўз шаъни ва қадр-қимматига доғ туширадиган хатти-ҳаракат содир этган туман ва шаҳар ҳокимларини Президент ўз қарори билан лавозимидан озод этишга ҳақли;

- республика давлат бошқарув органларининг, шунингдек, ҳокимларнинг қабул қилган ҳужжатларини тўхтатади, бекор қилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисларида раислик қилишга ҳақли;

- Ўзбекистон Республикасининг қонунларини имзолайди ва эълон қилади; қонунга ўз эътирозларини илова этиб, уни такроран муҳокама қилиш ва овозга қўйиш учун Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига қайтаришга ҳақли;

- Ўзбекистон Республикасига ҳужум қилинганда ёки тажовуздан бир-бирини мудофаа қилиш юзасидан тузилган шартнома мажбуриятларини бажариш зарурияти туғилганда уруш ҳолати эълон қилади ва қабул қилган қарорини уч кун ичида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг тасдиғига киритади;

- фавқулодда вазиятлар (реал ташқи хавф, оммавий тартибсизликлар, йирик ҳалокат, табиий офат, эпидемиялар) юз берган тақдирда фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлашни кўзлаб, Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ёки унинг айрим жойларида фавқулодда ҳолат жорий этади ва қабул қилган қарорини уч кун ичида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари тасдиғига киритади. Фавқулодда ҳолат жорий этиш шартлари ва тартиби қонун билан белгиланади;

- Ўзбекистон Республикаси Қуrolли Кучларининг Олий Бош қўмондони ҳисобланади, Қуrolли Кучларнинг олий қўмондонларини тайинлайди ва вазифасидан озод қилади, олий ҳарбий унвонлар беради;

- Ўзбекистон Республикасининг орденлари, медаллари ва ёрлиғи билан мукофотлайди, Ўзбекистон Республикасининг малакавий ва фахрий унвонларини беради;

- Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига ва сиёсий бошпана беришга оид масалаларни ҳал этади;

- амнистия тўғрисидаги ҳужжатларни қабул қилиш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатига тақдимнома киритади ва Ўзбекистон Республикасининг судлари томонидан ҳукм қилинган шахсларни авф этади;

- Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик хизматини тузади. Миллий хавфсизлик хизмати раисини тайинлайди ва лавозимидан озод этади, кейинчалик шу масалаларга доир фармонларни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тасдиғига киритади;

- Конституция ва Ўзбекистон Республикасининг қонунларида назарда тутилган бошқа ваколатларни амалга оширади.

Ваколати тугаши муносабати билан истеъфога чиққан Ўзбекистон Республикаси Президенти умрбод Сенат аъзоси лавозимини эгаллайди.

11 БОБ. МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

Тушунчаси

Маҳаллий ҳокимият органлари деганда – вилоят, туман, шаҳар ҳокимлари бошчилик қиладиган ижроия аппарати ва вакиллик органлари (вилоят, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари) тушунилади.

Ҳуқуқий мақоми

Вилоят, туман, шаҳар ҳокими вилоят, туман ва шаҳарнинг олий мансабдор шахси бўлиб, айна бир вақтда тегишли ҳудуддаги вакиллик ва ижроия ҳокимиятини бошқаради. Вилоят ҳокими, Тошкент шаҳар ҳокими Ўзбекистон Республикаси Президенти ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордирлар. Туман, шаҳар ҳокими юқори турувчи ҳоким ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордир.

Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким вилоят, туман ва шаҳар учун умумий бўлган ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифалари амалга оширилишини, жойларда қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамаси қабул қилган ҳужжатлар, юқори турувчи халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар қарорларининг ижросини, Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасидаги алоқаларни, аҳолини вилоят, туман ва шаҳарни бошқаришга жалб этишни таъминлайди.

Маҳаллий вакиллик ва ижроия ҳокимияти бошлиғини лавозимига тайинлаш ва лавозимдан озод этиш

Вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими номзодлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тегишли халқ депутатлари Кенгашларидаги партия гуруҳларининг ҳар бири билан маслаҳатлашувлар ўтказилганидан сўнг халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Кенгашига тасдиқлаш учун тақдим этилади.

Тегисли халқ депутатлари Кенгаши депутатлари умумий сонининг кўпчилилик овозини олган вилоят ва Тошкент шаҳар

ҳокими номзоди тасдиқланган ҳисобланади.

Агар овоз бериш вақтида вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими номзодлари тегишли халқ депутатлари Кенгаши депутатлари умумий сонининг кўпчиликлари овозини ололмаса, Ўзбекистон Республикаси Президенти мазкур лавозимларга номзодларни партия гуруҳлари билан қўшимча маслаҳатлашувлар ўтказганидан сўнг бир ой ичида яна икки марта тақдим этиш ҳуқуқига эга.

Тегисли халқ депутатлари Кенгаши тақдим этилган вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими номзодларини уч марта рад этган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси Президенти вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими вазифасини бажарувчини тайинлаш, тегисли халқ депутатлари Кенгашини тарқатиб юбориш ҳуқуқига эга. Бунда халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Кенгашларига сайлов тарқатиб юбориш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан эътиборан уч ой ичида ўтказилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Кенгашларининг қарорига мувофиқ ҳоким номзоди бўйича фармон қабул қилади.

Шаҳардаги туман, туманга бўйсунувчи шаҳар ҳокими тегисли шаҳар, туман ҳокими томонидан лавозимга тайинланади ва лавозимдан озод этилади ҳамда халқ депутатлари тегисли туман, шаҳар кенгаши томонидан тасдиқланади.

Вилоят ҳокими Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишилган ҳолда шаҳар ҳокимини туман (шаҳарлар таркибига кирувчи туманлардан ташқари) ҳокимига бўйсундириш ва ягона бошқарув органлари тузиш ваколатига эга. Бу хусусдаги қарор кейинчалик халқ депутатлари вилояти Кенгаши томонидан тасдиқланади.

Халқ депутатлари Кенгашларининг ва ҳокимларнинг ваколат мuddати – беш йил.

Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким қабул қиладиган ҳужжатлар

Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгаши *қарорлар* қабул қилади.

Вилоят, туман, шаҳар ҳокими *қарорлар* қабул қилади ва *фармойишлар* чиқаради.

Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким қабул қилган ҳамда чиқарган ҳужжатлар имзоланган вақтдан бошлаб кучга киради,

башарти ана шу ҳужжатларда ўзга тартиб белгиланмаган бўлса.

Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким ўз ваколатлари доирасида қабул қилган ҳужжатлар вилоят, туман, шаҳар ҳудудида жойлашган барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан ижро этилиши мажбурийдир.

Халқ депутатлари Кенгашининг ваколатлари

- ҳокимнинг тақдимига биноан маҳаллий бюджет ва унинг ижросига доир ҳисоботни, ҳудудни ривожлантиришнинг истикболга мўлжалланган дастурларини, туман, шаҳарнинг бош режаси ва уни қуриш қоидаларини тасдиқлаш;

- амалдаги қонунларга мувофиқ маҳаллий солиқлар, йиғимлар, бож миқдорини белгилаш, маҳаллий бюджетга тушадиган маҳаллий солиқлар, йиғимлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар бериш;

- ҳокимни ва унинг ўринбосарларини лавозимга тасдиқлаш, ҳокимни ва унинг ўринбосарларини лавозимдан озод этиш, уларнинг фаолиятига доир ҳисоботларини тинглаш;

- қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳоким қарорларини тасдиқлаш;

- халқ депутатлари Кенгашининг Иш тартибини, халқ депутатлари Кенгаши доимий ва бошқа комиссиялари тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш, уларга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш;

- халқ депутатлари Кенгашининг доимий ва муваққат комиссияларини, бошқа органларини тузиш, сайлаш ва тугатиш, уларнинг таркибини ўзгартириш, улар ишига доир ҳисоботларни тинглаш;

- қонунларда белгиланган ҳолларда ва тартибда халқ депутатларининг ваколатларини эътироф этиш ва муддатидан олдин тўхтатиш, уларни жавобгарликка тортиш учун розилик бериш;

- ижроия ҳокимияти бўлимлари, бошқармалари, бошқа структуравий бўлинмаларининг ҳисоботларини тинглаш;

- халқ депутатларининг сўровларини қараб чиқиш ва улар юзасидан қарорлар қабул қилиш;

- ҳокимнинг ва қуйи Кенгашнинг Ўзбекистон Республикаси қонунларига мос келмайдиган қарорларини бекор қилиш;

- ҳокимнинг тақдимиға биноан ҳокимлик структурасини, унинг ходимлари штатлари ва иш ҳақи фондини тасдиқлаш киради.

Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга доир ўз ваколатларига берилган масалаларни, ташкилий масалалар ва Ўзбекистон Республикасининг қонунларига мувофиқ назорат этишга доир бошқа масалаларни ҳал этади.

Ҳокимнинг ваколатлари

Вилоят, туман ва шаҳар ҳокими:

- қонунларнинг ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатларининг, юқори турувчи органлар ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши қарорларининг ижросини ташкил этади;

- жамоат тартибига риоя этилиши ва жиноятчиликка қарши кураш, фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва саломатлигини муҳофаза этиш билан боғлиқ чора-тадбирлар кўради, табиий офатлар, эпидемиялар ва бошқа фавқулодда ҳолларда тегишли ишларни ташкил этади;

- вилоят, туман ва шаҳарни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг асосий йўналишларини, вилоят, туман, шаҳар бюджетининг асосий кўрсаткичларини ва уларнинг ижросига доир ҳисоботларни халқ депутатлари Кенгашининг тасдиғига тақдим этади;

- ўз ўринбосарлари ва ижроия ҳокимияти структура бўлинмаларининг раҳбарларини лавозимга тайинлаш ва лавозимдан озод этиш тўғрисидаги қарорларни халқ депутатлари Кенгаши тасдиғига тақдим этади;

- ҳокимлик девони бўлинмалари раҳбарларини лавозимга тайинлайди ва лавозимдан озод қилади;

- қуйи турувчи ҳокимларнинг қарорларини, башарти улар Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, қонунларига ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатларига, шунингдек юқори турувчи халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимнинг қарорларига зид бўлса, бекор қилади ва халқ депутатлари Кенгашига қуйи турувчи халқ депутатлари Кенгашларининг ҳужжатларини бекор қилиш тўғрисида тақдимнома киритади;

• раҳбарлари тегишли халқ депутатлари Кенгашлари томонидан лавозимга тайинланадиган ва лавозимдан озод этиладиган ижроия ҳокимияти структура бўлинмаларининг ишини назорат қилади;

• халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким қабул қилган ва чиқарган ҳужжатларни бажармаганликлари учун мансабдор шахсларни интизомий жавобгарликка тортиш тўғрисида қонунда белгиланган тартибда тақдимнома киритади;

• давлат мукофотлари билан тақдирлашга доир илтимосномаларни қараб чиқади ва тақлифлар киритади;

• республика ва хорижда вилоят, туман ҳамда шаҳарнинг расмий вакили сифатида иш кўради;

• аҳолини қабул қилишни ташкил этади, фуқароларнинг шикоятлари, аризалари ва тақлифларини қараб чиқади.

Уй-жой мулкдорлари ва уй-жойдан фойдаланувчилар коммунал хизматлар тўлови ва мажбурий бадалларни тўлашга доир талабларни кўпол равишда бузган ҳолларда туманларнинг, шаҳарларнинг (шаҳарлар таркибига кирувчи туманларнинг) ҳокимлари коммунал хизматлар тўлови ва мажбурий бадалларни тўлаш бўйича қарзларни ундириш тўғрисида коммунал хизмат кўрсатувчилар ёки хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатларининг тақдимномасига мувофиқ даъволар билан судга мурожаат қилади.

Ҳоким режалаштириш, бюджет, молия, ҳисоб-китоб, вилоят, туман, шаҳар мулкани бошқариш, мулкчиликнинг турли шаклига мансуб корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар билан ҳамжиҳатлик қилиш, қишлоқ хўжалиги, ер ва бошқа табиий ресурслардан фойдаланиш, табиатни муҳофаза қилиш, қурилиш, транспорт, йўл хўжалиги ва алоқа, аҳолига коммунал, савдо ва ижтимоий-маданий хизмат кўрсатиш, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва ҳавфсизликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш соҳасида қонун ҳужжатларида ўз ваколатига берилган бошқа масалаларни ҳам ҳал этади.

**Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким
фаолиятининг қонунийлигини назорат қилиш**

Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига зид келадиган қарорлар Ўзбекистон

Республикаси Олий Мажлиси томонидан белгиланган тартибда бекор қилинади.

Ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ҳукумат ҳужжатларига, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат манфаатларига зид келадиган ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тўхтатилади ва бекор қилинади.

**Ҳокимнинг прокурор протест билдирган
қарорлари қайта кўриб чиқилиши мажбурийлиги**

Ҳокимнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукуматининг ҳужжатларига зид, прокурор протест билдирган қарорлари шу ҳокимнинг ўзи томонидан ёки юқори турувчи ҳоким ёинки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, заруратига қараб эса Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қайта кўриб чиқилади.

12 БОБ. ДАВЛАТ ХИЗМАТИ ВА ХИЗМАТЧИЛАРИ

1. Давлат хизматининг ҳуқуқий асослари

Давлат хизматининг ҳуқуқий асослари
• Ўзбекистон Республикаси Конституцияси
• Ўзбекистон Республикаси қонунлари
• Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари
• Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари
• Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти бошқа органларининг меъёрий ҳужжатлари
• Давлат органларининг Низом ва Уставлари.

2. Давлат хизматининг тушунчаси ва мазмуни

Давлат хизматининг тушунчаси ва мазмуни
Тушунчаси
Давлат хизмати – давлат органлари томонидан бошқарувнинг кадрлар функциясини амалга ошириш, давлат органлари аппаратида доимий ёки вақтинча мансабни эгаллаб турган ҳамда давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган барча шахсларнинг фаолиятidir¹ Давлат хизмати – давлатга хизмат қилиш, яъни унинг талаби билан маълум бир пул мукофоти эвазига давлат органида давлат олдида турган вазифа ва функцияларни амалга ошириш бўйича бўладиган фаолиятidir².
Хусусиятлари
• давлат хизмати – профессионал фаолият, яъни давлат хизматчисининг давлат олдида турган вазифа ва функцияларни амалга оширишга қаратилган фаолиятidir; • мазкур фаолиятни олиб бориш жараёнида давлат органларининг компетенцияси амалга оширилади;

¹ Хожиев Э.Т. Давлат хизмати. Ўқув қўлланма. – Т. ТДЮИ нашриёти, 2004. – Б. 14.

² Лазарев Б.М. Государственная служба. Москва, 1993. – С. 5-6.

- бу фаолият давлат органларининг функцияланишини таъминлашга қаратилгандир;
- бундай фаолият мансаб мажбуриятларининг ижро этилишини таъминлайди.

3. Давлат хизматининг принциплари

Давлат хизматининг принциплари	
Тушунчаси	
Давлат хизматининг принциплари – давлат хизматини ташкил этиш ва амалда бўлишининг устувор ғоя ва қоидаларидир.	
Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамият ва фуқаролар олдида масъуллиги	Давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Бу ҳолат ҳуқуқий демократик давлат қуришнинг асосий белгисидир. Давлат, унинг органлари инсонлар учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратиб беради. Ўзбекистон Республикаси Конституцияга биноан Ўзбекистон Республикасида Конституциянинг ва қонунларнинг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат хизматчилари амалдаги қонунчилик ҳужжатларига таяниб, фақатгина давлат органининг ваколат доирасида ўз фаолиятларини амалга оширишлари, қонунчилик билан уларга юкланган вазифаларни ўз вақтида бажаришлари, берилган ҳуқуқлардан тўғри фойдаланишлари, белгиланган тартибга риоя қилишлари лозим.
Қонунийлик	Давлат хизматини ташкил этиш ва фаолият кўрсатиши ҳуқуқ меъёрларига асосланиши ҳамда жамият ва фуқароларнинг манфаатларини таъминлаган ҳолда амалга оширилиши лозим.
Давлат хизматининг ҳокимиятнинг	Давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг

қонун чиқарувчи, иждо этувчи ва суд хокимиятига бўлиниши асосида ташқил қилиниши	асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади. Ҳокимият органлари бир-биридан мустақил бўлиб, уларнинг ҳар бири давлат олдида турган маълум бир вазифа ва функцияларни амалга оширадилар. Ҳуқуқий демократик давлат қуришнинг муҳим белгиларидан бири – бу давлат ваколатларини ҳокимият органлари ўртасида тақсимлашдир.
Фуқароларнинг давлат хизматида иштирок этишлари принципи	Бундай иштирок давлат хизматида маълум бир фаолиятни амалга ошириш ёки давлат органларига мурожаат қилиш орқали амалга оширилиши мумкин. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддасига биноан фуқаролар жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ва ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Конституциянинг 35-моддасига биноан эса ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакиллариغا ариза, таклиф, шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Шу ҳолатни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, давлат хизматида бевосита иштирок этишга фақатгина Ўзбекистон Республикаси фуқароларигина эга бўлиб ҳисобланадилар.
Давлат хизматида иштирок этувчи барча фуқароларнинг бир хил ҳуқуқларга эгаллиги	Фуқаролар миллати, жинси, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши ва бошқа белгиларидан қатъи назар қонун олдида тенгдирлар. Давлат хизматида фуқароларнинг фаолият кўрсатишида, мансаб ёки лавозим бўйича ҳаракатланишида давлат томонидан тенг шарт-шароитлар яратиб берилади.

Юқори давлат органи (мансабдор шахс) томонидан чиқарилган қарорларнинг қўйи турувчи органлар (давлат хизматчилари) учун мажбурийлиги	Бу принцип орқали давлат хизматидаги қўйидаги асосий ҳолатлар белгилаб берилади: биринчидан, юқори давлат органи ёки раҳбар томонидан чиқарилган қарорлар қўйи турувчи органлар ва давлат хизматчилари томонидан бажарилиши мажбурийдир; иккинчидан, чиқариладиган қарорлар қонуний бўлиши, яъни қарорлар уни чиқариш ваколатига эга бўлган давлат органи (мансабдор шахс) томонидан ваколат доирасида чиқарилиши лозим; учинчидан, бу қарорлар қонун талабларига зид келмаслиги лозим. Бу принцип орқали давлат органларининг нормал функцияланиши таъминланади.
Давлат хизматида ўрнатиладиган асосий талабларнинг ягоналиги	Мазкур принципга биноан давлат хизмати ва давлат хизматчиларига ўрнатиладиган барча талаблар, яъни давлат хизматини ташкил этиш, давлат хизматидаги кириш, хизматчиларга қўйиладиган малакавий талаблар, мансаб мажбуриятларини бажаришга қўйилган талаблар, давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш, хизматчиларга нисбатан интизомий жавобгарликни қўллаш, малакасини ошириш ва бошқа талаблар қонунчиликда бир хил белгиланади.
Давлат хизматини амалга оширишда ошкоралик	Давлат хизматини амалга оширишда ошкоралик принципи ёрдамида давлат органлари ва давлат хизматчиларининг фаолияти тўғрисидаги маълумотларни олиш таъминланади. Ҳар қандай давлат хизмати ошкоралик принципи асосида ташкил этилиши ва амалга оширилиши лозим. Ошкоралик принципи орқали бир томондан фуқароларнинг давлат ва жамият ишларида иштирок этиши, иккинчи

	томондан эса, давлат олдида турган вазифаларни ҳал этишда фуқароларнинг фикрини эътиборга олиш таъминланади. Давлат хизматида ошкораликни таъминлаш учун қуйидагилар зарурдир: • фуқаролар фикрини инобатга олиш механизмини ташкил этиш; • давлат органлари, давлат хизматчилари фаолиятига нисбатан фуқаролар билдирган фикрлар муҳофазасининг ҳуқуқий шароитини яратиш; • ахборот воситалари орқали давлат органлари ва давлат хизматчиларининг ўз ваколатларини амалга ошириш жараёнида ошкораликни таъминлаш.
Қабул қилинадиган қарорлар, ўз вазифасини бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик учун давлат хизматчиларининг жавобгарлиги	Мазкур принцип давлат хизматчилари томонидан ўзларининг мансаб мажбуриятларини виждонан ва тўғри бажаришларини таъминлайди. Давлат хизматчилари томонидан қабул қилинадиган ҳар қандай қарор қонуний, мақсадга мувофиқ ва бошқарув актларига қўйиладиган талабларга мос бўлиши лозим. Давлат хизматчисининг ўзига юклатилган вазифаларни бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаганлиги ёхуд мансаб ваколатларидан четга чиқиши, уларга нисбатан жавобгарлик чораларини қўллашга олиб келади.
Давлат хизматчиларини ижтимоий ҳимоя қилиш принципи	Амалдаги қонунчиликда давлат хизматчилари учун қуйидаги ижтимоий ҳимоя воситалари ўрнатилгандир: ҳақи тўланадиган меҳнат таътили; давлат ҳисобидан тиббий хизматдан фойдаланиш; давлат хизматчилари томонидан ўз вазифаларини бажариш жараёнида уларнинг ва оила аъзоларининг шаъни, қадр-қимматини

	хамда бошқа ноқонуний ҳаракатлардан ҳимоя қилиш; транспорт ва бошқа алоқа воситалари билан таъминлаш ва бошқалар.
--	---

4. Давлат хизматининг мақсади, вазифа ва функциялари

Давлат хизматининг мақсади, вазифа ва функциялари
Ўзбекистон Республикасида давлат хизматининг асосий мақсади
Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан белгиланган принциплар ва бошқа ҳолатларга асосланиб, давлат функцияларини амалга ошириш, унинг вазифаларини бажариш, жамият ва фуқаролар эҳтиёжларининг кондирилишини таъминлаш.
Давлат хизматининг вазифалари
Давлат хизматининг вазифалари – давлат органининг ҳуқуқий мақомига, давлат хизматчисининг қандай мансаб ва лавозимни эгаллаб турганига боғлиқ бўлади. Юридик адабиётларда давлат хизматининг вазифаларига деярли барча ҳуқуқшунос олимлари бир хилда ёндошган. Уларнинг фикрича, давлат хизматининг асосий вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин: • конституциявий тузумини ҳимоя қилиш, фуқаролик жамияти қуриш учун шарт-шароитлар яратиб бериш, ишлаб чиқариш, шахснинг эркин ҳаёт кечиришини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқлари, экринликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш; • давлат органлари олдида турган функцияларнинг амалга оширилиши учун ижтимоий-сиёсий ва давлат-ҳуқуқий шароитларни ташкил этиш; • давлат органларига берилган компетенциядан келиб чиққан ҳолда уларнинг самарали фаолиятини таъминлаш; • давлат хизмати ва давлат хизматчиларининг профессионал фаолияти шароитларини такомиллаштириш; • давлат органлари ва давлат хизматчилари фаолиятида ошқоралик принципининг амалда бўлишини таъминлаш, қонунийликка риоя этиш, давлат хизматида маъмурий-буйруқбозлик, коррупция ва бошқа негатив ҳолатларга барҳам бериш; • давлат органларида хизматчиларнинг қобилиятини, муомала-

сини яхшилаш, бошқарув ишининг самарадорлигини ошириш;

- давлат хизматчилари малакасини ошириш ҳамда уларни қайта тайёрлаш тизимини ташкил этиш ва таъминлаш;

- давлат органларини давлат хизматига ярокли бўлган ҳамда ўзининг мансаб мажбуриятларини бажара оладиган юқори малакали хизматчилар билан тўлдириш;

- давлат органлари хизматчилари фаолият юритиши учун зарур бўлган ижтимоий, ахборот, моддий-молиявий, ҳуқуқий ва бошқа шарт-шароитларни ташкил этиш;

- кадрларни танлаш, хизмат бўйича ҳаракатланиш тартибини, малакали синовларни, аттестацияларни ўтказиш, малака даражаларини бериш, мувозанат ва жавобгарлик чораларини белгилаш ва ҳ.к.лар¹.

Ўзбекистон Республикасида, Алимов Х.Р.нинг кўрсатишича, давлат хизматининг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

- Ўзбекистон Республикаси халқи манфаатларини кўзлаб давлат функцияларини амалга ошириш;

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларини, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукуматининг қарорларини, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳокимият ва бошқарув органларининг бошқа меъёрий ҳужжатларини ижро этиш;

- фаолиятнинг ўрнатилган мақсадлари ва ваколатларига қатъий риоя этган ҳолда, республика ва маҳаллий органларнинг самарали иш фаолиятини таъминлаш;

- фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари амалга оширилишини ва ҳимоя қилинишини таъминлаш;

- бошқарув фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш ва илмий-техник жараённинг энг илғор воситаларидан фойдаланиш, профессионал даражани ошириб бориш ва бошқалар²

¹ Қаранг: Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право. – Зерцало, 1998., Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. – М.: Норма, 2004., Козлов Ю.М. Административное право. – М.: Юристъ, 2003., Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г. Ким-Кимэн А.Н. Административное право. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.

² Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьёва и др./ - Т "Адолат", 1999.

Б.Ш.Мирбобоев, О.Т.Хусановларнинг кўрсатишича, давлат хизматининг асосий мақсади – давлатнинг Конституция ва қонунларини амалга ошириш ҳисобланади.

Шу мақсадда улар қуйидаги вазифаларни бажаради:

- давлатни аҳоли билан алоқасини, давлат хизматининг обрў-эътиборини таъминловчи ижтимоий-сиёсий ва давлат-ҳуқуқий асосларини шакллантириш;
- марказий ва маҳаллий давлат органлари аппаратини самарали ишлаши ва ривожланишини таъминлаш;
- меҳнатни илмий ташкил этиш, фан янгиликларидан, техника ютуқларидан фойдаланиш, жаҳон тажрибасини қўллаш орқали давлат аппарати фаолиятини доимий такомиллаштириб бориш;
- давлат бошқарувини демократлаштириш, унинг фаолиятида ошқоралик ва очиклик учун шароит яратиш, қонунийликни таъминлаш, бюрократизм ва коррупция кўринишларига барҳам бериш;
- давлат органлари жамоасида соғлом муҳит, ишчанлик сифатларини, ташаббускорлик, ижодкорликни вужудга келтирувчи шароитларни таъминлаш;
- давлат бошқаруви ходимларини тайёрлаш, малакасини ошириш тизимини вужудга келтириш ва фаолият кўрсатишини таъминлаш, ходимларни хизмат пиллапоясидаги адолатли силжишига имконият яратиш;
- давлат бошқарувига хизматга қабул қилиш, хизматни ўзгартириш, юқори кўтарилиш, ходимлар фаолиятини баҳолаш, рағбатлантириш, жавобгарлик тартибларини аниқлаш¹.

Давлат хизматининг функцияларн

Тушунчаси

Давлат хизматининг функциялари – бу давлат хизмати институти ҳуқуқий меъёрларини амалга оширишнинг асосий йўналишлари бўлиб, давлат-хизмат муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш мақсадига эришиш ҳамда давлат хизматининг ижтимоий ва давлат-ҳуқуқий ролини бажаришидир.

Функциялар давлат хизматини ташкил этиш ва бу фаолиятни бевосита амалга ошириш жараёнида юзага келадиган давлат-хизмат муносабатларига таъсир этишнинг аниқ йўналишлари ҳисобланади.

¹ Б.Мирбобоев, О.Хусанов, А.Бегматов. Ўзбекистонда давлат хизматини ташкил этишнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари. – Тошкент: "Akademiya", 2005. – Б. 25-26.

Давлат хизмати функцияларининг юзага келиши – унинг мақсади ва вазифалари, давлат-хизмат муносабатларининг ўзига хос хусусиятлари билан тавсифланади.	
Тартибга солиш функцияси	Аниқ дастурларни (масалан, хусусийлаштириш, инвестициявий фаолият, мудофаа ва хавфсизлик ва бошқаларни) тайёрлашга қаратилган сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; давлатнинг хўжалик фаолиятини тартибга солиш (масалан, хўжалик муносабатларини, тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш, турли мулк шакллариининг тенглигини таъминлаш, мулкдорларнинг истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва бошқалар); давлатга қарашли корхоналар ва муассасаларни бошқариш; нодавлат (тижорат) корхоналарининг фаолиятини тартибга солиш.
Мажбурлов функцияси	Аниқ бир ҳолатларда қонунчиликда ўрнатилган давлатнинг мажбурлов чораларини қўллаш. Бу функция демократик ҳуқуқий тартибни ўрнатишнинг асосий воситаларидан биридир.
Таъминлов-тиклов функцияси	Фуқаролар ва инсонларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш ва шахсларнинг ҳимоясини кучайтириш.
Ташкилий функция	Давлат хизмати тизимини ташкил этиш ва унда қонунийлик ва интизомни таъминлаш, кадрлар сиёсатини амалга ошириш.
Ҳуқуқ ижодкорлиги функцияси	Яъни, ҳуқуқий актларни тайёрлаш ва қабул қилиш.
Назорат функцияси	Давлат органлари фаолиятида давлат контроли ва назоратини таъминлаш.

5. Давлат хизматчилари

Давлат хизматчилари
Тушунчаси
• Давлат хизматчиси – бу давлат маъмурияти аппаратида бевосита ёки билвосита маълум бир ҳақ эвазига доимий ёки вақтинча хизмат мажбуриятларини амалга оширувчи шахсдир¹ • Давлат хизматчиси – бу давлат-ҳокимият ваколати доирасида маълум бир ҳақ эвазига давлат олдида турган вазифа ва функцияларни амалга оширувчи шахсдир. Давлат хизматиға фақатгина Ўзбекистон Республикаси фуқаролари кириши мумкин² • Давлат хизматчиси – қонун билан ўрнатилган тартибда маълум бир пул мукофоти эвазига давлат хизматидаги давлат лавозими бўйича мажбуриятларни амалга оширувчи фуқаро ҳисобланади. Давлат хизматчилари орқали бутун жамият соҳаларига тааллуқли бўлган давлат органларининг ваколатлари амалга оширилади³.
Давлат хизматчиси тушунчасини уч маънода кўриб чиқиш мумкин: • <i>биринчидан</i>, давлат-ҳуқуқий нуқтаи назаридан давлат хизматчиси – бу турли хусусиятдаги ва аҳамиятдаги ваколатларга эга бўлган давлатнинг (давлат органларининг) “хизматкори” ҳисобланади. Хизматчилар давлатни давлат маъмуриятининг ичидаги турли ижтимоий муносабатларда ёки ташқи алоқаларда давлат номидан ҳаракат қилади. Давлат хизматчиси – давлат ва жамият тараққиётининг маҳсули бўлиб, давлат функцияларини амалга оширади; • <i>иккинчидан</i>, маъмурий-ҳуқуқий нуқтаи назаридан давлат хизматчиси – махсус ҳокимият, ташкиллаштирувчи-фармойиш берувчи ваколатларга эга. Давлат хизматчиси юрисдикциявий (ҳуқуқни муҳофаза қилувчи) чоралар ва ваколатларни амалга

¹ Старилов Ю.Н. Служебное право. Москва, БЕК, 1996., Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право. – Зерцало, 1998., Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. – М., Норма, 2004., Козлов Ю.М. Административное право. – М., Юрист, 2003., Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Ким-Кимэн А.Н. Административное право. – М., ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.

² Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др. / - Т “Адолат” 1999.

³ Административное право: учебник Под ред. Ю.М.Козлова, Л.Л.Попова. Москва, Юрист, 2000. – С. 211.

ошириш ва маъмурий-ҳуқуқий санкцияларни қўллаш ҳуқуқига эга бўлган ҳокимият вакилидир;

• *учинчидан*, жиноят-ҳуқуқий нуқтаи назаридан давлат хизматчиси – жиноий жавобгарликнинг махсус субъекти ҳисобланади (давлат хизматчиси – мансабдор шахс – мансаб жиноятлари учун жавобгарликка тортиладилар).

Ўзбекистон Республикасида давлат хизматчиси тушунчасини қуйидагича белгилаш мумкин:

• давлат хизматчиси – бу 18 ёшга тўлган, давлат тилини билган, маълум бир билимга эга бўлган Ўзбекистон Республикасининг фукаросидир. Давлат хизматчиси давлат-хизмат муносабатларининг бир томонини ташкил этади. Давлат органи ҳамда хизматчи ўртасида меҳнат шартномаси тузилиб, унга кўра хизматчи давлат органининг ваколатларини, давлат функцияларини бажаради, давлат қурилишининг маълум бир мақсадларига эришиш учун махсус вазифаларни ҳал этади, давлат (давлат органи) эса ўз навбатида хизматчи олдида: унинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ўрнатади ва таъминлайди, ижтимоий-ҳуқуқий кафолатлар, жавобгарлик, пул маблағи билан таъминлаш каби мажбуриятларга эга бўлади. Давлат хизматчиси маъмуриятнинг вакили, давлат бюрократининг бир қисми ҳисобланади. Давлат хизматчиларининг барча ҳаракатлари давлат номидан ва унинг кўрсатмаси асосида амалга оширилади, давлат эса давлат хизматчиси фаолияти устидан назоратни амалга оширади ва тегишли ҳолатларда уларга нисбатан мажбурлов чораларини қўллайди. Давлат хизматчиси фақатгина давлат органида давлат мансабини эгаллаши мумкин.

• Давлат хизматчиси фаолияти давлат хизматини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари талабларига мос келиши керак.

• Давлат хизматчиси қонунчилик билан ўрнатилган тартибда давлат хизматининг пул билан таъминланадиган давлат лавозимини эгаллайди. Қонунчилик давлат хизматчиси фаолиятининг мазмунини, унинг ҳуқуқий ҳолатини, фаолиятнинг мақсади, вазифаси ва асосий йўналишларини, ҳуқуқларни, мажбуриятларни, жавобгарликни, чекловларни, кафолатларни белгилаб беради. Давлат лавозимларини фақатгина давлат хизматчилари эгаллашлари мумкин.

• Давлат хизматчисига қонунчиликда белгиланган тартибда

малака даражалари берилади.

- Давлат хизматчиси давлат функцияларини, давлат органларининг ваколатларини бажарадилар, иқтисодий, ижтимоий, маъмурий-сиёсий соҳаларда (давлатнинг молиявий фаолияти, маданиятни ривожлантириш, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, божхона, банк иши, солиққа тортиш, ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш, ички ишлар, ташқи сиёсий фаолият ва ҳ.к.ларда) давлат вазифаларини амалга оширадилар.

- Давлат хизматчиси аксарият ҳолларда юридик оқибатларни келтириб чиқарувчи ҳаракатларни амалга оширадилар (масалан, бошқарув қарорларини қабул қиладилар, жазога тортадилар). Бундай ҳаракатлар юридик фактлар сифатида намоён бўлиши мумкин. Давлат хизматчиларининг бундай ҳаракатлари давлат ва жамият ҳаётида турли ижтимоий муносабатларни юзага келтириши, ўзгартириши ёки бекор қилиши мумкин.

- Давлат хизматчиларининг фаолияти, коида бўйича ишлаб чиқариш хусусиятига эга эмас. Лекин уларнинг фаолияти умуман ишлаб чиқариш билан боғлиқ эмас, деган хулосага келмаслик лозим. Чунки, давлат хизматчилари ишлаб чиқариш жараёнига уни йўналтириш, бошқариш, лойиҳаларни тайёрлаш ва бошқа функциялар орқали таъсир кўрсатади.

6. Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми ва улар учун ўрнатилган кафолатлар

Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми ва улар учун ўрнатилган кафолатлар

Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми

Тушунчаси

- Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми – бу давлат-хизмат муносабатларининг мазмуни (моҳияти)дир. Хизматчиларнинг ҳуқуқий мақоми уларнинг ҳуқуқларини, мажбуриятларини, жавобгарлигини ўрнатиш орқали белгиланади. Давлат-хизмат муносабатларининг ўзгариши билан давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми ҳам ўзгаради, масалан, ишдан бўшатиш, фуқароликни йўқотиш, пенсияга чиқиш ва ҳ.к.лар.

- Давлат хизматчиларининг мақоми – бу дифференцияланган комплекс тизим бўлиб, вертикал ва горизонтал тузилишга эга.

- Ҳар бир давлат хизматчиси меъёрий ҳуқуқий актлар билан белгиланган ҳамда давлат хизмати ҳуқуқий институтининг марказий элементи ҳисобланган ҳуқуқий ҳолатга эгадир. Давлат хизматининг бошқа элементлари эса давлат хизмати ва хизматчиларига хизмат қилиш мақсадида ўрнатилади, яъни улар давлат хизматчилари ҳуқуқий мақомини аниқлаштиради ва уларнинг тўла амалга оширилишига кўмаклашади.

- Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми қонунчилик билан ўрнатилган ва давлат томонидан қафолатланган ҳуқуқ, эркинлик, мажбурият, чекловлар, жавобгарликларнинг йигиндисидир.

- Ўзбекистон Республикасида давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси меъёрий ҳужжатлари, давлат органларининг Низом ва Уставлари ҳамда бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланади. Масалан, Вазирлар Маҳкамасида фаолият кўрсатувчи хизматчиларнинг ҳуқуқлари, мажбуриятлари, жавобгарлиги ва бошқалар Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуни, Вазирлар Маҳкамасининг иш тартиби ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

- Давлат хизматчилари ҳуқуқий мақомининг мазмуни – давлат хизматчиларининг категориясига, давлат хизмати олиб бориладиган шароитларга боғлиқ бўлиши мумкин.

- Давлат хизматчиси мақомига эга бўлиш масаласи жуда муҳимдир. Амалдаги қонунчилик ҳужжатларидан келиб чиқадиган бўлсак, фуқаро давлат хизматчиси мақомига эга бўлиши – давлат органи билан меҳнат шартномаси тузиши ва уни маълум бир давлат лавозимига қабул қилиш тўғрисидаги қарор чиқиши вақтидан юзага келади.

- Давлат хизматчиси мақомига эга бўлиш билан фуқаро ва давлат органи ўртасида давлат-хизмат муносабатлари юзага келади.

- Давлат хизматчиси ўз мақомини давлат-хизмат муносабатларининг тугаши билан йўқотади. Давлат-хизмат муносабатлари: ишдан бўшатиш, пенсияга чиқиш ва бошқа ҳолатларда бекор бўлиши мумкин. Баъзи ҳолларда меъёрий актларда давлат хизмати бекор бўлишининг аниқ муддатлари ҳам белгилаб қўйилиши мумкин.

Давлат хизматчиларининг ҳуқуқлари

Хизматчиларнинг ҳуқуқий мақомини ва унинг ҳуқуқий кафолатини ифода этувчи ҳуқуқлар	• давлат хизматчиси эгаллайдиган давлат лавозими бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилловчи ҳужжатлар билан, масалан, иш сифатини белгилловчи омиллар, давлат хизмати бўйича ҳаракатланиш, мансаб мажбуриятларини бажариш учун зарур бўлган ташкилий-техник шароитлар билан танишиб чиқиш; • шахсий ҳужжатидаги барча маълумотлар билан танишиб чиқиш; • унинг талабига кўра хизмат текширувларини, масалан, хизматчининг шаъни, кадр-қимматига етказилиши мумкин бўлган маълумотларни рад этиш мақсадида ўтказиш; • давлат хизматчисининг давлат хизмати билан боғлиқ бўлган низоларни ҳал этиш мақсадида тегишли давлат органларига ёки судга мурожаат қилиш ҳуқуқи ва бошқалар.
Хизмат мажбуриятларини бевосита бажариш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқлар	• белгиланган тартибда, мансаб мажбуриятларини бажариш учун зарур бўлган ахборотларни ва материалларни олиш; • белгиланган тартибда, мансаб мажбуриятларини бажариш учун корхона, муассаса ва ташкилотларда бўлиш; • мансаб мажбуриятлари билан боғлиқ бўлган қарорларни қабул қилиш ва тайёрлашда иштирок этиш; • тегишли бюджет маблағлари ҳисобидан малакасини ошириш, қайта тайёрланиш; • давлат хизматини такомиллаштириш бўйича таклифлар бериш.
Давлат хизматчисининг лавозим фаоллигини	• вакант (вақтинча бўш) лавозимни эгаллаш бўйича танловда ўз ҳоҳишига кўра иштирок этиш;

**оширишга,
конституциявий
ҳуқуқ ва
эркинликларни
амалга оширишга
ва ижтимоий
кафолатларни
таъминлашга
қаратилган
ҳуқуқлари**

- иш фаолиятининг натижалари ва иш стажии, малакасининг даражасига кўра лавозим бўйича юкорига қараб ҳаракатланиш, маблағ билан таъминланишини ошириш;
- давлат хизматидаги иш стажига қараб пенсия таъминоти олиш;
- ўзининг ҳуқуқларини, ижтимоий-иқтисодий ва профессионал манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қасаба уюшмаларига бирлашиш;
- мансаб окладидан келиб чиққан ҳолда пул билан таъминланиш, малака даражасидан келиб чиққан ҳолда эса кўшимча маблағлар олиш, иш фаолиятининг натижаларига кўра мукофотлар олиш;
- ҳар йили ҳақ тўланадиган меҳнат таътилига чиқиш (меҳнат таътилининг муддати давлат ташкилотининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда белгиланади);
- давлат хизмати стажига давлат хизматчисининг бошқа даврдаги меҳнат фаолиятини қўшилишини талаб этиш (масалан бу ҳолат хизматчининг пенсияга чиқишига таъсир кўрсатиши мумкин);
- давлат хизматчисининг ва унинг оила аъзоларининг тиббий хизматдан фойдаланиши;
- давлат лавозимларини бажариш билан боғлиқ ҳолда соғлиққа ёки мулкка етказилиши мумкин бўлган зарар бўйича мажбурий давлат суғуртаси;
- давлат хизматини ўташ вақтида соғлиғи ёки меҳнат қобилиятини йўқотиши сабабли, давлат томонидан мажбурий ижтимоий суғурталаниш ва бошқа ҳуқуқларга эгадир.

Давлат хизматчиларининг мажбуриятлари

Давлат хизматчиларининг мажбуриятлари уларнинг хизмат фаолиятларининг моҳиятини характерлайди, чунки давлат (давлат

органи) фуқарони унга маълум бир мансаб мажбуриятларини юклаш мақсадида ишга қабул қилади.

Ўзбекистон Республикасида давлат хизматчиларининг мажбуриятлари турли қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Мажбуриятларнинг мазмуни ва турлари давлат ташкилотининг ўз олдига қўйган мақсади, вазифаси ва функцияларига қараб белгиланади.

Амалдаги қонунчиликни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, давлат хизматчиларига умумий бўлган мажбуриятларга – конституциявий тузумни қўллаб-қувватлаш ва Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, қонунларга, шунингдек, уларнинг ваколатларини тартибга солувчи бошқа меъёрий ҳужжатларга риоя этилишини таъминлаш.

Давлат хизматчилари мажбуриятларининг асосий хусусияти шундаки, улар нафақат давлат хизмати шаънига доғ туширувчи ёки давлат органига зарар етказувчи ҳаракатлардан, балки “давлат хизматчиларининг давлат ва жамият манфаатларига зид ҳаракатларни содир этмоқда”, деган фикрларнинг пайдо бўлишидан сақланиши лозим.

Давлат хизматчиси хизмат мажбуриятларидан давлат хизмати шаънига доғ тушириш, давлат органлари ёки мансабдор шахсларнинг фаолиятини қоралашда фойдаланиши мумкин эмас.

**Виждонан мансаб
мажбуриятларини
бажариш**

Қонунчилик ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан давлат хизматчиларининг функциялари ва ваколатлари аниқ кўрсатиб ўтилган бўлиб, улар хизматчилар томонидан тўғри ва аниқ бажарилиши лозим. Мансаб мажбуриятларини бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик – ноҳўя ҳаракат, ҳуқуқбузарлик, баъзи ҳолларда эса жиноят ҳисобланиши мумкин.

Давлат хизматчилари уларнинг эгаллаб турган лавозимларидан келиб чиққан ҳолда ўрнатилгач ҳуқуқларни ва юкланган мажбуриятларни бажаришга мажбурдир. Бу талаблар давлат хизматчисига лавозим бўйича ваколатлар ҳажми ва доираси тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилишига мажбур қилади.

	Давлат хизматчиларининг ўз ваколатларини амалга ошириш мажбурияти давлат органида ўрнатилган хизмат тартибига риоя қилиш билан бевосита боғлиқдир. Давлат хизматчилари фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, оммавий манфаатларни таъминлаш мақсадида мансаб мажбуриятларини амалга ошириш ваколатига эга бўладилар. Агар давлат хизматчилари ўз ваколатларидан бошқа мақсадларда фойдалансалар ёки ваколат доирасидан четга чиқадиган бўлсалар, уларнинг ҳаракати хизмат ноҳўя ҳаракати, маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят сифатида таснифланиши мумкин.
Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя қилиниши ва муҳофаза этилишини таъминлаш	Давлат хизматчилари фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини тан олишга, уларнинг қонуний манфаатларини муҳофаза қилиш ва таъминлашга мажбурдирлар. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари давлат хизматчилари учун муҳим категориялардир. Давлат хизматчилари томонидан мазкур мажбуриятнинг бажарилиши ижтимоий муносабатларнинг мувозанатини, қонунийлик тартибига риоя қилинишини таъминлайди, умумий ҳуқуқ тартиботни кафолатлайди. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари давлат томонидан ҳимоя қилинган экан, давлатнинг асосий вазифаларидан бири бажарилган бўлиб ҳисобланади.
Юқори турувчи давлат органининг (давлат хизматчисининг) фармойишлари, буйруқларини ва бошқа ҳилдаги	Давлат хизмати бўйсинувлиқ иерархияси принципига асосланар экан, давлат хизматчилари ўзларидан юқори турган, бўйсинув асосида, раҳбарларнинг ваколат доирасида берилган буйруқларини, фармойишларини, кўрсатмаларини ва бошқа қонуний қарорларини ижро этишга

кўрсатмаларини, қонунга зид бўлганларидан ташқари, ижро этиш	мажбурдирлар. Давлат хизматчилари барча фармо- йишларни шахсий жавобгарлик асосида амалга оширадilar. Шунинг учун ҳам ижро этиш учун олинган фармойиш давлат хизматчиси томонидан қонунийлик ва давлат манфаатларига мос келиш нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим.
Малака даражасини сақлаш ва ошириб бориш	Давлат хизматчиси давлат хизматиға кирар экан, хизмат функцияларини ва ман- саб мажбуриятларини сифатли бажаришға тайёр бўлиши керак. У ўзининг ишчанлик хусусиятларига кўра эгалланадиган давлат лавозими талабларига мос келиши керак. Назарий ва амалий таълим олиш барча давлат хизматчиларининг хизмат мажбу- рияти ҳисобланади. Қоида бўйича, профес- сионал тайёргарлик – малака даражасини беришда, махсус унвон олишда талаб қилинади. Давлат хизматчилари ўзларининг хиз- мат фаолиятларини олиб бориш жараёнида бир давлат органи доирасида турли аҳа- миятдаги функцияларни амалга оширадila- лар. Давлат хизматчиси лавозими бўйича юқори кўтарилганида, янада мураккаб бўлган мажбуриятларни бажаришиға iўри келади. Бошқа томондан, касбларнинг эволюцияси содир бўлиши мумкин, масса- лан, баъзи бирлари тугаши, пайдо бўлиши ёки унинг мазмуни ўзгариши мумкин.
Хизмат этикаси меъёрларига риоя қилиш	Давлат хизматчиси ўзининг профес- сионал бурчини бажариши шарт. У ўзининг хизмат мажбуриятларини виждонан, адо- латли, жамият манфаатларини эътиборға олган ҳолда бажариши лозим.
Давлат сирини ҳамда қонун	Амалдаги қонунчиликка биноан дав- лат хизматчиси мансаб ваколатларини ижро

ҳужжатлари билан ҳимоя қилинадиган бошқа сирларни сақлаш	этиш орқали маълум бўлган маълумотларни сир сақлаши лозим. Лекин шу билан бирга, қонунчиликда, қайси ҳолатларда давлат, хизмат ва бошқа қонун билан қўриқланадиган сирни ошкора этиш мумкинлиги ҳам назарда тутилган бўлиши мумкин. Масалан, давлат хизматчиси жиноят ишининг қўзғатилиши муносабати билан ёки қонунда тўғридан-тўғри назарда тутилган ҳолларда давлат, хизмат сири ҳисобланган маълумотни ошкор қилиши мумкин.
Алимов Х.Р. кўрсатишича, давлат хизматчилари ўзларининг мансаб мажбуриятларини ва функцияларини амалга оширишда:	
• давлат хизматининг мақсадларига ва вазифаларига катъий риоя қилиш; • қонунларга, давлат манфаатларига, мансаб кўрсатмаларига асосланиб фаолият кўрсатиш, ваколат доирасига кирувчи давлат органларининг ва юқори турувчи мансабдор шахсларнинг қарорларини ўз вақтида ва сифатли бажариш; • ўз фаолиятини доимо такомиллаштириш ва профессионал малакасини ошириб бориш; • давлат ва хизмат сирларини сақлаш; • фуқароларнинг кадр-қимматини ва шахсини ҳурмат қилиш, уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя қилиш ва ҳимоя қилиш; • маъмурий ҳокимият соҳасида қонунийликни таъминлаш; • хизмат этикасига риоя қилиш; • бошқарув маданияти даражасини ошириб бориш, бошқарув ишига янги замонавий усул ва шаклларни татбиқ қилиш; • қонунчилик билан ўрнатилган иш кунини вақтида хизматда бўлиш; • қонун ҳужжатларга таянган ҳолда мурожаатларни (ариза, шикоят ва таклифларни) ўз вақтида ва объектив кўриб чиқиш; • давлат хизматчилари мақоми ва тегишли давлат мансаби билан ўрнатилган бошқа мажбуриятларни бажаришлари лозим¹.	

¹ Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др. / - Т "Адолат", 1999. – С. 123.

Давлат хизматчилари учун ўрнатилган кафолатлар

Тушунчаси

Давлат хизматчилари учун кафолат – бу конунчиликда ўрнатилган давлат хизматчилари мақомининг ижтимоий-ҳуқуқий томонини характерловчи асосий ҳолатлардир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 43-моддасига биноан давлат фуқароларнинг Конституция ва конунларда мустаҳкамланган ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди. Мазкур конституциявий меъёрдан келиб чиққан ҳолда, давлат хизматини амалга оширувчи фуқароларнинг ҳам конунчилик ҳужжатлари билан ўрнатилган ҳуқуқлари ва конуний манфаатлари давлат томонидан таъминланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 44-моддасига биноан эса ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг ғайриконуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади.

Демак, давлат хизматчилари ҳуқуқлари ва конуний манфаатларининг кафолати конституциявий асосга эгадир.

Давлат хизматчилари ўзларининг ҳуқуқлари ва конуний манфаатларини ҳимоя қилишда конунчиликда ўрнатилган барча воситалардан фойдаланадилар.

Давлат хизматчилари учун ўрнатилган кафолатлар Ўзбекистон Республикаси Конституциясидан ташқари, амалдаги конунчилик ҳужжатларида ҳам ўз ифодасини топгандир.

Давлат хизматчилари учун ўрнатилган кафолатлар уларнинг бажарадиган хизмат мажбуриятлари билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

Давлат хизматчилари томонидан мансаб мажбуриятларининг сифатли бажарилишини, конунчилик билан ўрнатилган ҳуқуқларни амалга оширилишини таъминлаш учун конун чиқарувчи хизмат фаолиятининг асосий кафолатларини ўрнатади.

Амалдаги конунчиликни таҳлил қилиш орқали давлат хизматчиларига нисбатан ўрнатилган қуйидаги кафолатларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- мансаб мажбуриятларининг бажарилишини таъминловчи иш шароитларининг жорий этилиши;
- конунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан назарда тутилган

пул таъминоти ва бошқа хилдаги тўловлар (масалан, ижтимоий, компенсацион тўловлар ва ҳ.к.лар);

- пул билан таъминланадиган ҳар йилги меҳнат таътили;
- давлат хизматчиси ва унинг оила аъзоларининг тиббий хизматдан фойдаланиши;
- қайта тайёрланиш ва малакасини ошириш (пул таъминоти сақланган ҳолда);
- хизматчиларнинг мажбурий ижтимоий давлат сугуртаси ва ҳ.к.лар.

Қонунчилик ҳужжатларида давлат хизматчилари учун бошқа кафолатлар ҳам ўрнатилган бўлиши мумкин.

7. Давлат хизматчиларига қўйиладиган этик талаблар, чекловлар ва тақиқлар

Давлат хизматчиларига қўйиладиган этик талаблар, чекловлар ва тақиқлар

Этик талаблар

- юқори маънавий принципларга асосланиш, давлатга содиқлик; давлат хизматчилари давлат манфаатларини ўзининг индивидуал (шахсий) манфаатларидан устун қўйиши лозим;
- давлат хизмати принципларига риоя этиши;
- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларини ҳимоя қилишда ҳамма вақт тайёр туриши; давлатга содиқлик бўйича берган касамёдини бузмаслиги, давлат лавозими бўйича берилган қонуний талабларни бажариши;
- давлат вазифалари ва функцияларини бажариш жараёнида самарали ва кам харажатли усулларни излаши ва қўллаши;
- давлат хизмати фаолиятида бир субъектга қараганда иккинчи субъектга алоҳида имтиёзлар берилмаслиги;
- ўз манфаати ёки оила аъзолари манфаатлари учун давлат хизмат мансабидан фойдаланмасликлари;
- давлат хизмат мажбуриятлари билан боғлиқ бўлган ваъдаларни бермасликлари;
- мансаб мажбуриятларини бажариш жараёнида олган махфий маълумотларни шахсий манфаатлари йўлида фойдаланмаслик;
- тижорат фаолияти билан шуғулланмасликлари;

- давлат органларидаги коррупцияга қарши доимий кураш олиб бориш;
- меҳнат фаолиятининг режими (тартиби)га риоя қилиш ва фуқаролар ва ҳамкасблари билан яхши муомалада бўлиш;
- давлат хизмат мансабидан қасддан ёки бошқа манфаатлар йўлида фойдаланмасликлари ва ҳ.к.лар.

Давлат хизматчилари учун ўрнатилган чекловлар ва тақиқлар

- давлат хизматчиси бошқа ҳақ тўланадиган меҳнат фаолияти билан шуғулланиши мумкин эмас (педагогик, илмий фаолият бундан мустасно). Давлат хизматчиси ўзини давлат хизматига бағишлаши лозим. Агар давлат хизматчиси бундай чекловни бузган ҳолда бошқа фаолият билан ҳам шуғулланса, у давлат хизматини ёки бошқа фаолиятни танлаши лозим бўлади;
- давлат хизматчилари учун тадбиркорлик фаолияти билан шахсан ёки бошқалар орқали шуғулланиш тақиқланган. Давлат хизматчилари шахсан ёки бошқалар орқали ишлаб чиқариш билан, товарлар ва бошқа маҳсулотларни сотиш билан, фойда олиш мақсадида ишларни бажариш ёки пулли хизматлар кўрсатиш билан шуғулланиши мумкин эмас;
- давлат хизматчиси учинчи шахсларнинг вакили бўлиши мумкин эмас, яъни давлат хизматчиси давлат хизматида бўлган ҳамда унга маълум бир жиҳатдан бўйсинган учинчи шахсларга вакиллик қилиши тақиқланади.
- Ўзбекистон Республикаси фуқаролик қонунчилигидан келиб чиқадиган бўлсак, шахс вакил сифатида ишончнома асосида ҳаракат қилади. Ишончномада бир шахс номидан иккинчи шахснинг битимларни тузиши ёки бошқа ҳуқуқий ҳаракатларни амалга ошириши кўрсатиб ўтилади. Агар бундай ишончнома давлат органига йўналтирилган бўлса ҳамда вакил давлат хизматчиси бўлиб ҳисобланса, ишончнома ҳақиқий ҳисобланмаслиги лозим;
- давлат хизматчиси хизматдан ташқари вақтда моддий-техник, молиявий ва ахборот воситаларидан, давлатнинг бошқа мулкидан ва хизмат маълумотларидан фойдаланиши тақиқланади;
- давлат хизматчилари жисмоний ва юридик шахслардан мансаб мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай мукофот ва совғаларни олиши тақиқланади. Амалдаги қонунчиликдан келиб чиқадиган бўлсак, бундай тақиқланган

совғаларга: пул мукофоти, ссудалар, хизматлар, дам олиш ва транспорт харажатларни коплаш ва бошқалар киради;

- жисмоний ва нодавлат юридик шахслар ҳисобидан хизмат сафарига ёки хорижий сафарга бориш тақиқланади;

- давлат хизматчисининг хизмат ваколатидан фойдаланиб давлат органларида жамоат бирлашмаларини (касаба уюшмасидан ташқари) ташкил этиши ёки унинг манфаатларини кўзлаб ҳаракат қилиши мумкин эмас ва бошқалар.

Амалдаги қонунчиликда давлат хизматининг хусусиятларидан келиб чиқувчи бошқа хилдаги чекловлар ва тақиқлар ҳам ўрнатилиши мумкин.

8. Давлат хизматчиларининг таснифи

Давлат хизматчиларининг таснифи¹

Рахбарлар	Рахбарлар мазкур давлат органининг, корхона, муассаса ва ташкилотнинг функцияларини амалга ошириб, унга бўйсиндирилган давлат хизматчилари аппаратининг иш фаолиятини йўналтиради; ишга қабул қилиш ва ишдан бўшатиш, интизомий жавобгарликка тортиш, молияга ҳамда товар-моддий бойликларга эгалик қилиш, рағбатлантириш, мазкур орган номидан имзо чекиш ва бошқа юридик аҳамиятли ҳаракатларни содир этиш ҳуқуқига эга бўлади. Демак, рахбарлар давлат-ҳокимият ваколатларини амалга ошириб, рахбарлик қилаётган орган фаолияти учун шахсий жавобгар ҳисобланади. Рахбарлар ўзларига бўйсинган органлар, корхона, муассаса ва ташкилотларнинг оператив (яъни кундалик) ва ҳўжалик фаолиятига аралашиш, уларнинг ишини йўналтириш, назорат қилиш, мажбурий
------------------	---

¹ Административное право Республики Узбекистан Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьёва и др./ - Т "Адолат", 1999. – С. 113-116.

	кўрсатмаларни бериш ҳуқуқига эгадир. Раҳбарлар таркибига вазирларни, давлат кўмиталарининг раисларини, бошлиқларни, бошқарувчиларни, директорларни, ректорлар ва бошқаларни киритиш мумкин. Мазкур тоифадаги давлат хизматчилари юридик адабиётларда кўпинча мансабдор шахслар сифатида ифода этилади. Лекин давлат хизматчиларининг аксарияти давлат ташкилотда маълум бир давлат мансабини эгаллагани сабабли, уларни мансабдор шахслар жумласига киритиш мумкин. Шу сабабли ҳар қандай давлат хизматчисини (мансабдор шахсни) раҳбарлар таркибига киритиш мумкин эмас. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 15-модда иккинчи қисмига биноан мулк шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотда муайян мансабни эгаллаб турган шахс, башарти унга раҳбарлик, ташкилий, фармойиш бериш, текширув-назорат вазифалари ёки моддий бойликлар ҳаракати билан боғлиқ бўлган вазифалар юклатилган бўлса, <u>мансабдор шахс</u> деб ҳисобланади. Кўриниб турибдики, мансабдор шахс бўлиб раҳбарлар ҳам, назорат функциясини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган бошқа хизматчилар ҳам (масалан, ички ишлар органларининг ходимлари, санитария назорати органларининг ходимлари ва ҳ.к.лар) ҳисобланади.
Асосий таркиб	Давлат хизматчилари таснифининг иккинчи асосий ва муҳим аҳамиятли гуруҳи бўлиб, мазкур органга юклатилган функцияларнинг деярли барчасини бажаради. Асосий таркибга кирувчи давлат хизматчилари раҳбарлар томонидан амалга ошириладиган юридик аҳамиятли

	ҳаракатларни содир этмайдилар (масалан, ишга олиш, ишдан бўшатиш, фаолиятни йўналтириш ва ҳ.к. лар). Бу гуруҳ давлат хизматчиларига — муҳандисларни, иқтисодчиларни, агрономларни, архитекторларни, врачларни, ўқитувчиларни, илмий ходимларни ва бошқаларни киритишимиз мумкин. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, айрим ҳолларда раҳбарлар томонидан юридик аҳамиятли ҳаракатларнинг амалга оширилиши мутахассисларга боғлиқ бўлади. Масалан, раҳбар ходимни меҳнатдан вақтинча бўшатиш тўғрисидаги буйруқни, врачнинг маълумотномасиз чиқариши мумкин эмас. Давлат хизматчилари асосий таркибининг ҳаракатлари, охир оқибат давлат органи, корхона, муассаса ва ташкилот фаолиятининг сифатини ҳам белгилаб беради. Асосий таркибнинг ишига қараб давлат органининг фаолиятига баҳо берилади. Шу сабабли ҳам, давлат органида хизматчиларнинг асосий таркибини шакллантиришда кадрларни танлаш ва уларни жой-жойига қўйиш масаласига катта эътибор берилади.
Ёрдамчи таркиб	Давлат хизматчиларининг мазкур гуруҳини давлат органининг нормал функцияланиши учун зарур бўлган ёрдамчи функцияларни амалга оширувчи хизматчилар ташкил этади. Ёрдамчи хизматчилар давлат органининг нормал функцияланиши учун шароит яратиб беради. Ёрдамчи хизматчилар таркибига иш юритувчилар, курьерлар, машинисткалар, лаборантлар, экспедиторлар ва бошқаларни киритиш мумкин. Ёрдамчи хизматчиларнинг фаолият доирасига: хизмат ҳужжатларини, статистик маълумотларни тайёрлаш; ҳужжатларни

	юбориш ва бошқа ёрдамчи-техник ҳаракатларни амалга ошириш киради. Ёрдамчи хизматчиларнинг фаолияти юридик аҳамиятга эга эмас. Масалан, қўлда ёзилган хизмат хужжатининг машинистка томонидан териблиши, тегишли раҳбар томонидан имзо қўйилмагунча ёки муҳрланмагунча юридик аҳамиятга эга бўлмайди.
Маъмурий ҳокимият вакиллари	Давлат хизматчиларининг алоҳида гуруҳи ҳисобланади. Маъмурий ҳокимият вакиллари – давлат хизматчиларининг шундай гуруҳи, улар ўз ваколатлари доирасида бошқа шахсларга, хизмат бўйсинуvidан қатъий назар, бажарилиши мажбур бўлган кўрсатмаларни бериши мумкин. Ҳокимият вакилларига судьяларни, прокурорларни, депутатларни, Қуролли кучлар, ички ишлар органлари, миллий хавфсизлик хизмати органларининг бошлиқлар таркибига кирувчиларни ва бошқаларни киритишимиз мумкин. Ҳокимият вакиллари умумий хусусиятдаги ваколатларни амалга оширадилар, масалан, хизмат юзасидан уларга бўйсинмаган шахсларга мажбурий фармойишлар бериш, маъмурий таъсир этиш чораларини қўллаш ва ҳ.к.лар. Маъмурий ҳокимият вакиллари давлат-ҳокимият ваколатига эга бўлиб, конкрет давлат органи номидан ва унинг кўрсатмасига биноан ҳаракат қиладилар.

9. Давлат хизматини ўташ

Давлат хизматини ўташ
Тушунчаси
Давлат хизматини ўташ институти – бошқарув аппаратида ходимларни танлашдан, хизмат бўйича ҳаракатланишни амалга

оширишдан, давлат хизматидан бўшатиш усуллари ўрнатиш ва амалга оширишдан бошланади¹

Давлат хизматини ўташ давлат хизмати институтининг асосий элементи бўлиб, унда давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми амалга оширилади. Давлат хизматини ўташ – сиёсий ва маъмурий давлат лавозимларини тўлдириш фаолияти бўлиб, давлат маъмуриятида мансабларнинг давлат хизматчилари ўртасида кетма-кетликда алмашинуви, давлат-хизмат ҳуқуқий муносабатлари ўзгаришини ўз ичига олади. Ҳар бир давлат хизматчиси яқка тартибдаги лавозим (хизмат) йўналишига эгадир. Шунинг учун ҳам амалда давлат хизматини ўташ ҳам индивидуалдир.

Давлат хизматини ўташ давлат хизмати ҳуқуқий институтининг ички институти бўлиб, қуйидагиларни тартибга солиувчи ҳуқуқий меъёрлар йиғиндисидан иборатдир:

- давлат лавозимини эгаллаш;
- турли давлат органлари ходимларининг махсус профессионал тайёргарлиги;
- ўриндошлик;
- хизматчилар томонидан ўзларининг мансаб мажбуриятларини бажариши ва ҳуқуқларини амалга ошириши;
- малака даражаларнинг, махсус унвонларнинг бериш тартиби;
- хизматчиларни рағбатлантириш ва уларни жавобгарликка тортиш;
- давлат хизматчиларининг аттестацияси;
- хизмат бўйича ҳаракатланиш;
- хизматнинг шароитлари;
- давлат хизматчиларининг ижтимоий-ҳуқуқий ҳимояси (кафолатлар, имтиёзлар, компенсациялар);
- давлат хизматининг тугаши асослари ва усуллари.

Давлат хизматига кириш

Амалдаги қонунчиликка биноан давлат хизматига кириш ҳуқуқига, конда бўйича, давлат тилини биладиган, профессионал таълимга эга бўлган, давлат хизматига қўйилган талабларга жавоб бера оладиган Ўзбекистон Республикасининг 18 ёшга тўлган фуқаролари эгадир. Давлат хизматига ишга киришда, шунингдек,

¹ Аппарат управления государства. Ч.2. – Москва, 1977. – С. 205.

уни ўташ жараёнида маълум бир, масалан, миллати, тили, жинси, келиб чиқиши, мулкый аҳволи, эътиқоди ва бошқа белгиларга қараб чекловларнинг қўйилиши мумкин эмас.

Давлат хизматини ўташнинг асосий белгиси – бу давлат лавозимини эгаллашдир. Давлат лавозимини эгаллаш фуқаронинг мансаб ҳуқуқлари, мажбуриятлари, чекловлар ва ҳуқуқий жавобгарликнинг субъектига айланганидан далолат беради. Давлат лавозимларини эгаллашда қонунчиликда ўрнатилган ҳолларда баъзи бир чекловлар ўрнатилиши мумкин.

Фуқаролар қуйидаги ҳолларда давлат хизматида бўлиши ёки давлат лавозимини эгаллаши мумкин эмас:

- фуқаро суд ҳукми билан муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган бўлса;
- суд томонидан фуқаронинг белгиланган муддатда давлат лавозимини эгаллаши тақиқланган бўлса;
- тиббий муассасанинг ҳулосасига кўра, давлат мажбуриятларини бажаришга нолайик бўлса;
- ўзаро яқин қариндошларнинг бўйсинув асосида давлат хизматини битта давлат органида ўташи ва бошқа ҳолатлар.

Фуқаролар давлат хизматига киришда қуйидаги ҳужжатларни тақдим этишлари лозим:

- паспорт ёки унинг ўрнини босадиган бошқа ҳужжат;
- меҳнат дафтарчаси (биринчи маротаба ишга қираётган шахслар бундан мустасно). Ўриндошлик асосида ишга қираётган шахслар меҳнат дафтарчаси ўрнига асосий иш жойидан олган маълумотнома;
- ҳарбий хизматга мажбурлар ёки чақирилувчилар тегишинча ҳарбий билет ёки ҳарбий ҳисобда турганлик ҳақидаги гувоҳнома;
- тегишли кўринишдаги тиббий маълумотнома;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ махсус маълумотга ёки махсус тайёргарликка эга шахсларгина бажариши мумкин бўлган ишларга қираётганда олий ёки ўрта махсус ўқув юртини тамомлаганлиги тўғрисидаги диплом ёхуд мазкур ишни бажариш ҳуқуқини берадиган гувоҳнома ва бошқа тегишли ҳужжат.

Махсус қонун ҳужжатлари билан давлат хизматига киришда бошқа талаблар ҳам қўйилиши мумкин.

Ишга қабул қилиш вақтида ишга қираётган шахсдан қонун

хужжатларида кўрсатилмаган хужжатларни талаб қилиш тақиқланади.

Давлат хизматига кириш мақсадида тақдим этилган хужжатлар, қонун хужжатларида белгиланган тартибда текширишдан ўтказилиши мумкин.

Давлат хизматини ўташ шароитлари

- хизмат вақтининг, ҳар йилги меҳнат таътилининг давомийлиги; қўшимча меҳнат таътиллари;
- хизматчиларнинг пул таъминоти;
- имтиёзлар, кафолатлар ва компенсациялар;
- давлат ижтимоий суғуртаси;
- хизмат уйи, хизмат автотранспорти билан таъминлаш тартиби;
- хизмат сафарида бўлганда ижтимоий-маиший ва техник-хусусиятдаги хизматлар билан белгиланади.

Меҳнат шартномаси

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига биноан меҳнат шартномаси ходим билан иш берувчи ўртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим бўйича ишни ички меҳнат тартибига бўйсинган ҳолда тарафлар келишуви, шунингдек, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа меъёрий хужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир.

Турлари

- номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномаси;
- беш йилдан ортиқ бўлмаган муддатга тузилган меҳнат шартномаси;
- муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилган меҳнат шартномаси.

Давлат хизматчиларининг хизмат бўйича ҳаракатланиши

Давлат хизматчиларининг хизмат бўйича ҳаракатланиши қуйидагича бўлиши мумкин:

- ходимнинг хизмат бўйича ҳаракатланиши мақсадида юқори лавозимни эгаллаши;
- бир хил аҳамиятдаги лавозимни эгаллаши;
- қуйи лавозимга ўтказилиши;

• ўқишга кириши муносабати билан лавозимидан озод қилиш, шунингдек, ўқишни тамомлаганидан сўнг лавозимга тайинланиши.

Давлат хизматчисининг хизмат (лавозим ёки мансаб) бўйича ҳаракатланиши тегишли раҳбарнинг буйруғи билан расмийлаштирилиши лозим.

10. Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш

Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш

Тушунчаси

Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш ҳукуқий институти — давлат хизматини ташкил этиш, турли давлат органлари ваколатларини амалга ошириш ва таъминлаш бўйича вазифа ва мажбуриятларни бажариш жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи ҳукуқий меъёрлар йиғиндисидан иборатдир.

Аттестация, тор маънода, хизматчиларнинг профессионал, ишчанлик ва шахсий хислатларига баҳо бериш, унинг хизмат-лавозим талабларига мос келишини текшириш мақсадида ўтказилади.

Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш – кадрлар сиёсати ва давлат хизматини бошқаришда демократик жараёнларни чуқурлаштиришнинг ҳукуқий воситаси ҳисобланиб, давлат органларида мақсадга мувофиқ йўналтирилган кадрлар сиёсатини ташкил этиш ва амалга оширишни таъминлайди.

Назарий-ҳукуқий нуқтан назардан давлат хизматчиларининг аттестацияси ҳукуқий институт сифатида давлат хизматини ўташ институти таркибидаги муносабатларни тартибга солувчи меъёрлар йиғиндисидан иборат бўлади. Аттестация ҳукуқий институти таркибига кирувчи меъёрлар хизматчиларни баҳолашни ташкил этиш ва амалга оширишга қаратилган фаолиятнинг белгиланган тартибини ўрнатади.

Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш қуйидаги функцияларни бажаради: баҳолаш, назорат, хизматчилар билан ишлашни яхшилаш ҳамда сиёсий, иқтисодий, ташкилий, коммуникатив, ахборот, мувозанатни сақлаш ва бошқалар.

Асосий вазифалари

- амалиётда давлат хизмати принципларига риоя этилишини аниқлаш ва таъминлаш;
- давлат хизмати тизимида конунийликни таъминлаш;
- давлат органларининг профессионал кадрлар мажмуасини ташкил этиш;
- давлат хизматчисининг хизмат бўйича ҳаракатланиши мақсадида уларнинг потенциал имкониятларини аниқлаш;
- давлат хизматчисига жавобгарлик чораларини қўллаш; интизомни ва жавобгарликни ошириш;
- хизматчиларнинг хизмат зинапояси бўйича ҳаракатланишини таъминлаш;
- давлат хизмати мувозанатини таъминлаш;
- давлат хизматчиларининг малакасини оширишни тартибга солиш;
- давлат хизмати тизимида ҳуқуқбузарликларга ва коррупцияга қарши кураш ва огоҳлантириш ва бошқалар.

Принциплари

- аттестациянинг мафкурадан ҳоилиги;
- аттестациянинг умумийлиги;
- ошкоралик;
- коллектив баҳолаш;
- аттестациянинг даврийлиги (тизимга эга эканлиги);
- баҳолашнинг комплекс равишда амалга оширилиши;
- баҳолашнинг объективлиги;
- баҳолашнинг ва тавсияларнинг асосланганлиги.

Аттестацияни ўтказиш

- Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказишни ташкил этиш органларнинг раҳбарлари зиммасига юклатилади. Аттестацияни ўтказиш мақсадида аттестация комиссияси тузилади, аттестация ўтказиш жадвали тасдиқланади, аттестациядан ўтказилиши лозим бўлган шахслар доираси белгиланади ҳамда аттестация комиссияси учун зарур бўлган ҳужжатлар тайёрланади.
- Аттестация аттестациядан ўтказилаётган шахс иштирокида амалга оширилади. Агар хизматчи узрсиз сабабларга кўра келмаган бўлса, унинг иштирокисиз ҳам ўтказилиши мумкин.

• Аттестация комиссияси тақдим этилган ҳужжатлар билан танишиб чиқади, аттестациядан ўтказилаётган хизматчи ҳамда зарурат туғилган ҳолларда унинг раҳбари эшитилади. Аттестациядан ўтказилаётган хизматчиларнинг профессионал ва шахсий ҳислатларини муҳокама қилиш объектив ва белгиланган талаблар асосида амалга оширилиши лозим.

• Хизматчининг хизмат фаолиятига баҳо бериш – эгаллаган лавозими бўйича қўйилган талабларга лойиқ келиши, тегишли давлат органи олдида қўйилган вазифаларнинг бажарилишида унинг иштирокини аниқлаш, у томонидан амалга ошириладиган ишнинг қийинлиги, иш фаолиятининг натижалари ва бошқаларга асосланади. Бундан ташқари, аттестация вақтида хизматчиларнинг профессионал билими, иш тажрибаси, малакасини ошириши ва қайта тайёрланиши, шунингдек, ташкилотчилик ҳислатлари (тегишли мансаб гуруҳлари учун) инобатга олиниши лозим.

Аттестация жараёни қуйидагиларни ўз ичига олади:

- аттестациянинг мақсад ва вазифаларини белгилаш;
- тайёрлов тадбирларини ишлаб чиқиш;
- аттестацияланадиган хизматчи тўғрисидаги маълумотларни йиғиш, ўрганиш, анализ қилиш ва умумлаштириш;
- хизматчиларни баҳолаш тизимини ишлаб чиқиш;
- хизматчиларни аттестацион баҳолаш, давлат хизматидаги давлат лавозимига лойиқлигини аниқлаш;
- аттестация комиссияси томонидан тавсияларни тайёрлаш;
- аттестация натижаларига кўра юқори давлат органи ёки раҳбар томонидан давлат хизматчисига малака даражасини бериш, моддий ёки маънавий рағбатлантириш, юқори лавозимга тайинлаш учун захирага киритиш каби қарорларнинг қабул қилиш тартибини ўрнатиш;
- аттестация натижаларини – аттестация комиссияси баҳоларини ва тавсияларини амалга ошириш тартибини шакллантириш.

11. Давлат хизматчиларининг жавобгарлиги

Давлат хизматчиларининг жавобгарлиги

Тушунчаси

Давлат хизматчиларининг юридик жавобгарлиги деганда – хизматчиларининг қонунга хилоф қилмишига нисбатан қонун

хужжатларида назарда тутилган у ёки бу турдаги жазо чораларини қўллаш тушунилади.

Давлат хизматчиларининг юридик жавобгарлиги хизматчилар томонидан қонун талабларининг бажарилмаганлиги, мансаб мажбуриятларига бефарқ қараши, давлатга, жамоат бирлашмаларига моддий зарар етказиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузиши оқибатида юзага келиши мумкин.

Турлари

- интизомий;
- маъмурий;
- жиноий.

Давлат хизматчиларининг интизомий жавобгарлиги

Тушунчаси

Давлат хизматчиларининг интизомий жавобгарлиги – улар томонидан юклатилган мажбуриятларнинг бажарилмаганида ёки лозим даражада бажарилмаганида юзага келадиган юридик жавобгарликнинг бир туридир.

Интизомий жавобгарлик – лавозим ноҳўя қилмишини содир этган давлат хизматчиларига маъмурият вакили (раҳбар, бошлик) томонидан интизомий жазо чораларини қўллашни аниқлатади.

Қуйидагилар асосида қўлланилиши мумкин:

- Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси;
- Ўзбекистон Республикаси қонунлари;
- интизом уставлари ва махсус низомлар;
- ички меҳнат тартиби қоидалари.

Интизомий чораларнинг турлари

- хайфсан;
- ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима. Ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин;
- меҳнат шартномасини бекор қилиш.

Юқорида назарда тутилмаган интизомий жазо чораларини қўллаш тақиқланади.

Интизомий чораларни қўллаш тартиби ва муддатлари

- Интизомий жазолар ишга қабул қилиш ҳуқуқи берилган шахслар (органлар) томонидан қўлланилади.

- Интизомий жазо қўлланилишидан аввал хизматчидан ёзма равишда тушунтириш хати талаб қилиниши лозим. Хизматчининг тушунтириш хати беришдан бош тортиши унинг илгари содир қилган ножўя хатти-ҳаракати учун жазо қўллашга тўсиқ бўла олмайди.

- Интизомий жазони қўллашда содир этилган ножўя хатти-ҳаракатнинг қай даражада оғир эканлиги, шу хатти-ҳаракат содир этилган вазият, хизматчининг олдинги иши ва хулқ-атвори ҳисобга олинади.

- Ҳар бир ножўя хатти-ҳаракат учун фақат битта интизомий жазо қўлланиши мумкин.

- Интизомий жазо – бевосита ножўя хатти-ҳаракат аниқлангандан кейин, аммо бу хатти-ҳаракат аниқлангандан бошлаб, хизматчининг касал ёки таътилда бўлган вақтини ҳисобга олмасдан, узоғи билан бир ой ичида қўлланилади.

- Ножўя хатти-ҳаракат содир этилган кундан бошлаб олти ой ўтганидан, молия-хўжалик фаолиятини тафтиш этиш ёки текшириш натижасида аниқланганда эса, - содир этилган кундан бошлаб икки йил ўтганидан кейин жазони қўллаб бўлмайди. Жиноий иш бўйича иш юритилган давр бу муддатга кирмайди.

- Интизомий жазо берилгани тўғрисидаги буйруқ (фармойиш) ёки қарор хизматчига маълум қилиниб, тилхат олинади.

- Интизомий жазонинг амал қилиш муддати жазо қўлланилган кундан бошлаб бир йилдан ошиб кетиши мумкин эмас. Агар хизматчи шу муддат ичида яна интизомий жазога тортилмаса, у интизомий жазо олмаган деб ҳисобланади.

- Интизомий жазони қўллаган орган ёки раҳбар ўз ташаббуси билан, хизматчининг илтимосига биноан, меҳнат жамоаси ёки хизматчининг бевосита раҳбари илтимосномасига кўра жазони бир йил ўтмасдан олдин ҳам олиб ташлашга ҳақли.

- Интизомий жазо устидан яқка меҳнат низоларини кўриш учун белгиланган тартибда шикоят қилиниши мумкин.

13 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ШАКЛЛАРИ: ТУШУНЧАСИ, ТУРЛАРИ, ТАСНИФИ

1. Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий шакллари

Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий шакллари
Тушунчаси
Ҳар қандай фаолият сингари давлат бошқаруви фаолияти ҳам, маълум бир шаклларда ифодаланади. Давлат бошқаруви шундай жараёнки, унда кўпгина шахслар, ташкилот ва органлар иштирок этади. Бу жараёнда ижро ҳокимияти органларининг (бошқарув фаолияти асосий субъектининг) вазифалари, функциялари ва ваколатлари амалга оширилганлиги сабабли, биринчи навбатда мазкур ҳокимият субъектлари фаолияти шакллари муаммоси юзага келади. Ушбу фаолиятнинг шакллари аниқлаш орқали давлат-бошқарув фаолиятининг мазмунини чуқурроқ англаш мумкин. Ижро ҳокимияти органлари ўзининг функцияларини бевосита давлат номидан амалга оширар экан, улар фаолиятининг ташқи кўриниши (шакли) ҳуқуқ меъёрлари билан тартибга солинган бўлиши керак. У ёки бу давлат органининг ҳуқуқий мақомини белгилаб берувчи маъмурий-ҳуқуқий меъёрлар, улар фаолиятининг ташқи кўриниши (шакллари)ни ҳам белгилаб беради.
Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий шаклларига оид қарашлар
Бошқарув шакли, Ю.Н.Стариловнинг фикрича, давлат органи, унинг таркибий бўлинмалари ва мансабдор шахслар фаолиятининг маълум бир қисми ҳисобланади. Бошқарувнинг шакли – аниқ субъектлар томонидан амалга ошириладиган маълум бир ҳаракатларда ифодаланиб, бошқарув фаолиятининг, бошқарув таъсирининг мазмунини ёритиб беради. Бошқарув шакллари ҳуқуқий мазмунга эга, яъни норматив ҳуқуқий акт орқали ўрнатилади. Баъзи ҳолларда бошқарув шакллари норматив ўрнатилмаган бўлиши ҳам мумкин ва буларни бошқарувнинг ҳуқуқий шакллари жумласига киритиш мумкин эмас¹.
Ҳуқуқшунос олим Х.Р.Алимовнинг фикрича, давлат бошқаруви функциялари ва усуллари унинг мазмунини ташкил

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. М.: Норма, 2004. – С. 305.

этади. Ҳар қандай фаолият мазмуни маълум бир шаклга, яъни ташки кўринишга эга бўлиши лозим. Шу сабабли, бошқарув фаолиятининг шакли деганда – унинг мазмуни ташки кўринишининг у ёки бу услубини тушуниш лозим¹.

Ю.М.Козловнинг фикрича, бошқарув фаолиятининг шакллари – ижро ҳокимияти органлари (мансабдор шахслар) ҳаракатининг ташки ифодаланиши бўлиб, уларнинг компетенцияси доирасида амалга оширилади ва маълум бир оқибатларни юзага келтиради. Мазкур субъектларнинг ҳаракатлари – ўзининг хусусияти, аҳамияти ва юзага келтирувчи оқибатларига кўра турли хилдир.

Бошқарув шакллари:

- а) ижро ҳокимиятини амалга ошириш шакллари;
- б) ички аппарат хусусиятидаги фаолият шакллари сифатида намоён бўлади².

А.Г.Чернявский ҳам Ю.М.Козлов сингари бошқарув шакллари ижро ҳокимияти органлари фаолиятининг ташки кўринишини ифодаланишини ва уларнинг ваколат доирасида амалга оширилишини кўрсатиб, бошқарув шаклларига тўғридан-тўғри юридик таъсир кўрсатмайдиган шакллари ҳам киритади. Унинг фикрича, бошқарув шакллари – бошқарув фаолиятини амалга оширувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолияти моҳиятини ифодалайди. Бошқарув шаклини танлаш – давлат функцияларини мақсадга мувофиқ бажариш, бошқарувнинг мақсадига эришиш учун кам вақт талаб этадиган куч ва воситалардан фойдаланишни белгилаб бериши лозим³.

Немис олимлари томонидан бошқарувнинг қуйидаги шакллари кўрсатиб ўтилади:

- ҳуқуқ ижодкорлиги (қарорлар, уставлар, маъмурий кўрсатмалар);
- маъмурий актлар;
- оммавий-ҳуқуқий шартномалар;

¹ Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др. / - Т.: "Адолат", 1999. – С. 173-174.

² Козлов Ю.М. Административное право. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003. – С. 139-140.

³ Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Ким-Кимэн А.Н. Административное право: Учебник. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 204-205.

- оддий маъмурий ҳаракатлар;
- хусусий-ҳуқуқий маъмурий фаолият (масалан, субсидиялар бериш)¹.

Турлари

1. Ҳуқуқий

Тушунчаси

Ҳамма вақт маълум бир юридик оқибатларни юзага келтирадиган ҳаракатлар. Бу ҳуқуқий оқибатларни бевосита келтириб чиқарувчи ижро ҳокимияти субъектларининг ҳар қандай ҳаракатлари ҳисобланади. Бундай ҳаракатларда юридик ҳокимият ваколатлари ўз ифодасини топади. Мазкур гуруҳга кирувчи ҳаракатларнинг хусусиятлари – бошқарувнинг ҳуқуқий актларида яққол намоён бўлади.

Хусусиятлари

- норматив актларда ифодаланади;
- давлат-ҳокимият табиатига эга бўлади;
- бошқарув ҳаракатлари ва бошқарув органлари (мансабдор шахслар) ваколатлари қонуности хусусиятига эга бўлади;
- мазмунини ижро этиш ва фармойиш бериш фаолияти ташкил этади.

2. Нохуқуқий

Тушунчаси

Ушбу шакллар бошқарувнинг ҳуқуқий актларини қабул қилишни назарда тутмаганлиги сабабли, юридик оқибатларни тўғридан-тўғри юзага келтирмайди. Улар ҳуқуқий шаклларга хос бўлган маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни юзага келтирмайди. Нохуқуқий шакллар ҳуқуқий шаклларни қўллашга ёки уларни кейинчалик амалга оширилишига кўмаклашувчи турли хилдаги ташкилий ҳаракатлар ҳисобланади.

Турлари

- ташкилий, хусусан, давлат ички бошқарувини ташкил этиш процесси билан боғлиқ бўлган хатти-ҳаракатлар (масалан, қуйи бошқарма ва бўлимларни амалдаги қонунчиликдаги ўзгаришлар тўғрисида хабардор қилиш, йигилишлар, конференциялар ўтказиш,

¹ Рихтер И., Шупперт Г.Ф. Судебная практика по административному праву: Учеб. Пособие. Пер. с нем. М., 2000. – С. 135-492.

услугий тавсиялар ишлаб чиқиш ва ҳ.к.);

- моддий-техник тадбирлар (масалан, транспорт, алоқа хизмати билан таъминлаш).

Баъзи юридик адабиётларда “бошқарув шакллари” термини ўрнида “*маъмурий ҳуқуқ субъектлари томонидан ваколатларни амалга оширишнинг ҳуқуқий шакллари*” тушунчаси ишлатилган ва уларнинг қуйидаги турлари кўрсатиб ўтилган:

- давлат бошқарувининг ҳуқуқий актлари;
- бошқарув органи аппарати ичидаги ҳуқуқий актлар ва ташкилий ҳаракатлар;
- маъмурий ҳуқуқ субъектларининг мурожаатлари;
- маъмурий ҳуқуқ субъектларининг фуқаролик-ҳуқуқий шартномаларда иштирок этиши;
- судда, ҳўжалик судида ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларда (ҳўжалик-молиявий низоларни кўриб чиқиш вақтида) маъмурий ҳуқуқ субъектларининг иштирок этиши;
- маъмурий ҳуқуқ субъектларининг ўрнатилган тартибни ва хавфсизликни таъминлаш (техника хавфсизлиги қоидалари, санитария-эпидемиология қоидалари, ёнғин хавфсизлиги қоидалари ва ҳ.к.лар) соҳасида қўпгина мажбуриятларга эга бўлган шахс сифатида намоён бўлиши¹.

2. Бошқарув маъмурий-ҳуқуқий шаклларининг таснифи

Бошқарувни маъмурий-ҳуқуқий шаклларининг таснифи	
Ю.М.Козловга кўра ²	
<i>Юридик ифодаланишига қараб:</i>	
Асосий	Ҳуқуқий актларни қабул қилиш, маъмурий шартномаларни тузишда ифодаланади.
Асосланувчи	Яъни маълум бир юридик оқибатларни келтириб чиқарувчи ва юридик йўналишга эга бўлган

¹ Манохин В.М., Адушкин Ю.С., Багишаев З.А. Российское административное право: Учебник. – М., 1996. – С. 141-142.

² Административное право. Под ред. Л.Л.Попова. – С. 251-252.

	ҳаракатлар (масалан, рўйхатга олиш, рухсат бериш, контрол, назорат, лицензия бериш, чеклаш ва ҳ.к.лар).
Бошқарув ҳаракатлари ҳамма вақт ҳуқуқий актларни қабул қилишга ёки маъмурий шартномаларни тузишга сабаб бўлувчи юридик аҳамиятли ҳужжатларни расмийлаштириш билан боғлиқдир. Шу сабабли юридик аҳамиятли ҳаракатларни содир этиш (шунингдек, тафтиш ўтказиш, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённомани тузиш ва ҳ.к.лар) бошқарув органлари (мансабдор шахслар) фаолиятининг ҳуқуқий шакллари жумласига киради. Бундай ташкилий-ҳуқуқий ҳаракатларнинг оқибати, шунингдек, юридик аҳамиятли ҳужжатларни тузиш (тафтиш акти, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома) нафакат ҳуқуқий актларни қабул қилишга, балки уларга ҳуқуқий асос бўлиб ҳам хизмат қилади.	
Эришиладиган натижаларига кўра:	
Ижобий тартибга солувчи ҳаракатлар	Жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий муносабатларни тартибга солишда ифодаланади (масалан, мазкур муносабатларни тартибга солишга қаратилган қонунлар).
Салбий ҳолатларга таъсир этиш	Юзага келган салбий ижтимоий муносабатларга барҳам беришга қаратилади.
Йўналишига кўра:	
Давлат бошқаруви соҳасидаги ижтимоий муносабатларга таъсир кўрсатувчи ҳаракатлар	Фаолиятнинг асосий йўналиши ташки ҳисобланади, яъни давлат бошқарувидан ташқаридаги муносабатлар тартибга солинади.
Бўйсинувчи бошқарув персоналига таъсир кўрсатувчи ҳаракатлар	Фаолиятнинг асосий йўналиши ички ҳисобланади, яъни юқори турувчи орган қуйи турувчи органга нисбатан бошқарувни амалга оширади.
Ҳажмига кўра:	
Умуммажбурий	Давлат бошқарувининг барча соҳаларидаги бошқарилувчи субъектлар учун умуммажбурий ҳисобланади.

Конкрет объектга қаратилган	Бошқарувнинг конкрет объеклари соҳасидаги ҳаракатларни тартибга солинади.
<i>Характерига кўра:</i>	
Процедуравий	Давлат органининг ваколатлари билан белгилаб қўйилади.
Процессуал	Муайян вазиятларни ҳал этишнинг махсус мажбурий тартиблари билан белгилаб қўйилади.
<i>Субъект томонидан ифодаланишига кўра:</i>	
Бир томонлама ифода этиладиган ҳаракатлар	Конкрет субъектнинг муносабатларини тартига солади.
Икки ва кўп томонлама ифода этиладиган ҳаракатлар	Муносабат субъектлари мураккаб таркибга эга бўлади.
<i>Ташаббусга кўра:</i>	
Ўзининг ташаббусига кўра	Муносабатларнинг субъекти ўзининг ташаббусига кўра муносабатларнинг вужудга келишини тартибга солади.
Бошқа иштирокчиларнинг ташаббусига кўра	Муносабат субъектларининг ҳаракатлари муносабатни бошқа субъектларининг иродаси билан белгиланади.
<i>Қўллаш шароитларига кўра:</i>	
Нормал ижтимоий ҳолат	Ижтимоий муносабатларни нормал стандарт ҳолатда тартибга солиш.
Фавқулудда ҳолат	Юзага келган вазиятга қараб ҳукукий тартибга солишнинг махсус шакллари кўллашда ифодаланади.
<i>Юридик мазмунига кўра:</i>	
Рухсат берувчи	Бошқарув субъектига ўзининг хоҳишига кўра ҳаракатлиниш имконияти берилади.

Тақиқловчи	Бажариш мумкин бўлмаган хатти-ҳаракатларни белгилаб берилади.
Кўрсатма берувчи	Бошқарув субъектининг ҳаракатлиниш тартиби белгилаб берилади.

3. Бошқарувнинг ҳуқуқий актлари: юридик табиати ва хусусиятлари

Бошқарувнинг ҳуқуқий актлари: юридик табиати ва хусусиятлари
Тушунчаси
Бошқарувнинг ҳуқуқий актлари – ижро ҳокимияти субъектларининг бир томонлама ҳокимият кўрсатмаларини ифодалаш, юридик оқибатларни юзага келтириш ва бажарилиши мажбурий бўлган актлардир.
Белгилари¹
• ҳуқуқий акт – бошқарув вазифалари ва функцияларини амалга ошириш учун, бошқарув жараёнининг ўрнатилган қоидалари асосида тайёрланган ва қабул қилинган бошқарув қарорининг бир кўринишидир. Бошқарув қарори ўз моҳиятига кўра бошқарув субъектларининг режалаштирилган ва назарда тутилган ҳаракатлар натижаси ҳисобланади; • ҳуқуқий акт – компетенция доирасида ваколатли бошқарув субъекти (давлат органи, мансабдор шахс) томонидан қабул қилинади; • ҳуқуқий акт – бир томонлама тартибда, яъни оммавий бошқарувнинг махсус органи ёки мансабдор шахс томонидан қабул қилинади. Бошқарув акти қаратилган субъектлар ҳокимият иродасини ифодаловчи субъектнинг ҳаракатига таъсир кўрсата олмайди. Шу билан бирга, бошқарув акти қаратилган шахслар ёки ташкилотлар ҳуқуқий акт ҳаракати жараёнида унинг асосланганлигини ва қонунийлигини аниқлашга (масалан, судда ишни кўриб чиқиш орқали) ҳаракат қилишлари мумкин. Ҳуқуқий акт суд тартибида ёки маъмурий тартибда кўриб чиқилиши ва қонунга зид деб топилиши мумкин;

¹ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. М., Норма, 2004. – С. 321-323.

• **ҳуқуқий акт** — бошқарув органининг юридик ҳокимият иродасини ифодалаш бўлиб, унда давлат-ҳокимият ваколатлари ўз ифодасини топади. Ҳуқуқий актнинг намоён бўлиши давлат ва жамият манфаатлари билан изоҳланади ва у аниқ муносабатларни тартибга солишга, умуммажбурий қоидаларни ўрнатишга, шунингдек, бошқарув жараёнида юзага келадиган низоларни ҳал этишга қаратилган бўлади;

• **ҳуқуқий акт** — бошқарув соҳасидаги ҳуқуқ атвор (юриш-туриш)нинг мажбурий қоидаларини, ҳуқуқ меъёрларини белгилаб беради ёки аниқ бир бошқарув муносабатларини тартибга солади;

• **ҳуқуқий акт** — давлат бошқаруви соҳасида субъектларнинг намунали ҳуқуқ-атвор доирасини белгилаб беради. У маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг юзага келиши, ўзгариши ёки бекор бўлиши учун ҳуқуқий асосни яратади ёхуд бундай муносабатларни бевосита юзага келиши, ўзгариши ва бекор бўлишида юридик факт сифатида хизмат қилади;

• **ҳуқуқий актларнинг қонунийлиги**, яъни уларнинг ҳуқуққа мос келиши ёки қонуности хусусиятига эга эканлиги;

• **ҳуқуқий акт** — бошқарув органлари (мансабдор шахслар) фаолияти жараёнида фойдаланиладиган юридик аҳамиятли ҳужжатларнинг бир кўриниши ҳисобланиб, бир томонлама ҳокимият иродасини ифодалашни назарда тутмаган ва юридик аҳамиятга эга бўлган маълумотнома, ҳулоса, баённома, тафтиш акти, инвентаризация, текшириш ҳужжатлари орқали намоён бўлади;

• **ҳуқуқий акт** — махсус шаклга ҳамда қабул қилиш (тасдиқлаш)нинг алоҳида тартибига эгадир. Одатда улар белгиланган жараёнга, яъни лойиҳани тайёрлаш, келишиш, муҳокама қилиш, экспертизадан ўтказиш, тасдиқлаш, рўйхатга олиш ва эълон қилиш тартибига риоя қилган ҳолда ёзма шаклда қабул қилинади.

Юридик мазмуни

• **бошқарув ҳуқуқий актлари** — юридик фактлар сифатида намоён бўлади, ҳуқуқий муносабатларни юзага келиши, ўзгариши ёки бекор бўлишида, ҳуқуқ субъектлари ҳуқуқий мақомига янгича тус беришда фактик асос бўлиб хизмат қилади (масалан, лавозимга тайинлаш тўғрисидаги буйруқ — давлат хизматчиси ҳуқуқий мақомини юзага келтиради);

• **бошқарув ҳуқуқий актлари** – ҳуқуқ меъёрларини ўрнатади, ўзгартиради ва бекор қилади; кенг доирадаги шахслар иштирок этган муносабатларни бир хилда тартибга солади; бошқарув тартибини, маъмурий мажбуриятлар чораларини қўллаш имкониятини белгилаб беради.

• **бошқарувнинг норматив ёки индивидуал актлари** у ёки бу субъектнинг ҳуқ-атворини, унга ҳуқуқлар бериш ёки аниқ мажбуриятлар юклаш орқали ёхуд иккаласини ҳам ўрнатиш орқали тартибга солади;

• **бошқарув актлари** бошқа ҳуқуқий актларнинг қабул қилинишида хизмат қилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони асосида Вазирлар Маҳкамасининг қарори, Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида вазирликлар, давлат қўмиталари ёки бошқа органларнинг меъёрий ҳужжатлари қабул қилинади;

• **бошқарув ҳуқуқий актлари** маълум бир юридик жараёнда (масалан, судлар томонидан фуқаролик, маъмурий ёки жиноий ишларни кўриб чиқишда) далил сифатида намоён бўлади;

• **бошқарув ҳуқуқий актлари** у ёки бу ҳаракатларни амалга оширишда, шунингдек, бошқа ҳуқуқий актларнинг ҳаракатга келишида ёки жисмоний ва юридик шахслар ҳуқуқлари ва эркинликларининг амалга оширилишида хизмат қилади. Масалан, юридик шахсни давлат рўйхатида олганлик тўғрисидаги қарор мазкур шахснинг турли фуқаролик-ҳуқуқий ёки маъмурий-ҳуқуқий муносабатларда иштирок этиш имкониятини беради;

• **бошқарув актлари** ҳуқуқий воситалар, жумладан: маъмурий ҳуқуқ соҳасида давлат сиёсатини ўз вақтида амалга ошириш; маъмурий ислохотларни олиб бориш; давлат бошқаруви мақсадларига эришиш; ижро ҳокимияти органлари, мансабдор шахслар, давлат ва маҳаллий хизматчилар функцияларини амалга ошириш; фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш воситаси сифатида намоён бўлади.

Функциялари

Тушунчаси

Бошқарув ҳуқуқий актларининг функциялари – бу бошқарув муносабатларига тартибга солувчилик таъсирини кўрсатиб, бошқарувнинг мақсадига эришишни ва вазифаларнинг бажарилишини таъминлайди. Бошқарув актини қабул қилишда

унда ўрнатилган меъёрлар давлат бошқарувининг ўзига таъсир кўрсатади.	
Оммавий манфаатларни таъминлаш функцияси	Маъмурий ҳуқук меъёрлари, биринчи навбатда, оммавий манфаатларни ифода этиш, ҳимоя қилиш ва таъминлаш мақсадида ўрнатилади. Ҳуқукий актлар бошқарувнинг асосий шакли сифатида, бутун жамият, унинг ижтимоий гуруҳлари, давлат ва фуқаролар манфаатларини амалга оширишга қаратилгандир. Ижро ҳокимияти органлари бошқарув ҳуқукий актларини қабул қилиш вақтида, аввало фуқаролар, жамият ва давлат манфаатларига таянади. Бошқача айтганда, оммавий манфаатларни таъминлаш мақсадида бошқарув жараёни (бошқарув актларини қабул қилиш ва ижро этиш жараёни) ҳаракатга келади.
Моддий-ҳуқукий тартибга солиш функцияси	Бошқарув ҳуқукий актлари қонунчилик асосида аниқ муносабатларни ўрнатиб, юзага келган ҳолат бўйича индивидуал (якка) субъектларга аниқ имкониятлар ва ҳулқ-атвор қоидаларини танлаш имкониятини беради. Бошқарув актлари қонун ҳужжатларининг аниқ бир меъёрларини амалга ошириб ёки қўллаб, маълум бир натижага эришишга хизмат қилади.
Бошқарув-процессуал функцияси	Бошқарув актларини қабул қилиш билан боғлиқ бўлган процессуал ҳаракатлар йиғиндиси – бошқарув актларини қабул қилиш жараёнини ташкил этиб, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида бошқарув актларининг ва хусусан норматив-ҳуқукий ҳужжатларнинг тайёрланиши, қабул қилиниши, давлат рўйхатиغا олиниши, эълон қилиниши ва қучга киритилиши тартиби аниқ мустаҳкамлаб қўйилган.
Ижро этиш функцияси	Бошқарув ҳуқукий актларининг мазкур функцияси бошқарув ҳаракатлари ва уларни

	амалга ошириш тартибини ўрнатиш орқали, давлат бошқаруви фаолиятини таъминлайди.
Маъмурий-процессуал функция	Аввало ҳимоя қилиш функцияси назарда тутилади, яъни замонавий маъмурий ҳуқуқ назарияси ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларни бузувчи ҳар қандай бошқарув актининг суд тартибида кўриб чиқилиши мумкинлигини назарда тутати. Қаерда бошқарув актини қабул қилиш имконияти мавжуд бўлса, у ерда мазкур актни суд тартибида кўриб чиқиш мумкинлиги албатта мавжуд бўлиши керак. Бошқарув ҳуқуқий актлари ушбу функцияни амалга ошира бориб, маъмурий ҳуқуқ ижодкорлигидаги камчиликларни бартараф этишнинг муҳим ҳуқуқий воситаси ҳисобланган – маъмурий юстиция (маъмурий суд жараёни) учун замин яратати.

4. Бошқарув ҳуқуқий актларининг таснифи

Бошқарув ҳуқуқий актларининг таснифи	
<i>Юридик хусусиятига кўра:</i>	
Норматив	Бу давлатнинг ваколатли органи томонидан, ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган умуммажбурий тусдаги қоидаларни ўрнатувчи, ўзгартирувчи ёки бекор қилувчи ҳуқуқ ижодкорлиги актидир. Норматив ҳуқуқий актлар – қонуности, маъмурий ҳуқуқ ижодкорлиги (ҳуқуқ ўрнатувчи) акти бўлиб, унда: • ҳуқуқ меъёрлари кўрсатиб ўтилади ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳамда юқори юридик кучга эга бўлган меъёрлар янада аниқлаштирилади, шунингдек, уларни амалга ошириш механизми назарда тутилади; • бошқарув соҳасидаги ҳуқ-қ-атвор қоидалари белгилаб берилади;

	• ижро ҳокимияти органлари ва унинг тузилмасининг ташкилий-ҳуқуқий мақоми ўрнатилади; • фуқароларнинг, жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва эркинликлари таъминланишининг механизми белгиланади; • зарурий тақиқ ва чекловлар ўрнатилади; • давлат бошқаруви соҳасида махсус ҳуқуқлар берилади ва мажбуриятлар юкланади; • бошқарув муносабатлари турли иштирокчиларининг ўзаро алоқаси ва улар фаолиятини мувофиқлаштириш ташкил этилади; • ижтимоий-иқтисодий дастурлар ҳаётга татбиқ қилинади (масалан, хусусийлаштириш, монополиядан чиқариш). Давлат органлари томонидан чиқариладиган барча ҳуқуқий актлар ҳамма вақт ҳам норматив акт бўлиб ҳисобланмайди. Фақатгина умумий ҳуқуқ ва мажбуриятларни ўрнатувчи, ўзгартирувчи ёки бекор қилувчи актларгина норматив ҳуқуқий акт бўла олади.
Индивидуал	Бошқарувнинг индивидуал ҳуқуқий актлари, норматив ҳуқуқий актлардан фарқ қилган ҳолда, ҳуқуқни қўллаш (ижро этиш) актлари бўлиб ҳисобланади. Бир вақтнинг ўзида, улар, фармойиш берувчи актлар ҳисобланиб, ижро ҳокимияти субъектларининг аниқ ва тўғри юридик ҳокимият иродасини ифодалайди. Улар ўзида белгиланмаган доирадаги субъектларга умумажбурий бўлган ҳуқуқ меъёрларини ифода этмайди. Бошқарувнинг индивидуал актлари аниқ бир шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбу-

	риятларини ўрнатувчи, ўзгартирувчи ёки бекор қилувчи актлардир. Бошқарувнинг индивидуал ҳуқуқий актлари ёрдамида яқка тартибдаги маъмурий ишлар ҳал қилинади (масалан, рўйхатга олиш, лицензия бериш ва ҳ.к.лар). Индивидуал актлар ҳамма вақт аниқ шахсга (адресатга) қаратилган бўлади. Масалан, бирон бир шахсни давлат хизматининг у ёки бу лавозимиغا тайинлаш тўғрисидаги буйруқ аниқ шахс учун ҳуқуқий муносабатларни юзага келтиради. Индивидуал актлар маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни юзага келтирувчи юридик фактлар сифатида намоён бўлади. Улар давлат бошқаруви фаолиятида юзага келадиган жорий масалаларни оператив (кундалик) ҳал этишнинг ҳуқуқий воситаси ҳисобланади. Лекин индивидуал актлар норматив актлар билан чамбарчас боглиқ бўлиб, бири иккинчисидан келиб чиқади. Индивидуал актларнинг норматив актлар билан ўзаро муносабати қуйидагиларда намоён бўлади: • норматив актлар индивидуал актларнинг қабул қилинишида ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади; • индивидуал актлар норматив актларни қўллашнинг шакли бўлиб ҳисобланади.
Аралаш	Аралаш ҳуқуқий актларда бошқарув фаолиятининг аниқ бир субъектига қаратилган норматив ва индивидуал кўрсатмалар назарда тутилади.
<i>Бошқарув актининг функционал вазифаси ва аҳамиятига кўра:</i>	
Давлат органлари фаолиятини ахборот билан	Давлат бошқаруви фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган ахборотларни йигиш, олиш, қайта ишлаш, баҳолашга

таъминлашга қаратилган	қаратилган актлар.
Истиқболни белгилашга қаратилган	Давлат бошқаруви тизимини, давлат органларини, давлат бошқаруви меъёрларини (стандартларини) ривожлантиришнинг истиқболини белгилаш ва моделлаштириш тартибини ўрнатишга қаратилган актлар.
Режалаштиришни белгилаб берувчи актлар	Давлат бошқаруви соҳасидаги у ёки бу жараён ривожланишининг йўналишларини, ўсиш суръатларини, миқдор ва сифат кўрсаткичларини белгилаб берувчи актлар.
Ташкил этиш функциясини амалга оширишга қаратилган актлар	Давлат бошқаруви тизимини шакллантиришга қаратилган актлар.
Фармойиш беришни назарда тутувчи актлар	Давлат органлари ва мансабдор шахслар томонидан ўз ваколатларини амалга ошириш жараёнида юзага келадиган бошқарув муносабатларини оператив (қундалик) тартибга солишга қаратилган актлар.
Раҳбарий қоидаларни ўрнатувчи, таъминловчи актлар	Давлат органлари, давлат хизматчилари, мансабдор шахслар, бошқарув объектлари фаолиятининг ва уларнинг айрим ҳаракатлари қоидаларини ва нормативларини, шунингдек, умумий раҳбарликни таъминловчи (масалан, бошқарув фаолиятининг мазмунини белгиловчи) актлар.
Мувофиқлаштириш функциясини бажарувчи актлар	Мувофиқлаштириш потенциалига эга бўлган, яъни давлат бошқарувининг умумий мақсади ва вазифаларига эришиш учун турли давлат органлари фаолиятининг келишилган ҳолда амалга оширилишида – мувофиқлаштириш функциясини бажарувчи актлар.

Турли соҳаларда контрол ва назоратни олиб бориш тартибини белгиловчи актлар	Амалдаги давлат бошқаруви тизимининг ва унинг тузилмасининг ўрнатилган талаблар ва меъёрлар (стандартлар)га мос келиши ёки мос келмаслигини, давлат органларининг умумий функцияланишини, шунингдек, бошқарув субъектларининг аниқ ҳаракатлари натижаларини ўрганувчи ва уларни баҳоловчи актлар.
Тартибга солиш функциясини бажарувчи актлар	Давлат бошқаруви тизимини ва унинг функцияланишини ташкил этиш жараёнида бошқарув усуллари ва услубларидан фойдаланишни, шунингдек, жамоат тартиби ва хавфсизлигини, иктисодий муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини, рақобатнинг демократик асосларини, фуқароларнинг ҳуқук ва эркинликларини таъминлаш мақсадида бошқарув объектлари ва ҳуқуқнинг турли субъектлари учун умумажбурий талабларни ўрнатувчи актлар.
<i>бошқарув актларини қўллаш соҳасига қўра:</i>	
• тармокка тегишли бўлган актлар (масалан, давлат бошқарувига); • соҳага тегишли бўлган актлар (масалан, иктисодиёт, ижтимоий-маданий, маъмурий-сиёсий соҳаларга); • соҳа ичидаги актлар (масалан, таълим, фан, маданият, мудофаа, ички ишлар);	
<i>маконда (ҳудудда) ҳаракатига қўра:</i>	
• маълум бир ҳудуд бўйича (масалан, Ўзбекистон Республикаси, Қорақалпоғистон Республикаси, маъмурий-ҳудудий бирликларда) ҳаракат қилувчи актлар; • локал хусусиятга эга бўлган (яъни ҳудуднинг маълум бир қисмида, аниқ бир ташкилот, меҳнат жамоаси доирасида ҳаракат қиладиган) актлар. Локал ҳуқуқий актлар ижро ҳокимияти органлари томонидан ички ташкилий муносабатларни тартибга солиш мақсадида қабул қилинади.	

бошқарув актининг ҳаракатга келиш вақтига кўра:

- дарҳол, яъни унинг имзоланиши билан ҳаракатга келадиган актлар;
- актнинг ўзида кўрсатилган вақтдан бошлаб ҳаракатга келадиган актлар;
- бошқа актда кўрсатилган вақтдан бошлаб ҳаракатга келадиган актлар;
- норматив ўрнатилган тартибда давлат рўйхатига олинган ва эълон қилинган вақтдан бошлаб ҳаракатга келадиган актлар.

бошқарув актларининг ҳаракатда бўлишига кўра:

Амал қилиш муддати аниқ кўрсатилмаган актлар	Бу актларни белгиланмаган муддат давомида қўллаш мумкин; бу актлар қонунда белгиланган тартибда бекор қилинмагунча ҳаракатда бўлади.
Амал қилиш муддати аниқ кўрсатилган актлар	Бошқарув актида кўрсатилган муддат ўтиши билан у ўз кучини йўқотади, ҳаракатдан тўхтади.
Муваққат актлар	Белгиланмаган муддат давомида ҳаракат қилувчи, лекин узоқ вақтга мўлжалланмаган, маълум бир ҳолатга боғлиқ бўлган актлар.

ифодаланиш шаклига кўра:

Ўзма актлар	Бошқарувнинг ўзма ҳуқуқий актлари – белгиланган талабларга асосан расмийлаштирилган ўзма ҳужжат бўлиб, унда талаблар, кўрсатмалар, ҳолатлар, қоидалар ва бошқалар назарда тутилади.
Оғзаки актлар	Бошқарувнинг оғзаки актлари (улар одатда буйруқлар, фармойишлар, командалар, кўрсатмалар шаклида бўлади) ўзма расмийлаштирувни талаб этмайди. Чунки улар ҳар кунлик бошқарув вазибалари ва функцияларини бажариш мақсадида, бошқарувга тезда ва оператив аралашувни назарда тутди.
Конклюдент	Бошқарув ҳуқуқий актларининг конклюдент шакли – турли хилдаги белгилар,

	масалан, йўл ҳаракати белгилари, овоз ва бошқа сигналлар орқали амалга оширилади. Бунда тегишли ҳокимият субъектининг иродаси аниқ бир ҳаракатларда, белгиларда, сигналларда ўз ифодасини топади.
Бошқарув актларини қабул қилувчи органлар компетенциясининг хусусиятларига кўра:	
Умумий ваколатли бошқарув органларининг (Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси, маҳаллий ҳокимият органлари) актлари	Бу актлар ҳамма вақт умумий компетенцияли органлар томонидан қабул қилинади; бошқарувнинг барча соҳаларида умумий масалаларни ҳал этишга қаратилган бўлади; бошқа актларга қараганда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Бу актлар орқали оммавий бошқарувнинг умумий функциялари ва асосий вазифалари амалга оширилади.
Соҳавий бошқарув органларининг актлари	Бу актлар давлат бошқарувининг аниқ бир соҳасидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солиш ёки юзага келган низоларни ҳал этишга қаратилгандир.
Соҳалараро бошқарув органларининг актлари	Бу актлар соҳалараро компетенцияли давлат бошқарув органлари томонидан қабул қилинади ва биринчи навбатда давлат бошқарувининг бир неча соҳаларида муҳим аҳамиятга эга бўлган масалаларни ҳал этишга қаратилади. Мазкур актлар муҳим амалий аҳамиятга эга бўлиб, кимга қаратилган бўлса, улар томонидан бажарилиши шартдир.
Контрол-назорат органларининг актлари	Бу ҳуқуқий актларда назорат мазмунининг асосий ҳолатлари, назорат доираси ва вазифалари, контрол-назорат фаолиятини амалга ошириш тартиби, қонуний талабларни бажармаганлик ёки ҳуқуқбузарликни содир этганлик учун мажбурлов чораларини қўллаш тартиби ўз ифодасини топади.

бошқарув актларини қабул қилувчи давлат органлари даражаси ва уларнинг номланишига қараб:

- Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинадиган бошқарув актлари (*фармонлар ва фармойишлар*);
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинадиган бошқарув актлари (*қарорлар ва фармойишлар*);
- республика ижро ҳоқимияти органлари томонидан қабул қилинадиган актлар (*қарорлар, буйруқлар, фармойишлар, қоидалар, инструкциялар, низомлар*);
- ҳокимлар томонидан қабул қилинадиган актлар (*фармойишлар ва қарорлар*).

бошқарув актини қабул қилиш услубига кўра:

Коллегиал тартибда қабул қилинадиган актлар

Маълум бир коллегиал орган томонидан махсус мажлисда овоз бериш орқали қабул қилинган актлар. Бошқарувнинг коллегиал актлари қарорлар шаклида бўлиб, маъмуриятнинг муҳим ва умумий масалаларини ҳал этишга қаратилади.

Якка тартибда қабул қилинадиган актлар

Қонун ҳужжатларида мансабдор шахслар томонидан бошқарув актларининг қабул қилиниши назарда тутилганлиги сабабли, амалиётда ушбу актлар (коллегиал актларга қараганда) кўпроқ учрайди. Якка тартибдаги акт (ёки битта мансабдор шахс томонидан имзоланган қарор) жамоа муҳокамасидан, баҳолаши ва келишувидан ўтган акт ҳисобланади.

5. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

Тушунчаси

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат – бу қонунда белгиланган шаклда қабул қилинган, умуммажбурий давлат кўрсатмалари сифатида қонун ҳужжатлари нормаларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган расмий ҳужжатдир¹.

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 14 декабрда қабул қилинган “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001. - №1-2. – 8-м.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи давлат органлари ёки мансабдор шахсларга қуйидагилар киради:

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари;
- Ўзбекистон Республикасининг Президенти;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
- вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органлари.

Турлари

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси	Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга ва Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида қўлланилади. Ўзбекистон Республикасида қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш учун қабул қилинади ҳамда унинг нормалари ва принциплариға зид келиши мумкин эмас.
Ўзбекистон Республикасининг қонунлари	Ўзбекистон Республикасининг қонунлари энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни тартибга солади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан ёки референдум ўтказиш орқали қабул қилинади.
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари	Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади.
Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари	Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 94-моддасига биноан Ўзбекистон Республикасининг Президенти Конституцияға ва қонунларға асосланиб ҳамда уларни ижро этиш юзасидан республиканинг бутун ҳудудида мажбурий кучға эга бўлган фармонлар, қарорлар ва фармойишлар чиқаради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорларига мувофиқ қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуни¹нинг 20-моддасига биноан эса, Вазирлар Маҳкамаси қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида барча органлар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган қарорлар ҳамда фармойишлар қабул қилади.
Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг ҳужжатлари	Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари ўз ваколатлари доирасида буйруқлар ва қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Низомлар, қоидалар ва йўриқномалар тарзида қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар буйруқ ҳамда қарорлар билан тасдиқланади. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг, Ўзбекистон Республикаси-нинг Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003. - №9-10. - 138-м.

	хужжатлари бир неча вазирликлар, давлат кўмиталари ва идоралари билан биргаликда ёки уларнинг биттаси томонидан бошқалари билан келишилган ҳолда қабул қилиниши мумкин. Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг тармоқ бўлинмалари ва ҳудудий органлари норматив-ҳуқуқий тусдаги ҳужжатлар қабул қилишга ҳақли эмас, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.
Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари	Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ўз ваколатлари доирасида қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, шунингдек, юқори турувчи маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари асосида ва уларни ижро этиш учун қабул қилинади.
Юридик мазмуни	
• Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари – қонунлар ҳисобланади. • Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари – қонун ости ҳужжатлари ҳисобланади. • Турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг юридик кучи бўйича ўзаро нисбати Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органнинг ваколатига ва	

мақомига, шунингдек, ҳужжатларнинг турларига мувофик белгиланади.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжат ўзига қараганда юқорироқ юридик кучга эга бўлган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофик бўлиши шарт.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бир-бирига тўғри келмаган ҳолларда юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжат қўлланилади.

- Тенг юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бир-бирига тўғри келмаган ҳолларда кейинроқ қабул қилинган ҳужжат қоидалари амал қилади.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган вазирлик, давлат қўмитаси ёки идорасининг ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини тартибга солиш учун махсус ваколати бўлса, ушбу орган қабул қилган ҳужжат бир хил даражадаги бошқа вазирлик, давлат қўмитаси ёки идорасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатига нисбатан юқорироқ юридик кучга эга бўлади.

6. Бошқарув ҳуқуқий актларига қўйиладиган талаблар

Бошқарув ҳуқуқий актларига қўйиладиган талаблар

Тушунчаси

Бошқарув ҳуқуқий актларининг асосий шarti – бу ҳуқуқий актларнинг юридик мазмунига ва уларни қабул қилиш тартибига қўйиладиган талабларга мос келиши ҳисобланади. Мазкур талаблар асосида эса, бошқарув ҳуқуқий актларининг қонунга мос равишда қабул қилиниши туради.

Ю.М.Козловнинг фикрича, бошқарувнинг ҳуқуқий актларига қўйидаги талаблар ўрнатилади:

- бошқарувнинг ҳуқуқий аклари – Конституция ва қонунларга, Президент фармонларига зид келмаслиги;

- ижро ҳокимияти субъектлари ўртасида фаолият йўналиши ва ваколатларнинг тақсимланганлигини инобатга олиш;

- юқори ижро ҳокимияти органлари ҳуқуқий актларини инобатга олиш;

- компетенция доирасида тегишли давлат органи (мансабдор шахс) томонидан қабул қилиниши;

- ҳуқуқий асослантирилган бўлиши, яъни унда ҳуқуқий акти қабул қилишнинг мақсади, асослари ва улардан келиб чиқадиган юридик оқибатлар аниқ кўрсатиб ўтилган бўлиши;
- давлат бошқаруви тизимидаги қўйи органлар компетенциясини ва оператив мутақиллигини чеклаши ёки бузиши мумкин эмас;
- давлат бошқаруви соҳасида фуқаролар ва нодавлат тузилмаларининг қонунчилик ҳужжатлари билан ўрнатилган ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини чеклаши ёки бузиши мумкин эмас;
- бошқарувнинг ҳуқуқий актларига ўрнатилган қоидалар (жараёнлар)га риоя қилган ҳолда қабул қилиниши ва ҳ.к.лар¹.

Х.Р.Алимовнинг фикрича эса, давлат бошқарув актлари раҳбарликни амалга ошириш шаклларида бири бўлиб, ўзининг мазмуни билан ижро этиш ва фармойиш бериш фаолиятининг у ёки бу масаласини ҳал этишни белгилаб беради. Бошқарув актларига қўйиладиган асосий талаб – бу уларнинг давлат сиёсатига мос келишидир.

Давлат бошқаруви актлари қонунийлик принциpidан келиб чиққан ҳолда, қўйдаги талабларга жавоб бериши керак:

- ваколатли орган томонидан унга берилган компетенция доирасида қабул қилиниши керак;
- нафақат қонун ҳужжатларига зид бўлиши, балки ўзининг мазмун-моҳияти билан давлат, унинг органлари, жамоат бирлашмалари ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги керак;
- белгиланган тартибда, айрим ҳолларда эса қонун ёки юқори турувчи орган томонидан ўрнатилган шаклда қабул қилиниши керак;
- қонун ёки бошқа норматив актда назарда тутилган тегишли масалани ҳал этиш учун қабул қилинган бўлиши керак².

¹ Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003. – С. 150.

² Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др./ - Т.: "Адолат", 1999. – С. 186-187.

7. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлаш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлаш

Ўзбекистон Республикасининг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонунига биноан норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқаётган орган, коида тариқасида, лойиҳани тайёрлаш юзасидан комиссия тузади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлашга манфаатдор давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари, айрим фуқаролар жалб этилиши мумкин. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи орган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳасини тайёрлашни давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларга, айрим фуқароларга белгиланган тартибда топшириши ёки шартнома асосида буюртма бериши мумкин.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи орган бир неча давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларга, айрим фуқароларга муқобил лойиҳалар тайёрлашни топширишга ёки улар билан шартномалар тузишга, шунингдек, энг яхши лойиҳа учун танловлар эълон қилишга ҳақлидир.

Иктисодиётнинг алоҳида тармоқлари, давлат бошқарувининг бошқа соҳаларига доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлашга тегишли тармоқлар ёки бошқарув соҳаларининг ҳолати ва ривожланиши учун масъул бўлган вазирликлар, давлат қўмиталари ёки идоралари жалб этилади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш бўйича ишини мувофиқлаштириб туриш, қонун ҳужжатларига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тайёрлашда лойиҳани ишлаб чиқувчи орган:

- лойиҳа мавзусига доир қонун ҳужжатларининг қўлланилиш тажрибасини ўрганади ва ҳисобга олади, ҳуқуқни тартибга солишга бўлган жамоатчилик эҳтиёжини, қонун ҳужжатларининг самарадорлигига таъсир этувчи сабаблар ва шароитларни аниқлайди;
- давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат

бирлашмалари, шунингдек, фуқароларнинг таклифларини, оммавий ахборот воситаларининг материалларини, илмий муассасалар, олимлар ва мутахассисларнинг тавсияларини, жамоатчилик фикрини аниқлашнинг бошқа воситалари маълумотларини умумлаштиради ва улардан фойдаланади;

- бошқа давлатлардаги қонунчилик йўли билан тартибга солиш тажрибасини ҳисобга олади.

Қонун лойиҳалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда умумхалқ муҳокамасига, бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари эса, жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамасига қўйилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг тайёрланган лойиҳаси

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг тайёрланган лойиҳаси норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органга тақдимнома билан киритилади, тақдимномада ҳужжатни қабул қилишнинг зарурлиги асослаб берилади, уни ишлаб чиқувчилар кўрсатилади, ҳужжат мазмунининг қисқача тавсифи берилади, лойиҳа қайси давлат органи, шунингдек, ташкилот билан келишилган бўлса, шу орган ва ташкилотларнинг рўйхати келтирилади, келишмовчиликларнинг мазмуни ҳамда улар ҳақидаги асослантирилган фикр қисқача баён этиб ўтилади. Зарурат бўлганда, норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасига уни асослаш учун молиявий-иқтисодий ҳисоб-китоблар, статистика маълумотлари ва бошқа ахборотлар илова қилинади.

Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга бўлмаган вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ва бошқа органлар ёки нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан тайёрланган қонун лойиҳалари, агар лойиҳани тайёрлаш тўғрисидаги топшириқда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси муҳокамасига тақдим этилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари ҳуқуқий экспертизаси

Ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонун ҳужжатларига, шунингдек, қонунчилик техникаси қоидаларига мувофиқлиги текширилади.

Ҳуқуқий экспертиза норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаган органнинг ёки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул

киладиган органнинг юридик хизмати, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилади. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив хусусиятга эга бўлган қарорлари лойиҳаларининг юридик экспертизаси вилоятлар ва Тошкент шаҳар адлия бошқармалари томонидан амалга оширилади.

Кирилган лойиҳанинг сифатига баҳо бериш учун норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органнинг қарорига биноан норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳаси бошқа хил (иқтисодий, молиявий, илмий-техникавий, экология ва ўзга) экспертизадан ҳам ўтказилиши мумкин. Экспертлар сифатида тегишли лойиҳани тайёрлашда илгари бевосита иштирок этмаган ташкилотлар ва шахслар жалб этилади. Экспертиза ўтказиш учун бошқа давлатлар ва халқаро ташкилотлардан олимлар ва мутахассислар таклиф этилиши мумкин.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг матни

- Лўнда, оддий ва раvon тилда баён этилади.
- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатда фойдаланиладиган тушунчалар ва атамалар уларнинг амалдаги қонун ҳужжатларида қабул қилинган мазмунига мувофиқ, турлича шарҳлаш имкониятини истисно этадиган тарзда бир хилда қўлланилади. Эскирган ҳамда кўп маънони англатадиган сўзлар ва иборалар, мажозий таққослашлар, сифатлашлар, киноялар қўлланилишига йўл қўйилмайди.
- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатда уни амалга оширишнинг ҳуқуқий воситалари, шу жумладан, молиялаштириш манбалари, рағбатлантириш, мукофотлаш ва назорат қилиш чора-тадбирлари кўрсатилиши мумкин.
- Давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат бирлашмалари, шунингдек, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг мажбуриятларини белгиловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ушбу мажбуриятларни бузганлик учун жавобгарлик чоралари (агар бундай чоралар қонун ҳужжатларида назарда тутилган бўлмаса ёки махсус ҳужжатда белгиланиши керак бўлмаса) назарда тутилади.
- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатга уни қабул қилиш сабаблари ва мақсадларини тушунтиришдан иборат бўлган муқаддима киритилиши мумкин. Норматив кўрсатмалар муқаддимага киритилмайди.
- Қонунларда норматив кўрсатмалар тартиб рақамига эга бўлган

моддалар тарзида баён этилади. Қонунларнинг моддалари қисмларга бўлиниши мумкин. Моддаларнинг қисмларида бандлар, кичик бандлар ва хатбошилар бўлиши мумкин. Бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда норматив кўрсатмалар тартиб рақамига эга бўлган бандлар тарзида баён этилади. Бандлар кичик бандларга ва хатбошиларга бўлиниши мумкин.

- Ҳажм жиҳатдан йирик норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мазмун жиҳатдан яқин бўлган моддалари (бандлари) параграфлар ва бобларга бирлаштирилади. Зарур ҳолларда боблар бўлимларга ва кичик бўлимларга бирлаштирилиши мумкин. Бўлимлар, кичик бўлимлар, боблар ва параграфлар сарлавҳаларга ва тартиб рақамларига эга бўлади.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қонун ҳужжатларига қиритилаётган юридик, техникавий ва бошқа махсус атамаларнинг таърифлари берилиши мумкин.

- Зарур ҳолларда норматив-ҳуқуқий ҳужжатда юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг айрим қоидалари мазкур ҳужжатларга ҳавола қилинган ҳолда айнан такрорланади.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, қоида тарикасида, худди шундай юридик кучга эга бўлган амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг норматив кўрсатмалари қайта айнан такрорланмайди.

- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг моддаларида (бандларида) унинг бошқа моддаларига (бандларига), шунингдек, амалдаги бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга, уларнинг айрим қоидаларига ҳаволалар норматив кўрсатмаларнинг ўзаро боғлиқлигини кўрсатиш зарурати бўлган ҳолларда ёки такрорлашларга йўл қўймаслик учун қўлланилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг расмий матнини тасдиқлаш

- Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг қарорлари – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси Спикери томонидан;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг қарорлари – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати Раиси томонидан;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони – Ўзбекистон Республикасининг Президенти томонидан;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори – Ўзбекистон Республикаси Бош вазири томонидан;
- вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари – ҳужжатни қабул қилган орган раҳбари томонидан;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари – тегишли ҳоким томонидан имзоланади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қуйидаги реқвизитларга эга бўлади:

- ҳужжатнинг тури ва номи;
- ҳужжат қабул қилинган жой, сана ва ҳужжат рақами;
- тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни имзо қўйиб тасдиқлашга расман ваколати бўлган шахсларнинг фамилияси, лавозими ва имзолари.

Вазирликлар ва идоралар меъёрий ҳужжатларининг шакллари

- буйруқ;
- қарор;
- низом;
- қоида;
- йўриқнома;
- кўрсатма.

Вазирликлар ва идоралар меъёрий ҳужжатларига қўйиладиган талаблар

• Меъёрий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорларига мувофиқ бўлиши керак.

• Меъёрий ҳужжатлар Идоравий меъёрий ҳужжатларни тайёрлаш ва уларни қабул қилиш қоидалари талабларига мувофиқ тайёрланиши ва қабул қилиниши керак.

• Меъёрий ёзма кўрсатмалар (хат, телефонограмма, хусусий масалалар бўйича тушунтиришлар ва бошқалар)нинг ҳуқуқий

хужжат ҳисобланмаган ҳужжатларга, шунингдек якка тартибдаги хусусиятга эга бўлган ҳужжатларга киритилишига йўл қўйилмайди.

- Вазирликлар ва идоралар ҳуқуқий тартибга солишни талаб қиладиган масалалар пайдо бўлган тақдирда, агар ушбу масалаларни меъёрий тартибга солиш ўз ваколатларига кирса, тегишли меъёрий ҳужжатларни ўз вақтида қабул қилишлари керак. Адлия вазирлиги вазирликлар ва идораларга тегишли меъёрий ҳужжатни қабул қилиш зарурлиги, уни ишлаб чиқиш муддати ҳақида тақдимнома киритишга ҳақлидир.

- Қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини бажариш юзасидан меъёрий ҳужжат қабул қилиш муддати, агар бошқа муддат белгиланмаган бўлса, бир ойдан ошмаслиги керак.

- Меъёрий ҳужжатда мазкур ҳужжат Ўзбекистон Республикасининг қайси қонунини, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қайси қарорини, Ўзбекистон Республикаси Президентининг қайси Фармонини, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қайси қарорини (уларнинг моддалари ёки бандларини) бажариш юзасидан ёки улар асосида чиқарилаётганлиги мажбурий тартибда кўрсатилади.

- Меъёрий ҳужжат тузилмаси ҳуқуқий тартибга солиш мавзуси изчил ривожлантирилишини, шунингдек бўлажак ҳужжат бир хилда тушунилиши ва қўлланилишини таъминлаши керак.

- Меъёрий ҳужжат ўз мазмунига мос қисқача номланиши керак.

- Агар меъёрий ҳужжат қабул қилиниши мақсадлари ва сабаблари тушунтирилиши талаб этилса, унда кириш қисми берилади. Меъёрий тусга эга бўлган қоида кириш қисмга киритилмайди.

- Меъёрий ҳужжат қоидалари аниқ ва ёрқин адабий тилда баён қилиниши керак. Фойдаланиладиган тушунчалар ва атамалар турлича талқин қилинишини истисно қилиш учун уларнинг амалдаги қонун ҳужжатларида қабул қилинган аҳамиятига мувофиқ бир хилда қўлланилади. Зарур ҳолларда махсус атамалар ва тушунчаларнинг қисқача таърифи берилади, умумий қабул қилинган қисқартмалар қўлланади ва бошқа қисқартиришлар тушунтирилади. Эскирган ва кўп маъноли сўзлар ва иборалар, образли қиёслашлар, мажозлар, сифатлашлар қўлланилишига йўл

қўйилмайди.

- Меъёрий ҳужжатларда амалдаги қонун ҳужжатлари қоидалари сўзма-сўз такрорланиши тақиқланади. Меъёрий ҳужжатлар матнига амалдаги қонун ҳужжатларига ҳавола қилиш киритилишига фақат истисно ҳоллардагина йўл қўйилади.

- Мазкур меъёрий ҳужжатнинг бошқа бандларига, шунингдек вазирликлар ва идораларнинг илгари қабул қилинган меъёрий ҳужжатларига ҳавола қилиш уларнинг ўзаро алоқасини кўрсатиш ёки такрорга йўл қўймаслик зарур бўлган ҳоллардагина қўлланилади.

- Меъёрий ҳужжатнинг ҳар бир бандида битта меъёрий кўрсатма бўлиши керак. Ҳужжатнинг ҳар бир мустақил банди тўлиқ ва тугалланган мазмунга эга бўлиши керак.

- Агар меъёрий ҳужжатда рўйхатлар, жадваллар, графиклар, хариталар, схемалар, ҳужжатлар, бланкалар намуналари келтирилса, улар, одатда, иловаларда берилиши керак. Меъёрий ҳужжатнинг тегишли бандларида ушбу иловаларга ҳавола қилинади.

- Амалдаги меъёрий ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш йўли билан ҳал этиш мумкин бўлган масалалар бўйича ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш шаклидаги ҳужжатлар қабул қилинади.

- Агар меъёрий ҳужжатнинг қабул қилиниши мазкур орган томонидан илгари қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар ўз кучини йўқотиши эътироф этилишини ёки уларга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритилишини талаб этса, ундай ҳолда ушбу қоидалар тақдим этилган меъёрий ҳужжатда ёхуд бошқа ҳужжатда акс эттирилиши керак.

- Меъёрий ҳужжатга:

- меъёрий ҳужжатни чиқариш учун асослар (вазирлик ва идора ваколати, меъёрий ҳужжатга кирган масалаларни ҳал этишни топшириш ёки бундай ҳуқуқ бериш юзасидан юқори органнинг қарори, ҳужжат қабул қилиниши учун асос бўлиб хизмат қилган бошқа ҳолатлар);

- мазкур орган томонидан ушбу масала бўйича илгари қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар тўғрисидаги маълумотлар;

- ушбу масала бўйича илгари бошқа органлар томонидан қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар ва давлат рўйхатидан ўтказишга тақдим этилган ҳужжат қабул қилиниши муносабати билан уларни

Ўзгартириш ёки ўз кучини йўқотган деб эътироф этиш тўғрисида таклифлар тайёрлаш ҳақидаги маълумотлар мавжуд бўлган маълумотнома илова қилинади.

• Тайёрланган меъёрий ҳужжат вазирлик ёки идора раҳбари томонидан имзолангунга қадар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқлиги юзасидан текширилиши керак. Тақдим этилган меъёрий ҳужжатга ушбу органнинг юридик хизмати раҳбари томонидан виза қўйилган, илова қилинган маълумотнома эса имзоланган бўлиши керак.

8. Бошқарув ҳуқуқий актларининг ҳаракати

Бошқарув ҳуқуқий актларининг ҳаракати

Тушунчаси

Бошқарув ҳуқуқий актларининг ҳаракати – бу уларни амада қўлланишининг ҳуқуқий режимида: актлар ҳуқуқий муносабатларни ўрнатадилар, ўзгартирадилар ёки бекор қиладилар; бошқарувдаги низоларни ҳал этишда қўлланадилар; турли ишларни ҳал этишда уларга таяниб иш қўрилади; давлат органларида улардан ҳуқуқий ҳужжат ёки далил исбот тарзида фойдаланилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни эълон қилиш

Ўзбекистон Республикасининг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонунига биноан норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар расмий нашрларда эълон қилиниши керак. Ҳамманинг эътибори учун расман эълон қилинмаган қонун асосида ҳеч ким судланиши, жазога тортилиши ёки мол-мулкidan маҳрум қилиниши мумкин эмас. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат расман баён тарзида эълон қилинишига йўл қўйилмайди. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат расман эълон қилинганда унинг барча реквизитлари кўрсатилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни норасмий нашрларда эълон қилишга, шунингдек, уларни қонун ҳужжатларининг электрон маълумот тизимлари орқали тарқатишга бу ҳужжатлар расмий манбаларда эълон қилинганидан сўнг ҳамда барча реквизитлари, эълон қилинган расмий манбалари ва кучга кириш санасини кўрсатиш шарти билан рухсат этилади.

“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси”, “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари-

нинг тўплами”, “Халқ сўзи” ва “Народное слово” газеталари Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари эълон қилинадиган расмий манбалардир.

“Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарорларининг тўплами”, “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг тўплами”, “Халқ сўзи” ва “Народное слово” газеталари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари эълон қилинадиган расмий манбалардир.

“Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг тўплами”, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг расмий нашрлари Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари эълон қилинадиган расмий манбалардир.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари мазкур органларнинг расмий нашрларида эълон қилинади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг кучга кириши

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари, агар ҳужжатларнинг ўзида бошқа муддат кўрсатилган бўлмаса, расман эълон қилинганидан сўнг ўн кундан кейин кучга қиради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари тегишинча Ўзбекистон Республикаси Президенти ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгиланган тартибда кучга қиради ва улар эълон қилиниши шарт.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, агар ҳужжатнинг ўзида кечроқ муддат кўрсатилган бўлмаса, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилганидан сўнг ўн кундан кейин кучга қиради.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг ўтказилган кундан эътиборан ўн кунлик муддат ичида барча манфаатдор шахслар эътиборига етказилиши лозим. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни манфаатдор шахслар эътиборига етказиш норматив-ҳуқуқий

хужжат матни билан монеликсиз (эркин) танишиш ҳуқуқини таъминловчи ҳар қандай шаклда амалга оширилиши мумкин.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) қуйидаги ҳолларда амал қилишини тугатади:

- норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) мўлжалланган муддат тугаганда ёки ҳодиса бошланганда;
- норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) қонунда белгиланган тартибда конституциявий эмас деб топилганда;
- норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) ўз кучини йўқотган деб топилганда;
- норматив-ҳуқуқий ҳужжат қонунда назарда тутилган ҳолларда бекор қилинганда.

9. Маъмурий-ҳуқуқий шартномалар

Маъмурий-ҳуқуқий шартномалар

Тушунчаси

Бошқарув фаолиятини (ҳаракатларини) амалга оширишнинг ҳуқуқий шаклларида бири – бу маъмурий-ҳуқуқий шартномаларни тузиш ҳисобланади. Ҳозирги қайта қуришлар жараёнида маъмурий-ҳуқуқий шартномаларнинг аҳамияти – ижтимоий муносабатларни тартибга солишда оммавий ҳуқуқнинг, шунингдек, оммавий-ҳуқуқий муносабатларда шартномалар ролининг ўсиб бориши билан изоҳланади.

Маъмурий-ҳуқуқий шартнома – бу давлат бошқарувининг ҳокимий ваколатга эга бўлган иккита тенг ҳуқуқли субъектларининг бошқарув процессини ташкил этиш, шунингдек, бошқарув органлари ўртасида ваколатларни тақсимлаш, ваколатларнинг бир қисmini бир органдан бошқа органга ўтказиш тўғрисидаги келишувидир.

Турлари¹

- компетенциялар тўғрисидаги шартномалар (ваколатларни тақсимлаш ёки ваколатларни беришга оид бўлган маъмурий-ҳуқуқий шартномалар);

¹ Бахрах Д.Н., Хазанов С.Д. Формы и методы деятельности государственной администрации: Уч.пособие. – Екатеринбург, 1999. – С. 341., Старилов Ю.Н. Курс общего административного права. В 3-х т. Т 2: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. – М., 2002. – С. 450-465.

- давлат мулкани бошқариш соҳасидаги шартномалар;
- давлат эҳтиёжларини кондиритишга қаратилган шартномалар (“давлат контрактлари”);
- ҳарбий хизматчилар, студентлар, махсус хизмат ходимлари билан тузилган шартномалар;
- солиққа оид ва молиявий келишувлар;
- ўзаро ҳамкорлиққа оид келишувлар;
- турли концессиялар ва инвестиция келишувлари.

Хусусиятлари

- шартноманинг ҳар икки томони ҳам давлат манфаатларидан келиб чиқиб иш кўрадилар;
- томонларнинг муносабатлари маъмурий-ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинади.

14 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРИ

1. Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий усуллари

Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий усуллари
Тушунчаси
Бошқарув усули – давлат бошқаруви фаолиятининг мақсадларига эришиш, вазифаларини бажариш ва функцияларини амалга ошириш учун фойдаланиладиган ҳуқуқий воситалар ҳисобланади.
Бошқарув шакли бошқарув таъсири услубларини ўз ичига олади. Масалан, бошқарув органи томонидан маълум бир соҳада назоратни амалга ошириш ва жавобгарликни қўллаши учун мансабдор шахснинг мажбуриятларини ўрнатувчи ҳуқуқий акт қабул қилиниши лозим. Шакл усулга қараганда бирламчи ҳисобланади. Бошқарув усули бошқарув субъектининг объект билан ўзаро муносабатга киришганлигини аниқлаш имкониятини беради. Бошқарув усули бошқарув шаклида албатта ўз ифодасини топади. Бошқача айтганда, бошқарув шакли бўлмаганида, бошқарув усуллари, яъни бошқарув субъектининг объектга нисбатан таъсири ўз маъносини ва ўзининг формал мазмунини йўқотади, амалда эмас, балки ҳаёлда қолади. Масалан, маълум бир шахсни маъмурий ёки интизомий жавобгарликка тортишга ёхуд давлат бюджети маблағларидан маълум бир объектни молиялаштиришга қаратилган бошқарув фаолияти ҳаракатларини расмийлаштирмасдан туриб, яъни бошқарувнинг тегишли ҳуқуқий актини қабул қилмасдан туриб, амалга ошириб бўлмайди. Шу сабабли, бошқарув усуллари бошқарув шакллари билан ва асосан ҳуқуқий актларни қабул қилиш билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Давлат бошқаруви тизимида бошқарув усуллари муҳим ҳуқуқий восита ҳисобланади.
Хусусиятлари
• бошқарув усуллариининг мавжудлиги – давлат ҳокимияти ижро этувчи органларини ташкил этишга асосланади; • бошқарув усулининг асосий мақсади ёки унинг амалий аҳамияти – давлат бошқарувини, бошқарув вазифалари ва

функцияларининг ижро ҳокимияти органлари томонидан амалий бажарилишини таъминлашдан иборат;

- бошқарув усулларида бошқарув фаолиятида қўлланилади ва фойдаланилади;

- давлат бошқаруви субъекти ва объекти ўртасида махсус ҳуқуқий муносабатлар мавжуд бўлади. Бу муносабатларда давлат органи ёки мансабдор шахс турли воситалар – ишонтириш, тарбиялаш, тартибга солиш ёки мажбурлаш чораларини қўллаш орқали ўз ваколатини амалга оширади. Бошқарув усуллари мазкур муносабатларда бошқарув субъекти ва объекти ўртасида юзага келадиган алоқа ва муносабатларни ифодалайди;

- ҳуқуқий актларда бошқарув таъсири ўрнатилади, яъни бошқарув усулини қўллаш ҳуқуқий тартибга солинган бўлади. Лекин бошқарув амалиётида ҳуқуқий меъёрлар билан тартибга солинмаган (ёки уларда назарда тутилмаган) усуллар (масалан, ишонтириш, тарбиялаш) ҳам қўлланилиши мумкин;

- бошқарув усуллари бошқарув субъектларига тегишли бўлган компетенция ва ваколатларни амалга ошириш воситаси ҳисобланади;

- бошқарув усуллари бошқарув субъектлари томонидан объектга нисбатан қўлланиладиган ваколатларнинг; тегишли субъект юридик ҳокимият ваколатларининг хусусиятларини намоён этади;

- ҳар бир аниқ ҳолатда бошқарув таъсирининг мазмуни бошқарув усуллари қўлланилаётган объектнинг хусусиятларига боғлиқ бўлади (масалан, жисмоний шахс ёки ташкилот, мулк шакли, вертикал бўйсинувнинг мавжудлиги ва ҳ.к.лар);

- бошқарув усуллари ҳар қандай бошқарув таъсири сингари, бошқарув соҳасида намунали (белгиланган) тартибни таъминлайди; улар ташкилий хусусиятга эга ва бошқарув тизимида юз бераётган жараёнларни тартибга солади;

- бошқарув таъсирини кўрсатувчи субъектлар томонидан ҳуқуқ ижодкорлиги ва индивидуал-фармойиш бериш ваколатлари амалга оширилади;

- бошқарув усулларида доимий ҳаракатда бўлиши, яъни улар бошқарув тизимини, функция ва ваколатларнинг бажарилишини реал таъминлайди;

- қонунчиликда бошқарув усуллари қўллашнинг белгиланган тартиби мавжуд бўлади;

• бошқарув усуллари қўллашнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари ёки уларни ифодалашнинг ҳуқуқий шакллари мавжуд бўлади.

• бошқарув усуллари – бошқарув субъектининг объектга нисбатан таъсири ўзига хос хусусиятларга эга. Бошқарув усуллари тўғридан-тўғри таъсир этиши (масалан, ҳуқуқбузарга нисбатан жисмоний куч ишлатиш ёки мансабдор шахсларга интизомий жавобгарликни қўллаш) ёки эгри таъсир этиши мумкин (масалан, қонунчиликда назарда тутилган давлат хизматчилари учун чекловларни амалда татбиқ қилиш ёки, аксинча, рағбатлантириш чораларини қўллаш);

• бошқарув усулида бошқарув объектига яқка ёки жамоа таъсирини кўрсатиш мавжуд бўлади;

• бошқарув усуллари қўллашнинг вақтинчалик хусусиятга эга бўлиши, яъни бошқарув таъсири ҳамма вақт ҳам узоқ муддатга эмас, балки маълум бир муддатга мўлжалланган бўлади.

Ю.М.Козловнинг фикрича, бошқарув усуллари қуйидаги хусусиятлар хос бўлиб ҳисобланади:

• бошқарув усуллари ижро ҳокимиятини амалга ошириш мақсадлари билан тўғридан-тўғри боғлиқдир;

• уларда давлат-бошқарув фаолияти субъектлари билан объектлари ўртасидаги ўзаро алоқа ифодаланади;

• бошқарув усуллари ижро ҳокимияти органлари томонидан уларга берилган компетенцияни амалга ошириш учун қўлланилади;

• бошқарув усули ўзининг аниқ йўналишига, яқка ёки жамоа объектига эга;

• унда бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг ҳуқуқ-атворида бошқарув (тартибга солиш) таъсирини кўрсатиш назарда тутилади;

• улар маъмурий ҳуқуқ томонидан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатларда оммавий манфаатларни ифодалайди;

• бошқарув усули – юридик ҳокимият ваколатининг маълум бир қисмини ўзида назарда тутди¹.

Мақсади

Маъмурий-ҳуқуқий усулларнинг мақсади – оммавий манфаатларни ҳимоя қилиш, ҳуқуқий тартиботни, жисмоний ва юридик

¹ Козлов Ю.М. Административное право. – М.: Юристъ, 2003. – С. 155.

шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга йўналтирилган давлат тадбирларини кучайтириш, давлат бошқарувида интизомни мустаҳкамлашдан иборатдир.

Турлари

Ифодаланиш шаклига кўра:

Ҳуқуқий	Норматив ҳуқуқий актларда назарда тутилган ва ҳуқуқий мазмунга эга бўлган усуллар.
Ташкилий	Бошқарув субъекти томонидан ташкилий-бошқарув ҳаракатларини амалга ошириш усуллари.

Маъмурий-ҳуқуқий хусусиятларига кўра:

Норматив	Норматив ҳуқуқий актларни қабул қилиш мақсадида қўлланиладиган усуллар.
Императив	Тақикларни, тўғридан-тўғри маъмурий буйруқларни, давлат-ҳокимият кўрсатмаларини назарда тутувчи, шунингдек, тегишли ҳаракатларни содир этиш ёки тегишли ҳуқ-атворни амалга оширишга мажбурловчи усуллар.
Индивидуал	Якка маъмурий ҳуқуқий актларни қабул қилишда қўлланиладиган усуллар.

бошқарув объектига таъсир кўрсатиш даражасига кўра

Ваколат берувчи	Маълум бир ҳаракатларни амалга ошириш ёки бошқарувнинг тегишли актини қабул қилишга рухсат берувчи усуллар.
Рағбатлантирувчи - тавсия берувчи	Рағбатлантириш ёки маълум бир ҳаракатларни амалга ошириш бўйича тавсияларни берувчи усуллар.

Қарорларнинг шаклига кўра:

Умумий	Маъмурий ҳуқуқнинг барча субъектларига бир хилда қўлланиладиган усуллар.
Коллегиал	Ҳокимий ваколатга эга бўлган маъмурий ҳуқуқ субъектларининг биргаликда қабул қилган қарорлари асосида қўлланиладиган усуллар.

Якка тартибдаги	Якка тартибда қабул қилинган қарорлар асосида қўлланадиган усуллар.
Таъсир этишининг шаклига кўра:	
Ғоявий-мафкуравий таъсир этувчи усуллар	Турли чақириқлар, шиорлар, сиёсий дастурлар, ижтимоий концепциялар ва бошқа оммавий таъсир этир этиш воситалари билан боғлиқ усуллар.
Психологик (рухий) таъсир этувчи усуллар	Шахсларда ижтимоий фаолликни оширишга қаратилган, меҳнатга бўлган ёки фуқаролик мажбуриятларини бажаришга бўлган иштиёқларини оширишга хизмат қилувчи турли ташкилий-рухий воситалар.
Иқтисодий таъсир этувчи усуллар	Рағбатлантиришнинг иқтисодий усуллари.
Ташкилий-хокимий таъсир этиш усуллар	Ваколатли давлат ҳокимият органлари муайян ижтимоий муносабатларга таъсир кўрсатадилар.
Йўналтирилганлигига кўра:	
Шахсий	Бундай усулларга, масалан, ноқонуний намоёйишлар уюштирилганлиги учун маъмурий камокқа олиш қиради.
Ташкилий	Масалан, таъмирлаш ишлари кетаётганлиги муносабати билан автомобиль йўлини тўсиб қўйиш, ёнғин хавфсизлиги қоидаларига риоя этмаганлиги учун корхонанинг фаолиятини тўхтатиб қўйиш қабилар қиради.
Мулкий	Асосан, шахсга нисбатан маъмурий тартибдаги жарима солиш қиради.
Д.Н.Бахрахнинг фикрича, давлат бошқаруви соҳасида фойдаланиладиган одатий (умумий) усулларга қуйидагиларни киритиш мумкин:	
• бошқарув фаолиятини тартибга солиш; давлат бошқаруви соҳасида амалда бўлувчи тегишли кўрсатмаларни ўрнатиш; • бошқарув жараёнига янги бошқарув технологияларини ва воситаларини киритиш тўғрисида қарор қабул қилиш;	

- у ёки бу ҳаракатларни амалга ошириш ёки тегишли қарорларни қабул қилишда тақиқларни, чекловларни ва мажбуриятларни ўрнатиш;
- аниқ бир вазифани бажариш зарурлиги тўғрисида оғзаки ёки ёзма фармойиш бериш;
- давлат мулки объектларини бошқариш;
- рухсат бериш, рўйхатга олиш ва лицензиялаш фаолиятини амалга ошириш;
- давлат бошқаруви органларига бўйсинувчи ташкилотларни қайта ташкил этиш ва тугатиш тўғрисида қарорларни қабул қилиш;
- маълум бир соҳаларни, ишлаб чиқаришни, корхоналарни молиявий қўллаб-қувватлаш;
- монополияга қарши фаолиятни амалга ошириш;
- сертификатлаштириш, давлат статистикаси фаолиятини амалга оширишнинг ҳуқуқий тартибини, стандартларини ўрнатиш;
- оммавий бошқарув субъектлари талабларини кондиритиш тўғрисида қарор қабул қилиш;
- ижро ҳокимияти органлари тизими ва тузилишини қайта ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилиш;
- бошқарув персоналини шакллантириш ва улар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш бўйича чораларни (лавозимга тайинлаш, аттестация ўтказиш, хизмат бўйича юқорига кўтариш, янги малакавий даража бериш, малакасини оширишга юбориш, лавозимдан бўшатиш) амалга ошириш;
- бошқарув ҳуқуқий актларини тўхтатиш ёки бекор қилиш;
- оммавий бошқарув (маъмурий) шартномаларни тузиш зарурлиги тўғрисида қарор қабул қилиш;
- давлат буюртмасини жойлаштириш;
- давлат рўйхатига олиш (ижро ҳокимияти органларининг норматив ҳужжатларини, маҳаллий тузилмаларнинг уставларини);
- тартибга солувчи бошқарув фаолиятини, шунингдек, давлат бошқаруви соҳасида юзага келадиган низоларни ва бошқа бошқарув ишларини амалга оширишнинг процессуал тартиби ва жараёнини ўрнатиш;
- контрол ва назорат фаолиятини амалга ошириш;
- маъмурий юрисдикциявий фаолиятни амалга ошириш;
- ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятини амалга ошириш;
- маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов чораларини қўллаш;

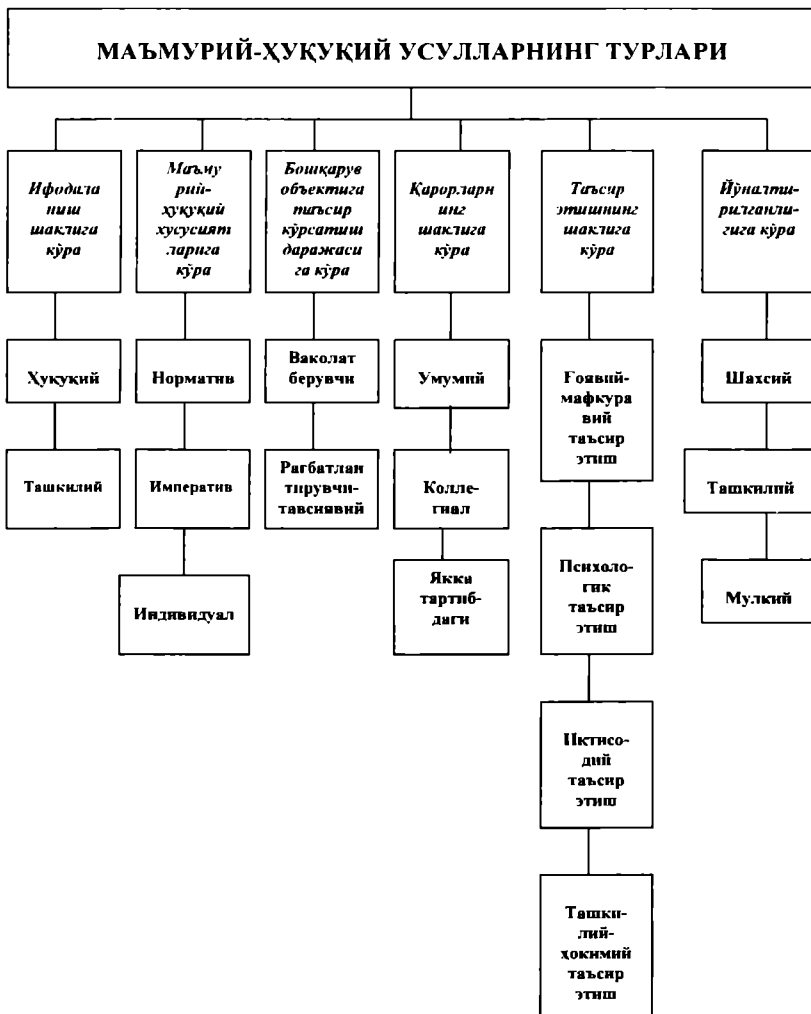
- рағбатлантириш ва бошқа тартибга солиш тадбирларини амалга ошириш;
- моддий жавобгарлик чораларини қўллаш¹.

2. Бошқарувнинг маъмурий-ишонтириш усуллари

Бошқарувнинг маъмурий-ишонтириш усуллари	
Тушунчаси	
Ишонтириш – давлат бошқарувини амалга оширишнинг асосий усулларида бири бўлиб, шахсларнинг намунали иродасини шакллантириш ёки қайта шакллантириш мақсадида турли хилдаги тушунтириш, тарбиялаш, ташкил этиш ишларини олиб боришда намоён бўлади. Ишонтириш - бошқарув субъектларининг ҳукукий актларда ифодаланган талабларининг шахслар томонидан ихтиёрий амалга оширилишида ифодаланади. Бошқарувнинг бу усули ёрдамида, конун чиқарувчи (ҳукук ўрнатувчи) ва фуқаролар иродасининг бирлигига эришилади. Ишонтириш – бу маълум бир кетма-кетликда амалга ошириладиган ҳаракатлар жараёни бўлиб, <i>эътибор</i>, ички ишонч, шахснинг онгига таъсир этиш, манфаатни шакллантириш каби элементларни ўз ичига олади. Фуқаролар, бошқарув ҳокимияти мақсад ва вазифалари мазмунини тўғрисида аниқ тушунча ҳосил қилганида, уларнинг талабларига риоя қиладилар ва қўллаб-қувватлайдилар, шунингдек, уларни амалга оширишга онгли ва фаол иштирок этадилар. Ишонтириш усули ёрдамида инсонларнинг онгига ва иродасига назарда тутилган (белгиланган) таъсир кўрсатилади, ҳукукий кўрсатмалар ва бошқарув субъекти ҳаракатларининг мақсадга мувофиқлигига ҳамда уларга бўлган эътиборни шакллантиришга эришилади.	
Турлари	
Рағбатлантирувчи	
Турлари	<i>Иқтисодий рағбатлантириш усуллари</i> асосан ҳўжалик юритувчи субъектларга (юридик шахслар, тадбиркорлар) нисбатан қўлланилади ва уларга нисбатан солиқ ва бошқа моддийий имтиёзлар

¹ Бахрах Д.Н., Россинский В.Б., Старилов Ю.Н. Административное право. – М.: Норм, 2004. – С. 386-387.

	белгилаш; квоталаш; имтиёзли кредитлар бериш; фаолият олиб бориш учун қулай шароитлар яратиб бериш кабиларда ифодаланади.
	<i>Ташкилий рағбатлантириш усуллари</i> асосан рағбатлантирилаётган объектга нисбатан маъмурий тартиб-тамойилларнинг (процедура) соддалашган тартибини қўллашда, масалан, бухгалтерлик ва солиқ хисоботларини топширишнинг содда тартибини назарда тутувчи чораларда ифодаланади.
	<i>Ижтимоий рағбатлантириш</i> аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кам таъминланган қатлами учун ижтимоий имтиёзлар тизимини яратишда ифодаланади.
	<i>Мукофотловчи рағбатлантириш</i> фаолиятида ижобий натижаларга эришган аниқ шахсларга нисбатан қўлланилади.
Тарбияловчи	
Масалан, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 2-моддасига кўра, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бошқа вазифалар билан қаторда, фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялашни ўз олдига вазифа қилиб қўяди.	
Тушунтирувчи	
Турли намоишлар ўтказиш, давлатнинг мансабдор шахсларининг оммавий чиқишлари, ижтимоий роликлар намоиш қилиш ва бошқа воситалар билан ифодаланади.	

5-схема. Маъмурий-ҳуқуқий усулларнинг турлари.

3. Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов: тушунчаси, мазмуни ва хусусиятлари

Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов: тушунчаси, мазмуни ва хусусиятлари

Тушунчаси

Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов – бу ҳуқуқий мажбурловнинг алоҳида тури бўлиб, ҳуқуққа хилоф қилмишга нисбатан оммавий ҳокимият субъектлари томонидан маъмурий ҳуқуқ меъёрларида назарда тутилган мажбурлов чораларининг қўлланилишидир.

Мазмуни

Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов – ҳуқуқий тартиботни ҳимоя қилишда, шунингдек, ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда катта аҳамиятга эгадир. Бу шу билан изоҳланадiki, ички ишлар органлари, давлат инспекциялари ва бошқа ижро ҳокимияти субъектлари тегишли тартиб ва қоидаларга риоя этилиши устидан доимо назоратни олиб бориб, уларнинг ҳар қандай бузилишига дарҳол таъсир кўрсатишлари мумкин. Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов – жамият тартибига таъовуз қилувчи қилмишни тўхтатиш ва унга барҳам беришни, ижтимоий хавфли оқибатларнинг келиб чиқишига йўл қўймасликни назарда тутувчи кўпгина чеклов (эҳтиёт) воситаларини ҳам ўз ичига олади.

Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов воситаларининг аксарият ҳолларда, биринчи маротаба ҳуқуқбузарликни содир этган ва бундай қилмишнинг жамият тартибига қарши қаратилганлигини англамаган фуқароларга нисбатан қўлланилганлиги сабабли, уларнинг жиноятларни олдини олишдаги тарбиявий аҳамияти жуда юқоридир. Амалиётдан келиб чиқадиган бўлсак, кам аҳамиятли ҳуқуқбузарликларга ҳеч қандай таъсир кўрсатмаганлик, айбдор шахсларга мажбурлов чораларини қўлламаганлик – янги ҳуқуқбузарликларнинг ва жиноятларнинг содир этилиши имкониятини оширади.

Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов чоралари ўртасида ишнинг мазмунига қараб ҳал этишни назарда тутувчи мустақил чоралар ҳам мавжуддир. Масалан, бунга маъмурий санкциялар киради. Шу билан бирга, таъминлов, процессуал чоралар ҳам мавжуд бўлиб, улардан маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини олиб боришга шарт-шароит яратиб бериш мақсадида фойдаланилади.

Маъмурий мажбурлов, Х.Р.Алимовнинг фикрича, инсонларнинг онгига ва ҳуққ-атворига руҳий ёки жисмоний таъсир кўрсатиш усули бўлиб, давлат бошқаруви соҳасида айбдор шахсларни маъмурий жавобгарликка тортиш, маъмурий ҳуқуқбузарликларни огоҳлантириш ва чеклаш мақсадида қўлланилади.

Маъмурий мажбурлов:

- одатда, давлат бошқаруви органлари томонидан қўлланилади; айрим ҳолларда, судья, вакиллик органлари, шунингдек, жамоат бирлашмалари томонидан қўлланилиши мумкин;

- ҳуқуқни қўллаш органи билан хизмат бўйсинувида бўлмаган шахсларга нисбатан қўлланилади;

- уларни қўлловчи органлар доирасининг кенглиги;

- инсонларни ҳуқуқий тартиботга ҳурмат билан қараш руҳида тарбиялаш сингари умумий мақсадга қаратилган – ҳуқуқбузарларни жазолаш, ҳуқуқбузарликларни огоҳлантириш ва чеклаш мақсадида қўлланилади;

- шахсларнинг ҳуқуқларини чеклашга қаратилади;

- ўрнатилган тартибга қарши қаратилган ҳаракатларни содир этган шахсларга нисбатан қўлланилади;

- процессуал тартибга эга;

- уларни қўллаш жиноятчиликни олдини олишга хизмат қилади;

- аксарият ҳолларда, ҳуқуқбузарларга нисбатан, айрим ҳолларда эса, бундай хатти-ҳаракатни содир этмаган шахсларга нисбатан (масалан, фавқулодда ҳолатларда, ҳуқуқбузарлик содир этилишини огоҳлантиришда) қўлланилиши мумкин;

- улар бошқарув фаолиятининг барча субъектлари эмас, балки конун ҳужжатлари билан махсус ваколат берилган органлар томонидан амалга оширилади¹.

Хусусиятлари

- маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов чоралари – маъмурий-ҳуқуқий воситалар билан ҳимоя қилинадиган меъёрларнинг бузилишига олиб келадиган ва жамиятда ўрнатилган тартибга қарши қаратилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) учун қўлланилади;

- маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов – хизмат бўйсинуви дорасидан ташқарида, яъни ушбу ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари

¹ Административное право Республики Узбекистан // Авт. коллектив: Х.Р.Алимов, Л.И.Соловьева и др./ - Т.. "Адолат", 1999 – С. 193-195.

ўртасида ташкилий бўйсинувнинг мавжуд бўлмаганида, амалга оширилади;

- маъмурий юрисдикциянинг (маъмурий-ҳуқуқий мажбурловнинг) кўпгина субъектлар томонидан амалга оширилиши;

- маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов нафақат жисмоний шахсларга, балки ташкилотлар ва жамоа субъектларига нисбатан ҳам қўлланилиши мумкин;

- маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов – маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ҳар томонлама тартибга солинади. Маъмурий ҳуқуқ меъёрлари маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов чораларининг турларини, асосларини ва уларни қўллаш тартибини белгилаб беради.

4. Маъмурий мажбурлов чоралари

Маъмурий мажбурлов чоралари

Асосий белгилари

- қонунларга асосланган мажбурлов чораси ҳисобланади;
- фақат ваколатли мансабдор шахслар томонидан амалга оширилади;
- асосан маъмурий тартибда қўлланилади;
- хизмат бўйсинуви муносабатлари билан боғлиқ бўлмайди;
- қўллаш тартибининг соддалиги ва тезкорлиги билан характерланади;
- юридик ва жисмоний шахсларга нисбатан қўлланилади;
- маъмурий мажбурлов чораларини қўллаш учун нафақат ҳуқуқбузарлик факти, балки, кўзда тутилган маъмурий-ҳуқуқий ҳолатлар ҳам асос бўлиши мумкин.

Турлари

Маъмурий-огоҳлантирув чоралари

Мажбурийлик хусусиятига эга бўлган чоралар бўлиб, давлат бошқаруви соҳасида жамоат тартиби ва хавфсизлигини ҳамда бошқа зарарли оқибатларни келтириб чиқариши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликларни огоҳлантириш мақсадида қўлланилади.

Маъмурий огоҳлантирув чоралари, масалан, ишлаб чиқаришда, йўл-транспорт ҳаракатида тўқнашувлар (авариялар), ёнғинларнинг олдини олиш; аҳолининг санитария-эпидемиология, ҳаво ва темир йўлдаги хавфсизлигини таъминлаш; табиий

офатларда ва фавқулодда ҳолатларда фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва хавсизлигини таъминлаш учун қўлланилади.	
Турлари	• карантин; • юкларни мажбурий текшириш ва кўздан кечириш; • тиббий гувоҳлантириш; • ревизия, текширувлар ўтказиш; • лицензия бериш ва рўйхатга олиш тартиблари.
Маъмурий-чеклов чоралари	
Ҳуқуққа хилоф ҳаракатларни тугатиш (тўхтатиш) ва унинг зарарли оқибатларини бартараф этиш мақсадида қўлланилади. Бу чоралар, маъмурий оғоҳлантирув чоралари сингари, турли кўринишларга эга бўлиб, давлат бошқарувининг турли соҳаларида ижро ҳокимияти субъектлари томонидан қўлланилади.	
Турлари	• ҳуқуққа хилоф ҳаракатни тўхтатиш тўғрисидаги талаб; • маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни маъмурий тартибда ушлаб туриш; • атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликка дучор бўлган шахсни мажбурий даволаш; • инфекцион касалларни вақтинча ишдан четлаштириш; • транспорт воситасининг ҳолати ўрнатилган талабларга жавоб бермаганида, ундан фойдаланишни тақиқлаш; • жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ўрнатилган талабларга риоя этмаган ҳолда амалга оширилаётган қурилиш-таъмирлаш ва бошқа ишларни тақиқлаш ёки чеклаш; • бевосита жисмоний таъсир кўрсатиш; • оммавий тартибсизликларни ва бир гуруҳ шахсларнинг ноқонуний ҳаракатларини тўхтатиш учун махсус воситаларни қўллаш; • ваколатли шахснинг ўқотар қуролдан фойдаланиши ва бошқалар.
Маъмурий-тиқлов чоралари	
Ўтказилган зарарни қоплаш, олдинги ҳолатни тиклаш мақсадида қўлланилади. Шу сабабли бу чораларнинг тури ва	

ҳажми кўп жихатдан, ҳуқуққа хилоф ҳаракат орқали етказилган зарар ҳажми ва хусусиятига боғлиқ бўлади.

Турлари

- ўзбошимчалик билан қурилган бино ва бошқа объектларни бузиш;
- ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган турар жойдан мажбурий чиқариш;
- ташкилотдан қонунга зид равишда олинган мол-мулкни олиб қўйиш;
- боқимандани, пеняни ундириш ва ҳ.к.лар.

15 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИК

1. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси ва юридик хусусиятлари

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси ва юридик хусусиятлари	
Тушунчаси	
Давлат бошқаруви соҳасида содир этиладиган ва кўп учрайдиган ҳуқуқбузарлик кўринишларидан бири – бу маъмурий ҳуқуқбузарликдир. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 10-моддасига биноан маъмурий ҳуқуқбузарлик деганда қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади.	
Белгилари	
Ижтимоий зарарли ҳисобланади	Уларнинг содир этилиши билан жамият ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига маълум бир моддий ва маънавий зарар етказилади.
Ҳуқуққа ҳилоф ҳисобланади	Яъни бундай хатти-ҳаракатларни содир этиш қонун ҳужжатлари билан тўғридан-тўғри тақиқланган.
Маъмурий ҳуқуқбузарлик – бу қилмишдир	Маъмурий ҳуқуқбузарлик – бир ёки бир неча инсонларнинг онгли ва иродали ҳаракати ёки ҳаракатсизлигида ифодаланади.
Маъмурий ҳуқуқбузарликда – айбнинг мавжудлиги	Маъмурий ҳуқуқбузарлик – қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасидан содир этиладиган онгли, иродали қилмиш ҳисобланади.
Маъмурий ҳуқуқбузарлик – жазога	Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 10-моддасининг 1-қисмига биноан маъмурий

сазovor қилмишдир	ҳуқуқбузарлик деганда – қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган қилмиш тушунилади. Содир этилган ҳуқуқбузарлик учун қонун ҳужжатларида жавобгарлик назарда тутилган тақдирдагина, бундай хатти-ҳаракатлар ҳуқуқбузарлик сифатида эътироф этилиши мумкин. Жавобгарликка тортиш – ҳуқуқбузарликнинг асосий хусусиятларидан биридир.
-------------------------------------	--

2. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқбузарлик таркиби – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган хусусиятларнинг йиғиндиси бўлиб, уларнинг мавжуд бўлиши билан аниқ бир қилмишлар – маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида тан олинади.
Элементлари
• ҳуқуқбузарликнинг объекти; • объектив томони; • субъекти; • субъектив томони.

3. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган ва муҳофаза этиладиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Бу, биринчи навбатда давлат бошқаруви соҳасида юзага келадиган ижтимоий муносабатлардир. Давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнида нафакат маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан, балки маъмурий-ҳуқуқий воситалар билан муҳофаза этиладиган бошқа

ҳуқуқ тармоқлари (конституциявий, молия, ер, меҳнат ва ҳ.к.лар) меъёрлари билан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар ҳам юзага келади. Шу сабабли, маъмурий ҳуқуқбузарлик объектига – маъмурий жавобгарлик меъёрлари билан ҳимоя қилинадиган ҳар қандай муносабатларни киритиш мумкин.

Турлари

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг умумий объекти

Давлат бошқаруви жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар. Масалан, Ўз.Р. МЖТКнинг 10-моддаси 1-қисмида маъмурий ҳуқуқбузарлик объекти умумий ҳолда “шахс, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари, мулкчилик, давлат ва жамоат тартиби, табиий муҳит” кўрсатиб ўтилган.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг турдош объекти

Мазмуни ва ўзаро яқин хусусиятларига қараб ягона тизимга келтирилган объектлардир. Масалан, Ўз.Р. МЖТКнинг махсус қисмида маъмурий ҳуқуқбузарликлар қуйидаги гуруҳларга бирлаштирилган:

- фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қиладиган ҳуқуқбузарликлар;
- аҳоли соғлиғини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар;
- мулкка тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликлар;
- табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар;
- саноатдаги, қурилишдаги ва иссиқлик ҳамда электр энергиясидан фойдаланиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар;
- қишлоқ ҳўжалигидаги ҳуқуқбузарлик, ветеринария-санитария қоидаларини бузиш;
- транспортдаги, йўл ҳўжалиги ва алоқа соҳаларидаги ҳуқуқбузарликлар;
- фуқароларнинг турар жой ҳуқуқларига таалуқли, коммунал хизмат ва

	ободонлаштириш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар; • савдо тадбиркорлик ва молия соҳаларидаги ҳуқуқбузарликлар; • одил судловга тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликлар; • жамоат тартибига тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликлар; • бошқарувнинг белгиланган тартибига тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликлар;
Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг бевосита объекти	Ҳуқуқбузарлик оқибатида бевосита зарар етказилган, аниқ объект ҳисобланади. Масалан, Ўз.Р. МЖТКнинг 40-моддасида мустаҳкамланган тухмат ҳуқуқбузарлигининг бевосита объекти – фуқаронинг шаъни ва кадр-қиммати ҳисобланади; ёки, 237-моддасига биноан ҳарбий хизматга ёки муқобил хизматга чақирилишдан бош тортишда ифодаланган ҳуқуқбузарликнинг бевосита объекти бўлиб – бошқарув жараёнида ўрнатилган тартиб, яъни фуқароларнинг ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташ мажбурияти ҳисобланади.

4. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони – бу ҳуқуққа хилоф қилмишдир, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик объектига қаратилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, унинг хусусиятлари, шунингдек, уни содир этиш (ёки содир этмаганлик) шароитлари ҳисобланади.
Элементлари
Асосий (мажбурий) элементлари
• ҳаракат (ҳаракатсизлик); • юзага келган оқибат;

- содир этилган қилмиш ва ундан келиб чиқадиған зарарли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш.

Факультатив элементлари

- ҳуқуқбузарликни содир этиш шароитлари (ҳуқуқбузарликни содир вақти ва услуби);
- ҳуқуқбузарликни такроран содир этиш.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик объектив томондан икки кўринишга эга:

Маъмурий ҳуқуқбузарликни ҳаракат натижасида содир этиш

Ҳаракат – инсоннинг фаол хулқ-атвори ҳисобланади. Аксарият маъмурий ҳуқуқбузарликлар, объектив томондан шахсларнинг ҳаракати орқали содир этилади. Масалан, тухмат, ҳақорат қилиш, енгил тан жароҳати етказиш, ўрнатилган турли умуммажбурий қоидаларни бузишда ифодаланган ҳуқуқбузарликлар ҳаракатлар натижасида содир этилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг ҳаракатсизлик натижасида келиб чиқиши

Ҳаракатсизлик – инсоннинг пассив хулқ-атвори бўлиб, одатда, белгиланган вазифани, мажбуриятни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганликда ифодаланади. Масалан, мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг мурожаатларини ўз вақтида кўриб чиқмаганлик, ота-оналарнинг болаларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича мажбуриятларни бажармаганлик, ҳокимият вакилининг қонуний талабларини бажармаганликда ифодаланган ҳуқуқбузарликлар – ҳаракатсизлик натижасида келиб чиқади.

Ҳуқуқбузарликни содир этиш шароитлари

Маъмурий ҳуқуқбузарлик объектив томонининг элементи сифатида, уни содир этиш вақти ва услубини назарда тутати. Масалан, ЎзР МЖТКнинг 90-моддаси 2-қисмида ов қилиш қоидаларини бузишнинг шартлари, яъни тегишли рухсати бўлмағи туриб ёки тақиқланган жойларда ёхуд тақиқланган муддатларда; тақиқланган қуроллар ёки усуллар билан ов қилиш ёки балиқ тутиш кўрсатиб ўтилган.

Ҳуқуқбузарликни содир этиш вақти

Содир этилган қилмишни маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида таснифлашда, ушбу қилмишнинг қайси вақтда содир этилганлиги муҳим аҳамиятга эга бўлиши мумкин. Масалан, Ўз.Р. МЖТКнинг 192-моддасида тунги вақтда – соат 23.00 дан 06.00 гача – фуқароларнинг осойишталиги ва нормал дам олишини бузиш, яъни баланд овоз билан қўшиқ айтиш, мусиқа чалиш, товуш сигналлари бериш, хонадонларда, турар-жойларнинг йўлаклари ва эшикларида, кўчаларда овози баланд қилиб қўйилган телевизорлар, радиоприёмниклар, магнитофонлар ва овоз чиқарувчи бошқа аппаратуралардан фойдаланиш, турар жой биноларида ва улардан ташқарида жуда зарур бўлмагани ҳолда шовқин чиқарувчи ишлар қилиш, шунингдек, маиший шовқинга қарши кураш талабларини бузувчи бошқа ҳаракатларни содир этиш учун маъмурий жавобгарлик назарда тутилган. Агар, мазкур хатти-ҳаракатлар бошқа вақтда (соат 06.00 дан 23.00 гача) содир этилган бўлса, ушбу ҳуқуқбузарликнинг таркибини юзага келтирмайди.

Ҳуқуқбузарликни содир этиш жойи

Айрим ҳоларда, маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик белгилашда, ҳуқуқбузарликни содир этиш жойини аниқлаш зарур бўлади. Масалан, ЎзР МЖТКнинг 187-моддасида кўчаларда, стадионларда, хиёбонларда, боғларда, барча турдаги жамоат транспортида ҳамда спиртли ичимликларни қуйиб сотишга рухсат этилган савдо ва умумий овқатланиш корхоналаридан бошқа жамоат жойларида спиртли ичимликлар ичганлик учун маъмурий жавобгарлик назарда тутилган. Мазкур моддада кўрсатиб ўтилган жойлардан ташқари, уйда ёки меҳмонда спиртли ичимликларни истеъмол қилиш ушбу модда бўйича жавобгарликни юзага келтирмайди.

Ҳуқуқбузарликни содир этиш усули

Ҳуқуқбузарликнинг қандай усулда содир этилганлиги ҳам, маъмурий ҳуқуқбузарликнинг таркибини юзага келтирувчи хусусиятлардан биридир. Масалан, ЎзР МЖТКнинг 183-моддасида майда безорилик, яъни жамоат жойларида уятли сўзлар билан сўқиниш, фуқароларга ҳақоратомуз шилқимлик қилиш ҳамда жамоат тартибини ва фуқароларнинг осойишталигини бузувчи шу каби бошқа хатти-ҳаракатларда ифодаланган жамиятда юриш-туриш қоидаларини қасддан менсимаслик учун маъмурий

жавобгарлик назарда тутилган бўлиб, конун чиқарувчи, қилмишнинг – жамиятга нисбатан яққол менсимаслик усулида содир этилишини кўрсатиб ўтади.

Ҳуқуқбузарликни такроран содир этиш

Ҳуқуқбузарлик объектив томони хусусиятларидан бири бўлиб, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликнинг кўпгина моддаларида назарда тутилган. Лекин амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда такроран маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш тушунчаси берилмаган. Маъмурий ҳуқуқбузарликни такроран содир этиш деганда, маъмурий жавобгарликка тортилган шахс томонидан бир йил давомида турдош (бир хил ёки ўхшаш) маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этишни тушуниш лозим. Ҳуқуқбузарликни такроран содир этиш айбдор шахсга нисбатан жавобгарлик санкцияларида назарда тутилган огирроқ жазо чорасини қўллашга сабаб бўлади.

Содир этилган қилмиш ва ундан келиб чиқадиган зарарли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш

Бундай боғланишни аниқлаш – зарарли оқибатларнинг келиб чиқиши шароитларини, зарарли оқибатларнинг айнан мана шу ёки бошқа қилмиш оқибатида юзага келганлигини, қилмишнинг юзага келган оқибатларга қай даражада таъсир этганлигини ва бошқаларни аниқлашга хизмат қилади. Лекин маъмурий ҳуқуқбузарликда сабабий боғланишни аниқлашга ҳожат йўқ, чунки қоида бўйича юзага келган зарарли оқибатлар номоддий ва одатда ижтимоий зарар ёки ижтимоий хавфли кўринишида бўлади. Шу сабабли, ҳуқуққа хилоф қилмиш билан унинг оқибати ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлигига шубҳа туғилмайди.

5. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти

Тушунчаси

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти – бу 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир.

Турлари

Умумий субъект

Ҳар қандай 16 ёшга тўлган жисмоний шахс. Жумладан, Ўз.Р. МЖТКнинг 13-

	моддасида маъмурий жавобгарлик субъекти умумий ҳолда кўрсатиб ўтилган.
Махсус субъект	Умумий субъектларга қараганда ўзига хос хусусиятларга (қўшимча белгиларга) эга бўлган субъектлардир. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг махсус субъектига – мансабдор шахсларни, ҳайдовчиларни, вояга етмаганларни ва бошқаларни киритиш мумкин. Мазкур шахслар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар ва уларга нисбатан қўлланиладиган жавобгарлик ўзига хос хусусиятларга эгадир. Масалан, мансабдор шахслар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар уларнинг эгаллаб турган лавозими ёки мансаби билан ёхуд улар зиммасига юкланган вазифалар (мажбуриятлар)нинг бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги билан боғлиқ ҳолда содир этилади. Мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги фуқароларга (умумий субъект) қараганда юқори бўлади. <i>Мисол № 1.</i> ЎзР МЖТКнинг 175-4-моддасига биноан иш ҳақини тақиқланган шаклларда тўлаш учун фақатгина мансабдор шахсларгина жавобгарликка тортилиши мумкин. Чунки ходимларга иш ҳақини бериш мажбурияти корхона, муассаса ва ташкилотнинг мансабдор шахси зиммасига юкланган. <i>Мисол № 2.</i> ЎзР МЖТКнинг 125-моддасига биноан фойдаланиш ман этиладиган даражада носозлиги бўлган транспорт воситаларини бошқариш учун фақатгина ҳайдовчилар жавобгарликка тортилиши мумкин. Чунки, ҳайдовчигина транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқига эга бўлади.

	Маъмурий жавобгарлик 16 ёшга тўлган фуқароларга нисбатан қўлланилиши белгиланган. Лекин 16 ёшдан 18 ёшгача бўлган фуқаролар – вояга етмаганлар тоифасига киришини ҳам унутмаслик керак. Уларнинг маъмурий жавобгарлиги, одатда махсус қоидалар билан тартибга солинади.
Алоҳида субъект	Интизом уставлари ёки хизмат тўғрисидаги низомлар татбиқ қилинадиган шахслар, масалан, ҳарбий хизматчилар ва йиғинга чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар, ички ишлар органларининг оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига мансуб шахслар. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг алоҳида субъектлари – махсус субъектларнинг алоҳида гуруҳини ташкил этади. Алоҳида субъектлар ҳам, махсус субъектлар сингари ўзига хос хусусиятларга эгадир.

6. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони – бу ҳуқуқбузарлик субъекти (жисмоний шахс)нинг ҳуқуққа ҳилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ҳамда унинг оқибатларига нисбатан руҳий муносабати ҳисобланади.
Элементлари
• маъмурий ҳуқуқбузарликни қасддан содир этиш; • маъмурий ҳуқуқбузарликни эҳтиётсизликдан содир этиш.
Маъмурий ҳуқуқбузарликни қасддан содир этиш
Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билган бўлса, унинг зарарли оқибатларига кўзи етган, юз беришини истаган бўлса ёки бу оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўйган

бўлса, бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик қасддан содир этилган деб ҳисобланади.

Масалан, ЎзР МЖТКнинг 61-моддасида мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотларнинг мол-мулкани ўғирлаш, ўзлаштириш, растрата қилиш, мансаб лавозимини суиистеъмол қилиш ёки фирибгарлик йўли билан оз миқдорда талон-торож қилиш учун маъмурий жавобгарлик белгиланган. Ушбу қилмиш қасддан содир этилади. Ҳуқуқбузар мол-мулкани ўғирлаш, ўзлаштириш, растрата қилиш, мансаб лавозимини суиистеъмол қилиш ёки фирибгарлик йўли билан оз миқдорда талон-торож қилиш каби ҳаракатларнинг ҳуқуққа ҳилоф эканлигини билади, уни содир этиш орқали корхонага зарар етказилишига кўзи етади ва унинг юз беришини истайди.

Маъмурий ҳуқуқбузарликни қасддан содир этиш икки кўринишда бўлиши мумкин:

Тўғри қасд	Бунда маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билади, унинг зарарли оқибатларига кўзи етади ва унинг юз беришини истайди.
Эгри қасд	Бунда маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билади, унинг зарарли оқибатларига кўзи етади ва бу оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўяди.

Маъмурий ҳуқуқбузарликни эҳтиётсизликдан содир этиш

Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги зарарли оқибатларга олиб келиши мумкинлигини олдиндан кўра билган бўлса ҳам, лекин калтабинлик билан уларнинг олдини олиш мумкин деб ўйлаган бўлса, ёхуд бундай оқибатларнинг келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўриши лозим ва мумкин бўлгани ҳолда олдиндан кўра билмаган бўлса, бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик эҳтиётсизлик орқасида содир этилган деб ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликни эҳтиётсизлик орқасида содир этиш қуйидаги шаклларда намоён бўлади:	
Ўзига ишониш	Шахснинг ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги зарарли оқибатларга олиб келиши мумкинлигини олдиндан кўра билган бўлса ҳам, лекин калтабинлик билан уларнинг олдини олиш мумкин деб ўйлайди.
Бепарволик	Шахснинг қонунда кўрсатилган оқибатларнинг келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўра билиши лозим ва мумкин бўлгани ҳолда уларни олдиндан кўра билмагани.
Маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш	
Давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларнинг содир этилишига олиб келувчи сабаблар ва шaroитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишга, фуқароларни онгли, интизомли бўлиш, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялашга йўналтирилган тадбирлар ишлаб чиқадилар ва уларни амалга оширадилар. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида эса Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясига ҳам мувофиқ қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва фуқаролар ҳавфсизлигини таъмин эта бориб, ўз ҳудудларида барча давлат органлари ва жамоат бирлашмаларининг маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги ишларини мувофиқлаштириб турадилар, ички ишлар органлари, вояга етмаганлар иши билан шуғулланувчи комиссиялар ҳамда уларга ҳисобдор маъмурий ҳуқуқбузарлик билан кураш олиб боровчи бошқа органлар фаолиятига раҳбарлик қиладилар.	
Маъмурий ҳуқуқбузарликни истисно қилувчи ҳолатлар	
Зарурий мудофаа	Зарурий мудофаа ҳолатида, яъни шахсни ёки мудофааланувчининг ёхуд бошқа шахснинг ҳуқуқларини, жамият ёки давлат манфаатларини ғайриҳуқуқий тажовузлардан шундай тажовуз қилаётган шахсга зарар етказиш йўли билан

	химоя қилиш вақтида, башарти бунда зарурий мудофаа чегарасидан чикиб кетилишига йўл қўйилмаган бўлса, содир этилган ҳаракатлар маъмурий ҳуқуқбузарлик деб ҳисобланмайди.
Охирги зарурат	Ҳуқуқларга ҳамда конун билан химоя этиладиган манфаатларга зарар етказган, охирги зарурат ҳолатида, яъни шахсга ёки мазкур шахснинг ёхуд бошқа шахснинг ҳуқуқларига, жамият ёки давлат манфаатларига таҳдид этаётган хавфни, башарти бу хавфни ўша ҳолатда бошқача чоралар билан бартараф этиб бўлмаса ҳамда етказилган зарар олди олинган зарарга қараганда камроқ бўлса, бартараф этиш учун содир этилган ҳаракатлар маъмурий ҳуқуқбузарлик деб ҳисобланмайди.

16 БОБ. МАЪМУРИЙ ЖАВОБГАРЛИК

1. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва уларнинг принциплари

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари, уларнинг вазифа ва принциплари	
Турлари	
• Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси; • Ўзбекистон Республикаси қонунлари; • Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари; • Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари; • Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари; • Қорақалпоғистон Республикаси қонунлари; • Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг ва Вазирлар Кенгашининг қарорлари; • Халқ депутатлари вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашларининг, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг қарорлари.	
Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифаси	
Инсон ва жамият фаровонлиги йўлида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, мулкни, давлат ва жамоат тартибини, табиий мухитни муҳофаза қилишни, ижтимоий адолат ва қонунийликни таъминлашни, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларнинг ўз вақтида ва объектив кўриб чиқирилишини, шунингдек, бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишни, фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялаш.	
Асосий принциплари	
Қонунийлик	Қонунийлик — давлат, унинг органлари, мансбдор шахслар, жамоат бирлашмалари ва фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига мувофиқ ҳаракат қилишини англатади. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларини кўриб чиқувчи барча давлат

	органлари ва мансабдор шахслар фуқароларга нисбатан маъмурий жавобгарликни Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига қатъий риоя қилган ҳолда ҳамда унинг талабларини бажариш мақсадида амалга оширадилар.
Фуқароларнинг қонун олдида тенглиги	Ўзбекистон Республикасининг барча фуқаролари бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Фуқароларга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда, давлат органларида маълум бир ишларнинг кўриб чиқиш вақтида, бир хилдаги шарт-шароитлар яратиб берилади.
Демократизм	Демократизм принципининг мазмуни шундан иборатки, унга кўра ҳар бир маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари ошқора кўриб чиқилиб, маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс: иш материаллари билан танишиб чиқишга, изоҳлар беришга, далиллар келтиришга, ўз илтимосини баён этишга, ишни кўриб чиқиш вақтида адвокатнинг ёрдамидан фойдаланишга, ўз она тилида сўзлашишга ва таржимоннинг хизматларидан фойдаланишга, иш юзасидан чиқарилган қарор устидан шикоят беришга ҳақлидир. Одатда, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс иштирокида кўриб чиқилади. Бундан ташқари, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахснинг ахлоқини тузатиш, уни қайта тарбиялашга қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда, жамоат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари жалб қилинади.

Инсонпарварлик	Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларини кўриб чиқувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар маъмурий жазо ва бошқа ҳуқуқий таъсир кўрсатиш чораларини қўллаш вақтида, жисмоний азоб бериш ёки инсон кадр-кимматини камситиш мақсадини кўзламаслиги керак. Бирон бир шахс қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон кадр-кимматини камситувчи бошқа тарздаги таъйиққа дучор этилиши мумкин эмас. Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга нисбатан у ахлоқан тузалиши ва янги ҳуқуқбузарлик содир этишининг олдини олиш учун зарур ҳамда етарли бўладиган жазо тайинланиши ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораси қўлланилиши керак. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар қонун ҳужжатларида назарда тутилган енгилроқ чораларни қўллаш орқали жавобгарликка тортиш мақсадига эришиб бўлмайдиган тақдирдагина, оғирроқ жазо чораларини қўллашлари мумкин.
Одиллик	Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар маъмурий жавобгарликни белгилашда, маъмурий ҳуқуқбузарликнинг хусусияти, ҳуқуқбузарнинг шахси, унинг айбдорлик даражаси, мулкӣ аҳволи, енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни инобатга олган ҳолда, адолатли ва қонунӣ жазо белгиланишини таъминлаши лозим. Шахс айнан битта маъмурий ҳуқуқбузарлик учун икки марта жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Бу – одиллик принципининг асосий элементи бўлиб, қонунӣликни, фуқаролар ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашга хизмат қилади.

Айб учун жавобгарликнинг муқаррарлиги	Шахснинг содир этган хатти-ҳаракати қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида тан олинадиган бўлса, унга нисбатан маъмурий жавобгарликнинг қўлланилиши шартдир.
Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари соҳасида Ўзбекистон Республикасининг ваколатлари	
• маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг принципларини аниқлайди ва умумий қоидаларини белгилаб беради; • маъмурий жавобгарликка сабаб бўладиган ҳаракат ёки ҳаракатсизликни, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган органлар тизимини (мансабдор шахсларни), мазкур ишларни юритиш ва чиқарилган қарорларнинг ижроси тартибини белгилайди; • маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари соҳасида Қорақалпоғистон Республикасининг ваколатларини белгилайди; • вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимият вакиллик органлари ҳамда ҳокимлари маъмурий жавобгарлик назарда тутилادиган қарор қабул қилишлари мумкин бўлган масалалар доирасини белгилайди.	
Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари соҳасида Қорақалпоғистон Республикаси ҳамда халқ депутатлари вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг ваколатлари	
• жамоат тартибини сақлашга доир масалалар юзасидан, башарти бу масалалар Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси билан тартибга солинмаган бўлса, шунингдек, табиий офатлар ва эпидемияларга қарши кураш масалалари бўйича уларни бузганлик учун маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган қарорлар қабул қилиш; • маъмурий жавобгарликка сабаб бўладиган қўйидаги қоидаларни белгилаш: а) ов қилиш ёки балиқ тутиш қоидаларини, шунингдек, ҳайвонот дунёсидан фойдаланишнинг бошқа турларини амалга ошириш қоидаларини; б) ҳайвонларни карантинга қўйиш қоидаларини ва бошқа ветеринария-санитария қоидаларини;	

- в) ит ва мушук бокиш қоидаларини;
- г) шаҳарларни ва бошқа аҳоли пунктларини ободонлаштириш қоидаларини;
- д) шаҳарлардаги дарахтларни шикастлантириш ёки уларни ўзбошимчалик билан кесиб ташлашни;
- е) ёнилғи-мойлаш материаллари билан, дори-дармон воситалари ёки тиббий буюмлар билан қўлда савдо қилиш ёхуд шаҳарларда белгиланмаган жойларда қўлда савдо қилишни;
- ж) бозорларда савдо қилиш қоидаларини.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг амалда бўлиши

Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс бу ҳуқуқбузарлик содир этилган вақт ва жойда амал қилиб турувчи қонун ҳужжатлари асосида жавобгарликка тортилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни енгиллаштирувчи ёки бекор қилувчи ҳужжатлар орқага қайтиш кучига эгадир, яъни ушбу ҳужжатлар чиққунга қадар содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳолларига ҳам тааллуқлидир. Маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни белгиловчи ёки жавобгарликни кучайтирувчи ҳужжатлар эса орқага қайтиш кучига эга бўлмайди.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш қўрилаётган вақт ва жойда амал қилиб турган қонун ҳужжатлари асосида юритилади.

2. Маъмурий жавобгарлик тушунчаси, хусусиятлари, принциплари ва асослари

Маъмурий жавобгарлик тушунчаси, хусусиятлари, принциплари ва асослари

Тушунчаси

Маъмурий жавобгарлик – бу маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларга нисбатан ваколатли давлат органлари ёки мансабор шахслар томонидан огоҳлантириш, маъмурий жазо ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораси қўлланилишида ифодаланадиган маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этишнинг ҳуқуқий оқибатидир.

Хусусиятлари

- маъмурий жавобгарлик қонунлар билан ҳам, қонуности ҳужжатлари билан ҳам ўрнатилади, яъни у ўзининг меъёрий-

хуқуқий асосига эгадир. Жиноий жавобгарлик – фақат қонунлар билан, интизомий жавобгарлик – қонун ва қонуности ҳужжатлари билан, моддий жавобгарлик – меҳнат ва фуқаролик қонунчилиги билан белгиланади;

- маъмурий жавобгарликнинг асоси бўлиб – маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳисобланади (қонун бузилиши ва ноҳўя хатти-ҳаракат кўринишида). Жиноий жавобгарликда – жиноят, интизомий жавобгарликда – интизомий ноҳўя хатти-ҳаракат, моддий жавобгарликда – моддий зарар етказиш ҳисобланади;

- маъмурий жавобгарлик субъекти сифатида фуқаролар, мансабдор шахслар ва юридик шахслар¹ намоён бўлади. Жиноий жавобгарликда – фуқаролар ва мансабдор шахслар, интизомий жавобгарликда – ходим (жамоа субъектларининг интизомий жавобгарлиги юридик адабиётларда мунозарали бўлиб келмоқда), моддий жавобгарликда – ходим (меҳнат қонунчилиги бўйича), юридик ва жисмоний шахслар (фуқаролик қонунчилиги бўйича) субъект бўлиши мумкин;

- маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун – маъмурий жазо чоралари қўлланилади. Жиноят учун – жиноий жазо, интизомий ноҳўя хатти-ҳаракат учун – интизомий жазо, моддий зарар етказиш учун – мулкӣ жазо қўлланилади;

- маъмурий жавобгарлик қонун ҳужжатларига биноан кенг доирадаги давлат органлари (мансабдор шахслар) томонидан қўлланилади. Жиноий жавобгарлик – суд органлари томонидан, интизомий жавобгарлик – юқори турувчи давлат органи (мансабдор шахс) томонидан, моддий жавобгарлик – суд органлари томонидан қўлланилади;

- маъмурий жавобгарлик судланганлик ҳолатини ёки ишдан бўшатишни юзага келтирмайди, жиноий жавобгарликда – судланганлик юзага келади, интизомийда – ишдан бўшатиш мумкин;

- маъмурий жавобгарликни қўллаш учун, бўйсинувнинг бўлиши шарт эмас, интизомий жавобгарликни қўллашда эса бўйсинув мавжуд бўлади²

¹ Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига биноан юридик шахслар маъмурий жавобгарликнинг субъекти ҳисобланмайди.

² Алексин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право. Учебник. М.. “Зерцало”, 1998. – С. 282-283.

Турлари	
Хуқуқбузарнинг онги ва иродасига (хулқ атворига) таъсир этиши даражасига қараб:	• жисмоний таъсир этишни назарда тутувчи маъмурий жавобгарлик; • моддий таъсир этишни назарда тутувчи маъмурий жавобгарлик; • рухий таъсир этишни назарда тутувчи маъмурий жавобгарлик.
Маъмурий жавобгарликни қўлловчи органлар ваколат доирасига кўра:	• суд органлари томонидан қўлланадиган маъмурий жавобгарлик; • давлат бошқаруви органлари (ёки ваколат берилган органлар) томонидан қўлланадиган маъмурий жавобгарлик.
Маъмурий жавобгарликни юзага келтирувчи асосларга кўра:	• маъмурий хуқуқбузарлик учун қўлланадиган маъмурий жавобгарлик; • кам аҳамиятли қилмишлар учун қўлланадиган маъмурий жавобгарлик.
Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига асосланиб, маъмурий жавобгарликнинг хуқуқбузарлик субъектларига кўра, қуйидаги турларини кўрсатиб ўтишимиз мумкин:	• вояга етмаганларнинг маъмурий жавобгарлиги; • мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги; • хизматчилар ва интизом уставлари татбиқ этиладиган бошқа шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги; • хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги.
Маъмурий жавобгарликка тортилиш ёши	
Маъмурий хуқуқбузарлик содир этган пайтда ўн олти ёшга тўлган шахслар маъмурий жавобгарликка тортиладилар.	
Маъмурий жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолатлар	
• айбдорнинг ўз қилмишидан чин кўнгилдан пушаймон бўлиши; • айбдорнинг хуқуқбузарликнинг зарарли оқибатлари олдини олиши, етказилган зиёни ихтиёрий равишда тўлаши ёки келтирилган зарарни бартараф қилиши;	

- ҳуқуқбузарликнинг кучли руҳий ҳаяжон таъсири остида ёки оғир шахсий, оилавий ёхуд бошқа шароитлар юзага келганлиги оқибатида содир этилиши;
 - ҳуқуқбузарликнинг таҳдид ёки мажбурлов таъсирида ёхуд хизмат юзасидан, моддий ёки бошқа жиҳатдан қарамлиги таъсири остида содир этилиши;
 - ҳуқуқбузарликнинг вояга етмаган шахс томонидан содир этилиши;
 - ҳуқуқбузарликнинг ҳомиладор аёл ёки ўн тўрт ёшгача бўлган боласини якка ўзи тарбиялаётган шахс томонидан содир этилиши.
- Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқувчи орган (мансабдор шахс) бошқа ҳолатларни ҳам жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолат деб топиши мумкин.

Маъмурий жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар

- ғайриҳуқуқий ҳаракатларни тўхтатиш ваколати бор шахслар томонидан қўйилган талабга қарамай, бундай ҳаракатларни давом эттириш;
- маъмурий жазо чорасига тортилган шахснинг бир йил мобайнида яна ўша хилдаги ҳуқуқбузарликни содир этиши, худди шунингдек ҳуқуқбузарликнинг илгари судланган шахс томонидан содир этилиши;
- вояга етмаган шахсни ҳуқуқбузарликка тортиш;
- ҳуқуқбузарликнинг бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилиши;
- ҳуқуқбузарликнинг табиий офат шароитида ёки бошқа фавқулодда ҳолатларда содир этилиши;
- ҳуқуқбузарликнинг маст ҳолда содир этилиши. Маъмурий жазо чорасини қўлланувчи орган (мансабдор шахс) содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарликнинг хусусиятига қараб мазкур ҳолатни айбни оғирлаштирувчи ҳолат деб топмаслиги мумкин.

Маъмурий жавобгарликдан озод қилиш

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексининг 21-моддасига биноан, содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарлик кам аҳамиятли бўлган тақдирда, шу ишни кўриб чиқишга ваколати бўлган орган (мансабдор шахс) ҳуқуқбузарни маъмурий жавобгарликдан озод этиб, уни огоҳлантириш билан кифояланиши мумкин.

3. Вояга етмаганларнинг маъмурий жавобгарлиги

Вояга етмаганларнинг маъмурий жавобгарлиги

Тушунчаси

Ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган ақли расо жисмоний шахс.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 14-моддасига биноан маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсларга нисбатан Вояга етмаганлар иши билан шуғулланувчи комиссиялар тўғрисидаги низомда назарда тутилган чоралар қўлланилади.

Вояга етмаганлар қуйидаги ҳолларда умумий асосларга кўра жавобгарликка тортиладилар:

- Оз миқдорда талон-тарож қилиш;
- Транспорт воситаларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш;
- Кўзгусимон ва туси ўзгартирилган (қорайтирилган) ностандарт ойналар ўрнатилган транспорт воситаларидан фойдаланиш;
- Транспорт воситаларининг товуш чиқарувчи ва ёритувчи қурilmаларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш;
- Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг ҳаракат тезлигини ошириб юбориши, йўл белгилари ва йўл ҳаракатининг бошқа қоидалари талабларига риоя қилмаслиги;
- Транспорт воситасини бошқариш вақтида ҳайдовчиларнинг телефондан фойдаланиши;
- Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг ҳаракат хавфсизлигига таҳдид солувчи гуруҳ бўлиб ҳаракат қилишда қатнашиши;
- Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг темир йўлнинг ўтиш жойларидан ўтиш қоидаларини бузиши;
- Транспорт воситаларини маст ҳолда бошқариш ;
- Кема ҳайдовчиларининг кичик ҳажмли кемаларни маст ҳолда бошқариши;
- Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг йўл ҳаракати қоидаларини бузиши жабрланувчига енгил тан жароҳати ёки анча миқдорда моддий зарар етказилишига олиб келиши;
- Ҳайдовчиларнинг йўл ҳаракати қоидаларини бузиши транспорт воситаларининг ёки бошқа мол-мулкнинг шикастланишига олиб келиши;

- Бошқариш ҳуқуқини берувчи ҳужжатлари бўлмаган шахсларнинг транспорт воситаларини бошқариши;
- Транспорт воситалари ҳайдовчиларининг мастлиги ёки маст эмаслигини аниқлаш учун текширувдан ўтишдан бўйин товлаши;
- Пиёдалар ва йўл ҳаракати бошқа иштирокчиларининг ҳаракат қоидаларини бузиши;
- Майда безорилик;
- Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш ёки тарқатиш мақсадида сақлаш;
- Ўқотар қурооллардан белгиланган тартибни бузган ҳолда отиш;
- Милиция ходимининг қонуний талабларини бажармаслик;
- Оммавий ахборот воситалари маҳсулотларини қонунга ҳилоф равишда тайёрлаш ва тарқатиш;
- Ўқотар қурооллар ва ўқ-дориларни сақлаш ёки ташиш қоидаларини бузиш;
- Ўқотар қуроолларни рўйхатдан ўтказиш (қайта рўйхатдан ўтказиш) муддатларини ёки уларни ҳисобдан ўтказдириб қўйиш қоидаларини бузиш.

Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар

Тушунчаси

Вояга етмаганларнинг назоратсиз, қаровсиз қолишлари, ҳуқуқ-бузарликлари ва жамият учун зарарли хатти-ҳаракат қилишларининг олдини олиш, буларга имкон туғдирувчи сабаблар ва шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш; вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш; ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларни ижтимоий-педагогика жиҳатдан реабилитация қилиш мақсадида тузиладиган, ўз фаолиятини жамоатчилик асосида амалга оширувчи, вояга етмаганлар ўртасида назоратсиз қолиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш органларидир.

Тузилади

Туманлар, шаҳарлар, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида.

Таркиби

Комиссияга таркибига олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, ички ишлар,

меҳнат органлари, хотин-қизлар кўмитаси, касаба уюшмалари, нодавлат, нотижорат ташкилотлари, муҳофаага кўмаклашиш жамияти, меҳнат жамоалари, маданий-маърифий ва бошқа муассасаларнинг вакиллари қирадилар.

Комиссиялар таркибида: вояга етмаганлар ўртасида маданий-тарбиявий ишлар бўйича, умумтаълим мактаблари ва касб-ҳунар коллежлари ва бошқа ўқув муассасаларининг ўқувчилари билан ишлаш бўйича, болалар ва ўсмирларни ишга жойлаштириш ва маиший турмушини яхшилаш масалалари бўйича, ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларидан чиқарилган ва тарбиялаш колонияларидан озод қилинган ўсмирлар устидан назорат ўрнатиш бўйича секциялар ташкил этилиши мумкин.

Асосий вазифалари

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг назоратсиз, қаровсиз қолиши ҳамда улар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарлик ва жиноятларнинг келиб чиқиши сабаблари, шарт-шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш чораларини амалга ошириш;

- давлат идоралари, ўзини ўзи бошқариш органлари ва жамоат ташкилотларининг вояга етмаганларнинг назоратсиз қолиши ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш масалалари юзасидан фаолиятини мувофиқлаштириш;

- Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлигининг ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасалари ва Ички ишлар вазирлигининг муассасаларида вояга етмаганларнинг сақланиши, уларни ўқитиш, тарбиялаш шарт-шароитлари устидан назоратни ташкил этиш;

- вояга етмаган ёшларнинг онгини, тафаккурини шакллантириш, юксалтириш, дунёқарашини кенгайтириш ҳамда ҳуқуқий саводхонлигини ошириш мақсадида маънавият ва маърифат ишларини жонлантириш;

- жазони ижро этиш жойларидан озод бўлиб келган ёки махсус ўқув-тарбия муассасаларидан қайтган вояга етмаганларни турар жой ва иш билан таъминлашда ёрдам бериш, шунингдек, вояга етмаганларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича қонунда кўзда тутилган бошқа вазифаларни амалга ошириш.

Туман (шаҳар) комиссиялари

- 14 ёшга тўлмасдан туриб жамият учун хавфли хатти-ҳаракатлар содир этган, 13 ёшга тўлгандан кейин огирлаштирувчи

ҳолатларда қасддан одам ўлдирган вояга етмаганлар бундан мустасно;

- 14 ёшдан 16 ёшгача бўлган даврда улар учун жисмоний жавобгарлик назарда тутилмаган, жамият учун хавфли хатти-ҳаракатлар содир этган;

- 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган даврда жиноят аломатлари бўлган хатти-ҳаракатлар содир этиб, уларга нисбатан жиноий иш қўзғатиш рад қилинган ёки жиноий иш тўхтатилган;

- 16 ёшгача бўлган даврда йўл ҳаракати қоидаларини бузган;

- жамиятга қарши бошқа хатти-ҳаракатлар содир этган;

- умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими таълим муассасаларида (умумий таълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида) ўқишдан бош тортган;

- жамият учун катта хавф бўлмаган жиноят содир этганида терговчи ёки прокурорнинг қарори ёхуд суд ажрими асосида жавобгарликдан озод қилинган;

- Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида назарда тутилган тартибда маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган вояга етмаган шахслар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ишларини амалга оширадилар.

Туман (шаҳар) комиссиялари томонидан вояга етмаган шахсларга нисбатан қўлланадиган таъсир кўрсатиш чоралари

- вояга етмаганга жабрланувчидан узр сўраш мажбуриятини юклаш тўғрисида туман (шаҳар) судига такдимнома киритиш;

- огоҳлантириш;

- 15 ёшга тўлган вояга етмаган шахс зиммасига, агар у мустақил иш ҳақига эга бўлса ва зарар миқдори белгиланган энг кам ойлик иш ҳақидан ортиқ бўлмаса моддий зарарнинг ўрнини қоплаш ёки уни бартараф этиш мажбуриятини юклаш ёки белгиланган энг кам ойлик иш ҳақидан ортиқ бўлмаган моддий зарарни ўз меҳнати билан қоплаш мажбуриятини юклаш;

- 16 ёшга тўлган ва мустақил иш ҳақига эга бўлган вояга етмаган шахсга Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавогарлик тўғрисидаги кодексида, Қорақалпоғистон Республикасининг давлат ҳокимияти ва бошқарувининг олий органлари чиқарган ҳужжатларда, вилоятлар ва Тошкент шаҳар давлат бошқаруви органлари қарорларида кўзда тутилган ҳолларда ва миқдорларда жарима солиш;

- вояга етмаган шахсни ўз ота-онаси ёки улар ўрнини босувчи шахслар ёхуд жамоат тарбиячилари назоратига, шунингдек, уларнинг розилиги билан меҳнат жамоаси ёки жамоат ташкилоти кузатувиغا топшириш;

- вояга етмаган шахс жамият учун хавфли хатти-ҳаракатлар қилган ёки ижтимоий ахлоқ қоидаларини қасддан ва мунтазам равишда бузиб келган тақдирда комиссия ички ишлар органлари билан биргаликда вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига юбориш масаласини кўриб чиқиш тўғрисида судга илтимос қилади. 11 ёшдан 14 ёшгача бўлган вояга етмаган шахс махсус мактаб-интернатга юборилиши, 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган вояга етмаган шахс эса махсус касб-хунар коллежига юборилиши мумкин.

4. Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси

Тушунчаси

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси – вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлигига, улар томонидан ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа гайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этилишига имкон берадиган сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратилган, яқка тартибдаги профилактика иши билан биргаликда амалга ошириладиган ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий ва бошқа чора-тадбирлар тизими¹.

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига доир фаолиятнинг асосий вазифалари

- вояга етмаганлар назоратсизлиги, қаровсизлиги, улар томонидан ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа гайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этилишининг олдини олиш, уларга имкон берадиган сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш;
- вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний

¹Қаранг Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги 2010 йил 28 август Қонуни // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2010 йил, 39-сон, 341-модда.

манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

- вояга етмаганларда қонунга итоаткорлик ҳуқ-атворини шакллантириш;

- ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилаларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилиш;

- вояга етмаганларни ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларни содир қилишга жалб этиш ҳолларини аниқлаш ва уларга барҳам бериш.

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига доир фаолиятнинг асосий принциплари

- қонунийлик;
- инсонпарварлик;
- тизимлилик;
- оилани қўллаб-қувватлаш ва у билан ўзаро ҳамкорлик қилиш;
- ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларнинг тарбиясига яқка тартибда ёндашиш.

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасалар тизими

- вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар;
- ички ишлар органлари;
- таълимни бошқариш органлари ва таълим муассасалари;
- васийлик ва ҳомийлик органлари;
- соғлиқни сақлашни бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари;
- меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари.

Юқорида кўрсатилмаган органлар ҳамда муассасалар вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда иштирок этади.

Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар ўз ваколатлари доирасида:

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси, уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга доир чора-тадбирларни амалга оширади;

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик, ҳуқуқбузарликлар ва бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларнинг¹ профилактикаси, уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш бўйича комплекс тадбирларни ишлаб чиқади, шунингдек ушбу тадбирларнинг рўёбга чиқарилиши устидан назоратни амалга оширади;

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасаларнинг фаолиятини мувофиқлаштириб боради;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш соҳасида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқишда иштирок этади;

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасаларнинг ижобий иш тажрибаларини умумлаштиради ва оммалаштиради, уларга ташкилий-услубий ёрдам кўрсатади;

- вояга етмаганлар, педагогик жамоалар ва жамоатчилик ўртасида ҳуқуқий тарғиботни олиб боради;

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасаларда вояга етмаганларни сақлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш шароитларини назорат қилади;

- вояга етмаганларни ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига жойлаштириш тўғрисидаги илтимоснома билан, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа масалалар бўйича судга мурожаат қилади;

- таълим муассасаларининг вояга етмаганларни мазкур муассасалардан чиқариш тўғрисидаги илтимосномаларини кўриб чиқади;

- вояга етмаганларнинг, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг, шунингдек бошқа шахсларнинг вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилиши билан боғлиқ шикоятлари ва аризаларини кўриб чиқади;

¹ Ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар вояга етмаганнинг мўлҳазам равишда спиртли ичимликлар, ғиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишида, фоҳишалик, тиланчилик билан шугулланишида ифодалангани хатти-ҳаракатлари, шунингдек ўзга фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини буздиған бошқа хатти-ҳаракатлари.

- жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган ёки ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларидан қайтиб келган вояга етмаганларга ишга жойлашиш ва турмушини йўлга қўйишда ёрдам кўрсатади, давлатнинг ижтимоий ёрдамига муҳтож бўлган вояга етмаганларни жойлаштириш шакллари белгилашда кўмаклашади;

- ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганларни қайта тарбиялашда ота-онага ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларга ёрдам бериш учун зарур тайёргарликка, ҳаётий тажрибага ёки болалар билан ишлаш тажрибасига эга бўлган фуқароларни уларнинг розилиги билан жалб қилади;

- ўз мажлисларига мансабдор шахслар, мутахассислар ва бошқа шахсларни кўрилаётган масалалар юзасидан ахборот ҳамда тушунтиришлар олиш учун таклиф қилади;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилишини бартараф этиш, тарбия-профилактика фаолиятини яхшилаш мақсадида давлат органлари ва бошқа ташкилотларга тақдимномалар киритади;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги ҳоллари тўғрисида прокуратура органларига хабарлар юборади;

- давлат органлари ва бошқа ташкилотларнинг мансабдор шахслари вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларнинг қарорларини бажармаган, шунингдек вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларнинг вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилишини бартараф этишга доир тақдимномаларида кўрсатилган чораларни кўрмаган ҳолларда, уларни жавобгарликка тортиш тўғрисида тегишли давлат органлари ва бошқа ташкилотларга таклифлар киритади;

- вояга етмаганлар, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларга нисбатан таъсир чораларини белгиланган тартибда қўллайди.

Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларнинг ташкил этилиши ва фаолият кўрсатиши тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ички ишлар органлари

Ички ишлар органлари вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини ўз ваколатлари доирасида амалга оширади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи махсус бўлинмалари **вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмаларидан** ҳамда **вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларидан** иборатдир. Ички ишлар органларининг бошқа бўлинмалари вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасида ўз ваколатлари доирасида иштирок этади ҳамда зарур ёрдам кўрсатади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмалари ўз ваколатлари доирасида:

- якка тартибдаги профилактика ишини¹ олиб боради;
- кидирув эълон қилинган вояга етмаганларни, шунингдек ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларни² аниқлашга доир чора-тадбирларни амалга оширади ҳамда белгиланган тартибда уларни вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи тегишли органларга ёки муассасаларга юборади;
- вояга етмаганларни ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий ҳатти-ҳаракатларни содир этишга жалб қилаётган ёхуд вояга етмаганларга нисбатан бошқа ғайриҳуқуқий қилмишлар содир этаётган шахсларни, шунингдек вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ёхуд вояга етмаганларнинг хулқ-атвorigа салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада

¹ Якка тартибдаги профилактика ниши ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилаларни ўз вақтида аниқлаш, шунингдек уларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилиш ҳамда вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий ҳатти-ҳаракатлар содир этишининг олдини олишга доир фаолият.

² Ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаган вояга етмаганнинг назоратсизлиги ёки қаровсизлиги оқибатида унинг ҳаёти ёки соғлиги учун хавф тугдирадиган ёхуд уни таъминлаш, тарбиялаш ва унга таълим бериш талабларига жавоб бермайдиган шароитда бўлган ёхуд ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ғайриижтимоий ҳатти-ҳаракатлар содир этаётган вояга етмаган.

бўлаётган ота-оналарни ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларни аниқлайди ҳамда уларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида тегишли давлат органлари ва бошқа ташкилотларга таклифлар киритади;

- вояга етмаганларнинг, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг, шунингдек бошқа шахсларнинг вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилиши билан боғлиқ шикоятлари ва аризаларини кўриб чиқади;

- ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи тегишли органлар ва муассасаларга таклифлар киритади;

- вояга етмаганларни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларига ёки ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига белгиланган тартибда жойлаштириш учун уларга тааллуқли ҳужжатларни тайёрлайди;

- вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлиги, ҳуқуқбузарликлари ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлари фактлари, шунингдек уларга имкон бераётган сабаблар ва шарт-шароитлар тўғрисида тегишли давлат органлари ҳамда бошқа ташкилотларни хабардор қилади;

- ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганларни, шунингдек назоратсиз ва қаровсиз қолган вояга етмаганларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ва тартибда ички ишлар органларига олиб боради, бу ҳақда зудлик билан баённома тузади ҳамда вояга етмаганлар келтирилганлиги ҳақида уларнинг ота-онасини ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларни хабардор қилади;

- вояга етмаганларнинг яшаш, ўқиш (иш) жойидаги таълим, маданий-кўнгилочар, спорт-соғломлаштириш муассасаларида, бошқа ташкилотларда, тўғарақлар ва клубларда вояга етмаганлар билан олиб борилаётган тарбиявий ишларнинг аҳволини ўрганади;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этишига имкон бераётган сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф қилиш тўғрисида тегишли давлат органларига ҳамда бошқа ташкилотларга таклифлар киритади;

- вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлари ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлари тўғрисидаги материалларнинг тегишли органлар ва муассасалар томонидан кўриб чиқилишида иштирок этади;

- вояга етмаганлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар ва бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларнинг, вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ёхуд уларнинг ҳулқ-атвориغا салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган ота-оналар ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг ҳисобини юритади, шунингдек статистика ҳисоботини тузиш учун зарур бўлган ахборотни йиғди ва умумлаштиради;

- етим болалар ҳамда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни жойлаштиришда васийлик ва ҳомийлик органларига кўмаклашади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмалари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари ўз ваколатлари доирасида:

- уч ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаганларнинг шахсини аниқлаш, ҳаёти, соғлигини муҳофаза қилиш ёки улар томонидан такроран ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиш мақсадида уларни кеча-кундуз қабул қилишни ҳамда вақтинча сақлашни таъминлайди;

- олиб келинган вояга етмаганлар билан яққа тартибдаги профилактика ишини олиб боради, вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлигига, ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этишига имкон берадиган сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлайди ҳамда бу ҳақда тегишли давлат органларини ва бошқа ташкилотларни хабардор қилади;

- вояга етмаганларни ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига олиб боради, шунингдек ушбу муассасаларда сақланаётган вояга етмаганларни жойлаштириш бўйича бошқа чора-тадбирларни амалга оширади.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларига куйидаги вояга етмаганлар жойлаштирилиши мумкин:

- назоратсиз ёки қаровсиз¹ қолганлар;
- ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларини, етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар учун таълим муассасаларини ёхуд бошқа болалар муассасаларини ўзбошимчалик билан тарк этганлар;
- ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган ўн олти ёшгача бўлганлар;
- ижтимоий хавфли қилмишлар содир этган, лекин жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган ёшга тўлмаган ёхуд руҳий касаллик билан боғлиқ бўлмаган ҳолда ривожланишда ўз ёшига нисбатан анча орқада қолиши оқибатида содир этган қилмишининг аҳамиятини тўла равишда англаб етишга қодир бўлмаганлар, агар вояга етмаганларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишни таъминлаш ёки улар томонидан такроран ижтимоий хавфли қилмишлар содир этилишининг олдини олиш зарур бўлса, шунингдек уларнинг шахси аниқланмаган ёхуд уларнинг аниқ яшаш жойи бўлмаса ёки ўзлари ижтимоий хавфли қилмишлар содир этган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаётган бўлса;
- маъмурий жавобгарликни келтириб чиқарадиган ҳуқуқбузарликларни содир этганлар, агар уларнинг шахси аниқланмаган бўлса ёхуд уларнинг аниқ яшаш жойи бўлмаса ёки ўзлари ҳуқуқбузарликлар содир этган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаётган бўлса;
- ўзининг ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасасига жойлаштирилиши тўғрисидаги масаланинг суд томонидан кўриб чиқилишини вақтинча кутиб турганлар;
- суднинг ажримига кўра ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасасига юборилаётганлар.

Вояга етмаганни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказига жойлаштириш учун суднинг ажрими асос бўлади.

Вояга етмаган ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказига ички ишлар органи ёки ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш

¹ **Назоратсиз** ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар томонидан вояга етмаганни таъминлаш, тарбиялаш ва унга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик оқибатида ҳулқ-атвори назоратсиз қолган вояга етмаган; **қаровсиз** – аниқ яшаш жойи бўлмаган назоратсиз қолган вояга етмаган.

маркази бошлигининг ёхуд унинг ўринбосарининг қарори асосида жойлаштирилиши мумкин. Бу ҳолда вояга етмаганни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказига жойлаштириш тўғрисидаги илтимоснома ва уни мазкур марказга жойлаштириш заруратини тасдиқловчи материаллар вояга етмаган марказга жойлаштирилганидан кейин 48 соатдан кечиктирмасдан судга юборилади.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш маркази бошлиғи ёки унинг ўринбосари вояга етмаганнинг ушбу марказга жойлаштирилганлиги тўғрисида мазкур марказ жойлашган ердаги прокурорни ва вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияни зудлик билан, лекин 24 соатдан кечиктирмасдан хабардор қилади.

Вояга етмаганлар ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказида уларни жойлаштириш учун зарур бўлган энг кам вақт давомида, лекин кўпи билан ўттиз кун бўлиши мумкин. Алоҳида ҳолларда бу муддат суднинг ажрими асосида ўн беш кунгача узайтирилиши мумкин.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказида вояга етмаганнинг бўлиши муддатига қуйидагилар кирмайди:

- ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказида соғлиқни сақлашни бошқариш органи томонидан эълон қилинган карантин даври;

- вояга етмаганнинг соғлиқни сақлаш муассасасининг ҳужжати билан тасдиқланган ва уни оилага қайтаришга ёки тегишли муассасага юборишга тўсқинлик қилаётган касаллиги даври;

- суднинг илтимосномани қаноатлантириш ва вояга етмаганни ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш тўғрисидаги ажрими устидан берилган шикоятнинг (протестнинг) кўриб чиқилиш вақти.

Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари тўғрисидаги низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Таълимни бошқариш органлари ўз ваколатлари доирасида:

- вояга етмаганларда қонунга иттифоқлик ҳуқуқ-атворини шакллантиришга, уларга ахлоқ ва соғлом турмуш тарзи асосларини сингдиришга йўналтирилган дастурлар ҳамда услубларни ишлаб чиқади ва таълим муассасаларининг иш амалиётига жорий этади;

- ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларининг,

шунингдек вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш вазифаларини амалга ошираётган бошқа муассасаларнинг фаолиятини такомиллаштиришга доир чора-тадбирларни амалга оширади;

- таълим муассасаларидаги машғулотларга узрли сабабларсиз келмаётган ёхуд мунтазам равишда қатнашмаётган вога етмаганларни аниқлайди ҳамда уларнинг ҳисобини юритади, уларнинг умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълим олишига доир чора-тадбирларни кўради;

- вояга етмаганларга ўз ҳаёт йўлини ва касб-ҳунар танлашида уларнинг қобилияти, кизиқиши, мойиллиги ҳамда соғлиғининг ҳолатига мувофиқ психологик ёрдам кўрсатади;

- ривожланишида ёки ҳулқ-атворида нуқсонли бўлган вояга етмаганларни аниқлайдиган, уларни комплекс текширувдан ўтказадиган ҳамда уларнинг келгусидаги таъминоти, тарбияси ва таълими шакллариини белгилаш бўйича тавсиялар тайёрлайдиган психологик-тиббий-педагогик комиссиялар тузади;

- яқка тартибдаги профилактика ишини олиб боришда иштирок этади;

- таълим муассасаларида оммабоп спорт секциялари, техник ва бошқа тўғараклар, клублар ташкил этилишини ҳамда вояга етмаганларни уларда қатнашишга жалб этишни таъминлайди, вояга етмаганларнинг бандлиги ва дам олишини ташкил этишда қатнашади.

Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари ҳамда бошқа таълим муассасалари ўз ваколатлари доирасида:

- ривожланишида ёки ҳулқ-атворида нуқсонли ёхуд ўқишида муаммолари бўлган вояга етмаганларга ижтимоий-психологик ҳамда педагогик ёрдам кўрсатади;

- ижтимоий жихатдан хавфли аҳволда бўлган, шунингдек таълим муассасаларидаги машғулотларга узрли сабабларсиз келмаётган ёхуд мунтазам равишда қатнашмаётган вояга етмаганларни аниқлайди, уларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим беришга доир чора-тадбирларни кўради;

- таълим муассасаларида оммабоп спорт секциялари, техник ва бошқа тўғараклар, клублар ташкил қилади ҳамда вояга етмаганларни уларда қатнашишга жалб этади;

• ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оилаларни¹ аниқлайди ҳамда ушбу оилаларга ўз болаларини таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш борасида ёрдам кўрсатади;

• вояга етмаганларда қонунга итоаткорлик ҳуқ-атворини шакллантиришга, уларга ахлоқ ва соғлом турмуш тарзи асосларини сингдиришга йўналтирилган дастурлар ҳамда услубларни амалга оширишга доир чора-тадбирларни кўради.

Этим болалар ва ота-она қарамогидан маҳрум бўлган болалар учун таълим муассасалари ўз ваколатлари доирасида:

• вояга етмаганларнинг ота-онаси вафот этган, уларнинг ота-оналари ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган, улар ота-оналарининг ота-оналик ҳуқуқи чекланган, ота-онаси муомалага лаёқатсиз деб топилган, ота-онаси касал бўлган, ота-онаси узоқ муддат бўлмаган, ота-онаси болаларини тарбиялашдан ёки уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан бўйин товлаган ҳолларда, шу жумладан, ота-онаси ўз болаларини таълим муассасаларидан, соғлиқни сақлаш муассасаларидан, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларидан ва бошқа муассасалардан олишдан бош тортган тақдирда, шунингдек болалар ота-онаси қарамогидан маҳрум бўлган бошқа ҳолларда вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш, уларга таълим бериш, келгусида уларни жойлаштириш ва мустақил ҳаётга тайёрлаш учун қабул қилади;

• кам таъминланган, кўп болали оилаларнинг вояга етмаган болаларини, фақат отаси ёки онаси бор бўлган вояга етмаганларни ушбу оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш мақсадида бир йилдан ортиқ бўлмаган муддатга таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш учун қабул қилади;

• мазкур муассасаларда сақланаётган вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлайди;

• яқка тартибдаги профилактика ишини олиб боришда иштирок этади.

Таълимни бошқариш органлари ва таълим муассасалари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

¹ Ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оила ота-она ёки ота-она ўрини босувчи шахслар вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ҳуд уларнинг ҳуқ-атворига салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шafкатсиз муомалада бўлаётган оила.

Васийлик ва ҳомийлик органлари ўз ваколатлари доирасида:

- етим болаларни, ота-онаси қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни аниқлайди ва уларнинг ҳисобини юритади ҳамда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлганликнинг аниқ ҳолатларидан келиб чиқиб, болаларни жойлаштириш шакллари тантилади, шунингдек уларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш шароитлари устидан назоратни амалга оширади;

- қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ва тартибда вояга етмаганларга нисбатан васийлик ва ҳомийликни белгилашга доир чора-тадбирларни кўради;

- ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаганнинг ўз иш ҳақи, стипендияси ёки бошқа даромадларини мустақил тасарруф этиш ҳуқуқини чеклаб қўйиш ёки уни бу ҳуқуқдан маҳрум қилиш тўғрисидаги илтимоснома билан судга мурожаат қилади, бундан вояга етмаганнинг белгиланган тартибда тўла ҳажмда муомала лаёқатини олиши ҳоллари мустасно;

- яқка тартибдаги профилактика ишини олиб боришда иштирок этади;

- ота-оналик ҳуқуқини чеклаш ёки ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисида даъволар қўзғатади;

- ота-оналик ҳуқуқини чеклаш ёки ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисидаги, шунингдек ота-оналик ҳуқуқини тиклаш ҳақидаги ишларни судларда кўриб чиқишда иштирок этади.

Васийлик ва ҳомийлик органлари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Соғлиқни сақлашни бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари ўз ваколатлари доирасида:

- вояга етмаганлар, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар ўртасида санитария-гигиена билимларини кенг ёйишни, шунингдек соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишни ташкил этади;

- вояга етмаганлар ўртасида алкоголизм, чекиш, гиёҳвандлик ва заҳарвандлик ҳамда уларнинг ҳулқ-атворидаги шу билан боглиқ нуқсонларнинг профилактикаси бўйича тадбирлар ишлаб чиқиши ва амалга оширилишини таъминлайди;

- вояга етмаганлар ўртасида алкоголизм, чекиш, гиёҳвандлик ва заҳарвандликнинг тарқалиши тўғрисида вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларни хабардор қилади;

- уч ёшгача бўлган адашиб қолган, ташлаб кетилган ва ота-онаси қарамоғидан маҳрум бўлган бошқа болаларни кеча-кундуз қабул қилиш ҳамда парваришлашни амалга оширади;

- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ва муассасаларга, шунингдек вояга етмаганларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларга маслаҳат ёрдамини кўрсатади;

- алкоголь таъсирида маст ҳолатда бўлган ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддалар таъсири остида бўлган вояга етмаганларни кеча-кундуз қабул қилишни амалга оширади ва уларга тиббий ёрдам кўрсатади;

- ривожланишида ёки ҳулқ-атворида нуқсонли бўлган вояга етмаганларга ихтисослаштирилган ташхис ҳамда даволаш-тиклаш ёрдамини кўрсатади;

- ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига юборилаётган вояга етмаганларнинг соғлиғи тўғрисида белгиланган тартибда ҳулосалар тайёрлайди;

- спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни мунтазам равишда истеъмол қилаётган вояга етмаганларни аниқлаш, ҳисобга олиш, текшириш ва тиббий-ижтимоий реабилитация қилишни ташкил этади;

- жинсий йўл билан юқтириладиган касалликларнинг манбаларини аниқлаш, ушбу касалликларга чалинган вояга етмаганларни текшириш ва даволашни ташкил этади.

Соғлиқни сақлашни бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари ўз ваколатлари доирасида:

- ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларга ва оилаларга ижтимоий ёрдам кўрсатишда белгиланган тартибда иштирок этади;

- яқка тартибдаги профилактика ишини олиб боришда иштирок этади;

- ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларга ва оилаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш ва уларни ижтимоий-

педагогик реабилитация қилишнинг замонавий услуб ҳамда технологияларидан фойдаланади;

- вояга етмаганларнинг дам олишини, ижтимоий муассасаларда очилган тўгараклар ёки клубларда ижодий қобилиятини ривожлантиришни ташкил этишда иштирок этади;

- ногирон болаларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатилишини таъминлайди, ногирон болаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш хизматларининг комплекс тармоқларини ривожлантиради;

- вояга етмаганларни ишга жойлаштириш, касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга қўмаклашади, улар билан тузилган меҳнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш тўғрисидаги масалаларни кўриб чиқади.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари конун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

5. Мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги

Мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 15-моддасининг иккинчи қисмига биноан мансабдор шахс – бу мулк шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотда муайян мансабни эгаллаб турган ҳамда раҳбарлик, ташкилий, фармойиш бериш, текширув-назорат вазифалари ёки моддий бойликлар ҳаракати билан боғлиқ бўлган вазифалар юклатилган шахсдир.

Мансабдор шахслар:

- бошқарув тартибини, давлат ва жамоат тартибини сақлаш;
- табиий муҳитни;
- аҳоли соғлиғини муҳофаза қилиш соҳасида белгиланган қоидаларга;

- бажарилишини таъминлаш ўз хизмат вазифаларига қирадиган бошқа қоидаларга риоя этмаганлик билан боғлиқ маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганликлари учун маъмурий жавобгарликка тортилади.

6. Ҳарбий хизматчилар ва интизом уставлари татбиқ этиладиган бошқа шахсларнинг жавобгарлиги

Ҳарбий хизматчилар ва интизом уставлари татбиқ этиладиган бошқа шахсларнинг жавобгарлиги

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 16-моддасига биноан ҳарбий хизматчилар ва йиғинга чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар, шунингдек, ички ишлар органларининг оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига мансуб шахслар маъмурий ҳуқуқбузарлик учун интизом уставларига мувофиқ жавобгар бўладилар.

Ҳарбий хизматчилар ва йиғинга чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар, шунингдек, ички ишлар органларининг оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига кирмайдиган, интизом уставлари ёки интизом тўғрисидаги махсус қоидалар татбиқ этиладиган бошқа шахслар, ана шу устав ёки қоидаларда тўғридан-тўғри назарда тутилган ҳолларда, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганликлари учун интизомий жавобгар бўладилар, бошқа ҳолларда эса умумий асосларда маъмурий жавобгар бўладилар.

Ҳарбий хизматчилар умумий асосларга қўра жавобгарликка тортиладилар:

- йўл ҳаракати қоидаларини бузганда;
- ов қилиш, балиқ тутиш ва балиқ заҳираларини сақлаш қоидаларини бузганда;
- божхона қоидаларини бузганда.

Қўллаш мумкин эмас:

- ҳарбий хизматчилар ва йиғинга чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар, шунингдек, ички ишлар органларининг оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига мансуб шахсларга нисбатан **маъмурий қамок жазоси**;
- муддатли хизматдаги ҳарбий хизматчиларга **жарима**.

17 БОБ. МАЪМУРИЙ ЖАЗО

1. Маъмурий жазо чоралари: тушунчаси ва мақсади

Маъмурий жазо чоралари: тушунчаси ва мақсади
Тушунчаси
Маъмурий жазо – жавобгарликка тортиш чораси бўлиб, у маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни қонунларга риоя этиш ва уларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш, шунингдек, ана шу ҳуқуқбузарнинг ўзи томонидан ҳам, бошқа шахслар томонидан ҳам янги ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади.
Мақсади
• маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни қонунларга риоя этиш ва уларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш; • ҳуқуқбузарнинг ўзи томонидан ҳам, бошқа шахслар томонидан ҳам янги ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олиш; • ҳуқуқ тартиботни таъминлаш.
Турлари
• жарима; • маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш; • маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни мусодара қилиш; • муайян шахсни уша берилган махсус ҳуқуқдан (транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан, ов қилиш ҳуқуқидан) маҳрум этиш; • маъмурий қамоқ (<i>Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 23-моддаси</i>). 2-5-бандларда санаб ўтилган маъмурий жазо чоралари фақат Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан белгиланиши мумкин.
Асосий ва қўшимча маъмурий жазо чоралари
Ашёларни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш ҳам асосий, ҳам қўшимча маъмурий жазо тариқасида бошқа маъмурий жазо чоралари эса фақат асосий жазо тариқасида қўлланилиши мумкин.

Битта маъмурий ҳуқуқбузарлик учун ё асосий ёки ҳам асосий, ҳам қўшимча жазо чораси қўлланилиши мумкин.

Маъмурий жазони қўллаш муддатлари

Маъмурий жазо ҳуқуқбузарлик содир этилган кундан бошлаб, давом этаётган ҳуқуқбузарликлар учун эса, ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб икки ойдан кечиктирмай қўлланилиши мумкин.

Жиноят ишини қўзғатиш рад этилган ёки жиноят иши тугатилган бўлса-ю, лекин ҳуқуқбузарнинг ҳаракатларида маъмурий ҳуқуқбузарлик аломатлари мавжуд бўлса, маъмурий жазо чораси жиноят иши қўзғатишни рад этиш ёки жиноят ишини тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан бошлаб бир ойдан кечиктирмай қўлланилиши мумкин.

6-схема. Маъмурий жазоларнинг турлари.

2. Маъмурий жарима

Маъмурий жарима	
Тушунчаси	
Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 25-моддасига биноан жарима – маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этишда айбдор шахсдан давлат ҳисобига пул ундиришдир.	
• жарима – мулкый хусусиятга эга бўлган жазо чораси бўлиб, айбдор шахсдан давлат ҳисобига ундириб олинadиган маълум бир пул суммасида ифодаланади. • жарима – маъмурий жавобгарликнинг самарали чораларидан бири бўлиб, маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини кўриб чиқувчи барча давлат органлари томонидан ўрнатилган процессуал тартибда қўлланилади. • жарима – маъмурий жазонинг асосий жазо чораси ҳисобланади. У бошқа жазо чораларининг ўрнига қўлланилиши мумкин эмас. • амалдаги қонунчиликка биноан жарима билан бир вақтда қўшимча жазо чораси (масалан, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш) қўлланилиши мумкин. • жарима Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс Махсус қисмида назарда тутилган деярли барча маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун қўлланилиши мумкин. • жарима тарзидаги маъмурий жазо чораси ҳуқуқбузарнинг онгига таъсир кўрсатиб, унинг мулкый манфаатларига зарар етказишда ифодаланади.	
Миқдори	
Жариманинг миқдори маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган вақтдаги, давом этаётган маъмурий ҳуқуқбузарлик учун эса, бу ҳуқуқбузарлик аниқланган вақтдаги белгилаб қўйилган энг кам ойлик иш ҳақидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.	
Фукароларга нисбатан	Энг кам миқдори энг кам иш ҳақининг элликдан бир қисмидан кам бўлмаслиги, энг кўп миқдори энг кам иш ҳақининг беш бараваридан ошмаслиги керак. Қонунларда назарда тутилган айрим ҳолларда баъзи

	хуқуқбузарликлар учун фуқароларга – энг кам иш ҳақининг юз бараваригача миқдорда жарима солиниши мумкин.
Мансабдор шахсларга нисбатан	Энг кам миқдори энг кам иш ҳақининг - ўндан бир қисмидан кам бўлмаслиги, энг кўп миқдори энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан ошмаслиги керак. Қонунларда назарда тутилган айрим ҳолларда баъзи хуқуқбузарликлар учун мансабдор шахсларга – юз эллик бараваригача миқдорда жарима солиниши мумкин.
Ундириш муддатлари	
Жарима хуқуқбузар томонидан унга жарима солиш тўғрисидаги қарор топширилган кундан бошлаб ўн беш кундан кечиктирмай, бундай қарор хусусида шикоят берилган ёки протест билдирилган тақдирда – шикоят ёки протест қаноатлантирилмаганлиги тўғрисида хабар берилган кундан бошлаб ўн беш кундан кечиктирмай тўланиши лозим.	
Ундириш тартиби	
• Ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсларнинг мустақил иш ҳақи бўлмаган тақдирда, жарима уларнинг ота-оналари ёки улар ўрнини босувчи шахслардан ундириб олинади. • Маъмурий хуқуқбузарлик содир этганлик учун солинган жарима хуқуқбузар томонидан Ўзбекистон Республикаси жамғарма банки муассасасига тўланади, хуқуқбузарлик содир этилган жойнинг ўзида ундириб олинадигин жарима бундан мустасно. • Хуқуқбузар жаримани белгиланган муддат ичида тўламаган тақдирда, жарима солиш тўғрисидаги қарор фуқаролик-процессуал қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган қоидаларга мувофиқ жаримани унинг иш ҳақи ёки бошқа маошидан, нафақасидан ёки стипендиясидан мажбурий тартибда ундириб олиш учун юборилади. • Башарти жарима солинган шахс ишламаётган бўлса ёхуд жаримани хуқуқбузарнинг иш ҳақи ёки бошқа даромадидан, пенсияси ёки стипендиясидан бошқа сабабларга кўра ундириб олишнинг иложи бўлмаса, уни ундириб олиш суд ижросиси томонидан жарима солиш тўғрисида тегишли орган (мансабдор	

шахс) чиқарган қарор асосида ҳуқуқбузарнинг шахсий мулкидан, шунингдек, умумий мулкдаги унинг ҳиссасидан ундириб олиш йўли билан амалга оширилади.

- Жарима Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ ижро ҳужжатлари бўйича ундириб олиниши мумкин бўлмаган мол-мулкдан ундириб олиниши мумкин эмас.

- Жарима маъмурий ҳуқуқбузарлик содир қилинган жойнинг ўзида ундириб олиниши мумкин. Масалан, йўл ҳаракати хавфсизлиги органининг мансабдор шахси йўл ҳаракати қоидаларини бузган ҳайдовчига нисбатан ўша жойнинг ўзида жарима тариқасидаги маъмурий жазони қўллаши мумкин.

- Жарима маъмурий ҳуқуқбузарлик содир қилинган жойнинг ўзида ундириб олинган тақдирда ҳуқуқбузарга қатъий молиявий ҳисобот ҳужжати ҳисобланган белгиланган нусхадаги қвитанция берилади.

- Жарима солиш тўғрисидаги қарорга мувофиқ жарима тўлатқис ундириб олинган, унинг ижро этилганлиги ҳақида белги қўйилиб, шу қарорни чиқарган органга (мансабдор шахсга) ёки судга қайтарилади.

3. Ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш

Ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш
--

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 26-моддасига биноан **маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш** – шу ашёни мажбурий тарзда тортиб олиб, уни кейинчалик сотиб юбориш ҳамда сотишдан тушган пулни ашёнинг собиқ эгасига тортиб олинган ашёни сотиш харажатларини чегириб ташлаган ҳолда топширишдан иборатдир.

Белгилари

- бевосита маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш қуроли бўлган ёки шундай нарса бўлган ашёга қаратилади;
- мулкий хусусиятга эга бўлган жазо чорасидир;
- ҳам асосий (фақатгина ЎзР МЖТКнинг 220-моддаси 1-қисмида қурол сақлашга ички ишлар органларидан рухсати бўлган

фукарларнинг ўқотар қуроллар ва ўқ-дориларни сақлаш ёки ташиш қоидаларини бузганлик учун), ҳам қўшимча (ЎЗР МЖТКнинг 142-моддаси 2-қисмида юқ сақлаш камерасига портловчи, тез алангаланувчи, захарли ва бадбўй моддалар ва ашёларни топширганлик учун ёки 222-моддасида назарда тутилган овчилик жамиятидан чиққанликлари муносабати билан ички ишлар органлари ўқотар ов қуроллари ва ўқ-дориларни сақлаш учун берган рухсатини бекор қилган фукарларнинг бундай қуроллар ва ўқ-дориларни сотишдан бўйин товлгани учун) жазо қораси сифатида қўлланиши мумкин.

Қўллаш мумкин эмас

Ўқотар қуроллар ва ўқ-дориларни ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш асосий тирикчилик манбаи овчилик бўлган шахсларга нисбатан.

Ижро этиш тартиби

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 336-моддасига биноан ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш тўғрисидаги қарор асосида олиб қўйилган нарсаларни сотиш учун воситачи дўконга ёки олиб қўйилган мол-мулк турган жойдаги шундай мақсад учун махсус белгилаб қўйилган дўконга топширилади.

Ўқотар қуролларни ва ўқ-дориларни ҳақини тўлаб олиб қўйиш тўғрисидаги қарор ички ишлар органлари томонидан ижро этилади.

4. Мусодара қилиш

Мусодара қилиш

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 27-моддасига биноан **маъмурий ҳуқуқбузарликнинг содир этиш қуроли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни мусодара қилиш** – шу ашёни ҳақини тўламасдан мажбурий тарзда давлат мулкига ўтказишдан иборат.

Қўлланилади

• туман (шаҳар) судининг маъмурий ишлар бўйича **судьяси томонидан**;

• **божхона органлари томонидан** – акциз маркалари қўйилмаган тамаки маҳсулотлари ва алкоғолли ичимликларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилганда, транспортировка (халқаро транзит бундан мустасно) қилинганда ва сақланганда, шунингдек, экспорт қилиниши ман этилган буюмлар ва маҳсулотлар Ўзбекистон Республикаси ташқарисига олиб чиқиб кетилаётган ҳолларда;

• **солиқ органлари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмалари томонидан** – акциз маркалари қўйилмаган тамаки маҳсулотлари ва алкоғолли ичимликлар сақланганда, реализация қилинганда, шунингдек, яширин равишда ишлаб чиқарилганда қўлланилади.

Қўллаш мумкин эмас

Ўқотар қуроллар ва ўқ-дориларни, бошқа ов қуролларини мусодара қилиш асосий тирикчилик манбаи овчилик бўлган шахсларга нисбатан.

Ижро этиш тартиби

• Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 337-339-моддаларига биноан, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш қуроли ёки бевосита шундай ашё бўлган нарсани мусодара қилиш тўғрисидаги қарор Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Суд қарорларини ижро этиш, судлар фаолиятини моддий-техника жиҳатидан ва молиявий таъминлаш департаменти суд ижрочилари ҳудудий бўлимлари туман (шаҳар) бўлинмаларининг суд ижроچиси томонидан ижро этилади.

• Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш қуроли ёки бевосита шундай нарса бўлган мусодара қилинган нарсани сотиш ва йўқ қилиб ташлаш белгиланган тартибда амалга оширилади.

Ашёни мусодара қилиш тўғрисидаги қарор ижро этилганлиги қайд қилинган ҳолда қуйидагиларга қайтарилади:

• уни чиқарган маъмурий ишлар бўйича судьяга;

• Ўзбекистон Республикасидан ташқарига олиб чиқиб кетилаётган, экспорт қилиниши ман этилган буюмлар ва маҳсулотларни, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилаётган, транспортировка (халқаро транзит бундан

мустасно) қилинаётган ва сақланаётган акциз маркалари қўйилмаган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларни мусодара қилиш тўғрисидаги қарорни қабул қилган божхона органининг мансабдор шахсига;

- сақланаётган, реализация қилинаётган, яширин равишда ишлаб чиқилаётган акциз маркалари қўйилмаган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларни мусодара қилиш тўғрисидаги қарорни қабул қилган солиқ органининг мансабдор шахсига.

5. Махсус ҳуқуқдан маҳрум қилиш

Махсус ҳуқуқдан маҳрум қилиш
Тушунчаси
Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 28-моддасига биноан муайян шахсни унга берилган махсус ҳуқуқдан (транспорт воситаларини бошқариш ҳуқуқидан, ов қилиш ҳуқуқидан) маҳрум қилиш чорасидир.
Қўлланилади
Туман (шаҳар) судининг маъмурий ишлар бўйича судьяси томонидан.
Муддатлари
15 кундан 3 йил муддатгача.
Қўлланилиши мумкин эмас
• ногиронлиги сабабли транспорт воситаларидан фойдаланадиган шахсларга нисбатан (транспорт воситаларини алкоголь ичимликдан, гиёҳвандлик воситаси таъсиридан маст бўлган ҳолда ёки ўзгача тарзда маст бўлган ҳолда бошқариш, шунингдек, ўзлари иштирокчи бўлган йўл-транспорт ҳодисалари содир этилган жойдан кетиб қолиш ҳоллари бундан мустасно); • асосий тирикчилик манбаи овчилик бўлган шахсларга нисбатан.
Ижро этиш тартиби
ЎЗР МЖТКнинг 340-344-моддаларига биноан махсус ҳуқуқдан маҳрум этиш жазоси:
• <i>транспорт воситаларини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этиш</i> тўғрисидаги қарор – ички ишлар органларининг мансабдор шахслари томонидан;

• кема ҳайдовчиларини кичик ҳажмли кемаларни бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этиш тўғрисидаги қарор – Ўзбекистон Республикаси кичик ҳажмли кемалар давлат инспекцияси органларининг мансабдор шахслари томонидан;

• ов қилиш ҳуқуқидан маҳрум этиш тўғрисидаги қарор – ов қилиш қоидаларига риоя этилиши устидан давлат назорати олиб боровчи органларнинг мансабдор шахслари томонидан ижро этилади.

Транспорт воситаларини ёки кичик ҳажмли кемаларни бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этиш тўғрисидаги қарор ҳайдовчилик гувоҳномасини, шунингдек, унинг талонини олиб қўйиш йўли билан ижро этилади.

Башарти ҳайдовчи ёки кема ҳайдовчиси транспорт воситаларининг ёки кичик ҳажмли кемаларнинг айрим турларини бошқариш ҳуқуқидангина маҳрум этилган бўлса, ҳайдовчилик гувоҳномасига ва унинг талонига транспорт воситаларининг ёки кичик ҳажмли кемаларнинг қайси турларини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этилганлиги ёзиб қўйилади.

Транспорт воситаларини бошқариш ҳуқуқини берувчи гувоҳномаларни олиб қўйиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги томонидан, кичик ҳажмли кемаларни бошқариш ҳуқуқини берувчи гувоҳномаларни олиб қўйиш тартиби эса – Ўзбекистон Республикаси кичик ҳажмли кемалар давлат инспекцияси томонидан белгиланади.

Ов қилиш ҳуқуқидан маҳрум этиш тўғрисидаги қарор овчилик билетини олиб қўйиш йўли билан ижро этилади.

Ов қилиш ҳуқуқидан маҳрум этилган шахс овчилик билетини топширишдан бўйин товлаган тақдирда ов қилиш қоидаларига риоя этилиши устидан давлат назоратини амалга оширувчи органлар овчилик билетини белгиланган тартибда олиб қўядилар.

Муайян муддатга транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан ёки ов қилиш ҳуқуқидан маҳрум этилган шахс меҳнатга ҳалол муносабатда бўлиши ва намунали хулқ-атвори билан ўзини кўрсатган тақдирда, унга жазо қўллаган маъмурий ишлар бўйича судья белгиланган муддатнинг камида ярми ўтгач, қорхона, муассаса ва ташкилот маъмурияти илтимоси билан бундай ҳуқуқдан маҳрум этиш муддатини қисқартириши мумкин.

Транспорт воситаларини ҳайдовчилар ва ов қилиш қоидаларини бузган шахслар махсус ҳуқуқдан маҳрум этиш

тўғрисида қарор чиқарилган кундан бошлаб шундай ҳуқукдан маҳрум этилган деб ҳисобланадилар.

Махсус ҳуқукдан маҳрум қилиш муддати ўтгач, шунингдек, бу муддат белгиланган тартибда қисқартирилган тақдирда, шундай маъмурий жазо чорасига тортилган шахсга ундан олиб қўйилган хужжатлар белгиланган тартибда қайтариб берилади.

Транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум этилган ҳайдовчи ҳайдовчилик гувоҳномасини топширишдан бош тортган тақдирда, бу ҳуқукдан маҳрум этиш муддати гувоҳнома олиб қўйилган кундан бошлаб, лекин қарор чиқарган орган белгиланган маҳрум этиш муддати тугашидан кечиктирмасдан ҳисобланади.

6. Маъмурий қамоққа олиш

Маъмурий қамоққа олиш
Тушунчаси
Маъмурий қамоққа олиш – маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахсга нисбатан қўлланилиши мумкин бўлган қаттиқ маъмурий жазо чораси бўлиб, маълум бир муддатга шахсни жамиятдан ажратиб қўйишни назарда тутати.
Қўлланилади
• туман (шаҳар) судининг маъмурий ишлар бўйича судьяси томонидан; • фавқулодда ҳолат тартиби шароитида эса, шунингдек, ҳарбий комендант ёки ички ишлар органи бошлиғи томонидан.
Муддатлари
• уч суткадан ўн беш суткагача; • фавқулодда ҳолат тартиби шароитида эса, жамоат тартибига тажовуз қилганлиги учун – ўттиз суткагача муддатга қўлланилади.
Қўллаш мумкин эмас
• ҳомиладор аёлларга; • уч ёшгача боласи бўлган аёлларга; • ўн тўрт ёшгача бўлган боласини якка ўзи тарбиялаётган шахсларга; • ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга; • биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронларига.

Ижро этиш тартиби

- Маъмурий қамокқа олиш тўғрисидаги қарор чиқарилгандан кейин дарҳол ижро этилади.
- Маъмурий қамокқа олинган шахслар ички ишлар органлари белгилаб қўйган жойларда қамокда сақланадилар. Маъмурий қамокқа олиш тўғрисидаги қарорни ижро этиш чоғида қамокқа олинганлар шахсий кўрикдан ўтказиладилар.
- Маъмурий йўл билан ушлаб туриш муддати маъмурий қамок муддатига қўшиб ҳисобланади.
- Маъмурий қамокни ўташ Ўзбекистон Республикаси қонунларида белгиланган қоидалар асосида амалга оширилади.
- Маъмурий қамокқа олинган шахслар жисмоний ишларга жалб қилинади.
- Маъмурий қамокқа олинган шахслар меҳнатидан фойдаланиш-ни ташкил этиш туман (шаҳар) ҳокимликларига юклатилади.
- Маъмурий қамокқа олинган шахсларга қамокда бўлган вақтлари учун доимий иш жойларидан иш ҳақи тўланмайди.

7. Маъмурий жазонинг қўлланиши

Маъмурий жазонинг қўлланишининг умумий қоидалари

- маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жазо МЖТК ва бошқа норматив ҳужжатларда белгилаб қўйилган доирада ва тартибда қўлланилади.
- жазони қўлланиш чоғида содир этилган ҳуқуқбузарлик хусусияти, ҳуқуқбузарнинг шахси, унинг айбдорлик даражаси, мулкӣ аҳволи, жавобгарликни енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олинади.

Енгилроқ маъмурий жазо чорасининг қўлланиши

Орган (мансабдор шахс) маъмурий жазо чорасини қўлланаётганда жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолатларни ва ҳуқуқбузарнинг моддий аҳволини инобатга олган ҳолда сабабини албатта кўрсатиб туриб МЖТКнинг Махсус қисмидаги моддаларнинг жазо белгилаш қисмида назарда тутилган энг кам жазодан ҳам енгилроқ жазо чорасини қўлланиши мумкин.

Бир неча маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун маъмурий жазо қўлланиши

Битта шахс икки ёки ундан ортиқ маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган тақдирда, маъмурий жазо ҳар бир ҳуқуқбузарлик учун алоҳида-алоҳида қўлланилади.

Башарти шахс бир неча маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган бўлиб, шу ҳақдаги ишлар бир вақтнинг ўзида айтилган бир орган (мансабдор шахс) томонидан кўриб чиқиладиган бўлса, бу шахсга нисбатан қўлланиладиган узил-кесил жазо оғирроқ маъмурий жазони назарда тутувчи санкция доирасида қўлланилади.

Башарти шахс ушбу МЖТКнинг Махсус қисмидаги бир неча модда билан маъмурий жавобгарлик белгиланган ва улар тўғрисидаги ишларни ҳар хил орган (мансабдор шахс) кўрадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик) содир этган бўлса, унга нисбатан жазо оғирроқ маъмурий жазони назарда тутувчи санкция доирасида қўлланилади.

Тугаганидан сўнг шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланадиган муддат

Башарти маъмурий жазога тортилган шахс шу жазони ўташ муддати тугаган кундан бошлаб бир йил мобайнида янги маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этмаган бўлса, мазкур шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланади.

Етказилган зарарни қоплаш мажбуриятини юклаш

Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс маъмурий ҳуқуқбузарлик оқибатида келтирилган зарарни қоплаши шарт.

Башарти маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш оқибатида жисмоний шахсга, корхона, муассаса, ташкилотга, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ёки давлатга етказилган мулккий зарар белгилаб қўйилган энг кам иш ҳақидан кўп бўлмаса, орган (мансабдор шахс) жазо қўлланиш пайтида айбдор бу зарарни қоплаши тўғрисидаги масалани ҳам ҳал этишга ҳақлидир, маъмурий ишлар бўйича судья эса – бу масалани етказилган зарар миқдоридан қатъи назар ҳал қилаверади.

Бошқа ҳолларда маъмурий ҳуқуқбузарлик натижасида етказилган мулккий зарарни қоплаш фуқаролик-ҳуқуқий тартибда ҳал қилинади.

Бажарилмаганлиги учун маъмурий жазо қўлланилган вазифани ижро этиш

Маъмурий жазони қўлланиш маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни бажарилмаганлиги учун маъмурий жазо қўлланилган вазифани бажаришдан озод этмайди.

18 БОБ. МАЪМУРИЙ ПРОЦЕСС

1. Маъмурий процесс: тушунчаси, мазмуни, хусусиятлари ва турлари

Маъмурий процесс: тушунчаси, мазмуни, хусусиятлари ва турлари
Тушунчаси
Маъмурий процесс – маъмурий-процессуал шаклда амалга ошириладиган ҳамда маъмурий-ҳукукий актларни қабул қилиш ва ижро этиш орқали маълум бир ишларни ҳал этишга қаратилган ижро органларининг ҳокимият фаолиятидир.
Маъмурий процессга оид назарий қарашлар
Ҳуқуқшунос олим Ю.М.Козлов кўрсатишича, маъмурий-процессуал фаолият тушунчасига икки хилда ёндошиш мумкин: • маъмурий процесс (кенг маънода) – бутун давлат бошқаруви фаолиятини ўз ичига олади; • маъмурий процесс (тор маънода) – моддий меъёрлар санкцияларини қўллаш бўйича фаолиятни ўз ичига олади¹.
Н.Г.Салищеванинг фикрича, маъмурий процесс давлат ижро ҳокимияти органларининг маъмурий мажбурлов чораларини қўллаш ва индивидуал маъмурий ишларни ҳал этиш жараёнида юзага келадиган маъмурий низоларни ҳал этишга қаратилган фаолиятининг алоҳида тури бўлиб ҳисобланади ² .
А.Е.Лунев: “Маъмурий процесс деганда, барча давлат бошқаруви органларининг ўз ваколатларини амалга ошириш, бошқарув жараёнида юзага келадиган барча ишларни ҳал этиш ва маъмурий ҳуқуқнинг моддий нормаларини қўллашга қаратилган фаолияти тартибини тушуниш лозим. Ва мана шу фаолият маъмурий процесс тушунчасини ифодалайди” ³ .
Хусусиятлари
• маъмурий процесс – ижро органларининг мақсадга мувофиқ йўналтирилган ҳокимият фаолиятидир;

¹ Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003. – С. 180.

² Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР – М., 1964. – С. 16.

³ Лунев А. Е. Вопросы административного процесса // Правоведение, 1962. - №2. – С. 43.

• ижро органларининг ҳокимият фаолияти қонун ҳужжатларига асосланиб, уларга тегишли бўлган аниқ масалаларни ҳал этишга қаратилган;

• маъмурий процесснинг натижаси бўлиб маъмурий-ҳуқуқий актнинг қабул қилиниши ҳисобланади;

• ижро органларининг ҳокимият ваколатлари маъмурий ҳуқуқ, хусусан унинг процессуал меъёрлари билан тартибга солинади;

• маъмурий процесс, қоида бўйича, соддалаштирилган ҳаракатларни амалга ошириш билан боғлиқ;

• маъмурий процесс маъмурий ҳуқуқ тармоғига кирувчи мураккаб тузилишга эга бўлган ижтимоий муносабатларнинг (бошқарув муносабатларининг) кенг доирасини қамраб олади;

• маъмурий процесс ўзида норматив жиҳатдан тартибга солинган фаолиятни ифодалайди. Маъмурий-процессуал нормалар қонунларда ва бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатларда мавжуд бўлиб, ушбу нормалар бошқарув актларини тайёрлаш ва қабул қилиш, маъмурий процесс қатнашчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, мансабдор шахсларнинг юрисдикциявий ваколатларини ва бошқаларни тартибга солади;

• маъмурий процесс бошқарув фаолиятини амалга оширишга қаратилган ҳаракатларнинг кетма-кетликдаги тизимидир. У маъмурий ҳуқуқ нормаларини амалга оширишнинг процессуал шаклини ўзида ифодалайди. Маъмурий процесс доирасида бошқа ҳуқуқ тармоқларининг ҳам нормалари қўлланади;

• маъмурий иш юритишнинг хилма-хиллиги, ишларнинг турлитуман мазмундалиги ва улар қўплаб маъмурий-процессуал нормалар билан тартибга солинишига кўра маъмурий процесс юридик процесснинг бошқа турларидан (фуқаролик, жиноят) фарқ қилади.

Принциплари

Қонунийлик принципи	Маъмурий процесс субъектларининг ҳатти-ҳаракатлари қонунларга мувофиқ бўлиши лозим.
Ваколатлилик принципи	Процессуал ҳатти-ҳаракатларни амалга ошириш тегишли органнинг ваколат доирасига қонун билан киритилган бўлиши лозим. Акс ҳолда мазкур орган маъмурий процесснинг субъекти бўла олмайди.

Шахсларнинг ва давлатнинг манфаатларини муҳофаза килиш принципи	Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасига биноан, давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар. Конституциянинг 14-моддасига биноан эса, давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик принциплари асосида амалга оширади.
Процессуал жихатдан тенглик принципи	Маъмурий процесснинг томонлари қонун олдида тенгдирлар, шунингдек, конкрет индивидуал маъмурий ишларни ҳал этишда тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларга эгадирлар.
Ҳақиқатни аниқлаш принципи	Бу принцип индивидуал маъмурий ишларни ҳал этишда ишга оид бўлган барча ҳолатларни ҳар томонлама ва тўлиқ ўрганиб чиқишни, шунингдек, мазкур иш юзасидан оқилона қарор қабул қилишни англатади.
Процессда иштирок этишнинг очиқлиги принципи	Мазкур принцип маъмурий процессни ҳар бир томонининг маъмурий ишларни кўриб чиқишнинг ҳар қандай босқичида иштирок эта олиши мумкинлигини билдиради.
Ошкоралик принципи	Мазкур принципга биноан, маъмурий процессуал фаолиятнинг бориши ва натижалари ошкора амалга оширилади.
Тежамкорлик принципи	Бунга кўра маъмурий ишлар имкон қадар қисқа муддатларда ҳал этилиши лозим.
Мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги принципи	Ҳар бир мансабдор шахс ўзининг зиммасига юклатилган вазифа ва функцияларни бажарилиши учун ана шу вазифа ва функциялар доирасида жавоб беради.
Функциялари	
• жисмоний ва юридик шахсларга ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш имконини яратган ҳолда, уларнинг юриш-туришларини тартибга солиш;	

- жисмоний ва юридик шахсларнинг субъектив ҳуқуқларини бошқа шахсларнинг тазйиқидан маъмурий-ҳуқуқий муҳофаза қилиш¹.

Босқичлари

- ҳолатни баҳолаш (маълумотларни баённома, справка, схема, ҳисобот тарзида қайд қилиш);
- қарор қабул қилиш (буйруқ, қарор, йўриқнома);
- қарорларни ижро этиш.

Турлари

Маъмурий ҳуқуқ ижодкорлик процесси

Ижро ҳокимияти органларининг маъмурий-процессуал шаклда ўрнатилган тартибда маъмурий норматив актларни қабул қилишга қаратилган фаолиятидир.

Маъмурий ҳуқуқни қўллаш процесси

Ижро ҳокимияти органларининг қонун ҳужжатларини ижро этишга қаратилган ва маъмурий-процессуал шаклда амалга ошириладиган оператив-фармойиш бериш ҳамда ҳуқуқни қўллаш актларини қабул қилиш ва ижро этиш фаолиятидир.

Маъмурий- юрисдикциявий процесс

Ижро ҳокимияти органларининг турли субъектлар ўртасидаги низоларни ҳал этиш, шунингдек, маъмурий-процессуал шаклда амалга ошириладиган маъмурий ва интизомий мажбурлов чораларини қўллашга қаратилган фаолиятидир.

Ю.М.Козлов, маъмурий-процессуал фаолиятни, унинг юқоридаги кўринишларидан келиб чиққан ҳолда, иккига бўлади:

Маъмурий иш юритиш (процедуравий фаолият)

Унинг мазмунини ижро ҳокимияти органлари (мансабдор шахслари) томонидан маъмурий ҳуқуқ меъёрларида белгиланган иш юритиш бўйича фармойиш бериш ҳаракатларини амалга ошириш ташкил этади.

Маъмурий- юрисдикциявий

Маъмурий-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш ва ҳал қилиш мақсадида маъмурий

¹ Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правоведение, 2000. - №1. - С. 68.

процесс	тартибда ёки судлов йўли билан амалга ошириладиган ҳамда маъмурий мажбурлов чоралари қўллаш билан боғлиқ бўлган маъмурий-процессуал фаолият.
----------------	--

2. Маъмурий иш юритиш (процедуравий процесс) процесси: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари

Маъмурий иш юритиш процесси: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари	
Тушунчаси	
Маъмурий процедуравий процесс – маъмурий процесснинг бир қисми бўлиб, умумий ва махсус процессуал меъёрлар ёрдамида маълум бир ишларни ҳал этишга қаратилган маъмурий фаолиятнинг алоҳида тури ҳисобланади.	
Турлари	
Маъмурий-хукук ижодкорлик процессида	• Президент актларини қабул қилиш; • Ҳукумат актларини қабул қилиш; • марказий ижро ҳокимияти органлари актларини қабул қилиш (вазирликлар, давлат қўмиталари); • маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорларини қабул қилиш.
Маъмурий-хуқуқни тақсимлаш процессида	• шахсий таркибни бутлаш бўйича (масалан, ҳарбий хизматга чақириш, давлат лавозимига, ўқув юртига қабул қилиш); • давлат мулкни хусусийлаштириш бўйича; • рағбатлантириш чораларини қўллаш бўйича; • ресурсларни (масалан, квартира, пул маблағлари, ер участкаларини) тақсимлаш бўйича; • рухсат бериш бўйича (масалан, лицензия, рухсатнома, бошқариш ҳуқуқини бериш); • рўйхатга олиш бўйича (масалан, транспорт воситаларини, хорижий фуқароларни, кўчмас мулкни) ва бошқ.

Хусусиятлари
• маъмурий-процедурaviй процесс низоли аҳамиятга эга бўлмаган маъмурий ишларни ҳал этиш билан боғлиқ бўлади; • мазкур процесс тури маъмурий мажбурилов, шунинг маъмурий жавобгарликка тортиш билан боғлиқ бўлмайди; • кўпинча процесснинг асосий ташаббускори бўлиб мансабдор шахсларга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишни сўраб муружаат қилган жисмоний ёки юридик шахслар ҳисобланади.

3. Маъмурий-юрисдикциявий процесс: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари

Маъмурий-юрисдикциявий процесс: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари
Тушунчаси
Маъмурий-юрисдикциявий процесс – бу маъмурий-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш ва ҳал қилиш мақсадида маъмурий тартибда ёки судлов йўли билан амалга ошириладиган ҳамда маъмурий мажбурилов чоралари қўллаш билан боғлиқ бўлган маъмурий-процессуал фаолиятдир.
Маъмурий-юрисдикциявий процесснинг маъмурий процедурaviй процессдан фарқи
Маъмурий-юрисдикциявий процесс маъмурий-ҳуқуқий низоларни ҳал этиш, шикоятларни кўриб чиқиш, маъмурий жавобгарликка тортиш ёки бошқа маъмурий-мажбурилов чораларини қўллаш билан боғлиқ бўлади.
Амалда бўлиш ҳолатлари
• маъмурий-ҳуқуқий низолар мавжуд бўлганда; • маъмурий-мажбурилов чораларини қўллаш лозим бўлганда.
Маъмурий-юрисдикциявий процесснинг хусусиятлари
• мазмунини маъмурий низо ташкил этган маъмурий ишларни кўриб чиқиш ёки маъмурий мажбурилов чораларини қўллаш билан боғлиқ фаолият ҳисобланади; • процесснинг мазмунини кўриб чиқиладиган ишга оид барча фактларни ҳуқуқий баҳолаш ташкил қилади; • процесснинг асосий субъекти – бу ўз ваколати доирасида ишга оид қарор қабул қиладиган давлат органи ҳисобланади (суд органи, ижро ҳокимияти органи, унинг мансабдор шахси);

• процесс иштирокчилари ўртасидаги муносабат ўзига хос процессуал хусусиятга эга бўлади. Хусусан, низоларни судда ҳал этишда томонлар процессуал жиҳатдан тенг бўладилар. • процесснинг якуний натижаси бўлиб ишга оид тегишли қарор қабул қилиш ҳисобланади; • маъмурий-юрисдикциявий процесснинг мақсади — ҳуқуқий муҳофаза, маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни ҳар хил бузилишлардан муҳофаза қилиш ҳисобланади.	
Маъмурий-юрисдикциявий процесснинг турлари	
• маъмурий-мажбурлов процесси; • маъмурий-муҳофаза процесси.	
Маъмурий-мажбурлов процесси	
Тушунчаси	
Маъмурий-мажбурлов процесси ўзида давлат ваколатли маъмурий органларининг жисмоний ва юридик шахсларга нисбатан маъмурий-ҳуқуқий чеклов ва мажбурлов чораларини қўллашни ифодалайди.	
Иш юритув турлари	
Маъмурий назорат фаолияти	Бунда муайян жисмоний ёки юридик шахсларга нисбатан қонун бузилиш ҳолатларини аниқлаш мақсадида текширувлар ўтказилади, ҳуқуқбузарларга нисбатан тегишли маъмурий мажбурлов чоралари қўлланилади (прокурорлик назорати, давлат инспекцияларининг, ички ишлар органларининг, солиқ органларининг, Ҳисоб палатасининг назорати ва ҳк.).
Маъмурий-суриштирув фаолияти	Ваколатли маъмурий органларнинг юз берган ҳодисалар, фавқулодда ҳолатларнинг вужудга келиш сабабларини, уларни бартараф этиш юзасидан маъмурий тартибда амалга оширадиган суриштирув фаолияти (ишлаб чиқаришда рўй берган авария, автоҳалокат юзасидан, санитария-эпидемиология суриштируви ва ҳк.).

Маъмурий жавобгарлик чораларини қўллаш фаолияти	Ваколатли маъмурий органларнинг (судьяларнинг) маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича фаолияти (шунингдек, солиқ, бюджет ва божхона қонунчилигини бузганлик учун тегишли жавобгарликка тортиш бўйича иш юритиш);
Ижро фаолияти	Ваколатли маъмурий органларнинг (суд ижрочиларининг) тегишли органлар ҳамда судларнинг актларини мажбурий тартибда ижро этиш бўйича ваколати.
Маъмурий-муҳофаза процессига оид иш юритув турлари	
Шикоятларни кўриб чиқиш	Бунда тегишли ваколатли маъмурий органлар ёки суд органлари фуқаролар ва юридик шахсларнинг маъмурий органлар (мансабдор шахслар)нинг ноқонуний хатти-ҳаракатлари (актлари) юзасидан берган шикоятларини кўриб чиқадилар ва тегишли қарор қабул қиладилар (маъмурий низоларни ҳал этиш).
Маъмурий органлар ўртасидаги низоларни ҳал қилиш	Ваколатли маъмурий органлар ва судлар томонидан ижро ҳокимияти органлари ўртасидаги ваколатларга оид низоларни ҳал этиш.
Юқоридаги икки ҳолатда маъмурий процесснинг маъмурий-муҳофаза функцияси (жисмоний ва юридик шахсларнинг шикоятларини кўриб чиқиш ёки маъмурий органлар ўртасидаги низоларни ҳал этиш) агар судлов тартибида амалга оширилса, маъмурий процесс судлов процессига айланади ва маъмурий юстиция вужудга келади.	

19 БОБ. МАЪМУРИЙ ЮСТИЦИЯ

1. Маъмурий юстиция: тушунчаси, хусусиятлари мақсади, вазифалари ва функциялари

Маъмурий юстиция: тушунчаси, хусусиятлари мақсади, вазифалари ва функциялари
Тушунчаси
Маъмурий юстиция – давлат органлари ва мансабдор шахслар билан фуқаролар ҳамда юридик шахслар ўртасида давлат бошқаруви муносабатларидан келиб чиқадиган маъмурий-ҳуқуқий низоларни махсус судлов йўли билан кўриб чиқиш ва ҳал этиш тизимидир¹.
Маъмурий юстиция – давлат бошқарувида фуқаролар ва ташкилотларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш ва мустаҳкамлашнинг асосий тартибларидан бири бўлиб, бузилган ҳуқуқни тиклаш соҳасида давлат функцияларини амалга оширишнинг асосий воситаси ҳисобланади.
Хусусиятлари
• маъмурий юстиция орқали бошқарув муносабатларидан келиб чикувчи маъмурий-ҳуқуқий низолар ҳал қилинади; • маъмурий юстицияда маъмурий-ҳуқуқий низолар судлов йўли билан ҳал этилади, яъни маъмурий юстиция маъмурий судловни тақозо қилади. И.С.Яценконинг таъкидлашича, маъмурий юстициянинг асосий хусусияти шундаки, у энг аввало суд химоясини, одил судловни ўзида ифода этади²; • фуқароларнинг субъектив ҳуқуқларини ҳуқуқий химоя қилиш маъмурий юстициянинг асосий мақсади ҳисобланади. Айнан ушбу <u>субъектив ҳуқуқларнинг бузилиши факти</u> маъмурий юстициянинг предмети ҳисобланади; • маъмурий юстиция органлари (маъмурий судлар) ҳокимиятнинг бошқа тармоқларидан, яъни қонун чиқарувчи ва ижро ҳокимияти органларидан мустақил ҳисобланадилар; • маъмурий юстиция орқали давлат бошқаруви фаолияти

¹ Хакимов ҒТ Ўзбекистонда маъмурий юстицияни ривожлантиришнинг муаммолари. Монография. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. – Б. 12-13.

² Қаранг Яценко И.С. Проблемы административной юстиции в Российской Федерации (организационно-правовые аспекты) // Сборник: Административное право РФ. Великий Новгород, 1999. – С. 107.

устидан махсус суд контроли ўрнатилади. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишнинг даражаси энг аввало, бошқарувда суд органлари контролининг нечоғли ташкил этилганлиги билан боғлиқдир. С.Д.Князев шундай ёзади: “...Ҳеч қандай муболағасиз айтиш мумкинки, ижро ҳокимиятининг фаолияти устидан суд контроли бир томондан жисмоний ва юридик шахсларни давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг таъйикидан муҳофаза қилса, иккинчи томондан маъмурий органларнинг самарали фаолиятини таъминлашга хизмат қилади”¹;

- маъмурий юстиция учун махсус “маъмурий-юстициявий” муносабат субъектларининг мавжуд бўлиши хосдир (фуқаролар, давлат бошқаруви органлари, мансабдор шахслар ва махсус суд органлари). Маъмурий-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқувчи мансабдор шахслар, яъни судьялар давлат бошқаруви соҳасида етарли билим ва малакага эга бўлишлари лозим;

- маъмурий-ҳуқуқий низолар тарафларнинг тенглиги таъминланган ҳолда шикоятларни (ёки даъволарни) кўриб чиқиш асосида процессуал қоидаларга таяниб ҳал этилади;

- ишни кўриб чиққан ваколатли орган (маъмурий суд) низонинг предмети бўлган давлат бошқарув акти ёки мансабдор шахснинг хатти-ҳаракатини ноқонуний (қонуний), асоссиз (асосли) деб топиш тўғрисида қарор қабул қилади.

Мақсади

Фуқароларнинг, ташкилотларнинг қонун билан муҳофазаланадиган ҳуқуқ ва манфаатларини давлат органларининг ёки мансабдор шахсларининг ноқонуний актлари, хатти-ҳаракатларидан ҳимоя қилиш.

Асосий вазифалари

- ҳар бир маъмурий-ҳуқуқий низога оид ишнинг ҳолатини ҳар томонлама, тўлиқ ва объектив тарзда кўриб чиқиш;
- ишга оид қонун нормаларини бир хилда ва тўғри татбиқ этиш;
- маъмурий-ҳуқуқий муносабат иштирокчиларининг бузилган ҳуқуқ ва манфаатларини тиклаш;
- давлат бошқарувида қонунийлик ва интизомни мустаҳкамлаш.

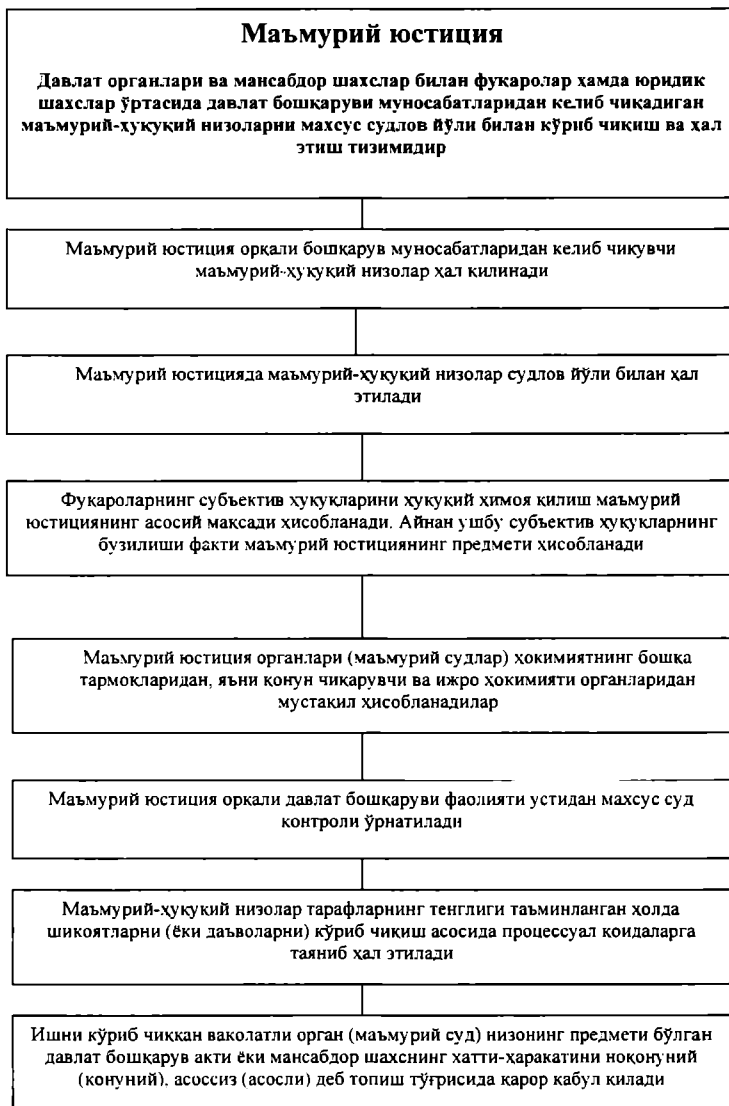
Функциялари

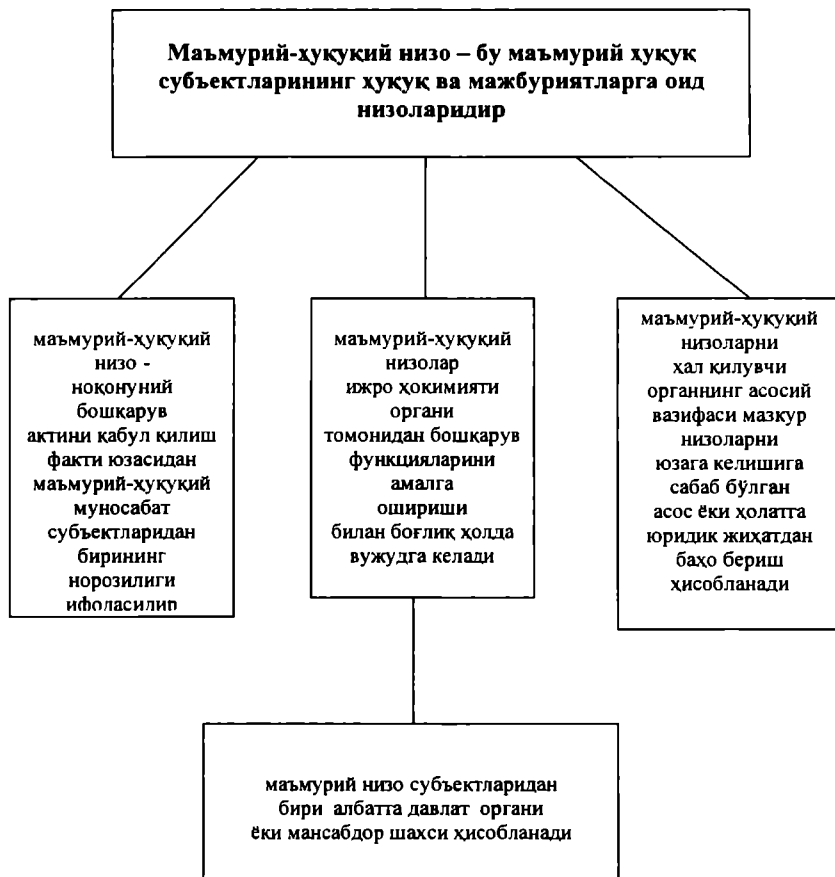
¹ Қаранг: Князев С.Д. Принципы административного права Российской Федерации: отраслевой формат и юридическое значение // ГИП, 2003. - №10. - С. 45.

Маъмурий-хукукий низоларни ҳал этишга қаратилган маъмурий судлов функцияси	Умуман олганда, маъмурий судлов орқали биринчидан, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар кўриб чиқилади, иккинчидан эса маъмурий-хукукий низолар ҳал этилади (маъмурий юстиция).
Давлат бошқарув органлари ва мансабдор шахсларнинг фаолияти устидан контрол-назоратни амалга ошириш функцияси	А.А.Лининг фикрича, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш учун давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фаолияти устидан махсус контрол тизими мавжуд бўлиши лозим. Ушбу тизим судлов контроли – маъмурий юстиция билан ифодаланади¹. Ҳуқуқшунос олим И.А.Хамедовнинг таъкидлашича ҳам, бошқарув органларининг фаолиятида маъмурий тартиб-қоидаларга риоя этилишини таъминлаш учун давлат бошқаруви мустаҳкам суд контроли остида бўлиши лозим. Давлат бошқаруви устидан суд контролини эса фақат маъмурий юстиция орқали таъминлаш мумкин².

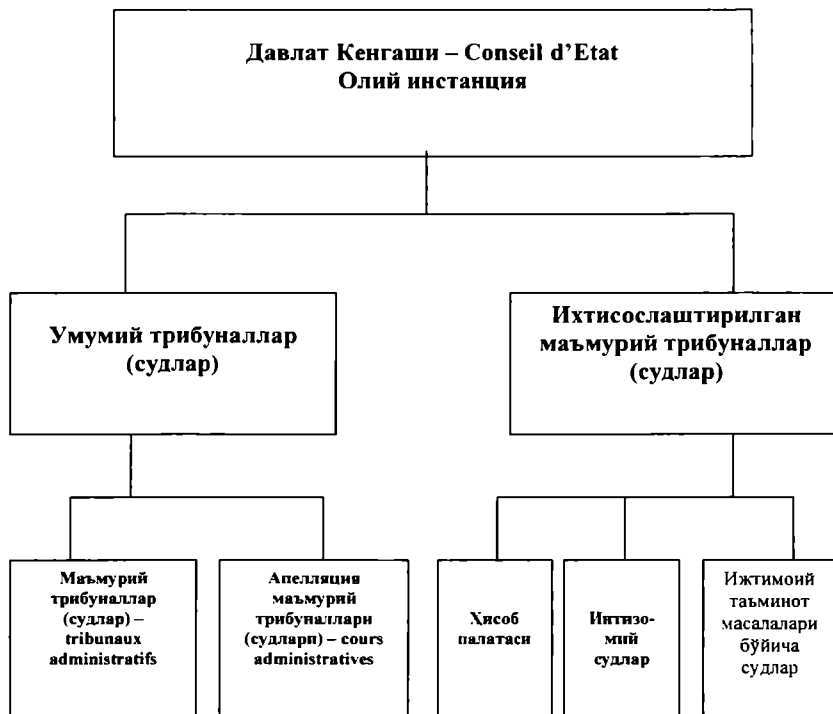
¹ Каранг: Ли А.А. Современное состояние административного законодательства Республики Узбекистан и тенденции его развития // Верховенство закона в сфере публично-правовых отношений. Смежные юридические профессии: Материалы международного симпозиума. Ташкент, 2005. – С. 127

² Каранг: Хамедов И.А. К вопросу о концепции совершенствования государственного управления в Республике Узбекистан в рамках административной реформы // Административная реформа в Республике Узбекистан: опыт и проблемы правового регулирования. Материалы международного симпозиума 29-30 - сентября 2007 года. – Ташкент, 2008. – С. 121.

**11-схема. Франция Давлат Кенгашининг
хукукий мақоми.**

2. Маъмурий юстициянинг предмети сифатида маъмурий-ҳуқуқий низолар

Маъмурий юстициянинг предмети сифатида маъмурий-ҳуқуқий низолар
Тушунчаси
Маъмурий юстиция орқали бошқарув муносабатларидан келиб чиқувчи маъмурий-ҳуқуқий низоларнинг ҳал қилиниши маъмурий юстициянинг асосий хусусиятларидан биридир. Маъмурий-ҳуқуқий низолар – бир томондан давлат органлари, маҳаллий органлар, мансабдор шахслар, иккинчи томондан ҳуқуқнинг бошқа субъектлари ўртасидаги жисмоний ва юридик шахсларнинг субъектив оммавий ҳуқуқлари бузилиши факти юзасидан келиб чиққан ҳуқуқий низодир¹.
Хусусиятлари
• мазкур турдаги низолар давлат органларининг давлат бошқарув функцияларини амалга оширишлари билан боғлиқ ҳолда юзага келади; • маъмурий низолар маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар доирасида юридик-ҳокимий қарорларни қабул қилиш ва уларга нисбатан иккинчи тарафнинг норозилиги натижасида юзага келади.
Суд томонидан шикоят келтирилган актга нисбатан юридик жиҳатдан баҳо беришда қуйидаги ҳолатлар аниқланиши лозим:
• мазкур акт фуқаролар ва ташкилотларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қилиши-қилмаслиги; • актни қабул қилган органнинг қандай ваколатларга эга эканлиги; • акт мазмунининг уни қабул қилган органнинг ваколатлари мазмунига мувофиқ келиши, яъни актнинг ваколат доирасида қабул қилинганлиги; • актнинг тегишли қонунларга мослиги; • актнинг тегишли шаклда бўлиши; • актнинг тегишли маъмурий тартибда қабул қилинганлиги.

¹ Старилов Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. – М., 2001. – С. 68.

20 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР БЎЙИЧА ИШ ЮРИТИШ

1. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юретишнинг вазифалари ва умумий қоидалари

Маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юретишнинг вазифалари ва умумий қоидалари	
Тушунчаси	
Маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юретиш – бу ваколатли органлар ва мансабдор шахсларнинг маъмурий-процессуал нормаларга асосланган ҳамда маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш, маъмурий жазо тайинлаш, иш юзасидан чиқарилган қарорларни ижро этишни амалга оширишга қаратилган фаолиятидир.	
Маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юретишнинг асосий вазифалари	
Ҳар бир ишнинг ҳолатини ўз вақтида, ҳар томонлама ва тўла аниқлаб чиқиш	Ҳуқуқбузарлик ишини тўғри кўриб чиқиш учун, зарур бўлган барча ҳолатларни аниқлаш лозим. Бундай ҳолатларга қуйидагиларни киритиш мумкин: • маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилганлигини аниқлаш; • маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этишда шахснинг айбдорлик даражасини аниқлаш; • маъмурий ҳуқуқбузарликнинг маъмурий жавобгарликни юзага келтиришини аниқлаш; • мулкӣ зарар келтирилганлигини аниқлаш; • маъмурий жавобгарликни енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларининг мавжудлигини аниқлаш; • ҳуқуқбузар тўғрисидаги, шунингдек, иш учун аҳамиятли бўлган бошқа маълумотларни аниқлаш;

• ишни тўхтатишга олиб келадиган ҳолатларнинг мавжудлигини аниқлаш ва бошқалар.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари бўйича ҳар бир ҳолатни ўз вақтида аниқлаш – маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларга риоя этишни назарда тутати.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини юритиш мазмуни нафақат ишнинг ҳолатини ўз вақтида, ҳар томонлама ва тўла аниқлаб олишни, балки унинг **объективлигини** ҳам талаб қилади. Бу тоифадаги ишларни кўриб чиқишнинг асосий принципларидан бири – бу объективликдир.

Ушбу принципдан келиб чиққан ҳолда, маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган давлат органлари ва мансабдор шахслар барча ҳолатларни аниқлашлари шарт. Объективлик ишга нисбатан адолатсизлик, тахминларга асосланган ҳолда жавобгарликка тортилаётган шахснинг манфаатини кўзлаб гувоҳлик берадиган ҳолатларни менсимасликни истисно этади. Бундан ташқари, маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини юритишнинг объективлиги – ушбу жараён иштирокчиларига, уларнинг шикоятлари ва бошқа мурожаатларига нисбатан ҳурмат билан қарашни назарда тутати.

Амалиётда ушбу принципни амалга ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси билан бир қанча қафолатлар ўрнатилган (масалан, ҳуқуқбузарлик ишлари қайта кўриб чиқилиши мумкин) маълум бир ҳолатларда ишни кўриб

	чикувчи давлат органи (мансабдор шахс) – ҳужжатларни талаб қилиб олиши, экспертиза ўтказиши, ишни объектив ҳал қилиш учун текширувлар ўтказиши ва бошқа чораларни кўриши мумкин.
Маъмурий ҳуқуқбузарликлар ишларини қонун ҳужжатларига биноан ҳал этиш	Маъмурий фаолиятда қонунийликни таъминлашнинг асосий қоидаларидан бири ҳисобланади. Мазкур қонданнинг моҳияти – Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 15-моддасидан келиб чиқади, яъни маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахс, фақатгина қонун ҳужжатларида кўрсатиб ўтилган асосларда ва тартибда маъмурий жавобгарликка тортилиши мумкин.
Маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари бўйича чиқарилган қарорларни ижро этиш	Иш юритишнинг асосий вазифаларидан бири бўлиб, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилади. Маъмурий жавобгарликка тортиш бўйича қарорларни ижро этмаганлик ёки тўлиқ ижро этмаганлик, ҳуқуқбузарликларга қарши курашишнинг самарасини пасайтиради, қонунийлик принципига путур етказилади.
Маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини юритишда маъмурий ҳуқуқбузарликларни содир этиш сабабларини ва шарт-шароитларини аниқлаш	Маъмурий-юрисдикциявий фаолиятни амалга оширувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар нафақат ҳуқуқбузарлик сабабларини аниқлашлари, балки ушбу сабаб ва шароитларни бартараф этиш чораларини ҳам кўришлари лозим. Ўз.Р. МЖТКнинг 313-моддасига биноан, ишни кўриб чикувчи орган (мансабдор шахс) маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этиш сабаблари ва уларга олиб келган шарт-шароитларни аниқлаганда, бу сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф қилиш юзасидан чоралар кўриш тўғрисидаги тақдимно-

	мани тегишли корхона, муассаса, ташкилот раҳбарига киритади. Раҳбар тақдим келиб тушган кундан бошлаб бир ой ичида уни киритган органга (мансабдор шахсга) кўрилган чоралар ҳақида маълум қилиши шарт.
• ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш; • фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялаш; • қонунийликни мустаҳкамлаш.	
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритишни истисно этувчи ҳолатлар	
• маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳодисаси ёки аломатининг йўқлиги; • маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш пайтида шахснинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги; • ғайриҳуқуқий ҳаракат ёки ҳаракатсизликни содир этган шахснинг ақли норасолиги; • шахснинг ҳаракатни зарурий мудофаа ҳолатида ёки охириги зарурат ҳолатида қилганлиги; • амнистия акти чиқиши, агар у маъмурий жазо чорасини қўллашни бекор қилса; • маъмурий жавобгарликни белгиловчи ҳужжатнинг бекор қилинганлиги; • маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш пайтига келиб қонунда назарда тутилган муддатларнинг ўтиб кетганлиги; • маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс хусусида шу факт юзасидан маъмурий жазо қўллаш тўғрисида ваколатли органнинг (мансабдор шахс) қарор чиқарганлиги ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни тугатиш тўғрисида чиқарилган қарорнинг бекор қилинмаганлиги, шунингдек, мазкур факт юзасидан жиноят тўғрисидаги ишнинг қўзғатилганлиги; • шахснинг иши юритила бошланган пайтда вафот этганлиги (Ўз.Р.МЖТКнинг 271-м.).	
Хусусиятлари	
Маъмурий ҳуқуқбузарлик	Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш – ўзбек тилида, қорақалпоқ

тўғрисидаги иш юритиладиган тил	тилида ёки муайян жойдаги кўпчилик аҳоли сўзлашадиган тилда юритилади. Иш юритилаётган тилни билмайдиган иштирокчилар таржимон оркали иш материаллари билан тўлиқ танишиш ва ишни мохияти бўйича кўриб чиқиш чоғида қатнашиш ҳуқуқи, шунингдек, ўз она тилида сўзлаш ҳуқуқи билан таъминланади.
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишнинг очик кўрилиши	Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш – очик кўрилади. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишнинг тарбиявий ва огоҳлантирувчи ролини ошириш мақсадида, бундай ишлар ҳуқуқбузарнинг иш, ўқиш жойидаги жамоаларида ёки яшаш жойида кўриб чиқилиши мумкин.
Босқичлари	
• маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни қўзғатиш; • ишни кўриб чиқиш; • маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар юзасидан чиқарилган қарорларни қайта кўриб чиқиш¹; • маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар юзасидан чиқарилган қарорларни ижро этиш.	
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишга оид далиллар	
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишга оид далиллар ҳар қандай фактик маълумотлардан иборат бўлиб, органлар (мансбдор шахслар) шу маълумотларга асосланиб маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳолати юз берган ёки бермаганлигини, муайян шахснинг уни содир этишда айбдорлигини ва ишни тўғри кўриб чиқиш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни қонунда белгиланган тартибда аниқлайди. Бу маълумотлар қуйидаги воситалар: маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома, маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг тушунтиришлари, жабрланувчи, гувоҳларнинг	

¹ Мазкур босқич мажбурий ҳисобланмай, балки, факультативдир; қарорлар факат протест билдирилган ёки шикоятлар берилганда, қайта кўриб чиқилиши мумкин.

кўрсатувлари, эксперт хулосаси, ашёвий далиллар, ашё ва ҳужжатларни олиб қўйиш тўғрисида тузилган баённома, шунингдек бошқа материаллар билан белгиланади.

Орган (мансабдор шахс) далилларга ишнинг ҳамма ҳолатларини ҳар томонлама, тўла ва объектив жамлаб текширишга асосланган ўзининг ички ишончи билан қонунга амал қилган ҳолда баҳо беради.

2. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколати бўлган органлар (мансабдор шахслар)

Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколати бўлган органлар (мансабдор шахслар)

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 245-268-2-моддаларида маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларнинг тааллуқлилиги кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга кўра:

1. Туман (шаҳар) судининг маъмурий ишлар бўйича судьяси.
2. Хўжалик судлари.
3. Адлия органлари.
4. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Суд қарорларини ижро этиш, судлар фаолиятини моддий-техника жиҳатидан ва молиявий таъминлаш департаменти органлари.
5. Шаҳарча, кишлоқ ва овул фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қошидаги маъмурий комиссиялар.
6. Вояга етмаганлар ишлари билан шуғулланувчи туман (шаҳар) комиссиялари.
7. Ички ишлар (милиция) органлари.
8. Давлат ёнғиндан саклаш назорати органлари.
9. Темир йўл транспорти ва метрополитен органлари.
10. Ҳаво транспорти органлари.
11. Сув транспорти органлари.
12. Давлат кичик ҳажмдаги кемалар инспекцияси органлари.
13. Шаҳар ва шаҳарлараро йўловчи ташийдиган автомобиль транспорти ва электр транспорти органлари.
14. Меҳнат бўйича давлат ҳуқуқий ва техник инспекторлари.
15. Мудофаа вазирлиги органлари.

16. Давлат санитария назорати органлари.
17. Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги ва Миллий хавфсизлик хизматининг санитария назоратини амалга оширувчи тиббий хизматлар.
18. Давлат ветеринария назорати органлари.
19. Ўзбекистон Республикаси Саноатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг бехатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси органлари.
20. Табиатни муҳофаза қилувчи органлар.
21. Божхона органлари.
22. Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигининг давлат инспекция органлари.
23. Давлат солиқ органлари, Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмалари.
24. Назорат тафтиш бош бошқармаси органлари.
25. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш органлари.
26. Қишлоқ хўжалигидаги машиналар ва қурилмаларнинг техник ҳолатини назорат қилувчи бош давлат инспекцияси органлари.
27. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитасининг органлари.
28. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг “Ўзсувназорат” республика сув инспекцияси органлари.
29. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Қишлоқ хўжалиги экинлари уруғларини сертификациялаш ва уларнинг сифатини назорат қилиш давлат маркази органлари.
30. Давлат статистика органлари.
31. Банкротлик тўғрисидаги ишлар бўйича давлат органлари.
32. Давлат пробир назорати органлари.
33. Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш органлари.
34. Архитектура ва қурилиш органлари.

3. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишни юритишда иштирок этувчи шахслар

Маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс
Асосий ҳуқуқлари
• иш материаллари билан танишиб чиқиш; • изоҳлар бериш; • далиллар келтириш; • ўз илтимосини баён этиш; • ишни кўриб чиқиш вақтида адвокатнинг юридик ёрдамидан фойдаланиш; • ўз она тилида сўзлашга ва таржимоннинг хизматларидан фойдаланиш; • иш юзасидан чиқарилган қарор устидан шикоят бериш.
Маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг ишдаги иштироки
• Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс иштирокида кўриб чиқилади. Мазкур шахсга ишни кўриб чиқиш жойи ва вақти ҳақида хабар қилинганлиги тўғрисида маълумотлар бўлган ва ундан ишни кўриб чиқишни кечиктириш хусусида ҳеч қандай илтимос тушмаган ҳоллардагина иш унинг иштирокисиз кўриб чиқилиши мумкин. • Башарти содир этган ҳуқуқбузарлиги учун Ўз.Р.МЖТКда маъмурий қамокқа олиш, ашёларини мусодара қилиш ёки ҳақини тўлаш шarti билан олиб қўйиш чораларини қўллаш назарда тутилган бўлса, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш вақтида маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг қатнашиши шарт. Мазкур шахс бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқишда қатнашишдан бўйин товлагани тақдирда у маъмурий ишлар бўйича судьянинг ажримиға биноан ички ишлар (милиция) органи томонидан мажбуран олиб келиниши мумкин. • Экспорт қилиниши ман этилган буюмлар ва маҳсулот Ўзбекистон Республикасидан ташқарига олиб чиқиб кетилиши билан боғлиқ бўлиб, мусодара чораси қўлланилиши мумкин бўлган маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги иш-божхона органи томонидан алоҳида ҳолларда, агар маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бўлса ёки

унинг қаердалигини аниқлашнинг иложи бўлмаса, маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг иштирокисиз кўриб чиқилади.

Жабрланувчи

Тушунчаси

Маъмурий ҳуқуқбузарлик йўли билан маънавий, жисмоний ёки мулкӣ зарар етказилган шахс.

Асосий ҳуқуқлари

- иш материаллари билан танишиб чиқиш;
- кўрсатувлар бериш;
- далиллар келтириш;
- илтимослар қилиш;
- ишни кўриб чиқиш вақтида адвокатнинг юридик ёрдамидан фойдаланиш;
- ўз она тилида сўзлашга ва таржимоннинг хизматларидан фойдаланиш;
- иш юзасидан чиқарилган қарор устидан шикоят бериш.

Қонуний вакиллар

Тушунчаси

Вояга етмаган ёки ўзининг жисмоний нуқсонлари ёхуд руҳий касалликлари сабабли маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар юзасидан ўз ҳуқуқини ўзи амалга оширолмайдиган – маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг ёки жабрланувчининг манфаатларини ифодаловчи шахслар (оталари, эр ёки хотинлари, вояга етган болалари, фарзандликка олувчилар, васийлар, хомийлар).

Асосий ҳуқуқлари

- иш материаллари билан танишиб чиқиш;
- манфаатларини ўзлари ифода этаётган шахс номидан илтимослар қилиш;
- иш юзасидан чиқарилган қарор устидан шикоят бериш.

Адвокат

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқишда шу ҳуқуқбузарликни содир этган шахсни ушлаб туриш пайтидан бошлаб адвокат қатнашиши мумкин.

Асосий ҳуқуқлари
• иш материаллари билан танишиб чиқиш; • уни таклиф қилган шахснинг топшириғига биноан ва унинг номидан илтимослар қилиш; • иш юзасидан чиқарилган қарор устидан шикоят бериш.
Гувоҳ
Тушунчаси
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш бўйича аниқланиши керак бўлган бирон-бир ҳолатдан воқиф бўлиши мумкин бўлган ҳар қандай шахс.
Мажбуриятлари
• ишни юритаётган органнинг (мансабдор шахснинг) чакирувига биноан кўрсатилган вақтда келиши; • ҳаққоний кўрсатувлар бериши; • шу иш хусусида ўзига маълум бўлган ҳамма нарсаларни айтиб бериши; • қўйилган саволларга жавоб бериши шарт.
Эксперт
Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни юритаётган орган (мансабдор шахс) томонидан махсус тушунчага эга бўлиш зарурати тугилган ҳолларда тайинланади.
Асосий ҳуқуқлари
• экспертиза предметиға оид иш материаллари билан танишиб чиқиш; • хулоса бериш учун илтимослар қилиш; • жавобгарликка тортилаётган шахсга, жабрланувчига, гувоҳларга маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни юритаётган органнинг (мансабдор шахснинг) рухсати билан экспертиза предметиға оид бўлган саволларни бериш; • ишни кўриб чиқиш вақтида қатнашиш.
Мажбуриятлари
• ишни юритаётган органнинг (мансабдор шахснинг) чакириғи бўйича келиши; • ўз олдига қўйилган саволлар юзасидан ҳолис хулосалар бериши шарт.

Таржимон

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни юритаётган орган (мансабдор шахс) томонидан тайинланади.

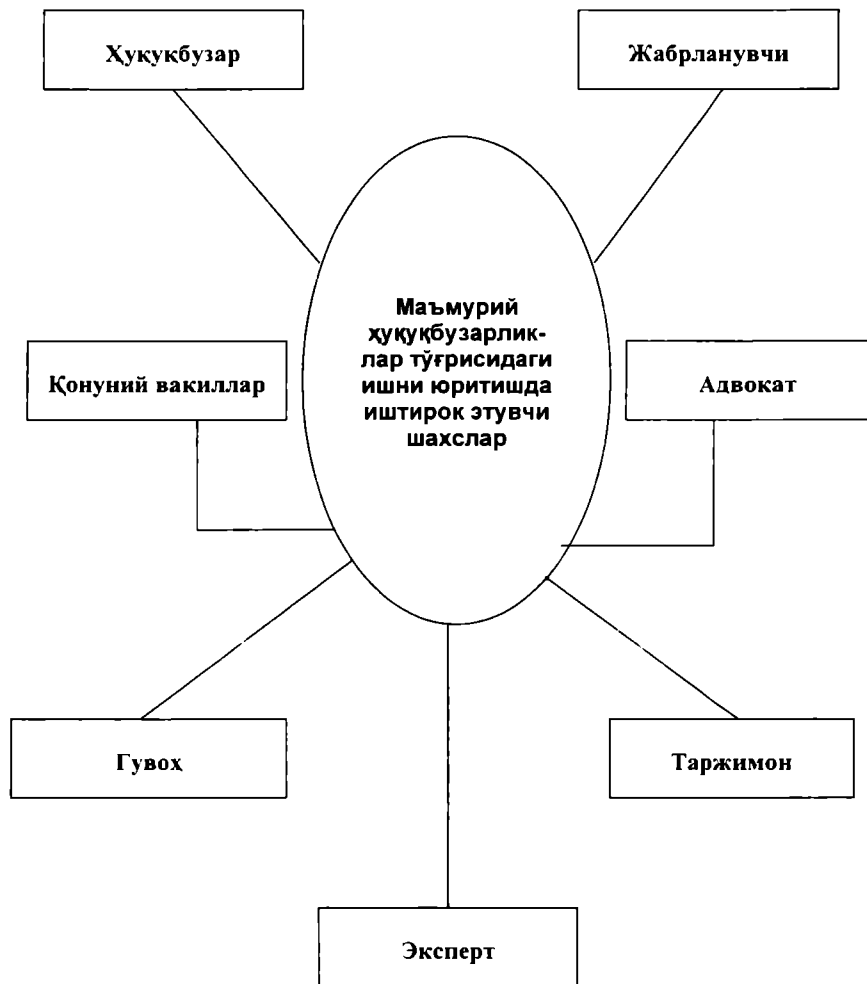
Таржимон иш юзасидан бошқа вазифани бажариши мумкин эмас.

Таржимонлик вазифасини бажараётган шахс ишни кўриб чиқувчи шахс, адвокат, эксперт, гувоҳ ва ҳ.к. бўлишига йўл қўйилмайди.

Мажбуриятлари

- органнинг (мансабдор шахснинг) чақириғига биноан келиши;
- ўзига топширилган таржимани тўла-тўқис ҳамда аниқ бажариши шарт.

13-схема. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишни юритишда иштирок этувчи шахслар.

4. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома

Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилганлиги тўғрисидаги баённома ваколатли мансабдор шахс томонидан тузилади.

Бузилиши маъмурий жавобгарликни келтириб чиқарадиган қондаларга риоя этилишини текшириш ва назорат қилиш қонун ҳужжати билан зиммасига юклатилган тегишли органнинг ваколатли мансабдор шахси маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомани тузади.

Мазмуни

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомада:

- шу баённома тузилган сана ва жой, баённомани тузган шахснинг лавозими, фамилияси, исми, отасининг исми; ҳуқуқбузарнинг шахсига оид маълумотлар; маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган жой, вақт ва бу ҳуқуқбузарликнинг моҳияти,

- ана шундай ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норматив ҳужжат; агар гувоҳлар ва жабрланувчилар бўлса, уларнинг фамилиялари ва яшаш манзиллари; ҳуқуқбузарнинг тушунтириши; ишни ҳал қилиш учун зарур бўлган бошқа маълумотлар кўрсатилади. Башарти ҳуқуқбузарлик туфайли моддий зарар етказилган бўлса, бу ҳам баённомада кўрсатилади.

Баённома уни тузган шахс ва маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс томонидан имзоланади; гувоҳлар ва жабрланувчилар бўлган тақдирда эса – баённома мазкур шахслар томонидан ҳам имзоланади.

Ҳуқуқбузарлик содир этган шахс баённомани имзолашдан бош тортган тақдирда, баённомага бу ҳақда ёзиб қўйилади. Ҳуқуқбузарлик содир этган шахс баённоманинг мазмуни юзасидан баённомага илова қилинадиган тушунтириш ва мулоҳазаларини беришга, шунингдек, мазкур баённомага имзо чекишдан бош тортиш сабабларини баён этишга ҳақлидир.

Баённомани тузиш вақтида ҳуқуқбузарга унинг ҳуқуқ ва бурчлари тушунтирилади ва бу хусусда баённомага ёзиб қўйилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома тузилмайдиган ҳоллар

Башарти фуқаро:

- ўзи содир этган ҳуқуқбузарлик фактига эътироз билдирмаса;

• ва унга жойнинг ўзида солинадиган жариманинг миқдори энг кам иш ҳақининг иккидан бир қисмидан ошмаса йўл ҳаракати қоидаларини бузганлик тўғрисидаги ишлар юзасидан эса бир қисмидан;

• шунингдек, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ўзга ҳолларда баённома тузилмайди.

Жарима тўлаганлиғи тўғрисида айбдорга белгиланган шаклдаги қвитанция берилади.

Ҳуқуқбузарни ушлаб келтириш

• Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузиш мақсадида, башарти баённома тузиш зарур бўлиб, уни ҳуқуқбузарлик қилинган жойда тузиш мумкин бўлмаса, ҳуқуқбузар милиция ходими ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузишга ваколатли бошқа шахс томонидан милицияга ёхуд фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи биносига ушлаб келтирилиши мумкин.

• Транспорт воситаларидан фойдаланиш, ҳаракат тартиби ва хавфсизлигини сақлаш, транспортда юкларни бут сақлашни таъминлаш борасидаги қоидалар, транспортда ёнғиндан сақлаш қоидалари, санитария-гигиена ва эпидемияга қарши кураш-санитария қоидалари бузилган тақдирда ҳуқуқбузар, агар унда шахсини тасдиқловчи ҳужжатлар ва у ҳақда зарур маълумотлар бериши мумкин бўлган гувоҳлар бўлмаса, ваколатли шахс томонидан милицияга ушлаб келтирилиши мумкин.

• Ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилганда баённома тузиш мақсадида, башарти ҳуқуқбузарнинг шахсини ҳуқуқбузарлик содир этилган жойнинг ўзида аниқлаш мумкин бўлмаса, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини асраш ва ундан фойдаланиш устидан назорат олиб боровчи органларнинг ходимлари, алоҳида қўриқланадиган табиий ҳудудларнинг мансабдор шахслари, шунингдек, милиция ходимлари шундай ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни милицияга ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи биносига ушлаб келтиришлари мумкин. Ҳуқуқбузар табиатни муҳофаза қилиш жамоатчи инспекторлари, овчилик жамоатчи инспекторлари, баликларни муҳофаза қилиш жамоатчи инспекторлари ва ўрмонларнинг жамоатчи инспекторлари томонидан ҳам ушлаб келтирилиши мумкин.

- Юридик шахсларнинг кўриқланадиган объектларига, бошқа хил мол-мулкига тажовуз қилиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик содир этилган тақдирда ҳуқуқбузар ҳарбийлаштирилган соқчилик ходимлари томонидан ҳуқуқбузарлик ҳаракатига барҳам бериш, ҳуқуқбузарнинг шахсини аниқлаш ва ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузиш учун ҳарбийлаштирилган соқчилик хизмати биносига ёки милицияга ушлаб келтирилиши мумкин.

- Ҳуқуқбузарни олиб келиш иложи борица қисқа муддатда амалга оширилиши лозим.

- Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи биносига олиб келинган шахс бу ерда бир соатдан ортиқ ушлаб турилиши мумкин эмас.

5. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритишни таъминлаш чоралари

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритишни таъминлаш чоралари

- маъмурий йўл билан ушлаб туриш;
- шахсни кўриқдан ўтказиш ва ашёларни кўздан кечириш;
- ашёлар ва ҳужжатларни олиб қўйиш;
- транспорт воситаларини ушлаб туриш ва кўриқдан ўтказиш.

Амалга оширишдан кўзланган мақсад:

- бошқа таъсир кўрсатиш чоралари қўлланиб бўлинганидан кейин маъмурий ҳуқуқбузарликни тўхтатиш;
- ҳуқуқбузарнинг шахсини аниқлаш;
- башарти баённома тузиш зарур бўлиб, уни ҳуқуқбузарлик содир этилган жойнинг ўзида тузиш имкони бўлмаган тақдирда маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузиш;
- ишларнинг ўз вақтида ва тўғри кўриб чиқилишини таъминлаш;
- маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар юзасидан чиқарилган қарорларни ижро этиш.

14-схема. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритишни таъминлаш чоралари.

Маъмурий йўл билан ушлаб туриш

Тушунчаси

Маъмурий йўл билан ушлаб туриш – бу маъмурий ҳуқукбузарлик тўғрисида баённома тузиш, ишларнинг ўз вақтида ва тўғри кўриб чиқилишини таъминлаш ва маъмурий ҳуқукбузарлик тўғрисидаги ишлар юзасидан чиқарилган қарорларни ижро этиш мақсадида шахснинг эркинлиги қисқа муддатга чеклашдан иборат процесс.

Тартиби

Маъмурий йўл билан ушлаб туриш тўғрисида баённома тузилиб, унда: баённома тузилган сана ва жой, баённома тузган шахснинг лавозими, фамилияси, исми, отасининг исми; ушлаб турилган шахс ҳақидаги маълумотлар; уни ушлаб туриш вақти, жойи ва унинг асослари кўрсатилади.

Баённома уни тузган мансабдор шахс ва ушлаб турилган шахс томонидан имзоланади. Ушлаб турилган шахс баённомани имзолашдан бош тортган тақдирда, баённомага шу ҳақда ёзиб қўйилади.

Ушлаб турилган шахснинг илтимосига кўра, у ушлаб турилган жой ҳақида унинг қариндош-уруғлари, адвокат, иш ёки ўқиш жойидаги маъмурият хабардор қилиб қўйилади. Вояга етмаган шахс ушлаб турилгани ҳақида унинг ота-онаси ёки улар ўрнини босувчи шахслар албатта хабардор қилинади.

Муддатлари

- Маъмурий йўл билан ушлаб туриш **уч соатдан** ортиқ давом этиши мумкин эмас.

- Айрим ҳолларда алоҳида зарурат муносабати билан Ўзбекистон Республикаси конун ҳужжатларида маъмурий йўл билан ушлаб туришнинг бошқача муддатлари белгиланиши мумкин.

- Чегара тартибини ёки Ўзбекистон Республикаси давлат чегараси орқали ўтиш пунктларидаги тартибни бузган шахслар баённома тузиш учун **уч соатгача** муддатга ушлаб турилиши мумкин, ҳуқукбузарнинг шахсини ва ҳуқукбузарлик ҳолатларини аниқлаш учун зарур бўлган ҳолларда эса – ушлаш пайтидан бошлаб йигирма тўрт соат ичида прокурорга ёзма тарзда маълум қилиб, уч суткагача ёки ҳуқукбузарда ўзининг шахсини тасдиқловчи ҳужжат

бўлмаса, прокурорнинг санкцияси билан ўн суткагача муддатга ушлаб турилиши мумкин.

- Маъмурий йўл билан ушлаб туриш муддати ҳуқуқбузарни баённома тузиш учун олиб келиш пайтидан бошланади, маст ҳолдаги шахслар учун эса – улар хушёр тортган вақтдан бошланади.

Шахсни кўриқдан ўтказиш ва ашёларни кўздан кечириш

- Шахсни кўриқдан ўтказиш ички ишлар органларининг, ҳарбий соқчилик, ҳаво транспортининг, божхона органлари ва чегара қўшинларининг ваколатли шахслари, Ўзбекистон Республикаси қонунларида бевосита назарда тутилган ҳолларда эса, шунга ваколати бўлган бошқа органлар томонидан амалга оширилиши мумкин.

- Шахсни кўриқдан ўтказиш кўриқдан ўтказилаётган шахс билан бир жинсда бўлган шахслар томонидан ва шу жинсдаги иккита ҳолис гувоҳ иштирок этган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

- Ашёларни кўздан кечириб чиқиш ички ишлар органларининг, ҳарбий соқчилик, ҳаво транспортининг, божхона органларининг, чегара қўшинларининг, солиқ органларининг, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмаларининг, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органларининг, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида бевосита назарда тутилган ҳолларда эса, шунингдек тегишли ваколати бўлган органларнинг бошқа ваколатли шахслари томонидан амалга оширилади.

- Ашёларни, ов қилиш ва балиқ тутиш қуролларини, қўлга қиритилган маҳсулотлар ва бошқа буюмларни кўздан кечириш, одатда, шу ашё ва буюмлар кимнинг мулки ёки эгалигида бўлса, ўша шахс иштирокида амалга оширилади. Кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда, мазкур ашёлар, буюмларни мулкдорсиз (эгасисиз) иккита ҳолис гувоҳ иштирокида ҳам кўздан кечириб чиқилиши мумкин.

- Шахсий кўриқдан ўтказиш ва ашёларни кўздан кечириш тўғрисида баённома тузилади ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомага ёхуд маъмурий йўл билан ушлаб туриш тўғрисидаги баённомага тегишинча ёзиб қўйилади. Божхона муассасаларида шахсий кўриқдан ўтказиш ва ашёларни кўздан

кечириш божхонага доир қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Ашёлар ва ҳужжатларни олиб қўйиш

- Ҳуқуқбузарларни ушлаш, шахсий кўрикдан ўтказиш ёки ашёларини кўздан кечириш вақтида аниқланган ҳуқуқбузарлик содир этиш курали ёки бевосита шундай ашёлар бўлмиш ашё ва ҳужжатлар Ўз.Р. МЖТКнинг 287 ва 289-моддаларида назарда тутилган органларнинг мансабдор шахслари томонидан олиб қўйилади. Олиб қўйилган ашё ва ҳужжатлар маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар кўриб чиқилгунга қадар шундай ашё ва ҳужжатларни олиб қўйиш ҳуқуқи берилган органлар (мансабдор шахслар) томонидан белгилаб бериладиган жойларда сақланади, иш кўриб бўлинганидан кейин эса, уни кўриб чиқиш натижаларига қараб, бу ашё ва ҳужжатлар белгиланган тартибда мусодара қилинади ёки эгасига қайтариб берилади ёхуд йўқ қилиб юборилади, ашёлар ҳақ тўлаб олиб қўйилган тақдирда эса – сотиб юборилади.

- Олиб қўйилган орден, медаль, фахрий унвоннинг кўкракка тақиладиган нишони қонуний эгасига қайтариб берилади, башарти, эгаси номаълум бўлса, унда тегишли органга жўнатилади.

- Божхона қоидалари ёки солиқ ва валютага тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилган тақдирда, башарти ҳуқуқбузар Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат жойига эга бўлмаса, жарима ундирилишини таъминлаш мақсадида унинг ашёлари (қимматли буюмлари) олиб қўйилиши мумкин.

- Ашё ва ҳужжатлар олиб қўйилган тақдирда бу хусусда баённома тузилади ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомага ёхуд буюмларни кўздан кечириб чиқиш ёки маъмурий йўл билан ушлаб туриш ҳақидаги баённомаларга тегишли ёзув ёзиб қўйилади.

- Содир этилган ҳуқуқбузарлик учун Ўз.Р.МЖТКга мувофиқ транспорт воситасини, кичик ҳажмли кемани бошқариш ҳуқуқидан, ов қилиш ҳуқуқидан маҳрум этиш тарзида маъмурий жазо қўлланилиши мумкин бўлса, ҳуқуқбузардан унинг иши юзасидан қарор чиқарилгунга қадар транспорт воситаси, кичик ҳажмли кемани бошқариш ҳуқуқини берувчи гувоҳнома, овчилик билети олиб қўйилади ва бу ҳақда маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомага, шунингдек ҳайдовчилик гувоҳномасининг талонига,

кема бошқарувчиси гувоҳномасининг талонига тегишлича ёзиб қўйилиб, талонлар транспорт воситаси ҳайдовчисига, кема бошқарувчисига қайтариб берилади.

- Транспорт воситаларини бошқариш ҳуқуқини берувчи гувоҳномани олиб қўйиш Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, кичик ҳажмли кемаларни бошқариш ҳуқуқини берувчи гувоҳномани ва ов қилиш ҳуқуқини берувчи гувоҳномани олиб қўйиш эса – Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси белгиллаган тартибда амалга оширилади.

- Ўз хизмат бурчини бажариш вақтида ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга нисбатан унинг ашёларини олиб қўйиш, шахсий кўрикдан ўтказиш ва ашёларни кўздан кечириб чиқиш жуда зарур бўлган ҳоллардагина қўлланилади.

Транспорт воситаларини ушлаб туриш ва кўрикдан ўтказиш

Тушунчаси

Транспорт воситаларини кўрикдан ўтказиш – бу ваколатли шахслар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли ёки предмети бўлган ашёни топиш мақсадида транспорт воситасини унинг конструктив яхлитлигига шикаст етказмаган ҳолда текширишдир.

Транспорт воситаларини ушлаб туриш ва кўрикдан ўтказиш қонун ҳужжатлари билан ваколат берилган органлар (мансабдор шахслар) томонидан ушлаб туриш сабаби бартараф этилгунга ва маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш кўрилгунга қадар амалга оширилиши мумкин.

Ваколатли шахслар

- ички ишлар органлари;
- ҳарбий автомобиль инспекциясининг мансабдор шахслари;
- Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органларининг мансабдор шахслари;
- Ўзбекистон Республикаси божхона органларининг мансабдор шахслари;
- чегара қўшинларининг мансабдор шахслари;
- Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмаларининг мансабдор шахслари.

Транспорт воситасини бошқаришдан четлатиш, мастлик ҳолатини аниқлаш учун текширувдан ўтказиш

Транспорт воситаларини бошқараётган мастлик ҳолатида деб ҳисоблашга етарли асослар бўлган шахс транспорт воситасини бошқаришдан четлаштирилиши ва мастлик ҳолатини аниқлаш учун белгиланган тартибда текширувдан ўтказилиши керак.

Мазкур шахсни текширишга юбориш ва бу текширувни ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Адлия вазирлиги томонидан белгиланган тартибда амалга оширилади.

6. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга тайёрланиш
--

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқишга тайёрлаш вақтида тегишли орган (мансабдор шахс):

- мазкур ишни кўриб чиқиш ўзининг ваколат доирасига кириш-кирмаслиги;
- маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома ва ишга оид бошқа материаллар тўғри тузилган-тузилмаганлиги;
- ишни кўриб чиқишда қатнашувчи шахслар уни кўриб чиқиш вақти ва жойи ҳақида хабардор қилинган-қилинмаганлиги;
- зарур қўшимча материаллар сўраб олинган-олинмаганлиги;
- маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс, жабрланувчи, қонуний вакиллар, адвокат қилган илтимослар тўғрисидаги масалаларни ҳал этади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш муддатлари

Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги иш мазкур ишни кўриб чиқишга ваколатли орган (мансабдор шахс) томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома ва ишга оид бошқа материаллар олинган кундан бошлаб **ўн беш кунлик муддат** ичида кўриб чиқилади.

Қонунчиликда назарда тутилган бошқа муддатлар бундан мустасно.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш вақтида аниқланиши лозим бўлган ҳолатлар

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш вақтида тегишли орган (мансабдор шахс) томонидан:

- маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган-этилмаганлиги;
- ҳуқуқбузарлик содир этилган вақт ва жой;
- мазкур шахс уни содир этишда айбдор-айбдор эмаслиги;
- унинг маъмурий жавобгарликка тортилиш-тортилмаслиги;
- жавобгарликни енгиллаштирувчи ёки оғирлаштирувчи ҳолатлар бор-йўқлиги;
- мулкӣ зарар етказилган-етказилмаганлиги;
- шунингдек ишни тўғри ҳал этишда аҳамиятга молик бошқа ҳолатлар аниқланиши шарт.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш тартиби

Ишни кўриб чиқиш шу ишни кўрувчи органнинг таркибини эълон қилиш ёки мансабдор шахсни таништиришдан бошланади.

Ишни кўриб чиқувчи органнинг мажлисида раислик қилувчи ёки ишни кўриб чиқувчи мансабдор шахс қандай иш кўриб чиқилиши лозимлигини, маъмурий жавобгарликка ким тортилаётганлигини эълон қилади, ишни кўриб чиқишда қатнашувчи шахсларга уларнинг ҳуқуқлари ва вазифаларини тушунтиради, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомани ўқиб эшиттиради. Мажлисида ишни кўриб чиқишда қатнашувчи шахсларнинг сўзлари эшитилади, келтирилган далиллар ўрганилади ва тушган илтимослар ҳал этилади. Ишни кўриб чиқишда прокурор қатнашган тақдирда унинг ҳулосаси ўқиб эшиттирилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор

Орган (мансабдор шахс) маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиб, шу иш юзасидан қарор чиқаради.

Қарорда куйдагилар кўрсатилган бўлиши керак: қарор чиқарган органнинг (мансабдор шахснинг) номи; иш кўриб чиқилган сана; иш кўриб чиқилаётган шахс хусусидаги маълумотлар; ишни кўриб чиқиш пайтида аниқланган ҳолатларнинг баёни; мазкур маъмурий ҳуқуқбузарлик учун

жавобгарликни назарда тутувчи норматив ҳужжат; иш юзасидан қабул қилинган қарор.

Иш юзасидан чиқарилган қарорда олиб қўйилган ашёлар ва ҳужжатлар, шунингдек ушлаб турилган транспорт воситалари тўғрисидаги масала ҳам ҳал этилган бўлиши лозим.

Қарор мажлисда иштирок этаётган коллегиял орган аъзоларининг оддий кўпчилик овози билан қабул қилинади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор мансабдор шахс томонидан, органнинг қарори - мажлисда раислик қилувчи ва котиб томонидан имзоланади.

Жазо қўлланиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳақидаги баённомага тегишли ёзув ёзиб қўйилади.

**Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан
чиқарилган қарорнинг турлари**

- маъмурий жазо қўлланиш тўғрисида;
- ишни юритишни тугатиш тўғрисида.

**7. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш
юзасидан чиқарилган қарор хусусида шикоят
бериш ва протест билдириш**

**Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан
чиқарилган қарор хусусида шикоят бериш ҳуқуқига эга
шахслар**

- устидан шу қарор чиқарилган шахс;
- жабрланувчи, шунингдек уларнинг қонуний вакиллари;
- адвокат.

**Шикоят йўлланиши мумкин бўлган органлар (мансабдор
шахслар)**

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор устидан:

- юқори турувчи органга (мансабдор шахсга) ёки маъмурий ишлар бўйича туман (шаҳар) судьясига;
- судьянинг маъмурий ишлар бўйича қарори устидан эса - туман (шаҳар) суди раисига ёки юқори турувчи судга шикоят берилиши мумкин.

• Хўжалик судининг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш бўйича ҳал қилув қарори устидан Ўзбекистон Республикаси Хўжалик-процессуал кодексида белгиланган тартибда шикоят қилинади.

Шикоят маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан қарор қабул қилган орган (мансабдор шахс) орқали ёки бевосита шикоят йўлланган судга юборилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан қарор чиқарган орган (мансабдор шахс) шикоятни олгач, уни уч сутка ичида иш билан бирга ушбу моддага мувофиқ шикоятни кўриб чиқиш ҳуқуқига эга бўлган органга (мансабдор шахсга) юборади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор хусусида шикоят берган шахс давлат божи тўлашдан озод этилади.

**Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан
чиқарилган қарор хусусида шикоят бериш муддати**

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор хусусида шу қарорнинг нусхасини олган кундан бошлаб ўн кун ичида шикоят берилиши мумкин.

**Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан
чиқарилган қарор хусусида протест билдириш**

Прокурор маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан:

- туман (шаҳар) судининг маъмурий ишлар бўйича судьяси қарори устидан – туман (шаҳар) суди раисига ёки юқори турувчи судга;
- бошқа орган (мансабдор шахс) қарори устидан – қарор чиқарган органга (мансабдор шахсга) ёки юқори турувчи органга (мансабдор шахсга) протест билдириши мумкин.

• Хўжалик судининг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш бўйича ҳал қилув қарори устидан Ўзбекистон Республикаси Хўжалик-процессуал кодексида белгиланган тартибда протест келтирилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор устидан берилган шикоят юзасидан чиқарилган ҳал қилув қарорига прокурор протест билдириши мумкин.

Шикоят юзасидан чиқарилган ҳал қилув қарорига протест мазкур қарорни чиқарган органдан (мансабдор шахсдан) юқори турувчи органга киритилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор хусусида берилган шикоят ёки билдирилган протестни кўриб чиқувчи органнинг (мансабдор шахснинг) ҳал қилув қарори

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор хусусида берилган шикоят ёки билдирилган протестни кўриб чиқиш пайтида орган (мансабдор шахс) қуйидаги ҳал қилув қарорларидан бирини қабул қилади:

- чиқарилган қарорни ўзгаришсиз, шикоят ёки протестни эса қаноатлантиришсиз қолдиради;
- чиқарилган қарорни бекор қилади ва ишни қайта кўриб чиқиш учун юборади;
- чиқарилган қарорни бекор қилади ва ишни юритишни тўхтатади;
- жазо чорасини кучайтирмаган ҳолда уни маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик тўғрисидаги норматив ҳужжатда назарда тутилган доирада ўзгартиради.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўришни тугатиш билан қарорни бекор қилиш оқибатлари

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўришни тугатиш билан қарорни бекор қилиш:

- ундириб олинган пул суммаларини, ҳақи тўлаб олиб қўйилган ва мусодара қилинган нарсаларни қайтариб беришга, шунингдек илгари қабул қилинган қарор билан боғлиқ бошқа чеклашларни бекор қилишга сабаб бўлади.
- Нарсани қайтариб бериш мумкин бўлмаган ҳолларда унинг қиймати, башарти бу нарсалар тадбиркорлик учун мўлжалланган бўлса, бой берилган фойдаси ҳам қопланади.
- Фуқарони маъмурий камокқа олиш ғайриқонуний равишда қўлланилганлиги натижасида етказилган зарар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

21 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА ҚОНУНИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ

1. Давлат бошқарувида қонунийлик тушунчаси ва ўзига хос хусусиятлари

Давлат бошқарувида қонунийлик тушунчаси ва ўзига хос хусусиятлари
Тушунчаси
Қонунийлик – давлат органлари фаолиятининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва амалдаги қонунлари асосида ташкил этилиши ва амалга оширилишидир.
Қонунийлик – бу давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар томонидан қонунларга ва уларга асосланган бошқа ҳуқуқий актларга қатъий риоя қилиш (ижро этиш)дир.
Қонунийлик барча давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари ҳамда юридик ва жисмоний шахслар томонидан амалдаги қонунлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг аниқ ва аниқлаб бажарилишидир. Қонунийликнинг асосий вазифаси – мамлакатнинг ижтимоий ва давлат тузумини мустаҳкамлаш, бозор иқтисодиётига ўтиш учун мулкнинг турли шакллариغا йўл очиш ва уларни қўриқлаш, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини мустаҳкамлашдир ¹ .
Қонунийлик – бу юқори сифатли ҳуқуқий меъёрларнинг етарлича мавжуд бўлиши ва барча ҳуқуқ субъектлари томонидан унга қатъий риоя этилишидир ² .
Хусусиятлари
• барча учун қонунларнинг умуммажбурийлиги. • қонунийликнинг ягоналиги; • қонунийлик ва мақсадга мувофиқликнинг мос келиши; • қонунийлик ва аҳоли ҳуқуқий маданиятининг чамбарчас боғлиқлиги;

¹ Қаринг: Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Олий ўқув юр்தларининг ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабалари учун / Бобоев Х.Б., Исломов З.М., Чориев У / Масъул муҳаррир: Х.Б.Бобоев, Х.Т.Одилқориев / - Т "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси" нашриёт уйи, 2000. Б. 375-376.

² Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. М.: Норма, 2004. – С. 703-707

- ҳар қандай қарор қабул қилганда, қонунийлик ва адолат бир ўринда туриши лозим;
- давлат бошқарувида қонунийлик уни бузганлик учун жавобгарлик муқаррар белгиланганида, таъминланиши мумкин¹.

Ҳуқуқшунос олим А.А.Кармолицкийнинг фикрича, қонунийлик – давлат бошқаруви жараёнида алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, бу қуйидаги ҳолатлар билан белгиланади:

- бошқарув жараёнида давлат органларининг иқтисодиёт, ижтимоий-маданий ва маъмурий-сиёсий қурилишга раҳбарлик қилиш сингари фаолияти амалга оширилади. Қонунийликка риоя қилиш – мазкур тизим олдида турган вазифа ва функцияларнинг самарали амалга оширилишини белгилаб берувчи асосий восита ҳисобланади;
- бошқарув субъектлари ўзларининг функциялари ва ваколатларини амалга ошириш орқали ҳуқуқни қўллаш фаолиятини олиб борадилар. Бу бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш билан боғлиқдир;
- бошқарув фаолияти кўпгина субъектлар (ижро ҳокимияти органлари, мансабдор шахслар ва бошқалар) томонидан амалга оширилади. Улар фуқаролар билан, турли хилдаги ташкилотлар билан муносабатга киришади. Айнан уларнинг қонунга риоя қилиши ва ўзларига юклатилган вазифа ва функцияларни аниқ ва тўғри ижро этиши, жамият ҳаётига ўз таъсирини кўрсатади;
- бошқарув органлари жамият ҳаётининг турли соҳаларини камраб оловчи ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятини амалга оширадилар. Давлат бошқаруви органлари томонидан меъёрий ҳужжатларнинг қабул қилиниши, биринчи навбатда қонунийликка асосланади. Давлат органлари ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг қонун доирасида олиб борилиши, улар қафолатини мустаҳкамлайди;
- бошқарув органлари маъмурий мажбурият чораларини қўллаш соҳасида кенг ваколатларга эгадир. Давлат органлари маъмурий юрисдикцияни амалга ошира бориб, юзага келган низоларни мустақил ҳал этадилар, давлатнинг мажбурият чораларини қўллаш орқали ҳуқуқбузарларга таъсир кўрсатадилар².

¹ Козлов Ю.М. Административное право. – М.: Юрист, 2003. – С. 210-215.

² Алексин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Учебник. – М.: Зерцало, 1998. – С. 361

2. Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш кафолатлари ва усуллари

Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш кафолатлари ва усуллари
Кафолатлар
Умумий кафолатлар
<i>Сиёсий</i>
Жамиятда демократик институтларнинг ривожланганлиги, сўз эркинлиги, матбуот эркинлигининг кафолатланганлиги, аҳолининг жамият сиёсий ҳаётидаги фаол иштироки, ҳокимият субъектларининг ижтимоий фикрга ҳурмат билан қараши, ҳокимиятларнинг тақсимланиши каби жиҳатлар билан белгиланади.
<i>Иқтисодий</i>
Аҳоли фаровонлигининг юқори даражаси, эркин тадбиркорлик, иқтисодиётда маъмурий тўсиқларнинг йўқлиги, ягона иқтисодий маконнинг мавжудлиги, хусусий мулкчиликни ҳимоя қилиниши кабилар билан белгиланади.
<i>Маънавий-маърифий</i>
Жамиятда маънавий-маърифий кадриятларнинг ўрни билан белгиланади.
<i>Ҳолиявий-мафқуравий</i>
Фуқарлар ва мансабдор шахсларнинг онгида қонунларга, қонунийликка бўлган ҳурматни шакллантирмай туриб мамлакатда қонунийликни таъминлаб бўлмайди.
Махсус-юридик кафолатлар
<i>Ташкилий-ҳуқуқий</i>
Замонавий талабларга жавоб берадиган қонунчилик тизимининг мавжудлиги, давлат бошқаруви, давлат органлари тизимини тўғри ташкил қилинганлиги, шунингдек, давлат хизматчиларининг ўзларига юклатилган вазифа ва функцияларни оғишмай амалга оширишлари билан белгиланади.
Усуллари
• контрол; • назорат; • шикоят қилиш.

Контрол
Тушунчаси
Контрол – қонунийлик ва интизомни таъминлаш усули сифатида ёки давлат органларининг функцияси, яъни бошқарув фаолиятининг тури сифатида намоён бўлиши мумкин.
Хусусиятлари
• контролни амалга оширувчи орган (мансабдор шахс) ва контрол остига олинган объект ўртасидаги алоқаларнинг вертикаллиги, яъни бу муносабатлар бўйсинувга асосланади; • контрол – қонунийлик ва интизомни таъминлаш билан бир вақтда, мақсадга мувофиқликни аниқлаш учун ҳам қўлланилади; • контролни амалга оширувчи орган (мансабдор шахс) объектнинг қарорларини бевосита бекор қилиш ваколатига эга бўлади; • контролни амалга оширувчи орган (мансабдор шахс) контрол объектнинг фаолиятида қонун бузилишига йўл қўйилган бўлса, уни бартараф этиш, айбдорни аниқлаш ва унга нисбатан таъсир этиш чораларини қўллаш ваколатига эга бўлади.
<i>Контрол</i> – раҳбарлик (бошқарув) фаолиятининг ажралмас элементи ҳисобланади. Контролни амалга ошириш жараёнида: • контрол остига олинган объектнинг ҳолати таҳлил қилинади ва унга баҳо берилади; • ҳал этилмай қолган масалалар аниқланади; • амалий тажриба умумлаштирилади ва қўлланилади; • ижро этувчиларга турли хилдаги ёрдам берилади. Шу билан бирга, контрол – раҳбарлик даражасини оширишни, унинг тўғрилиги ва самарадорлигини текшириш воситаси ҳам ҳисобланади.
Назорат
Тушунчаси
Назорат – махсус ваколатли давлат органлари томонидан ўзига бўйсинмаган объект фаолиятида қонунийлик ва интизомни таъминлаш мақсадида амалга ошириладиган бошқарув фаолиятининг бир туридир.
Назорат олиб бориш жараёнида назорат остига олинган объектнинг фаолиятига фақатгина қонунийлик нуқтаи назаридан

баҳо берилади. Назоратни амалга ошириш вақтида назорат остига олинган объектнинг маъмурий-хўжалик фаолиятига аралашишга йўл қўйилмайди.

Контрол ва назоратни фарқлантирувчи жиҳатлари

Контрол ва назорат қуйидаги асосий жиҳатларга кўра бири-бирдан фарқ қилади:

- муносабатларда идоравий бўйсинувнинг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги билан (контролда мавжуд, назоратда – мавжуд эмас);
- контрол (назорат) остидаги объектнинг фаолиятига аралашиш имкониятининг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги билан (контролда мавжуд, назоратда – мавжуд эмас);
- ҳуқуқий актларни бекор қилиш ва тегишли интизомий таъсир чораларини қўллаш билан (контролда мавжуд).

Шикоят қилиш

Ўзбекистон Республикасида давлат бошқаруви жараёнида қонунийлик ва интизомни таъминлашда – **фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқи** ҳам катта аҳамиятга эгадир. Амалдаги қонунчиликка биноан фуқаролар давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг қонунга зид ҳатти-ҳаракатлари ва қарорлари устидан шикоят қилиш ҳуқуқига эгадир.

3. Давлат бошқарувида контрол

Давлат бошқарувида контрол	
Турлари	
Бошқарув процессининг босқичларига кўра:	
Бошланғич контрол	Фаолият бошланмасдан олдин амалга оширилади. Унда фаолиятни амалга оширишга имкон берувчи асослар кўриб чиқилади (масалан, лойиҳалар, лицензия). Бошланғич контрол – қонун бузилишларини огоҳлантирувчи восита ҳисобланади.
Жорий контрол	Фаолият бевосита амалга оширилаётган вақтда, фаолиятнинг ўрнатилган ёки тасдиқланган тартибига риоя этилиши устидан олиб борилади. Жорий контрол вақтида аниқланган камчиликлар (қонун

	бузилишлари), фаолият олиб борилиши билан бир вақтда, бартараф этилади, айбдор шахслар жавобгарликка тортилади. Жорий контрол – бу фаолиятга оператив таъсир этиш ҳисобланиб, қонун бузилишларини олдини олиш ва содир этилаётганларини тўхтатишга қаратилган.
Давомий контрол	Маълум бир даврда амалга оширилган фаолият устидан олиб борилади. Давомий контрол орқали фаолиятга умумий баҳо берилади, унинг натижалари аниқланади, якуний ҳулосалар ишлаб чиқилади ва ҳ.к.лар.
Контролни амалга ошираётган субъектнинг фаолият турига кўра:	
• Президент контроли; • қонунчилик ҳокимияти органларининг контроли; • ижро ҳокимияти органларининг контроли; • суд контроли.	

4. Президент контроли

Шакллари
• вазирликлар, давлат қўмиталари ҳамда давлат бошқарувининг бошқа органларини тузиш ва тугатишда, тегишли мансабдор шахсларни лавозимга тайинлаш ва лавозимдан озод қилишда намоён бўладиган контрол; • Ўзбекистон Республикаси айрим давлат бошқарув органларининг фаолиятини кундалик контрол қилишда намоён бўладиган контрол; • ижро ҳокимияти органлари актларининг қонунийлиги устидан контролни амалга ошириш.
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги назорат бўйича мувофиқлаштирувчи Кенгаш
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 17 февралдаги Фармонида биноан ижро интизомини мустаҳкамлаш ва Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ва фармо-

йишларини, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва фармойишларини бажариш мақсадида ташкил этилган.

Ушбу Кенгаш ҳар чоракда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган фармонлар ва фармойишларнинг ҳамда Ҳукуматнинг муҳим қарорлари бажарилишини кўриб чиқади; чорак якунлари бўйича давлат бошқаруви органларидаги ижро интизоми ҳақида махсус маълумотномалар тайёрлайди. Маълумотномалар, тегишли қарорлар қабул қилиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентига тақдим этилади.

Мазкур Фармон билан мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг – Ҳукумат аъзолари, Марказий банк Раиси, Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат маслаҳатчилари раҳбарлик қиладиган республика комиссиялари ва кенгашлари фаолиятига алоҳида эътибор қаратишлари лозимлиги, белгилаб қўйилди.

Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг ишчи органи сифатида – Ўзбекистон Республикаси Президенти девони Назорат инспекцияси белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти девони Назорат инспекциясининг асосий вазифаси

- Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, фармойишлари ва Ҳукумат қарорлари ижроси устидан таъсирчан назоратни ташкил этиш;
- назорат органларининг ишидаги параллелизм ва такрорлашни бартараф қилиш;
- республикада бозор муносабатлари воситаларини рўёбга чиқаришга ва иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришга қаратилган таклифларни тайёрлаш.

5. Қонунчилик ҳокимияти органларининг контроли

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддасида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг биргаликдаги ваколатлари кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга кўра Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси:

- Ўзбекистон Республикасининг конституциявий қонунларини, қонунларини қабул қилади, уларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритади;

- Ўзбекистон Республикаси ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишларини белгилайди ҳамда давлат стратегик дастурларини қабул қилади;
- Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчи, ижро этувчи ҳамда суд ҳокимияти органларининг тизимини ва ваколатларини белгилайди;
- бож, валюта ва кредит ишларини қонун йўли билан тартибга солади;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетини қабул қилади ва унинг ижросини назорат этади;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Бош вазири номзодини кўриб чиқади ва тасдиқлайди;
- Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг ҳисоботини кўриб чиқади;
- халқаро шартномаларни ратификация ва денонсация қилади ва бошқалар.

6. Ижро ҳокимияти органларининг контроли

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг контроли

Тушунчаси

“Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги 2003 йил 29 августдаги Ўзбекистон Республикаси қонуни¹га биноан Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси – Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати – Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг, ижтимоий ва маънавий соҳанинг самарали фаолиятига раҳбарликни, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминловчи ижро этувчи ҳокимият органидир.

Қонуннинг 7-моддасига биноан, Вазирлар Маҳкамаси – вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ва давлат бошқаруви бошқа органларининг фаолияти устидан назоратни амалга оширади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003. - №9-10. - 138-модда.

Вазирлар Маҳкамаси вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар ҳамда давлат ва хўжалик бошқаруви бошқа органларининг ҳужжатлари амалдаги қонун ҳужжатларига зид бўлган ҳолларда уларни бекор қилиш ҳуқуқига эга.

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппаратининг
Назорат бўлими**

Тушунчаси

Назорат бўлими Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва топшириқлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари, фармойишлари ва топшириқлари ҳамда унинг Аппарати топшириқлари, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва унинг Президиуми қарорлари ва топшириқларининг таркибий бўлинмалар томонидан ўз вақтида ижро этилиши юзасидан назоратни ташкил этишни таъминловчи Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Аппаратининг функционал таркибий бўлинмасидир.

Ҳуқуқий мақоми

• Бўлим ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, шунингдек фаолиятига оид Низомга¹ амал қилади.

• Бўлим ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири раҳбарлигида амалга оширади.

• Бўлим Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппарати Раҳбарига бўйсунди.

• Бўлим ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппаратининг бошқа таркибий бўлинмалари, давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, бошқа органлар ва ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 2 декабрдаги 564-сонли қарорига биноан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппаратининг Назорат бўлими тўғрисида”ги Низом // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2004 йил. - №48-49. - 496-модда.

Асосий вазифалари

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва топшириқлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари, фармойишлари ва топшириқлари ҳамда унинг Аппарати топшириқлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва унинг Президиуми қарорлари ва топшириқлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппарати Раҳбари топшириқларининг таркибий бўлинмалар томонидан ўз вақтида ижро этилиши бўйича ишларни ташкил этиш;

- электрон иш юритиш ва ҳужжатлар айланиши тизими асосида ҳужжатлар ва топшириқларнинг ўз вақтида ижро этилишини ҳисобга олиш, уларнинг айланиши, таҳлил ва назорат қилиш ягона тизими амалга оширилишини таъминлаш;

- Бош вазир котибияти, Бош вазирнинг ўринбосарлари аппаратлари, Вазирлар Маҳкамасининг департаментлари ва бўлимларида ижро назоратини ташкил этишга методик раҳбарлик қилиш;

- ишларни мувофиқлаштириш ва Вазирлар Маҳкамаси Аппаратининг барча таркибий бўлинмаларида ижро интизоми ахволини ўрганиш, мавжуд камчиликларни бартараф этишда зарур ёрдам кўрсатиш, камчиликлар тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Бош вазирини, унинг ўринбосарларини, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Аппарати Раҳбарини ва таркибий бўлинмалар раҳбарларини хабардор қилиш;

- республика вазирликлари, идоралари ва ҳокимликларига электрон иш юритиш ва ҳужжатлар айланиши тизимини жорий этиш асосида ҳужжатларнинг бажарилишини рўйхатга олиш, ҳисобга олиш, уларнинг айланиши, таҳлил ва назорат қилиш ягона тизимини такомиллаштириш масалаларида методик ёрдам кўрсатиш;

- Вазирлар Маҳкамаси Аппарати таркибий бўлинмаларининг тармоқ ахборот ресурсларидан, шу жумладан Интернет ресурсларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш бўйича ишларини мувофиқлаштириш.

Вазирлар Маҳкамаси аппарати Раҳбари

Тушунча

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 январдаги **“Ижро интизомини мустаҳкамлаш чора-**

тадбирлари тўғрисида”ги қарорида Республика комиссияси ўтказган текширишда ижро интизоми пастлигининг кўплаб ҳоллари, республика бошқарув органлари, маҳаллий ҳокимият органлари ҳамда хўжалик бирлашмаларининг ташкилотчилик ва назорат фаолиятида жиддий камчиликлар аниқланганлиги қайд этилган.

Ушбу қарорга биноан бошқарув аппарати барча бўғинларининг ташкилотчилик, ижро ва назорат фаолиятини такомиллаштириш, раҳбарлар ва мутахассисларнинг ижро интизомини мустаҳкамлаш, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонларининг ҳамда Ҳукумат қарорларининг ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш юзасидан шахсий жавобгарлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси томонидан қўлланиладиган чора-тадбирлар белгиланди.

Бундан ташқари, Бош вазир котибияти, ахборот-таҳлил департаментлари ва бошқа таркибий бўлинмалар фаолиятини мувофиқлаштириб боришни таъминлаш, улар ишининг самарадорлигини ошириш ва ижро интизомини мустаҳкамлаш мақсадида **Вазирлар Маҳкамаси** аппарати тузилмасига **Аппарат Раҳбари** лавозими киритилди.

Ҳуқуқий мақоми

• Вазирлар Маҳкамаси аппарати Раҳбари мақомига кўра – Бош вазир ўринбосарига тенглаштирилади, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони билан лавозимга тайинланади ва лавозимидан озод қилинади.

• Бош вазир котибияти, ахборот-таҳлил департаментлари ўз ваколатига кирадиган масалалар бўйича – тегишли равишда Бош вазирга ва унинг ўринбосарларига; ташкилий масалалар ва ижро интизоми масалалари бўйича – Вазирлар Маҳкамаси Аппарати Раҳбарига бўйсинади.

Асосий вазифалари

• Бош вазир котибияти, ахборот-таҳлил департаментлари ва функционал бўлимлар ишларини мувофиқлаштириш;

• Вазирлар Маҳкамаси фармойишлари ва қарорлари лойиҳаларини тайёрлаш ҳамда имзолаш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти котибиятига ва Бош вазирга тақдим этиш;

• Вазирлар Маҳкамаси комплексларида ва аппаратнинг таркибий бўлинмаларида Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари,

фармойишлари ва топшириқларининг бажарилиши бўйича ижро интизомини мустаҳкамлаш;

- Бош вазир ўринбосарлари билан биргаликда тегишли аппаратнинг таркибий бўлинмаларига бош мутахассис ва етакчи мутахассис кадрларни танлаш;

- аппарат мутахассислари ва ходимларининг иш ва касб малакаси даражасини ошириш мақсадида уларни мунтазам равишда аттестациядан ўтказиш ва бошқ.

**Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари,
Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларининг
ижросини ташкил этиш ва назорат қилишнинг АСОСИЙ
ҚОИДАЛАРИ**

Тушунчаси

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 январдаги “Ижро интизомини мустаҳкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига биноан бошқарув барча бўғинларининг ижро интизомини такомиллаштириш ва мустаҳкамлаш бўйича фаолиятида ягона тизимни ва узлуксиз жараёни таъминлаш мақсадида – Ҳукумат аппаратида, вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгашида, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларида тармоқ бошқарув органларида ҳамда маҳаллий ҳокимият органларида **“Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларининг ижросини ташкил этиш ва назорат қилишнинг Асосий Қоидалари”** тасдиқланди.

Ушбу қоидалар – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, барча даражалардаги ҳокимликлар аппаратлари учун норматив ҳужжат сифатида ишлаб чиқилган.

Асосий қоидалар – ишни ташкил этишнинг амалий шакллари ўз ичига олади, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларида қўйилган вазифаларни амалга ошириш муддатларини ва пировард натижаларга эришиш учун шахсан жавобгар мансабдор шахсларни белгилаб беради.

Мақсади

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, фармойишлари ва топшириқлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси

Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари ижро этилиши ва уларнинг амалга оширилишини назорат қилишни ташкил этишнинг ягона тизими ва услубиётини таъминлаш.

**Асосий Қоидаларга биноан назорат қилинадиган ва
бажарилиши текшириладиган ҳужжатлар:**

- Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари.
- Ўзбекистон Республикаси Президенти фармойишлари.
- Ўзбекистон Республикаси Президенти топшириқлари баённомалари.
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг топшириқлари (ёзма ва оғзаки).
- Ўзбекистон Республикаси Президенти Котибиятининг топшириқлари.
- Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат маслаҳатчиларининг топшириқлари.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фармойишлари.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлислари баёни.
- Рўйхати Иш юритиш бўйича йўриқномада белгиланадиган бошқа ҳужжатлар.

Ҳужжатларнинг кўрсатиб ўтилган турларининг бажарилиши бўйича ишларни ташкил этиш Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар, шаҳарлар, туманлар ҳокимликлари аппаратлари за корхоналарнинг раҳбарлари, мансабдор шахслари, тегишли таркибий бўлинмалари ва масъул ходимлари томонидан таъминланади.

Юқорида кўрсатилган ҳужжатларнинг бажарилиши учун:

- Бош вазир;
- Бош вазирнинг ўринбосарлари;
- вазирлар, идораларнинг раҳбарлари;
- Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раиси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари **шахсан жавоб берадилар.**

Ҳужжатларни назорат қилиш юкланган раҳбар, уларда қўйилган вазифалар ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда бажарилиши учун шахсан жавобгардир.

Ҳужжатларнинг бажарилишини ва назорат қилинишини ташқил этиш

- республикани, тармоқ ва ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим ва устувор масалалари, шунингдек, узоқ даврга мўлжалланган ҳужжатлар бўйича назорат режасини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- тасдиқланган муддатларда тегишли таркибий бўлинмалар, мансабдор шахслар ва ходимлар томонидан амалий чора-тадбирларни амалга ошириш;

- бажарилишини вазирликлар, идоралар, бошқарувнинг ҳудудий тармоқ органлари ва жойлардаги ҳокимият органларида, бевосита корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда мақсадли ўрганиш;

- вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларининг юқорида айтиб ўтилган ҳужжатларни бажариш юзасидан қабул қилинган ўз қарорларининг бажарилишини кўриб чиқиш;

- республика тармоқлари ва ҳудудларида ишларнинг аҳолини комплекс ўрганиш, Вазирлар Маҳкамаси Комплекслари мажлисларида уларнинг яқунларини кўриб чиқиш;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, фармойишлари ва топшириқларида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларида қўйилган вазифалар ўз вақтида ва тўлиқ амалга оширилишини таъминламаган раҳбарлар, мансабдор шахслар ва ходимларга нисбатан шахсий жавобгарлик чораларини кўриш **орқали таъминланади.**

Вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари ҳужжатларда белгиланган муддатларда биринчи шахснинг имзоси билан назорат топшириқлари (ҳужжатлар) бажарилиши тўғрисидаги ҳолис ва қисқача ахборотни Вазирлар Маҳкамасининг тегишли ахборот-таҳлил департаментлари ва бўлимларга тақдим этишлари шарт. Раҳбарлар ахборотнинг ўз вақтида тақдим этилиши ва унинг ишончлилиги учун шахсан жавоб берадилар.

Ҳужжат (топширик) бажарилишини назорат қилиш юкланган Бош вазирнинг ўринбосари:

Тегисли ахборот-таҳлил департаменти, бошқарувнинг тармоқ органлари ва жойлардаги ҳокимият органларининг:

• Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатлари бажарилишини мунтазам ўрганиш, таҳлил қилиш ва умумлаштириш;

• камчиликларнинг олдини олиш ва муаммоли масалаларни ҳал этиш бўйича зарур тезкор чора-тадбирларни амалга ошириш;

• айбдор мансабдор шахсларга нисбатан интизомий чора-тадбирлар кўриш юзасидан ишлари мувофиқлаштирилишини таъминлайди.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларининг қонунийлигини таъминлаш

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги “Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларининг қонунийлигини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига¹ биноан, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларининг қонунийлигини таъминлаш мақсадида қуйидагилар белгиланди:

• вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига дахл қилувчи, мазкур бошқарув органи тизимида кирмайдиган корхоналар ва ташкилотлар учун мажбурий кучга эга бўлган ёки идоралараро тусдаги (умумий мажбурий тусдаги) меъёрий ҳужжатлари ушбу ҳужжатлар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилган кундан бошлаб ўн кун ўтгандан кейин, агар ҳужжатнинг ўзида кечроқ муддат кўрсатилмаган бўлса, кучга қиради ва бажарилиши керак;

• давлат рўйхатидан ўтказилмаган меъёрий ҳужжатлар кучга қирмаган ҳужжат сифатида ҳуқуқий оқибатларга олиб келмайди ҳамда тегишли ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш, ундаги кўрсатмалар бажарилмаганлиги учун фуқаролар, мансабдор шахслар, корхоналар ва ташкилотларга бирор-бир жазо қўллаш учун асос бўлиб хизмат қилмайди;

• меъёрий ҳужжатнинг давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби рақами ва санаси кўрсатилмаган ҳолда тарқатилиши ва эълон қилиниши тақиқланади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг фуқароларнинг, шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари, эркинлиги ва қонуний манфаатларига тааллуқли

¹ “Ўзбекистон Республикаси Хукумати қарорлари тўплами” 1997 - №10. - 33-м.

умуммажбурий тусдаги меъёрий ҳужжатлари “Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари Ахборотномаси” – “Бюллетень нормативних актов министерств, государственных комитетов и ведомств Республики Узбекистан”да албатта эълон қилиниши керак.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларини ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш

Тушунчаси

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларини ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1997 йил 9 октябрда тасдиқланган “Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий ҳужжатларини ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида”ги Низомга¹ биноан амалга оширилади.

Мазкур Низомга биноан вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг меъёрий ҳужжатларини уларнинг амал қилиш муддатидан (доимий ёки вақтинча) ҳамда улардаги маълумотларнинг хусусиятидан қатъи назар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиши ҳамда Вазирликлар ва идораларнинг умумий мажбурий тусдаги:

- фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига дахл қилувчи;
- идоралараро тусга эга бўлган;
- мазкур бошқарув органи тизимига кирмайдиган корхоналар ва ташкилотлар учун мажбурий кучга эга бўлган меъёрий ҳужжатлари ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказилиши керак.

Белгиланган тартибда ваколатли давлат органлари томонидан рўйхатдан ўтказиладиган стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар, шунингдек стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларга тегишли бўлмаган техник қоидалар ва нормалар мазкур Низомга мувофиқ Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилмайди. Қоидалар ва нормаларни техник ҳужжатларга тегишли деб топиш Адлия вазирлиги билан келишув бўйича амалга оширилади.

¹ “Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарорлари тўплами”, 1997. - №10. – 33-м.

Тартиби

- Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тақдим этилган меъёрий ҳужжатни олинган кундан бошлаб 30 кун ичида ҳуқуқий экспертизадан ўтказади.

- Зарурат бўлса, экспертизадан ўтказишда Адлия вазирлиги кўшимча ҳужжатларни талаб этиш, шунингдек меъёрий ҳужжатлар бўйича хулосалар бериш учун мутахассислар ва илмий ходимларни штатдан ташқари экспертлар сифатида жалб қилиш ҳуқуқига эга бўлади.

- Агар тақдим этилган меъёрий ҳужжат Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлган ва мазкур Низомда кўрсатилган талабларга жавоб берган тақдирда, Адлия вазирлиги уни давлат рўйхатидан ўтказади.

- Меъёрий ҳужжатни давлат рўйхатидан ўтказиш Адлия вазирининг буйруғи билан расмийлаштирилади.

- Меъёрий ҳужжат, агар ҳужжатнинг ўзида янада кечроқ муддат кўрсатилмаган бўлса, давлат рўйхатидан ўтказилган кундан бошлаб ўн кун ўтгач кучга киради ва бажарилиши керак.

- Агар меъёрий ҳужжат Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига зид бўлса, мазкур Низомнинг талабларига жавоб бермаса, ёхуд манфаатдор органлар билан келишиш мажбурий ҳисобланганда бундай органлар билан келишилмаган бўлса, меъёрий ҳужжатни рўйхатдан ўтказиш рад этилиши мумкин.

- Давлат рўйхатидан ўтказиш рад этилган меъёрий ҳужжатлар Адлия вазирлиги томонидан тегишли хулосалар билан уларни тақдим этган органга қайтарилади.

- Давлат рўйхатидан ўтказиш рад этилган меъёрий ҳужжатлар Адлия вазирлигининг хулосалари ҳисобга олинган ҳолда пухта ишланган тақдирда давлат рўйхатидан ўтказиш учун такроран тақдим этилиши мумкин. Бунда қонунларни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қарорларини, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларини, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини бажариш юзасидан, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тақдимномасига кўра қабул қилинган меъёрий ҳужжатларни мукамаллаштириш ва давлат рўйхатидан ўтказишга такрорий тақдим этиш муддати бир ойдан ошмаслиги керак.

- Меъёрий ҳужжатнинг асл нусхаси давлат рўйхатидан

ўтказилгандан кейин унга берилган рўйхатдан ўтказиш тартиб рақами билан биргаликда уни тақдим этган органга қайтарилади, икки нусхаси ҳисобга олиш ва эълон қилиш учун Адлия вазирлигида қолади.

7. Суд органларининг контроли

Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди

“Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги 1995 йил 30 августдаги қонуни¹га биноан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди – қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятларнинг ҳужжатлари Конституцияга қанчалик мослигига доир ишларни кўрадиган суд ҳокимияти органи ҳисобланади.

Асосий ваколатлари

- Ўзбекистон Республикаси қонунларининг ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари қарорларининг, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонларининг, ҳукумат ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорларининг, Ўзбекистон Республикаси давлатлараро шартномавий ва бошқа мажбуриятларининг Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мослигини аниқлайди;
- Қорақалпоғистон Республикасининг Конституцияси Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, Қорақалпоғистон Республикасининг қонунлари Ўзбекистон Республикасининг қонунларига мувофиқлиги тўғрисида ҳулоса беради;
- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг нормаларига шарҳ беради;
- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари билан ўзининг ваколатлари доирасига киритилган бошқа ишларни кўриб чиқади.

Фаолиятининг асосий принциплари

- Ўзбекистон Республикаси Конституциясига содиқлик;
- мустақиллик;
- коллегиялик;
- ошқоралик;

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995. - №9. 178-м.

- судьялар ҳуқуқларининг тенглиги.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди

Фуқаролик, жиноий ва маъмурий суд ишларини юритиш соҳасида суд ҳокимиятининг олий органидир.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Қорақалпоғистон Республикаси олий судлари, вилоят, шаҳар, туманлараро, туман судлари ва ҳарбий судларнинг судлов фаолияти устидан назорат олиб бориш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди ишларни биринчи инстанция суди сифатида ва назорат тартибида кўради. У ўзи биринчи инстанция сифатида кўрган ишларни апелляция ёки кассация тартибида шикоят бериш (протест билдириш) ҳуқуқига эга бўлган шахсларнинг хоҳишига кўра апелляция ёки кассация тартибида кўриши мумкин. Апелляция тартибида кўрилган иш кассация тартибида кўрилмаслиги керак.

Асосий ваколатлари

- Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тушунтиришлари судлар томонидан бажарилиши устидан назоратни амалга оширади;
- суд амалиёти ва суд статистикасининг тизимли таҳлилини амалга оширади;
- судларнинг кадрлари малакаси оширилишини ташкил қилади.

Таркибий тузилиши

- Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми
- Ўзбекистон Республикаси Олий суди Раёсати
- Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати;
- Жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъати;
- Ҳарбий ҳайъат.

Ўзбекистон Республикаси ҳарбий судлари

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Ҳарбий ҳайъати, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди, округ ва ҳудудий ҳарбий судлардан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Ҳарбий ҳайъати лавозим бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий суди раисининг ўринбосари ҳисобланадиган Ҳарбий ҳайъат раиси, Ҳарбий ҳайъат раисининг ўринбосари ва судьялардан иборат бўлади.

Асосий ваколатлари

- Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигининг, Миллий хавфсизлик хизматининг, Фавқулудда вазиятлар вазирлигининг, Ички ишлар вазирлиги кўшинларининг ва конун ҳужжатларига мувофиқ ташкил этиладиган бошқа ҳарбий тузилмаларнинг ҳарбий хизматчилари, шунингдек, ўқув йиғинларида бўлган вақтда ҳарбий хизматга мажбурлар томонидан содир этилган жиноятлар тўғрисидаги ишларни;
- ҳарбий қисмлар, кўшилмалар ва бирлашмалар, ҳарбий бошқарув органларининг қўмондонлигига нисбатан ҳарбий хизматчиларнинг даъволари бўйича фуқаролик ишларини ва ҳарбий бошқарув органлари ҳамда ҳарбий мансабдор шахсларнинг ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини бузувчи хатти-ҳаракатлари (қарорлари) устидан шикоятларни;
- алоҳида ҳолатларга кўра умумий юрисдикция судлари фаолият кўрсатмаётган жойларда барча фуқаролик ва жиноят ишларини;
- давлат сирларига тааллуқли ишларни;
- конун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ишларни кўради.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди

Ҳўжалик суд ишларини юритиш соҳасида суд ҳокимиятининг олий органидир.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Қорақалпоғистон Республикаси ҳўжалик судининг, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳўжалик судларининг судлов фаолияти устидан назорат олиб бориш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди ишларни биринчи инстанция суди сифатида, кассация тартибида ва назорат тартибида кўради.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг тушунтиришлари ҳўжалик судлари томонидан бажарилишини назорат қилади, қуйи ҳўжалик судлари фаолиятини текширади, ҳўжалик судларининг ишини ташкил этиш ижобий тажрибасини ўрганади, умумлаштиради ва оммалаштиради.

Таркибий тузилиши

- Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленуми

- Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Раёсати
- Фукаролик ҳукукий муносабатларидан келиб чиқадиган низоларни ҳал этиш бўйича судлов ҳайъати;
- Маъмурий ҳукукий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни ҳал этиш бўйича судлов ҳайъати.

8. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА НАЗОРАТ

8.1. Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш.

8.2. Прокурор назорати.

8.1. Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 24 декабрдаги “Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида”ги қонуни¹га биноан амалга оширилади.

Асосий принциплари

- назорат қилувчи органлар фаолиятида қонунийлик, ҳолислик ва ошқоралик;
- юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш;
- ҳўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига аралашмаслик.

Назорат қилиш шакллари

- текшириш, шу жумладан тафтиш, муқобил текшириш, назорат тартибида текшириш;
- статистика ахборотларини ва бошқа ахборотларни таҳлил қилиш;
- идора қарамоғидаги органларни текширишдан ўтказиш.

Молия-ҳўжалик фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш)

Тушунчаси

Солиқ ва валюта тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш мақсадида ҳўжалик юритувчи

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999. - №1. - 8-м.

субъектларнинг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳамда бошқа ҳужжатларини ўрганиш ва таққослаш.

Текшириш

Тушунчаси

Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан қонунлар ҳамда ўз фаолиятини тартибга солувчи бошқа қонун ҳужжатлари қандай бажарилаётганлигини назорат қилувчи органларнинг бир марта назорат қилиши.

Текширишларнинг турлари

Муқобил текшириш

Операциялар бирлиги туфайли ўзаро боғлиқ бўлган ва турли хўжалик юритувчи субъектлардаги ёки бир хўжалик юритувчи субъектнинг турли бўлинмаларидаги ҳужжатларни таққослашдан иборат текширув.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини муқобил текширишлар жиноят ишлари юзасидан тергов олиб бориш жараёнида текшириш тайинлаш тўғрисидаги қарор асосида ёхуд назорат қилувчи органлар томонидан махсус ваколатли органнинг қарорига биноан амалга оширилади. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини муқобил текширишлар хўжалик юритувчи субъектларга бормасдан туриб амалга оширилади. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини муқобил текширишларга уларнинг текширилаётган хўжалик юритувчи субъект билан ўзаро муносабатлари юзасидангина йўл қўйилади, улардан муқобил текшириш предметиға тааллуқли бўлмаган молия-бухгалтерия ҳужжатларини ёки бошқа ҳужжатларни талаб қилиб олиш тақиқланади.

Назорат тартибида текшириш

Хўжалик юритувчи субъектларнинг илгариги текширишда кўрсатилган қоидабузарликларни бартараф этиши устидан назорат қилувчи органлар амалга оширадиган текшириш.

Назорат тартибида текшириш назорат қилувчи органлар томонидан махсус ваколатли

орган ёки унинг ҳудудий бўлинмалари билан келишилган тартибда ва муддатларда амалга оширилади.

**Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш.
Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи
Республика кенгаши.**

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш
**Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи
Республика кенгаши** томонидан амалга оширилади ва у чиқарган қарорларнинг ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишга доир қисми назорат қилувчи органлар учун мажбурий ҳисобланади.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 8 августда қабул қилинган “Текширишларни тартибга солиш ва назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштиришни такомиллаштириш тўғрисида”¹ги Фармонга¹ биноан мулкчилик шаклларида қатъи назар ҳўжалик юритувчи субъектларни текширишни тартибга солиш, назорат қилувчи органлар томонидан уларнинг фаолиятига асоссиз аралашишга йўл қўймаслик мақсадида ташкил этилган.

**Назорат қилувчи органлар фаолиятини
мувофиқлаштирувчи Республика кенгашининг асосий
вазифалари²**

- ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш масалалари бўйича назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш;
- ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишнинг, шу жумладан комплекс текширувлар ҳамда тафтишларнинг назорат қилувчи органлар бир-бирининг ишини такрорлашига йўл қўймайдиган мувофиқлаштирувчи режаларини ишлаб чиқиш;
- назорат қилувчи органларнинг текширувлар ўтказишнинг мувофиқлаштирувчи режаларига риоя қилишини назорат қилиш ҳамда режадан ташқари текширувлар махсус ваколатли орган билан келишмай ўтказилишига йўл қўймаслик.

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - №8. - 102-м.

Қаранг: “Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида”ги Ўз.Р Қонунининг 8-моддаси.

Назорат қилувчи органлар томонидан юридик шахс бўлган хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини режали текшириш учун қуйидагилар асос бўлади

- Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши ёки унинг тегишли ҳудудий бўлинмаси томонидан берилган, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишни ўтказишнинг мувофиқлаштирувчи режасидан кўчирма;

- назорат қилувчи органнинг мувофиқлаштирувчи режа асосида чиқарган буйруғи ёхуд Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгашининг режадан ташқари текшириш, шу жумладан тафтиш ўтказиш тўғрисидаги ҳамда текшириш мақсади, текширувчи мансабдор шахслар таркиби ва текширувни ўтказиш муддатлари кўрсатилган қарорлари.

Прокуратура, ички ишлар ва миллий хавфсизлик хизмати органлари томонидан хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш учун қўзғатилган жиноий иш мавжудлиги асос бўлади. Бунда текширувга хўжалик юритувчи субъектнинг фақат қўзғатилган жиноят иши билан боғлиқ фаолияти қамраб олиниши мумкин бўлиб, бу ҳақда текширувни тайинлаш тўғрисидаги қарорда кўрсатилган бўлиши лозим.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятини текширишлар белгиланган тартибда фақат давлат солиқ хизмати органлари томонидан, мазкур органлар текширишлар давомида солиқ ва валютага оид жиноятлар аломатларини аниқлаганида эса Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти томонидан амалга оширилади.

Ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектларининг – юридик шахсларнинг молия-хўжалик фаолиятини текшириш юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органнинг юридик шахс тугатилиш жараёнида эканлиги тўғрисидаги билдириши асосида давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади, текшириш муддати ўттиз календарь кунидан ошмаслиги керак.

Текширишларнинг даврийлиги

- хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текширишлар Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи

Республика кенгашининг қарорига биноан режали тартибда **қўпи билан йилига бир марта** амалга оширилиши мумкин;

- белгиланган нормалар ва қоидаларга ўз вақтида ҳамда тўла ҳажмда риоя этувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текширишлар назорат қилувчи органлар томонидан **қўпи билан икки йилда бир марта** амалга оширилади;

- белгиланган нормалар ва қоидаларга ўз вақтида ҳамда тўла ҳажмда риоя этувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини текширишлар назорат қилувчи органлар томонидан **қўпи билан икки йилда бир марта** амалга оширилади;

- микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликларининг молия-хўжалик фаолиятини режали текширишлар **қўпи билан тўрт йилда бир марта**, бошқа тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини режали текширишлар **қўпи билан уч йилда бир марта** амалга оширилади;

- янги ташкил этилган микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликларининг молия-хўжалик фаолияти улар давлат рўйхатидан ўтказилган пайдан эътиборан икки йил мобайнида режали текширувлардан ўтказилиши мумкин эмас.

Текширишларнинг муддатлари

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш муддатлари **ўттиз календар кунидан ошмаслиги лозим**. Алоҳида долларда махсус ваколатли органнинг қарорига биноан бу муддат узайтирилиши мумкин.

Режадан ташқари текширув

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини режадан ташқари текшириш учун махсус ваколатли органнинг текширилаётган объект номини, текширув ўтказиш мақсади, муддатлари ҳамда уни ўтказиш сабабларининг асослилиги кўрсатилган ҳолда режадан ташқари текшириш ўтказиш тўғрисида чиқарган қарори, шунингдек текширишни амалга оширувчи тегишли мансабдор шахслар таркиби ва текширувни ўтказиш муддатлари кўрсатилган буйруғи асос бўлиб хизмат қилади.

Қуйидаги ҳолларда ўтказилади

- агар текширувни ўтказиш зарурати Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қароридан келиб чикканда;
- назорат қилувчи органга хўжалик юритувчи субъект

томонидан қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатлари бузилганлиги тўғрисида қўшимча маълумотлар келиб тушганда;

- фавкулдда вазиятлар юзага келишининг олди олинаётганда;
- санитария-эпидемиология вазияти мураккаблашганда, шунингдек қўшни давлатлардан юқумли касалликлар кириб келиши ва тарқалиши эҳтимоли вужудга келганда.

Текширилаётган ҳўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари

• ўз фаолиятлари текширилиши тўғрисидаги тегишли ахборотга эга бўлиш;

• назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларидан махсус ваколатли орган ёки унинг ҳудудий бўлинмалари қарорини, текшириш ўтказиш учун асос ҳисобланувчи бошқа ҳужжатларни талаб қилиш, текширувчиларнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатлар билан танишиш;

• текшириш ўтказиш учун асосга эга бўлмаган шахсларнинг текшириш ўтказишига йўл қўймаслик;

• назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларининг ваколатига қирмайдиган масалаларга оид талабларни бажармаслик ва текшириш предметига тааллуқли бўлмаган материаллар билан уларни таништирмаслик;

• назорат қилувчи органларнинг текширувчи мансабдор шахсларидан текшириш тугаганидан сўнг ўн кун муддат ичида текшириш натижаларини акс эттирувчи ҳужжатнинг бир нусхасини олиш;

• қонунда белгиланган тартибда текшириш натижалари устидан шикоят қилиш.

Ҳўжалик юритувчи субъектлар текширувчиларнинг қонуний талабига биноан текшириш ўтказиш учун зарур бўлган материаллар ва ҳужжатларни тақдим этишга, уларни текшириш объектларига киритишга, текширувчиларга ўз вазифаларини бажаришлари учун қўмаклашишга мажбурдирлар.

Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш чоғида назорат қилувчи органлар мансабдор шахсларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари

• текширилаётган ҳўжалик юритувчи субъектлардан текшириш ўтказиш билан бевосита боғлиқ бўлган зарур ҳужжатлар ва бошқа ахборотларни талаб қилиш;

- текширилаётган хўжалик юритувчи субъектларга аниқланган коидабузарликларни бартараф этиш тўғрисида бажарилиши мажбурий бўлган кўрсатмалар бериш;

- тегишли давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, хўжалик юритувчи субъектлар мулкдорлари олдига айбдор шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисидаги масалани қўйиш;

- текширувга аудиторлик ташкилотларини ва (ёки) экспертларни белгиланган тартибда шартнома асосида жалб этиш;

- конун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда молиявий ёки маъмурий жазо чораларини қўллаш;

- режали текширишларни ўтказиш муддатини кўчириш тўғрисида, башарти бунга объектив асослар бўлса, махсус ваколатли органга тақдимнома киритиш.

- Назорат қилувчи органлар мансабдор шахсларининг конуний талаблари текширилаётган хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бажариш учун мажбурийдир.

Назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш чоғида ўз ваколатлари доирасида қуйидагиларни бажаришга мажбурдирлар:

- текширилаётган хўжалик юритувчи субъектларга текшириш ўтказиш ҳуқуқини берувчи зарур ҳужжатларни кўрсатиш;

- хўжалик юритувчи субъектлар ишлашига ҳалал бермаслик;

- текширишларни қайд этиш дафтарига Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ёзиб қўйиш;

- давлат сири, тижорат ёки бошқа сирлар сақланишини таъминлаш;

- текширув натижаларини далолатнома (маълумотнома) билан расмийлаштириб, унинг бир нусхасини текширилаётган хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолдириш;

- ҳуқуқбузарлик ҳоллари аниқланган тақдирда конун ҳужжатларида назарда тутилган чораларни қўриш.

8.2. Прокурор назорати

Ўзбекистон Республикаси прокуратураси

Ўзбекистон Республикаси прокуратураси Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори раҳбарлик қиладиган прокуратура органларининг ягона марказлаштирилган тизимидир.

Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга оширадилар.

Тизими

- Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси;
- Қорақалпоғистон Республикаси прокуратураси;
- вилоятлар ва Тошкент шаҳар прокуратуралари;
- туманлар ва шаҳарлар прокуратуралари;
- вилоят прокуратураларига тенглаштирилган Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси, Ўзбекистон Республикаси Транспорт прокуратураси;
- туман прокуратураларига тенглаштирилган ҳарбий округлар, ҳудудий ҳарбий, транспорт ва ихтисослаштирилган прокуратуралар.

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузурида Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмалари фаолият кўрсатади.

Асосий вазифалари

- қонун устуворлигини таъминлаш;
- қонунийликни мустаҳкамлаш;
- фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини, Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ҳимоя қилиш;
- ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактика қилиш.

Фаолиятининг асосий йўналишлари

- вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш;
- фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат қилиш;
- Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг ҳарбий тузилмаларида қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилиш;
- тезкор-қидирув фаолиятни, суриштирувни, дастлабки терговни амалга оширадиган органлар томонидан қонунларнинг

ижро этилиши устидан назорат қилиш ҳамда уларнинг жиноят-чиликка қарши кураш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш;

- жиноятлар юзасидан дастлабки тергов олиб бориш;
- судларда жиноят ишлари кўриб чиқиладиганда давлат айбловини қувватлаш, судларда фуқаролик ишларини, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни ҳамда хўжалик низоларини кўришда иштирок этиш, қонунларга зид бўлган суд ҳужжатларига протест келтириш;
- солиқ интизомини мустаҳкамлашга, солиқ, валюта соҳасидаги жиноятлар ва ҳуқуқбузарликларга қарши курашга, шунингдек давлатга етказилган иқтисодий зарарни қоплашга қаратилган қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш;
- ушлаб турилганларни, қамолда олинганларни сақлаш жойларида, жиноий жазоларни ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этиш чоғида қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилиш;
- қонун ижодкорлиги фаолиятида ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ишида иштирок этиш.

Фаолиятининг асосий принциплари

Бирлик	Прокуратура органлари Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори раҳбарлик қиладиган ягона марказлашган тизимни ташкил этади ҳамда қуйи турувчи прокурорлар юқори турувчи прокурорларга ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорига бўйсунуши ҳамда ҳисобдорлиги асосида фаолият кўрсатади.
Марказлашганлик	Юқори турувчи прокурор қуйи турувчи прокурорга кўрсатмалар беришга ёхуд унинг ҳар қандай, шу жумладан, процессуал қарорини ўзгартириш ёки бекор қилишга ҳақлидир, шунингдек у ўз бўйсунувидаги барча прокурорларнинг ишлари тўғри ташкил этилиши учун тўлиқ жавобгардир.
Қонунийлик	Прокуратура органларининг ходимлари ўз фаолиятларида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда бошқа қонунларнинг талабларига аниқ риоя этишлари ва уларни

	бажаришлари шарт. Қонунларни аниқ бажариш ва уларга риоя этишдан ҳар қандай чекиниш, қандай асосларга кўра қилинишидан қатъи назар, қонунийликни бузиш деб ҳисобланади ва белгиланган жавобгарликка сабаб бўлади.
Мустақиллик	Прокуратура органлари ўз ваколатларини ҳар қандай давлат органлари, жамоат бирлашмалари ҳамда мансабдор шахслардан мустақил равишда, фақат қонунга бўйсунган ҳолда амалга оширадилар. Прокуратура органларининг фаолиятига аралашиш тақиқланади. Прокурорнинг ғайриқонуний қарор қабул қилишига эришиш мақсадида унга қандай шаклда бўлмасин бирон-бир таъсир кўрсатиш ёки фаолиятини амалга оширишига тўсқинлик қилиш, унинг дахлсизлигига тажовуз қилиш, шунингдек прокурор ёки терговчининг рухсатсиз текширишлар ва дастлабки тергов маълумотларини ошкор этиш, прокурорнинг талабларини бажармаслик белгиланган тартибда жавобгарликка сабаб бўлади. Прокуратура органларининг ходимлари ўз ваколатлари даврида сиёсий партияларга аъзоликни тўхтатиб турадилар.
Ошкоралик	Вилоятлар, Тошкент шаҳар, туманлар ва шаҳарлар прокурорлари ва уларга тенглаштирилган прокурорлар халқ депутатлари тегишли Кенгашларига, зарурат бўлган ҳолларда эса фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига қонунийликнинг ҳамда жиноятчиликка қарши курашнинг ҳолати тўғрисида ҳар йили ахборот берадилар.

Қонунлар ижроси устидан назорат

Назорат предмети

Вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг ҳарбий қисмлари, ҳарбий тузилмалари, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг ижро этилиши, шунингдек улар томонидан қабул қилинаётган ҳужжатларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига мувофиқлиги назорат предмети ҳисобланади.

Қонунлар ижросини текшириш

Қонунлар ижросини текшириш қонунларнинг бузилаётганлиги тўғрисидаги аризалар ва бошқа маълумотлар асосида, шунингдек қонунийлик прокурор томонидан чоралар кўрилишини талаб қиладиган ҳолатда эканлигидан келиб чиққан ҳолда қонунда белгиланган тартибда ўтказилади.

Қонунларнинг ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш жараёнида прокурорнинг ваколатлари

- вазирликлар, давлат кўмиталари, идораларнинг, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг, ҳарбий қисмларнинг ҳудуди ва хоналарига монеликсиз киришга, ҳужжатлар ва материалларни кўришга, текширишлар ўтказишга, текшириш учун қарорлар, фармойишлар, буйруқлар ва бошқа ҳужжатларни, қонунийликнинг ҳолати тўғрисидаги ва уни таъминлашга доир чора-тадбирлар ҳақидаги маълумотларни талаб қилишга;
- давлат органлари, ҳарбий қисмлар, вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг ҳарбий тузилмалари раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахсларидан улар тасарруфидаги корхоналар, муассасалар, ташкилотлар фаолиятини текшириш, тафтиш ўтказишни, идоравий ва ноидоравий текширишлар ўтказиш учун мутахассислар ажратишни талаб қилишга;
- мансабдор шахслар ва фуқаролардан қонун бузилиши хусусида оғзаки ёки ёзма тушунтиришлар талаб қилишга ҳақлидир.

**Фуқаронинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига риоя этилиши
устидан назорат**

Назорат предмети

Вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг ҳарбий қисмлари, ҳарбий тузилмалари, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан фуқаронинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига риоя этилиши назорат предмети ҳисобланади.

Прокурорнинг ваколатлари

- фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилганлиги тўғрисидаги аризалар, шикоятлар ҳамда бошқа маълумотларни кўриб чиқади ва текширади;
- аризачиларга уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш тартибини тушунтиради;
- фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилишининг олдини олиш ва бартараф этиш, қонунни бузган шахсларни жавобгарликка тортиш ҳамда етказилган зарарни қоплаш чора-тадбирларини кўради;
- фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларининг бузилишини жиноий хусусиятга эга деб билиш учун асослар мавжуд бўлган тақдирда прокурор жиноят иши қўзғатади ҳамда уни содир этган шахслар қонунга биноан жиноий жавобгарликка тортилишига доир чораларни кўради.
- Фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларининг бузилиши маъмурий ҳуқуқбузарлик хусусиятига эга бўлган ҳолларда прокурор маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида иш қўзғатади ёки зудлик билан ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги маълумотни ва текширув материалларини маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган органга ёки мансабдор шахсга беради.

**Жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар
томонидан қонуналарнинг ижро этилиши устидан назорат**

Назорат предмети

Жиноятлар тўғрисидаги аризалар ва хабарларни кўриб чиқиш ҳамда ҳал қилиш ва терговни олиб боришнинг қонун ҳужжатларида

белгиланган процессуал тартиби, шунингдек жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар томонидан қабул қилинаётган қарорларнинг қонунийлиги жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органларнинг қонунларни ижро этишлари устидан назорат предмети ҳисобланади.

Қонунларнинг жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар ижро этишлари устидан назорат қилиш жараёнида прокурорнинг ваколатлари

- суриштирув ва дастлабки тергов органларидан текшириш учун жиноят ишларини, суриштирув, тезкор-қидирув фаолиятининг ҳужжатлари ва материалларини ҳамда бошқа маълумотларни талаб қилади;

- содир этилган ёки тайёрланаётган жиноятлар ҳақидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ҳамда ҳал этиш тўғрисидаги қонун талаблари ижросини ҳар ойда камида бир марта текширади;

- терговчилар ва суриштирувчиларнинг ноқонуний ҳамда асоссиз қарорларини бекор қилади;

- жиноятларни тергов қилиш, эҳтиёт чорасини танлаш, ўзгартириш ёки бекор қилиш, жиноят тавсифини белгилаш, айбланувчи тариқасида ишга жалб қилиш, айрим тергов ҳаракатларини бажариш ва жиноят содир этиб яширинган шахсларни қидириш тўғрисида ёзма кўрсатмалар беради;

- суриштирув органларига ушлаш, мажбурий келтириш, қидириш, тинтув ўтказиш, олиб қўйиш тўғрисидаги қарорларни ва суднинг қамокқа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ҳақидаги ажримини ижро этишни, бошқа тергов ҳаракатларини, шу жумладан, прокурор ёки прокуратура терговчиси иш юритувда бўлган ишлар юзасидан тергов ҳаракатларини бажаришни топширади, жиноятларни очиш ва жиноят содир этган шахсларни топиш учун зарур чоралар кўриш тўғрисида кўрсатмалар беради;

- суриштирувда, дастлабки терговда иштирок этади ҳамда зарур ҳолларда ҳар қандай иш бўйича айрим тергов ҳаракатларини шахсан бажаради ёки терговни тўла ҳажмда амалга оширади;

- дастлабки тергов муддатини узайтиради, эҳтиёт чораси сифатида қамокда сақлаш муддатини узайтириш тўғрисида судга илтимоснома киритади;

- жиноят ишларини суриштирув ва дастлабки тергов орган-

ларига кўшимча тергов ўтказиш тўғрисидаги ўз кўрсатмалари билан қайтаради;

- ҳар қандай жиноят ишини суриштирув органидан олиб терговчига беради, шунингдек уни бир дастлабки тергов органидан бошқасига, бир терговчидан бошқасига ўтказиш;

- суриштирувчини ёки терговчини, агар у ишни тергов қилиш чоғида қонун бузилишига йўл қўйган бўлса, суриштирув ёхуд дастлабки терговни давом эттиришдан четлатади;

- қонунда назарда тутилган ҳолларда, тергов ҳаракатлари олиб борилишига санкция беради, қамокқа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисида судга илтимоснома киритади ёки илтимосномага розилик беради;

- жиноят ишларини қўзғатади ёки уларни қўзғатишни рад этади, жиноят ишларини тугатади ёхуд улар юзасидан иш юритилишини тўхтатади;

- қонунда назарда тутилган ҳолларда терговчининг ишни тугатишига розилик беради;

- айблов ҳулосасини ёки қарорини тасдиқлайди, ишни судга юборади;

- қонунга мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Прокурорнинг жиноят-процессуал қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда берган терговолди текшируви ўтказиш, жиноят ишлари қўзғатиш ва тергов қилиш билан боғлиқ кўрсатмалари суриштирув ва дастлабки тергов органлари учун мажбурийдир.

Ушлаб турилганларни, қамокқа олинганларни сақлаш жойларида, жиноий жазоларни ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этиш чоғида қонунларга риоя қилиниши устидан назорат

Назорат предмети

- ушлаб турилганларни, қамокқа олинганларни сақлаш жойларида, жиноий жазоларни ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этувчи муассасаларда шахслар сақланишининг қонунийлиги;

- ушлаб турилганларни, қамокқа олинганларни сақлаш, жиноий жазоларни ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этиш тартиби ва шароитлари ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши;

- ушлаб турилганлар, қамокқа олинганлар, маҳкумларнинг, шунингдек жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чоралари қўлланилган шахсларнинг қонунда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятларига риоя этилиши;

- жиноят-ижроия қонун ҳужжатларини қўллаётган орган ва муассасалар, мансабдор шахслар фаолиятида қонун ҳужжатларига риоя этилиши.

Прокурорнинг ваколатлари

- ушлаб турилганларни, қамокқа олинганларни сақлаш жойларига, қамокқа олиш, интизомий қисмга жўнатиш, озодликдан маҳрум қилиш тарикасидаги жазоларни ижро этиш муассасаларига, тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини ижро этувчи муассасаларга ва вояга етмаганларнинг махсус ўқув-тарбия муассасаларига монеликсиз ва исталган вақтда ҳамма хоналар билан танишиш шарти билан киришга, шахсларга нисбатан ушлаб туриш, қамокқа олиш, шунингдек жиноий жазо ёки жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чоралари қўлланилишига асос бўлган ҳужжатлар билан танишишга;

- ушлаб туриш, қамокда сақлаш жойларида, қамокқа олиш, интизомий қисмга жўнатиш, озодликдан маҳрум қилиш тарикасидаги жазоларни ижро этиш муассасаларида, тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини ижро этувчи муассасаларда, вояга етмаганларнинг махсус ўқув-тарбия муассасаларида ноқонуний сақлаб турилган шахсларни дарҳол озод қилишга;

- агар қамокда сақланаётган, қамок жазосига, интизомий қисмга жўнатишга, озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахсларга нисбатан қўлланилган интизомий жазо чоралари қонунга номувофик бўлса, бу чораларни бекор қилишга ва ўз қарори билан бундай шахсларни интизомий бўлинмалардан дарҳол озод қилишга;

- ушлаб турилганлар, қамокқа олинганлар, маҳкумлардан ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чоралари қўлланилган шахслардан ушлаб туриш, қамокда сақлаш, жазони ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этувчи органлар ҳамда муассасаларнинг вакиллари иштирокида ҳам, улардан холи ҳолда ҳам сўраб-суриштиришга;

- ушлаб туриш, қамокда сақлаш, жазони ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этувчи органлар ҳамда

муассасалар маъмуриятларининг буйруқлари, фармойишлари ва қарорлари. тезкор-қидирув тадбирларининг қонунга мувофиқлигини текширишга;

- ушлаб турилганлар, қамоққа олинганлар, маҳкумларнинг ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа қоралари қўлланилган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлайдиган шароитлар яратилишини ушлаб туриш, қамоқда сақлаш, жазони ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа қораларини ижро этувчи органлар ҳамда муассасалар маъмуриятидан талаб қилишга;

- жазони ижро этувчи муассаса бошлиғининг маҳкумларга алоҳида ҳолатларда муассаса ташқарисига чиқишга рухсат бериш тўғрисидаги, ўн саккиз ёшга тўлган маҳкумни тарбия колониясида қолдириш тўғрисидаги, маҳкума аёлларнинг жазони ижро этиш муассасаси ташқарисида яшаши тўғрисидаги қарорларини тасдиқлашга ҳақли.

Прокурор назорати ҳужжатлари

Протест

Қонунга зид бўлган ҳужжатга нисбатан протестни прокурор ана шу ҳужжатни қабул қилган органга ёки юқори турувчи органга келтиради. Мансабдор шахснинг ноқонуний қарорига нисбатан ҳам худди шундай тартибда протест келтирилади.

Протест келиб тушган вақтдан бошлаб ўн кунлик муддатдан кечиктирмай кўриб чиқилиши шарт. Қонунбузарликни дарҳол бартараф этиш талаб қилинган алоҳида ҳолларда прокурор протестни кўриб чиқишнинг қисқартирилган муддатини белгилашга ҳақли. Протестни кўриб чиқиш натижалари тўғрисида уч кунлик муддат ичида прокурорга ёзма равишда маълум қилинади.

Протест коллегиял орган томонидан кўриб чиқиладиган ҳолларда мажлис куни ҳақида прокурорга маълум қилинади ва у мажлисда иштирок этишга ҳақлидир.

Протест шу ҳужжатни қабул қилган орган (мансабдор шахс) ёки юқори турув-

	чи орган (мансабдор шахс) томонидан рад этилганда, шунингдек протест қонунда белгиланган муддат ичида кўриб чиқилмаган тақдирда, прокурор ана шу ҳужжатни ғайриқонуний деб эътироф этиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли. Судга ариза протест рад этилганлиги тўғрисидаги хабар олинган пайтдан бошлаб ёки протестни кўриб чиқиш учун қонунда белгиланган муддат ўтганидан кейин бир ойлик муддат ичида берилиши мумкин. Прокурор томонидан судга ариза берилиши протест келтирилган ҳужжатнинг амал қилишини ариза судда кўриб чиқилгунга қадар тўхтатиб қўяди.
Қарор	Прокурор мансабдор шахс ёки фуқаро томонидан содир этилган қонун бузилишининг хусусиятига қараб жиноят иши, маъмурий ёки интизомий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида қарор чиқаради. Прокурор қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ҳам қарор чиқаради. Маъмурий ёки интизомий жавобгарлик тўғрисидаги ишни қўзғатиш ҳақидаги прокурорнинг қарори келиб тушган кундан бошлаб ўн беш кун ичида орган ёки мансабдор шахс томонидан кўриб чиқилиши шарт. Уни кўриб чиқиш натижалари ҳақида уч кунлик муддатда прокурорга ёзма равишда маълум қилинади.
Тақдимнома	Прокурор қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги тақдимномани қонун бузилишини бартараф этиш ваколатларига эга бўлган органга ёки

	мансабдор шахсга киритади. Тақдимнома дархол кўриб чикилиши ва кўрилган чора-тадбирлар тўғрисида бир ойлик муддат ичида прокурорга ёзма равишда маълум қилиниши лозим. Тақдимнома коллегиял орган томонидан кўриб чикиладиган ҳолларда мажлис куни ҳақида прокурорга маълум қилинади ва у мажлисда иштирок этишга ҳақлидир.
Ариза	Прокурор фуқаролар, юридик шахслар ва давлатнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун судга ариза билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Прокурорнинг аризаси суд томонидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда кўриб чиқилади. Прокурор аризасидан давлат божи олинмайди.
Огоҳлантирув	Прокурор фуқароларнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларига, ҳуқуқ ва эркинликларига, жамият ҳамда давлат манфаатларига зарар етказиши мумкин бўлган ғайриқонуний хатти-ҳаракатлар тайёрланаётганлиги ҳусусида ишончли маълумотлар мавжуд бўлганда ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш мақсадида мансабдор шахслар ва фуқароларни қонуннинг бузилишига йўл қўймаслик ҳақида ёзма равишда огоҳлантиради ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун жавобгарликни тушунтиради. Огоҳлантирув тўғрисида прокурор юқори турувчи органга (мансабдор шахсга), шунингдек огоҳлантирув эълон қилинган шахснинг иш, ўқиш жойи бўйича иш берувчига (маъмуриятга) ёки яшаш жойидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига маълум қилишга ҳақли.

ТЕСТЛАР

1. Маъмурий ҳуқуқ бу -

- а) жамиятда юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солади;
- б) давлат органларининг давлат бошқаруви соҳасидаги муносабатларини тартибга солади;
- в) давлат бошқаруви соҳасида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи нормалар йиғиндисидан иборат;
- д) давлат бошқаруви фаолияти жараёнида юзага келадиган турли-туман муносабатларни тартибга солувчи маъмурий-ҳуқуқий нормалар йиғиндисидан иборатдир.

2. Давлат бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг ҳуқ-атворини тартибга солувчи ҳуқуқий воситалар ёки усулларнинг муайян мажмуи бўлиб....?

- а) маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усуллари ҳисобланади;
- б) давлат бошқарувининг принциплари ҳисобланади;
- в) давлат бошқарувининг функциялари ҳисобланади;
- д) маъмурий ҳуқуқнинг предмети ҳисобланади.

3. Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари нотўғри кўрсатилган жавобни аниқланг:

- а) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
- б) Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
- в) Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари меъёрий ҳужжатлари;
- д) суд органларининг ҳукм, қарор, ажримлари.

4. Тўғри жавобларни аниқланг:

1) ота-онасининг фуқаролиги ҳар хил бўлиб, улардан бири бола туғилган пайтида Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган ва бола Ўзбекистон Республикаси ҳудудида туғилган бўлса Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади;

2) ота-онасидан бири бола туғилган пайтда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган, бошқаси эса фуқаролиги йўқ шахс бўлган ёхуд номаълум бўлган тақдирда, бола қаерда туғилган бўлишидан қатъи назар у Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади;

3) маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар фақатгина хатти-ҳаракатлар орқалигина вужудга келиши, ўзгари ёки бекор бўлиши мумкин;

4) субъектлар ўртасидаги муносабатларнинг мазмунига кўра маъмурий-ҳукукий муносабатлар тартибга солувчи ва муҳофаза қилувчи муносабатларга бўлинади.

- a) 1), 4);
- b) 1), 2);
- c) 2), 3);
- d) 1).

5. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига қабул қилиш шартларидан бири нотўғри кўрсатилган жавобни аниқланг:

- a) сўнгги уч йил давомида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаганлик;
- b) чет эл фуқаролигидан воз кечиш;
- c) қонуний тирикчилик манбаларининг мавжудлиги;
- d) Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини тан олиш ва бажариш.

6. Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини тўхтатилиш асосларидан бири тўғри кўрсатилган жавобни аниқланг:

- a) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жиноят содир содир этганлик;
- b) Ўзбекистон Республикаси фуқаролигидан чиқиш;
- c) Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги ёлғонлиги шакл-шубҳасиз маълумотлар ёки сохта ҳужжатларни тақдим этиш натижасида олинганлиги;
- d) шахснинг чет давлатда ҳарбий хизматга, хавфсизлик хизмати идораларига, полицияга, адлия идораларига ёки давлат ҳокимияти ва бошқарувининг бошқа идораларига ишга кирганлиги.

7. Фуқаро юқори турувчи орган, мансабдор шахснинг шикоятни қаноатлантиришни рад этиш ҳақидаги ёзма билдиришини олган кундан бошлаб қанча муддат ичида судга шикоят билан мурожаат қилиши мумкин?

- a) бир ой;
- b) уч ой;
- c) муддат белгиланмаган;
- d) бир йил.

8. Фуқаронинг давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, мансабдор шахслар хатти-ҳаракатлари (қарорлари) устидан шикоятни суд томонидан қандай тартибда кўриб чиқилади?

- a) фуқаровий судлов ишларини юритиш қоидалари асосида;
- b) жиноий судлов ишларини юритиш қоидалари асосида;
- c) маъмурий судлов ишларини юритиш қоидалари асосида;
- d) шикоятлар маъмурий тартибда ҳал этилади.

9. Фуқаролар мурожаатларининг шакллари кўрсатинг:

- a) ариза, таклиф, шикоят;
- b) қарор, ҳукм, ажрим,
- c) оғзаки, ёзма;
- d) хат, телеграмма, факсограмма.

10. Фуқаролар мурожаатларининг турларини кўрсатинг:

- a) ариза, таклиф, шикоят;
- b) қарор, ҳукм, ажрим,
- c) оғзаки, ёзма;
- d) хат, телеграмма, факсограмма.

11. Фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишнинг процессуал муддатлари тўғри кўрсатилган жавобни аниқланг:

a) фуқароларнинг таклифлари тушган кундан эътиборан уч ойгача бўлган муддат ичида кўриб чиқилади ва бу ҳақда таклиф киритган шахсга ўн беш кунлик муддат ичида маълум қилинади;

b) фуқароларнинг таклифлари тушган кундан эътиборан икки ойгача бўлган муддат ичида кўриб чиқилади ва бу ҳақда таклиф киритган шахсга бир ой муддат ичида маълум қилинади;

c) фуқароларнинг таклифлари тушган кундан эътиборан бир ойгача бўлган муддат ичида кўриб чиқилади ва бу ҳақда таклиф киритган шахсга ўн кунлик муддат ичида маълум қилинади;

d) фуқароларнинг таклифлари тушган кундан эътиборан ўн кунгача бўлган муддат ичида кўриб чиқилади ва бу ҳақда таклиф киритган шахсга бир ой муддат ичида маълум қилинади;

12. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг муурожаатлари тўғрисида”ги Қонунига биноан фуқаролар қандай ҳолларда жавобгарликка тортиладилар?

- a) муурожаатларни беришнинг процессуал тартибини бузганлик учун;
- b) аноним тарзда муурожаат қилганлик учун;
- c) мазмуни туҳмат ва ҳақоратдан иборат муурожаат берганлик учун;
- d) фуқароларнинг муурожаатлари, агар улар қўйилган масалаларни ҳал этиш ваколат доирасига қирмайдиган давлат органига юборилган бўлса.

13. “Маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ечишда мустақиллик; жамоатчилик асосидаги ўзаро ёрдам” – мазкур принциплар қайси органнинг фаолият принципларига тегишли?

- a) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Вакили (Омбудсман)нинг;
- b) фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органларининг;
- c) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг;
- d) Ўзбекистон Қасаба Уюшмалари Федерациясининг.

14. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги Қонунига биноан жамоат бирлашмаларининг фаолияти устидан қайси давлат органлари назорат олиб борадилар?

- a) солиқ, прокуратура ва адлия органлари;
- b) божхона, солиқ ва миллий хавфсизлик органлари;
- c) суд, ички ишлар ва адлия органлари;
- d) Ҳисоб палатаси, Молия вазирлиги, Маданият ва спорт ишлари вазирлиги.

15. Қуйидагилардан қайси бири сиёсий партияга аъзо бўла олмайдилар?

- a) ҳарбий хизматчилар;
- b) адвокатлар;
- c) ўқитувчилар;
- d) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тизимида қирувчи ходимлар.

16. Ўзбекистон Республикасининг “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонунига биноан сиёсий партияларнинг фаолияти устидан қайси давлат органлари назорат олиб борадилар?

- a) солиқ, прокуратура ва адлия органлари;**
- b) божхона, солиқ ва миллий хавфсизлик органлари;**
- c) суд, ички ишлар ва адлия органлари;**
- d) Ҳисоб палатаси, Қонунчилик палатаси Адлия вазирлиги.**

17. Касаба уюшмалари, уларнинг бирлашмалари фаолияти-ни таъқиқлашнинг тартиби кўрсатинг:

a) касаба уюшмалари, уларнинг бирлашмалари фаолияти Ўзбекистон Республикаси Конституциясига зид бўлган ҳолларда бу фаолият Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Олий судининг қарори билан тақиқланиши мумкин;

b) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг қарори билан тақиқланиши мумкин;

c) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Олий судининг қарори билан тақиқланиши мумкин;

d) Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг тақдимига биноан Президент томонидан тақиқланиши мумкин.

18. Давлат бошқарув органлари қандай асосга кўра вазирлик, давлат кўмитаси, агентлик, инспекция, марказларга ажратилади?

- a) ваколатларининг ҳажми ва хусусиятига кўра;**
- b) ташкилий-ҳуқуқий шаклига кўра;**
- c) раҳбарликни ташкил этилишига кўра;**
- d) фаолиятининг ҳудудий доирасига кўра.**

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг норматив тусдаги ёки ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳужжатлари қандай аталади?

- a) фармойиш;**
- b) қарор;**
- c) фармон;**
- d) қонун.**

20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тезкор ва бошқа жорий масалалар бўйича қарорлари қандай аталади?

- a) фармойиш;
- b) қарор;
- c) фармон;
- d) қонун.

21. Қуйидагилардан қайси бири норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи давлат органлари гуруҳига кирмайди?

- a) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
- b) вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари;
- c) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари;
- d) суд органлари.

22. Қуйидагилардан қайси бири қонуности ҳужжатлари ҳисобланади?

- a) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
- b) Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
- c) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари;
- d) давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари.

23. Вазирликлар ва идоралар меъёрий ҳужжатларининг шаклларида бирини кўрсатинг:

- a) қонун;
- b) қоида;
- c) фармон;
- d) фармойиш.

24. Қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини бажариш юзасидан агар бошқа муддат белгиланмаган бўлса, қанча вақт ичида меъёрий ҳужжат қабул қилиш лозим?

- a) уч ой;
- b) 10 кун;

- c) бир ой;
- d) икки ой.

25. Мазмунан нотўғри жавобни аниқланг:

a) ҳамманинг эътибори учун расман эълон қилинмаган қонун асосида ҳеч ким судланиши, жазога тортилиши ёки мол-мулкидан маҳрум қилиниши мумкин эмас;

b) норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни норасмий нашрларда эълон қилишга, шунингдек, уларни қонун ҳужжатларининг электрон маълумот тизимлари орқали тарқатишга бу ҳужжатлар расмий манбаларда эълон қилинганидан сўнг ҳамда барча реквизитлари, эълон қилинган расмий манбалари ва кучга кириш санасини кўрсатиш шарти билан рухсат этилади;

c) қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга бўлмаган вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ва бошқа органлар ёки нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан тайёрланган қонун лойиҳалари, агар лойиҳани тайёрлаш тўғрисидаги топшириқда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси муҳокамасига тақдим этилади;

d) Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари, агар ҳужжатларнинг ўзида бошқа муддат кўрсатилган бўлмаса, расман эълон қилинганидан сўнг уч кундан кейин кучга қиради.

26. Давлат бошқарув муносабатлари иштирокчиларининг ҳуққ-атворини тартибга солувчи ҳуқуқий воситалар ёки усулларнинг муайян мажмуи бўлиб.....?

- a) маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усуллари ҳисобланади;
- b) давлат бошқарувининг принциплари ҳисобланади;
- c) давлат бошқарувининг функциялари ҳисобланади;
- d) маъмурий ҳуқуқнинг предмети ҳисобланади.

27. Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари нотўғри кўрсатилган жавобни аниқланг:

- a) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
- b) Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
- c) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари меъёрий ҳужжатлари;
- d) суд органларининг ҳукм, қарор, ажримлари.

28. Давлат бошқаруви органлари жумласига киради:

а) Президент, ҳокимлар, вазирликлар, давлат қўмиталари, прокуратура, ИИБ, Миллий хавфсизлик хизмати, концерн, корпорациялар;

б) Президент, Олий Мажлис, вазирликлар, давлат қўмиталари, Марказий банк, ассоциациялар, корпорациялар;

с) Президент, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, ҳокимиятлар, прокуратура, акционерлик жамиятлари, сиёсий партиялар;

д) Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, уларнинг маҳаллий органлари.

29. Маъмурий ҳуқуқ томонидан тартибга солинадиган муносабатлар:

а) ташкилий жиҳатдан бири иккинчисига бўйсунадиган органлар ўртасидаги муносабатлар;

б) бир-бирига бўйсунмайдиган органлар ўртасидаги муносабатлар;

с) давлат органлари ва уларга бўйсунадиган корхона, муассаса, ташкилотлар ҳамда жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатлар;

д) барча жавоблар тўғри.

30. Давлат бошқаруви фаолияти жараёнида юзага келадиган турли-туман муносабатларни тартибга солувчи маъмурий-ҳуқуқий нормалар йиғиндиси....

а) маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни ташкил қилади;

б) маъмурий-ҳуқуқий шаклларни билдиради;

с) маъмурий ҳуқуқ тармоғини ташкил қилади;

д) маъмурий ҳуқуқ фанини ташкил қилади.

31. Маъмурий ҳуқуқ тизими -

а) умумий ва алоҳида қисмлар, маъмурий-ҳуқуқий институтлардан иборат;

б) умумий ва махсус қисмлар, нормалар ва институтлардан иборат;

с) умумий ва алоҳида қисмлар, маъмурий ҳуқуқий нормалардан иборат;

d) умумий ва махсус қисмлар, процессуал ва моддий нормалардан иборат.

32. Маъмурий ҳуқуқий нормалар деганда -

a) давлат органларининг фаолиятини тартибга солувчи қоидалар тушунилади.

b) давлат бошқаруви соҳасида фуқароларнинг юриш-туришини тартибга солувчи қоидалар.

c) давлат бошқаруви соҳасидаги давлат органлари ва жамоат бирлашмалари ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи қоидалар тушунилади.

d) давлат бошқаруви соҳасида ўрнатилган ҳамда иштирокчиларнинг юриш-туришини тартибга солидиган қонун-қоидалар тушунилади.

33. Маъмурий ҳуқуқий нормалар тартиб ўрнатишига кўра:

a) таъқиқловчи ва мажбурловчи нормаларга бўлинади;

b) таъқиқловчи, ваколат берувчи ва бажариши шарт бўлган нормаларга бўлинади;

c) мажбурловчи, моддий ва ваколат берувчи нормаларга бўлинади;

d) умумий ва махсус нормаларга бўлинади.

34. Маъмурий ҳуқуқий нормаларнинг харақати.

a) вақт бўйича;

b) ҳудуд бўйича;

c) шахслар доираси бўйича;

d) барча жавоблар тўғри.

35. Маъмурий ҳуқуқий муносабатлар – бу... мос жавобни танланг:

a) маъмурий-ҳуқуқий нормаларга асосланган ва давлат бошқаруви органлари билан жамоат бирлашмалари ўртасида келадиган муносабатлар;

b) давлат бошқаруви соҳасида юзага келадиган давлат органлари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатлар;

c) давлат органлари билан уларга бўйсинувчи корхона, муассаса ва ташкилотлар ўртасида юзага келадиган муносабатлар

d) барча жавоблар тўғри.

36. Давлат бошқаруви соҳасида ўрнатилган ҳамда иштирокчиларнинг юриш-туришини тартибга соладиган қонун-қондалар....

- a)** маъмурий-ҳуқуқий нормаларни ташкил қилади;
- b)** маъмурий-ҳуқуқий муносабатларни ташкил қилади;
- c)** маъмурий ҳуқуқ субъектлари элементини билдиради;
- d)** маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар мазмунини ташкил қилади.

37. Маъмурий ҳуқуқий муносабатлар субъекти:

a) давлат органлари, мансабдор шахслар, давлат хизматчилари, корхона, муассаса, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва жисмоний шахслар;

b) давлат органлари ва фуқаролар;

c) давлат органлари, мансабдор шахслар ва давлат хизматчилари;

d) маъмурий ҳуқуқий муносабатларда иштирок этувчи тарафлар ҳамда давлат бошқарув органлари.

38. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари ўртасида юзага келган низолар:

a) фақат суд томонидан ҳал қилинади.

b) фақат юқори турувчи орган томонидан.

c) суд ва юқори турувчи орган томонидан ҳал қилинади.

d) низолашувчи томонларнинг келишувига асосан ҳал қилинади.

39. Давлат бошқарув органлари-

a) давлат аппаратининг бир қисми бўлиб, давлат-ҳокимият ваколати доирасида ижро этиш ва қонунчилик фаолиятини амалга оширади.

b) давлат аппаратининг бир қисми бўлиб, давлат-ҳокимият ваколати доирасида давлат қурилиши, иқтисодий, ижтимоий ва маданий қурилишга раҳбарлик қилади ҳамда ижро этиш ва фармойиш фаолиятини амалга оширилади.

c) Президент бошчилигида қонунчилик ва ижро этиш фаолиятини амалга оширади.

d) Президент бошчилигида одил судловни амалга оширади ҳамда давлат олдида турган вазифа ва функцияларни бажаради ҳамда ижро этиш ва қонунчилик фаолиятини амалга оширади.

40. Худудда фаолият кўрсатишига кўра давлат бошқарув органлари:

- a) коллегиял ва яқка бошқариладиган органларга бўлинади;
- b) бюджет ва хўжалик органларига бўлинади;
- c) республика ва маҳаллий миқёсда ҳаракат килувчи органларга бўлинади;
- d) тўғри жавоб йўқ.

41. Давлат бошқаруви усулларининг турлари:

- a) маъмурий ва иқтисодий усуллар;
- b) ишонтириш ва мажбурлаш усуллари;
- c) контроль ва кузатув;
- d) ҳамма жавоблар тўғри.

42. Давлат хизматчилари:

a) бу давлат олдида турган вазифа ва функцияларни маълум бир ҳақ эвазига амалга оширувчи давлат ҳокимият органларининг ходимларидир;

b) бу давлатнинг вазифа ва функцияларини пул мукофоти эвазига амалга оширувчи хусусий шахслардир;

c) давлат органларининг фаолиятини амалга оширувчи фақат ижро этиш ваколатига эга бўлган хизматчилардир;

d) давлат хизматчилари қонунчилик ва ижро этиш фаолиятини амалга оширадилар ҳамда хўжалик ҳисобидан маблағ билан таъминланадилар.

43. Давлат хизматчиларининг жавобгарлиги

- a) фақат интизомий жавобгарликка тортиладилар;
- b) фақат маъмурий жавобгарликка тортиладилар;
- c) фақат моддий жавобгарликка тортиладилар;
- d) маъмурий, жиноий, интизомий ва моддий жавобгарликка тортиладилар.

44. Давлат бошқаруви органларининг ваколат ҳажми ва характериға кўра актлар:

- a) озаки ва ёзма актларға бўлинади;
- b) умумий, соҳавий ва тармоқлараро актларға бўлинади;
- c) норматив ва индивидуал актларға бўлинади;
- d) чекланган ва чекланмаган актларға бўлинади.

45. Маъмурий мажбурлаш чораларнинг намоён бўлиши:

- a) давлат бошқарув органларининг фаолияти ва бошқарув усули сифатида;
- b) давлат бошқарув шакли сифатида;
- c) давлат бошқарув органларининг фаолияти сифатида;
- d) давлат бошқарувининг шакли ва маъмурий жавобгарлик сифатида.

46. Маъмурий ушлаб туриш:

- a) эҳтиёт чораси;
- b) маъмурий жазо чораси;
- c) огоҳлантирув ва эҳтиёт чораси;
- d) эҳтиёт ва маъмурий жазо чораси.

47. Маъмурий жазо чораларининг турлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- a) жарима, ҳуқуқбузарлик қуролини пул тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш, маъмурий қамок, ахлоқ тузатиш ишлари;
- b) жарима, ҳуқуқбузарлик қуролини пул тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш, озодликдан маҳрум қилиш, маъмурий қамок;
- c) жарима, ҳуқуқбузарлик қуролини пул тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш, ўлим жазоси, маъмурий қамок;
- d) маъмурий жарима, ҳуқуқбузарлик қуролини пул тўлаш шарти билан олиб қўйиш ёки мусодара қилиш, махсус ҳуқуқдан маҳрум қилиш, маъмурий қамок.

48. Маъмурий ҳуқуқбузарликни истисно қилувчи ҳолатлар:

- a) зарурий мудофаа;
- b) охириги зарурат;
- c) ақли норасолик;
- d) барча жавоблар тўғри.

49. Маъмурий қамок жазосини қайси орган қўллаши мумкин?

- a) суд органлари, ҳарбий комендант;
- b) ички ишлар органи бошлиғи;
- c) ҳуқуқбузарлик ишини кўриб чиқувчи ҳар қандай орган;
- d) прокуратура органлари ва суд.

50. Фавқулдда ҳолат тартиби шароитида маъмурий қамок жазоси қайси орган томонидан қўлланилади?

- a) суд, ҳарбий комендант ёки ички ишлар органи бошлиғи томонидан;
- b) ички ишлар органи бошлиғи томонидан;
- c) ҳуқуқбузарлик ишини кўриб чиқувчи ҳар қандай орган томонидан;
- d) а) ва с) жавоблар тўғри.

51. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг вояга етмаган шахс томонидан содир этилиши:

- a) ҳуқуқбузарликни енгиллаштирувчи ҳолат;
- b) ҳуқуқбузарликни оғирлаштирувчи ҳолат;
- c) ҳуқуқбузарликдан озод этувчи ҳолат;
- d) тўғри жавоб кўрсатилмаган.

52. Давлат бошқарувининг ҳуқуқий шакллари:

- a) бошқарув актларини чиқариш;
- b) маъмурий шартномалар тузиш;
- c) қонунда белгиланган бошқа юридик аҳамиятли ҳаракатларни содир этиш;
- d) барча жавоблар тўғри.

53. Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш усуллари:

- a) контроль;
- b) назорат;
- c) шикоят бериш;
- d) ҳамма жавоб тўғри.

54. Давлат хизматида лавозимлар (мансаблар) қандай тартибда тўлдирилади?

- a) тайинлаш орқали;
- b) танлов (конкурс) орқали;
- c) сайлаш орқали;
- d) барча жавоблар тўғри.

55. Давлат хизматчиларини қандай жавобгарликка тортиш мумкин:

- a) интизомий;
- b) маъмурий;
- c) жиноий;
- d) барча жавоблар тўғри.

56. Давлат хизматчиларининг турлари:

- a) раҳбарлар
- b) мутахассислар
- c) техник ходимлар
- d) барча жавоблар тўғри.

57. Давлат хизмати қайси ҳуқуқ соҳалари билан тартибга солинади?

- a) конституциявий ҳуқуқ;
- b) меҳнат ҳуқуқи;
- c) маъмурий ҳуқуқ;
- d) ҳамма жавоблар тўғри.

58. Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги булмаган шахсларга нисбатан Ўзбекистон Республикаси Конституциясидаги фуқароларнинг бурчидан қайси бири тадбиқ қилинмайди?

- a) Ватанни ҳимоя қилиш;
- b) солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш;
- c) атроф-табiiй мухитни авайлаб-асраш;
- d) тарихий ва маданий обидаларга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш.

59. Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий-ҳуқуқий ҳолати нима билан белгиланади?

- a) Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан;
- b) халқаро шаротномалар билан;
- c) икки давлат ўртасида тузилган шартномалар билан;
- d) ҳамма жавоблар тўғри.

60. Фуқароларнинг маъмурий-ҳуқуқий ҳолати тушунчаси қайси жавобда берилган?

a) фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятларининг йиғиндиси;

b) фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятларининг йиғиндиси;

c) фуқароларнинг қонунчилик соҳасидаги ҳуқуқ мажбуриятлари;

d) фуқароларнинг ташқи фаолият соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

61. Давлат бошқарувини амалга оширишнинг ноҳуқуқий шакллари:

a) моддий-техник тадбирлар, ташкилий тадбирлар ўтказиш;

b) меъёрий ва индивидуал актлар чиқариш;

c) маъмурий шартномалар тузиш;

d) норматив актлар чиқариш.

62. Маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усули -

a) давлат-ҳокимият кўрсатмаси, мажбурлаш.

b) зўрлаш;

c) тенглик;

d) ихтиёрийлик ва тенглик.

63. Маъмурий жавобгарликнинг субъекти тушунчаси қайси жавобда тўлиқ кўрсатилган?

a) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган барча шахслар;

b) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган юридик ва жисмоний шахслар;

c) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган ақли расо 16 ёшга тўлган жисмоний шахслар.

d) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган юридик шахслар.

64. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар.... мувофик жавобни танланг:

a) ўз-ўзидан вужудга келади;

b) юридик фактлар асосида юзага келади;

c) субъектларнинг юриш-туришини тартибга солади;

d) давлат бошқарув органлари томонидан ўрнатилади.

65. Қуйидаги вариантлардан нотўғри жавобни аниқланг:

- a)** Ўзбекистон Республикаси фуқаролари маъмурий-ҳуқуқий муносабат субъектлари ҳисобланадилар;
- b)** хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикасида мулкдор бўлиш ҳуқуқига эга эмаслар;
- c)** маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар юридик фактлар асосида вужудга келади;
- d)** давлат бошқаруви мураккаб ҳаракатчан тизимга эга бўлиб, унинг ҳар бир элементи ижтимоий ҳаётни тартибга солишга ўз таъсирини кўрсатади.

66. Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг мурожаатлари:

- a)** буйруқ, қарор, шикоятдан иборат;
- b)** ариза, таклиф, баённомадан иборат;
- c)** ариза, таклиф шикоятдан иборат;
- d)** қарор, фармон, аризадан иборат.

67. Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги қандай ҳолларда тўхтатилади?

- a)** ватанга хиёнат қилиш натижасида;
- b)** ўта оғир жиноят содир қилиш натижасида;
- c)** Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини йўқотиш оқибатида;
- d)** бошқа давлатда бир йил мобайнида яшаш оқибатида.

68. Фуқароларнинг қандай мурожаатлари кўриб чиқилмайди?

- a)** аноним тарзда берилган мурожаатлар;
- b)** нотўғри манзилга йўлланган мурожаатлар;
- c)** жиноий жавобгарликдан озод қилиш тўғрисидаги мурожаатлар;
- d)** юқори турувчи органга йўлланган мурожаатлар.

69. Қуйидаги вариантлардан тўғри жавобни аниқланг:

- a)** фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш учун муддатлар белгиланмайди;
- b)** Ўзбекистон Республикаси фуқаролари хорижий давлатда ҳарбий хизматни ўташ ҳуқуқига эгадирлар;

с) Қорақалпоғистон Республикаси фуқаролари Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланмайдилар;

д) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида яшаб тургани ҳолда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаган ва чет давлат фуқаролигига мансублигини исботлайдиган далиллари бўлмаган шахслар фуқаролиги бўлмаган шахслар деб ҳисобланади.

70. Била туриб сохта маълумотлар баён этилган мурожаатларни текшириш муносабати билан давлат органи томонидан сарф қилинган харажатлар....

а) мурожаатни қабул қилиб олган мансабдор шахс томонидан тўланади;

б) мурожаат қилган шахсдан суднинг қарорига биноан ундириб олинади;

с) мазкур ҳолат қонунчиликда ўзининг ифодасини топмаган;

д) ҳам мурожаатни қабул қилиб олган мансабдор шахсдан, ҳам мурожаат қилган шахсдан суднинг қарорига биноан ундириб олинади.

71. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг асосий принциплари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

а) демократизм, ошкоралик, ижтимоий адолат;

б) бағрикенглик, коллегиялик;

с) байналмилаллик, тенглик, дўстлик;

д) коллегияллик, фуқароларнинг ижтимоий фаоллиги, демократизм.

72. Ўзбекистон Республикасида маҳаллани тузиш, қўшиб юбориш, бўлиш ва тугатиш, шунингдек, унинг чегараларини белгилаш ва ўзгартириш.....

а) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан амалга оширилади;

б) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ва Президентининг ваколати ҳисобланади;

с) фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ташаббусига кўра маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан амалга оширилади;

д) фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мустақил ваколати ҳисобланади.

73. Ўзбекистон Республикаси Президенти..... мувофиқ вариантни топинг:

- a) тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин;
- b) фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига риоя этилишининг кафилидир;
- c) бегоблиги муносабати билан ўз ваколатларини бажаришни давлат идораларига ёки мансабдор шахсларга топширишга ҳақли ҳисобланади;
- d) фақат уруш ҳолатидагина Олий бош Қўмондон ҳисобланади.

74. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг мазмунини.... ташкил этади:

- a) муносабат иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари йигиндиси;
- b) ҳуқуқий нормаларнинг мазмуни;
- c) ҳуқуқий муносабат объекти ва субъекти;
- d) давлат органларининг ваколатлари мазмуни.

75. Қуйидаги вариантлардан қайси бирида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси фаолиятининг принципларидан бири тўғри кўрсатилган?

- a) яқкабошчилик принципи;
- b) Ўзбекистон Республикасида яшовчи барча миллат ва элатларнинг манфаатларини ҳисобга олиш принципи;
- c) марказлашганлик принципи;
- d) одиллик принципи.

76. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси аъзолари ким томонидан тасдиқланади?

- a) Бош вазирнинг тақдимида биноан Вазирлар Маҳкамасининг Раёсати томонидан;
- b) Бош вазирнинг тақдимида биноан Вазирлар Маҳкамасининг Девони томонидан;
- c) Бош вазирнинг тақдимида биноан Президент томонидан;
- d) Президентнинг тақдимида биноан Олий Мажлис Сенати томонидан.

77. Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким томонидан ўз ваколатлари доирасида қабул қилган ҳужжатлар.....

а) фақат ҳокимлик аппарати ходимлари учун мажбурий ҳисобланади;

б) фақат маҳаллий Кенгашларнинг депутатлари учун мажбурий ҳисобланади;

в) вилоят, туман, шаҳар ҳудудида жойлашган барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар учун мажбурий ҳисобланади;

д) вилоят, туман, шаҳар ҳудудида жойлашган барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан ижро этилиши мажбурий ҳисобланади.

78. Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига зид келадиган қарорлари.....

а) Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан бекор қилинади;

б) Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан бекор қилинади;

в) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан бекор қилинади;

д) Тегишли вилоят, туман, шаҳар ҳокимлари томонидан бекор қилинади.

79. Ҳокимнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ва Ҳукуматининг ҳужжатларига зид, прокурор протест билдирган қарорлари ким томонидан қайта кўриб чиқилади?

а) шу ҳокимнинг ўзи томонидан;

б) юқори турувчи ҳоким томонидан;

в) Вазирлар Маҳкамаси ва заруратга қараб Президент томонидан;

д) барча жавоблар тўғри.

80. Ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ҳукумат ҳужжатларига, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат манфаатларига зид келадиган ҳужжатлари ким томонидан тўхтатилади ва бекор қилинади?

- a) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан;
- b) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Президенти томонидан;
- c) Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамаси томонидан;
- d) судлар томонидан.

81.- жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш институтидир. Мазкур таърифга мос вариантни топинг.

- a) давлат бошқарув органи;
- b) нодавлат нотижорат ташкилоти;
- c) хусусий корхона;
- d) масъулияти чекланган жамият.

82. Жамоат бирлашмаси қайси орган томонидан рўйхатга олинади?

- a) солиқ органлари томонидан;
- b) молия органлари томонидан;
- c) Адлия вазирлиги томонидан;
- d) Вазирлар Маҳкамаси томонидан.

83. Ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодий, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоҳиш-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма..... Мазкур таърифга мос вариантни топинг.

- a) давлат бошқарув органи;
- b) хусусий корхона;

- c) жамоат бирлашмаси;
- d) масъулияти чекланган жамият.

84. Қуйндаги вариантлардан нотўғри жавобни топинг:

- a) диний характерга эга партияларни тузишга фақат конунда назарда тутилган ҳоллардагина йўл қўйилади;
- b) ҳарбийлаштирилган жамоат бирлашмалари ва қуролли тузилмалар ташкил этиш тақиқланади;
- c) сиёсий партиялардан ташқари жамоат бирлашмаларининг уставида чет эл фуқарolari ва фуқароллиги бўлмаган шахсларнинг бирлашмага аъзо бўлишлари кўзда тутилиши мумкин;
- d) давлат жамоат бирлашмалари ҳуқуқлари ва конуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди ҳамда Конституцияга мувофиқ улар ўз уставларидаги вазифаларни бажаришлари учун шарт-шароит яратилишига кафолат беради.

85.қўнгилли жамоат ташкилоти бўлиб, ҳам ишлаб чиқариш, ҳам ноишлаб чиқариш соҳаларидаги фаолият турига қараб, ўз аъзоларининг меҳнат ва ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ҳамда манфаатларини ҳимоя қилиш учун муштарак манфаатлар билан боғланган меҳнаткашларни бирлаштиради. Мазкур таърифга мос вариантни топинг.

- a) касаба уюшмаси;
- b) нодавлат нотижорат ташкилоти;
- c) жамоат бирлашмаси;
- d) масъулияти чекланган жамият.

86. Қанча муддат ўтгандан сўнг шахс маъмурий жазога тортилмаган ҳисобланади?

- a) жазони ўтаб бўлгандан сўнг 3 ой давомида ҳуқуқбузарлик содир этмаса;
- b) жазони ўтаб бўлгандан сўнг 6 ой давомида ҳуқуқбузарлик содир этмаса;
- c) жазони ўтаб бўлгандан сўнг 1 йил давомида ҳуқуқбузарлик содир этмаса;
- d) жазони ўтаб бўлгандан сўнг 3 йил давомида ҳуқуқбузарлик содир этмаса.

87. Маъмурий йул билан ушлаб туриш муддати:

- a) 3 соат;
- b) 24 соат;
- c) 72 соат;
- d) 10 кун.

88. Вояга етмаган шахсларнинг жавобгарлиги:

- a) вояга етмаганлар маъмурий жавобгарликка тортилмайдилар;
- b) вояга етмаганлар фақат маъмурий жавобгарликка тортиладилар;
- c) вояга етмаганларга маъмурий комиссиялар томонидан жавобгарликка тортиладилар;
- d) вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлик ҳаракатлари учун вояга етмаганлар билан шуғулланувчи комиссия тўғрисидаги низомда кўрсатилган маъмурий таъсир кўрсатиш чораси қўлланилади.

89. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун ҳарбий хизматчиларнинг жавобгарлиги:

- a) маъмурий жавобгарликка тортиладилар;
- b) маъмурий жавобгарликка тортилмайдилар;
- c) интизом уставига кўра жавобгарликка тортиладилар;
- d) маъмурий ва интизомий жавобгарликка тортиладилар.

90. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги қарор хусусида неча кун ичида шикоят берилиши мумкин?

- a) шу қарорнинг нусхасини олган кундан бошлаб ўн кун ичида;
- b) шу қарорнинг нусхасини олган кундан бошлаб уч кун ичида;
- c) шу қарорнинг нусхасини олган кундан бошлаб беш кун ичида;
- d) шу қарорнинг нусхасини олган кундан бошлаб бир ой ичида.

91. Ҳуқуқбузар томонидан унга маъмурий жарима солиш тўғрисидаги қарор топширилган кундан бошлаб неча кун ичида жарима тўланиши лозим?

- a) ўн кун;
- b) бир ҳафта;
- c) бир ой;
- d) ўн беш кун.

92. Маъмурий жазо:

- a) маъмурий жазо жавобгарлика тортиш чораси;
- b) ҳуқуқбузарликларни олдини олиш чораси;
- c) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни тарбиялаш чораси;
- d) барча жавоблар тўғри.

93. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари ўртасида юзага келган низолар:

- a) фақат суд томонидан ҳал қилинади;
- b) фақат юқори турувчи орган томонидан ҳал қилинади;
- c) суд ва юқори турувчи орган томонидан ҳал қилинади;
- d) низолашувчи томонларнинг келишувига асосан ҳал қилинади.

94. Муайян шахсни махсус ҳуқуқдан маҳрум этиш муддати:

- a) 3 кундан 1 йилгача;
- b) 15 кундан 3 йилгача;
- c) 30 кундан 1 йилгача;
- d) 30 кундан 3 йилгача.

95. Маъмурий жазони қўлланиш муддати:

- a) ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб бир ойдан кечиктирмай;
- b) ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб икки ойдан кечиктирмай;
- c) ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб олти ойдан кечиктирмай;
- d) ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб ўн кундан кечиктирмай.

96. Амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси қачон қабул қилинган?

- a) 1994 йил 22 сентябрда;
- b) 1995 йил 1 апрелда;
- c) 1996 йил 22 апрелда;
- d) 1993 йил 29 майда.

97. Амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси қачондан қучга киритилган?

- a) 1995 йил 1 апрелдан;
- b) 1994 йил 22 сентябрдан;
- c) 1996 йил 11 ноябрдан;
- d) 2000 йил 1 сентябрдан.

98. Маъмурий қамокқа олиш қанча муддатга қўлланилади?

- a) бир соатдан уч соатгача;
- b) уч суткадан ўн беш суткагача;
- c) 24 соатгача;
- d) 72 соатгача.

99. Қайси шахсларга нисбатан маъмурий қамокқа олиш жазоси қўлланилмайди?

- a) ҳомиладор аёллар ва уч ёшгача боласи бўлган аёлларга нисбатан;
- b) фақат 14 ёшгача бўлган боласини яқка ўзи тарбиялаётган аёлларга нисбатан;
- c) йигирма ёшга тулмаган шахсларга нисбатан;
- d) барча жавоблар тўғри.

100. Давлат бошқарувида контроль ва назорат:

- a) бошқарувни олиб бориш шакли;
- b) бошқарувни усули;
- c) давлат бошқарувида қонунийлик ва интизомни таъминлаш усули;
- d) назоратни таъминлаш усули.

101. Давлат органлари.....

- a) давлат функцияларини амалга оширадиган ва ҳокимият ваколатига эга бўлган давлат механизмининг бўғинидир;
- b) турли муносабатларда давлат номидан ҳаракат қилувчи хизматчилардан иборат бўлади;
- c) давлатнинг вазифа ва функцияларини амалга ошириш учун маълум бир шакл ва усуллардан фойдаланади;
- d) барча жавоблар тўғри.

102. Мамлакатимизда қайси давлат органи Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳисобланади?

- a) Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
- b) Ўзбекистон Республикаси Президенти;
- c) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
- d) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси.

103. Қуйидаги жавоблардан маъмурий-ҳуқуқий тартибга солишнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишдан фарклантирувчи хусусиятни топинг:

- a) маъмурий-ҳуқуқий муносабат иштирокчиларининг тенглиги;
- b) томонлар ҳуқуқ ва мажбуриятларини шартномавий тартибда белгилаб қўйилиши;
- c) бузилган ҳуқуқларни суд тартибида химоя қилиш;
- d) субъектларнинг юридик жиҳатдан нотенглиги.

104. Қуйидаги ҳуқуқий актларнинг қайси бири маъмурий ҳуқуқнинг манбалари ҳисобланади: 1) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари; 2) вакиллик органларининг қарорлари; 3) суд органларининг актлари; 4) ижро ҳокимияти органларининг қарорлари?

- a) 1), 4);
- b) 1), 2), 3), 4);
- c) 1), 2), 4);
- d) 1), 3), 4).

105. Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг маъмурий-ҳуқуқий лаёқати бу -?

- a) мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари устидан маъмурий тартибда шикоят қилиш ҳуқуқидир;
- b) давлат бошқаруви соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларни ўз хатти-ҳаракатлари орқали амалга оширишидир;
- c) маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун маъмурий жавобгарликка тортилишидир;
- d) давлат бошқарувида ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлишидир.

106. Қуйидаги таърифга мос вариантни аниқланг: бу аниқ бир субъектнинг (фуқаро, давлат органи, давлат хизматчиси, мансабдор шахс, нодавлат тузилмалари ва ҳ.к.лар) қонунчилик билан ўрнатилган ва давлат томонидан кафолатланган ҳамда турли ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиш имкониятидир”.

- a) маъмурий ҳуқуқий лаёқат;
- b) маъмурий муомала лаёқати;
- c) маъмурий жавобгарликка тортилиш;
- d) 16 ёшга тўлиш.

107. Маъмурий ҳуқуқнинг умумий ва махсус қисмга бўлиниши уннг қайси элементига мос келади?

- a) тизимига;
- b) предметига;
- c) тартибга солиш усулига;
- d) манбаларига.

108. Айнан қайси вақтдан бошлаб корхона, муассаса ва ташкилотларнинг юридик шахс сифатидаги маъмурий ҳуқуқий лаёқати вужудга келади?

- a) уни ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинган вақтдан;
- b) давлат рўйхатидан ўтган вақтдан;
- c) устав ёки низомни тасдиқланган вақтдан;
- d) рўйхатдан ўтиш учун тегишли ҳужжатларни тақдим қилинган вақтдан.

109. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарликни белгиловчи махсус қисми нормалари қайси усуллар (йўллар) ёрдамида амалга оширилади?

- a) амал қилиш ва тадбиқ этиш;
- b) ижро этиш;
- c) фойдаланиш;
- d) амал қилиш.

110. Қуйидаги тасниф қайси тушунчага мос келади: 1) фойдаланиш; 2) ижро этиш; амал қилиш; тадбиқ этиш.

- a) маъмурий ҳуқуқнинг принциплари;
- b) маъмурий ҳуқуқнинг усуллари;

- c) маъмурий ҳуқуқнинг манбалари;
- d) маъмурий ҳуқуқ нормаларини амалга оширишнинг шакллари.

111. Қуйидаги вариантлардан маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг хусусиятларидан бирини аниқланг:

- a) маъмурий-ҳуқуқий нормалар бузилган тақдирда ҳуқуқбузар шахс давлат олдида жавобгар бўлади;
- b) субъектлар ўртасидаги низолар фақат маъмурий тартибда ҳал этилади;
- c) муносабатнинг ҳар икки тарафида ижро ҳокимияти органи иштирок этади;
- d) уларда ҳокимий муносабатлар мавжуд бўлмайди.

112. Қуйидаги хусусиятлар учун мувофиқ жавобни топинг: 1) бошқарув аппаратининг мавжудлиги; 2) бошқарув, яъни маъмурий фаолиятни амалга ошириш; 3) ижро этиш-тақсимлаш ваколатларига эга бўлиш.

- a) корхона, муассасалар;
- b) давлат органи;
- c) маъмурий ҳуқуқ;
- d) маъмурий муносабатлар.

113. Қуйидаги муносабатларнинг қайси бири маъмурий ҳуқуқнинг предмети бўлади: 1) корхона ва ташкилотлар маъмуриятининг ходимларга нисбатан бошқарув фаолияти; 2) прокуратура ва суд органлари аппаратларининг ички фаолияти; 3) судларда маъмурий ҳуқуқбузарликларга онд ишларнинг кўрилиши.

- a) 1.
- b) 1,2,3.
- c) 2,3.
- d) 1,3.

114. Қуйидаги органлардан қайси бири умуммажбурий ваколатга эга ҳисобланади: 1) Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати; 2) Ўзбекистон Республикаси вазирликлари; 3) Ўзбекистон Республикаси давлат кўмиталари; 4) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари.

- a) 1,4.

- b) 1,2,3,4.
- c) 2,3.
- d) 1,2,3.

115. Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан хорижий фуқароларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақомидаги фарқ шундан иборатки, хорижий фуқаролар:

- a) давлат мансабларини эгаллай олмайдилар;
- b) маъмурий жавобгарликка тортилмайдилар;
- c) судга шикоят қилиш ҳуқуқига эга эмаслар;
- d) муайян имтиёзлар эга ҳисобланадилар.

116. Маъмурий-ҳуқуқий норманинг қайси қисмида ҳуқуқ тармоғи тартибга соладиган ижтимоий муносабатлар иштирокчиларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари, ҳатти-ҳаракатлари доираси кўрсатиб ўтилади?

- a) диспозиция;
- b) гипотеза;
- c) санкция;
- d) преамбула.

117. Маъмурий-ҳуқуқий норманинг қайси қисми ҳуқуқий меъёрнинг ҳаракатга келишини ва унинг диспозицияси қандай шароитларда амалга оширилишини, шунингдек, ҳаётий шароит ва мавжуд ҳолатларни белгилаб беради?

- a) диспозиция;
- b) гипотеза;
- c) санкция;
- d) преамбула.

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Раҳбарий адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 364 б.

2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т.2. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 380 б.

3. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 366 б.

4. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 394 б.

5. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. Т.5. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 384 б.

6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.6. – Тошкент: Ўзбекистон, 1998. – 429 б.

7. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз кўлимиз билан қурамыз. Т.7. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – 413 б.

8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Т. 8. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 525 б.

9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т.9. – Тошкент: Ўзбекистон, 2001. – 439 б.

10. Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.10. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 432 б.

11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. – 320 б.

12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т.12. – Тошкент: Ўзбекистон, 2004. – 400 б.

13. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайдиган. Т.13. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005. – 448 б.

14. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадрият. Т.14. – Тошкент: Ўзбекистон, 2006. – 280 б.

15. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш-барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. Т.15. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. – 320 б.

16. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008. – 368 б.

17. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 174 б.

18. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. Т.17. – Тошкент: Ўзбекистон, 2009. – 280 б.

19. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. Т.18. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – 280 б.

2. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2009. – 40 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. Ўзбекистон Республикаси 22.09.1994 й. 2015-ХII-сон Қонуни билан тасдиқланган. Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан биргаликда.

3. Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида 1991 йил 31 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси, 1991. - №9-12. – 268-м.

4. “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида»ги 1992 йил 2 июл Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1992. - №9. – 338-м

5. “Қасаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июл Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1992. - №9. – 344-модда.

6. “Давлат санитария назорати тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июл Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1992, - №9. – 355-м.

7. “Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатиш шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1993. - №1. – 33-м.

8. “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрь Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1993. - №1. – 38-м.
9. “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 май Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1993. - №5. – 232-м.
10. “Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1993. - №9. – 320-м.
11. “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 апрел Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1996. - №5-6. – 61-м.
12. “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 29 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1996. - №9. – 128-м.
13. “Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий тамойиллари тўғрисида” 1996 йил 26 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. №2. – 35-м.
14. “Сиёсий партиялар тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. - №2. – 36-м.
15. “Таълим тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. - №9. – 225-м.
16. “Давлат божхона хизмати тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. - №9. – 230-м.
17. “Давлат солиқ хизмати тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. - №9. – 232-м.
18. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 24 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999. - №1. – 8-м.
19. “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрел Қонуни //

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999. №5. – 110-м.

20. “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрел Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999. - №5. – 115-м.

21. “Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999. - №9. – 215-м.

22. “Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегараси тўғрисида” 1999 йил 20 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1999. - №9. – 217-м.

23. “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 14 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №1-2. - 8-м.

24. “Судлар тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 14 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №1-2. – 10-м.

25. “Терроризмга қарши кураш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №1-2. – 15-м.

26. “Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №1-2. – 21-м.

27. “Мудофаа тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 11 май Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №5. – 80-м.

28. “Прокуратура тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2001. - №9-10. – 168-м.

29. “Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2002. №12. – 217-м.

30. “Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 13 декабр Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003. - №1. – 7-м.

31. “Ўзбекистон Республикаси Президенти фаолиятининг асосий кафолатлари тўғрисида” 2003 йил 25 апрел Қонуни //

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003. №3-4. – 34-м.

32. “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Қучлари резервидаги хизмат тўғрисида” 2003 йил 25 апрел Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003. - №5. – 65-м.

33. “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида” 2003 йил 28 август Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003. - №9-10. – 138-м.

34. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 августда қабул қилинган “Жамоат фондлари тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003. - №9-10. – 141-м.

35. “Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 29 апрел Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2004. - №5. – 78-м.

36. “Нодавлат ноτιжорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 3 январ Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007. - №1-2. – 2-м.

37. “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрель Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007. - №15. – 151-м.

38. Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги 2010 йил 28 август Қонуни // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2010 йил. – 39-сон. – 341-модда.

39. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Республика давлат бошқаруви органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 2003 йил 9 декабр Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003. - №23. – 229-модда.

40. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хўжалик бошқарув органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 2003 йил 22 декабр Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003. - №24. – 236-модда.

41. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари

мониторинги институтини ташкил қилиш тўғрисида”ги 2005 йил 2 апрел Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005. - №14. – 100-модда.

42. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2005 йил 14 июн Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005. - №23-24. – 166-модда.

43. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2005 йил 14 июн Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005. - №23-24. – 167-модда.

44. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида” 2005 йил 15 июн Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005. - №23-24. – 168-модда.

45. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектларини текширишни янада қисқартириш ва унинг тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2005 йил 5 октябр Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005. - №40. – 303-м.

46. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2006 йил 17 апрель Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006. - №16. – 133-м.

47. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар ҳокимликлари ҳузуридаги назорат инспекциялари тузилмасини тартибга солиш тўғрисида”ги 2000 йил 21 ноябр Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2000. - №9-10. – 144-модда.

48. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат бошқаруви ҳудудий органлари тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида” ги 2004 йил 5 январ Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004. - №1-2. – 11-модда.

49. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат ва ҳўжалик бошқаруви органларининг жамоатчилик билан алоқаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2006 йил 22 сентябр Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006. - №39. – 389-модда.

3. Асосий адабиётлар:

1. Алимов Х.Р. Маъмурий ҳуқук. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1995.— 203 б.

2. Алимов Х.Р., Соловьева Л.И. и др. Административное право Республики Ўзбекистан. Учебник для юридических вузов. – Т.: Адолат, 1998. – 484 с.

3. Алимов Х.Р., Махмудов А.А., Исмоилов Н.Т. Маъмурий ҳуқук. Дарслик. 2-нашр. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2003. –367 б.

4. Эркин Хожиев, Тўлқин Хожиев. Маъмурий ҳуқук: Бакалавриятнинг 5380100 – Юриспруденция йўналиши талабалари учун дарслик / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х.Рустамбаев. – Т.: 2006. – 800 б.

5. Исаева Ф.Б. Давлат хизматини ўташ. Ўқув қўлланма. – Т., 2009. – 128 б.

6. Козлов Ю.М. Административное право: Учебное пособие. М.: Юристъ, 2003. – 318 с.

7. Кутыбаева Е.Д. Органы исполнительной власти Республики Каракалпакстан. Учебное пособие. – Н.: Каракалпакстан, 2001. – 148 с.

8. Маъмурий ҳуқук: Дарслик / – Т Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2010. – 640 б.

9. Назаров К. Маъмурий ҳуқук. Ўқув қўлланма. —Т.: СамДУ, 2004. – 214 б.

10. Ли А.А., Билолхўжаева Ш.Б, Хожиев Э., Самигҗонов Ф. Маъмурий ҳуқук. Ўқув дастури. – Т.: ТДЮИ, 2005. – 20 б.

11. Ли А., Хожиев Э. Административное право. Учебная программа.-Т.:ТДЮИ,2005.–20 с.

12. Хожиев Э., Самигҗонов Ф. Ўзбекистон Республикаси маъмурий ҳуқуқи. Услубий кўрсатма. –Т.: ТДЮИ, 2003. –36 б.

13. Хакимов Ғ.Т. Ўзбекистонда маъмурий юстицияни ривожлантиришнинг муаммолари. Монография. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. – 164 б.

14. Хамедов И. Административное право. Учебник. – Т.: УМЭД, 2004. – 234 с.

15. Хакимов Г Маъмурий ҳуқуқ (махсус қисм). – Т.: ТДЮИ, 2005. – 331 б.

16. Хван Л.Б. Адвокат и производство по делам об административных правонарушениях в Республике Узбекистан. Учебное пособие. – Т.: Konsauditinform-Nashr, 2006. – 160 с.

17. Хожиев Э. Давлат хизмати. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2004. - 127 б.

18. Хожиев Э. Самигҗонов Ф. Маъмурий конунчилик тизими. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2005. - 219 б.

19. Худойбердиева В., Хожиев Э. Маъмурий ҳуқуқ. Ўқув қўлланма.–Т.:ТДЮИ,2001.-98 б.

4. Қўшимча адабиётлар:

1. Адушкин Ю.С. Административная ответственность: некоторые итоги реформирования российского законодательства // Материалы международного симпозиума 10-11 сентября 2005 г. – Т.: ТГЮИ, 2005. – С. 134-163.

2. Бахромов Х. Маъмурий мажбурлов // Ҳаёт ва конун, 2005. – I-сон. – Б. 32-37.

3. Бахромов Х., Селиманова С. Административная ответственность: обстоятельства, влияющие на назначение наказания. // Ҳуқуқ. Право. Law, 2005. - №3. – С. 78-79.

4. Билолхўжаева Ш. Проблемы правовой регуляции государственной службы // Материалы международного симпозиума. 10-11 сентября 2005 г. – Т.: ТГЮИ, 2005. – С. 275—280.

5. Билолхўжаева Ш. Конституционные основы правового положения общественных организаций // Илмий-назарий анжуман материаллари. 3 декабр 2005. – Т.: ТДЮИ, 2005. – С. 313-321.

6. Бобоев Д. Маъмурий йўл билан ушлаб туриш маъмурий таъсир чораси сифатида // Ҳуқуқ. Право. Law, 2005. - № 4. – Б. 82-87.

7. Буравлев Ю.М. Проблемы реформирования и управления системой государственной службы в России // Государство и право, 2003. - №7. – С.10-18

8. Йўлдошев А. Маҳаллий бошқарувда фуқароларнинг иштироки // Давлат ва ҳуқуқ, 2004. -№2. – Б. 10-12.

9. Кутыбаева Е.Д. Приобретенные направления развития административно-правовой науки в Республики Узбекистан // Хукук. Право. Law, 2000. – 15 с.
10. Яценко И.С. Проблемы административной юстиции в Российской Федерации (организационно-правовые аспекты) // Сборник: Административное право РФ. – Великий Новгород, 1999. – С. 105-109.
11. Князев С.Д. Принципы административного права Российской Федерации: отраслевой формат и юридическое значение // ГиП, 2003. - №10. – С. 39-47.
12. Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правоведение, 2000. - №1. – С. 62-68.
13. Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР. – М., 1964. – 312 с.
14. Лунев А. Е. Вопросы административного процесса // Правоведение, 1962. - №2. – С. 40-46.
15. Хамедов И.А. К вопросу о концепции совершенствования государственного управления в Республике Узбекистан в рамках административной реформы // Административная реформа в Республике Узбекистан: опыт и проблемы правового регулирования. Материалы международного симпозиума 29-30 - сентября 2007 года. – Ташкент, 2008. – С. 106-123.
16. Ли А.А. Административная юстиция в Узбекистане: основные черты и перспективы развития // Материалы пятого научного симпозиума Ассоциации Административного права азиатских стран. – Нагоя (Япония), 23-25 ноября 2002 г. – С. 2-10.
17. Ли А.А. Административно-правовое регулирование в сфере разгосударствления и приватизации в Республике Узбекистан // Материалы пятого научного симпозиума Ассоциации Административного права азиатских стран. Нагоя (Япония), 23-25 ноября 2002 г. – С. 11-19.
18. Ли А.А. К вопросу об Административно-процессуальном Кодексе Республики Узбекистан // Материалы международной конференции. – Т.: ТГЮИ, 2004. – С.113-127.
19. Ли А.А. Современное состояние административного законодательства Республики Узбекистан и тенденции его развития // Материалы международного симпозиума 10-11 сентября 2005 г. – С.119-134.

20. Охотский Е.В. Правовой статус государственного служащего Российской Федерации // Государство и право, 2003. - №9. С.17-26.
21. Саиджонов А. Ҳокимлик институти ва ижро ҳокимияти // Ҳаёт ва қонун, 2005. - №2. – Б. 58-59.
22. Хазанов С.Д. Правовое регулирование административных процедур в российском законодательстве: состояние и перспективы // Материалы международного симпозиума 10-11 сентября 2005 г. – С. 86-103
23. Хван Л.Б. Административная ответственность в налоговых правоотношениях: проблема правоприменения и перспективы развития законодательства в Республике Узбекистан // Материалы международного симпозиума 10-11 сентября 2005 г. – С. 176-201.
24. Хожиев Э. Ижтимоий бошқарув моҳияти ва ўзига хос хусусиятлари // Илмий-анжуман материаллари. – Т.: ТДҶОИ, 2005. – Б.72-76.
25. Хожиев Э. Давлат бошқаруви // Ҳаёт ва қонун, 2005. - №2. – Б. 22-25.
26. Хожиев Э. Конституция ва Ўзбекистон Республикаси маъмурий ҳудудий тузилиши // Илмий-оммабоп рисола. – Т.:ТДҶОИ, 2005. – 24 б.
27. Хожиев Э. Маъмурий ҳуқуқда жавобгарлик // Қонун ҳимоясида, 1999. - №9. – Б. 15-19.
28. Хожиев Э. Маъмурий жавобгарлик // Илмий-оммабоп рисола. – Т.: ТДҶОИ, 2006. – 150 б.
29. Хожиев Э. Давлат бошқаруви. Илмий-оммабоп рисола. – Т.: ТДҶОИ, 2006.—288 б.
30. Ҳақимов Ғ.Т. Германияда маъмурий юстиция // Давлат ва ҳуқуқ. – Тошкент, 2005. - №6. – Б. 73-74.
31. Ҳақимов Ғ.Т. Ўзбекистонда маъмурий юстиция: ташкил этилиши ва ривожланиши муаммолари // ТДҶОИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2006. - №3. – Б. 68-71.
32. Ҳақимов Ғ.Т. Давлат бошқарувини амалга оширишда суд контроллинг аҳамияти // Мустақиллик йилларида суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини янгича асосларда шакллантириш. Илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: ТДҶОИ, 2007. – Б. 226-230.
33. Ҳақимов Ғ.Т. Фуқаролик жамиятининг муҳим институти сифатида маъмурий юстиция // Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш масалалари: назария ва амалиёт.

Илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: ТДЮИ, 2007. – Б. 211-214.

34. Хакимов Ғ.Т. Маъмурий юстиция, маъмурий судлов // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2007. - №2. – Б. 49-51.

35. Хакимов Ғ.Т. Францияда маъмурий юстиция // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2007. - №4. – Б. 56-58.

36. Хакимов Ғ.Т. Маъмурий юстициянинг мақсади, вазифалари ва функциялари // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2007. - №6. – Б. 50-53.

37. Хакимов Ғ.Т. Маъмурий юстициянинг принциплари // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2008. - №1. – Б. 21-24.

38. Хакимов Ғ.Т. Фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда маъмурий юстициянинг тутган ўрни: назарий-ҳуқуқий масалалар // Давлат ва ҳуқуқ назариясининг долзарб муаммолари. Илмий-назарий конференция материаллари. 1-тўплам. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. – Б. 224-230.

39. Хакимов Ғ.Т. Англияда маъмурий юстиция // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2008. - №3. – Б. 43-45.

40. Хакимов Ғ.Т. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда маъмурий юстициянинг тутган ўрни // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2008. - №5. – Б.133-135.

41. Хакимов Ғ.Т. Ўзбекистон Республикасида маъмурий юстиция тадбиркорлар конституциявий ҳуқуқларининг кафолати сифатида // ТДЮИ Ахборотномаси. – Тошкент, 2008. - №6. – Б. 84-87.

СЎЗБОШИ	3
МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ ЎҚУВ КУРСИГА КИРИШ	5
1 БОБ. БОШҚАРУВ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ. ИЖРО	
ҲОКИМИЯТИ	5
1. Бошқарув тушунчаси ва турлари	5
2. Ижтимоий бошқарув.....	6
3. Давлат бошқаруви	8
4. Ижро ҳокимияти ва давлат бошқаруви	20
УМУМИЙ ҚИСМ.	
МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ АСОСИЙ ИНСТИТУТЛАРИ	23
2 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ – ҲУҚУҚ ТАРМОҒИ, ФАН ВА	
ЎҚУВ КУРСИ СИФАТИДА	23
1. Маъмурий ҳуқуқ тушунчаси, мазмуни ва предмети.....	23
2. Маъмурий ҳуқуқнинг тартибга солиш усуллари	25
3. Маъмурий ҳуқуқнинг функция ва принциплари.....	26
4. Маъмурий ҳуқуқнинг субъектлари тушунчаси ва тизими	30
5. Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизимида маъмурий	
ҳуқуқнинг тутган ўрни.....	35
6. Маъмурий ҳуқуқ тизими	37
7. Маъмурий ҳуқуқ фан сифатида: тушунчаси, предмети,	
вазифалари ва методологияси	39
8. Маъмурий ҳуқуқ ўқув курси сифатида	40
9. Маъмурий ҳуқуқнинг манбалари: тушунчаси, турлари ва	
шакллари.....	42
3 БОБ. МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ НОРМАЛАР.....	46
1. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тушунчаси ва хусусиятлари.....	46
2. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг тузилиши	47
3. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларнинг турлари	47
4. Маъмурий-ҳуқуқий нормаларни амалга ошириш ва уларнинг	
ҳаракати	49
4 БОБ. МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАР	51
1. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг тушунчаси ва	
хусусиятлари.....	51
2. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг таркиби	52

3. Маъмурий ҳуқукда юридик фактлар	53
4. Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг турлари	55

5 БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги	60
2. Ўзбекистон Республикаси фуқаролари маъмурий-ҳуқуқий мақомининг асослари. Фуқароларнинг давлат бошқаруви соҳасидаги ҳуқук ва мажбуриятлари.....	62
3. Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий-ҳуқуқий мақоми	66
4. Фуқаролар ҳуқук ва эркинликларининг маъмурий-ҳуқуқий кафолатлари	68
5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуклари бўйича Вакили (Омбудсман)	71
6. Фуқароларнинг мурожаатлари.....	73

6 БОБ. ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ-ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тушунчаси ва функциялари.....	77
--	----

7 БОБ. ТАШКИЛОТ, КОРХОНА ВА МУАССАСАЛАР МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Ташкилотлар	83
2. Корхона ва муассасаларнинг ҳуқуқий мақоми.....	86

8 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ, ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ

1. Нодавлат нотижорат ташкилотлари	90
2. Жамоат бирлашмалари	93
3. Жамоат фондлари.....	97
4. Сийёсий партиялар.....	99
5. Касаба уюшмалари.....	101

9 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА

1. Давлат органлари тушунчаси ва уларнинг ҳуқуқий мақоми.....	107
2. Ижро ҳокимияти органлари тушунчаси ва уларнинг ҳуқуқий мақоми.....	108

3. Ижро ҳокимияти органлари тизимини ташкил этиш ва улар фаолиятининг асосий принциплари	112
4. Ижро ҳокимияти органларининг турлари.....	115
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси	119
6. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари	122
7. Ўзбекистон Республикаси давлат кўмиталари	125
8. Ўзбекистон Республикаси агентликлари	128
9. Ўзбекистон Республикаси давлат инспекциялари	130
10. Ўзбекистон Республикаси хўжалик бошқарув органлари.....	136

10 БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ПРЕЗИДЕНТИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА	137
--	------------

11 БОБ. МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИ МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ СУБЪЕКТИ СИФАТИДА	141
---	------------

12 БОБ. ДАВЛАТ ХИЗМАТИ ВА ХИЗМАТЧИЛАРИ	147
1. Давлат хизматининг ҳуқуқий асослари.....	147
2. Давлат хизматининг тушунчаси ва мазмуни	147
3. Давлат хизматининг принциплари	148
4. Давлат хизматининг мақсади, вазифа ва функциялари	152
5. Давлат хизматчилари	156
6. Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми ва улар учун ўрнатилган кафолатлар	158
7. Давлат хизматчиларига қўйиладиган этик талаблар, чекловлар ва тақиқлар.....	167
8. Давлат хизматчиларининг таснифи.....	169
9. Давлат хизматини ўташ	172
10. Давлат хизматчиларини аттестациядан ўтказиш	176
11. Давлат хизматчиларининг жавобгарлиги	178

13 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ МАЪМУРИЙ- ҲУҚУҚИЙ ШАКЛЛАРИ: ТУШУНЧАСИ, ТУРЛАРИ, ТАСНИФИ	181
1. Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий шакллари.....	181
2. Бошқарув маъмурий-ҳуқуқий шакллариининг таснифи.....	184
3. Бошқарувнинг ҳуқуқий актлари: юридик табиати ва хусусиятлари.....	187
4. Бошқарув ҳуқуқий актларининг таснифи	191
5. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.....	198
6. Бошқарув ҳуқуқий актларига қўйиладиган талаблар	202

7. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлаш	204
8. Бошқарув ҳуқуқий актларининг ҳаракати	211
9. Маъмурий-ҳуқуқий шартномалар	213
14 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ МАЪМУРИЙ- ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРИ	215
1. Бошқарувнинг маъмурий-ҳуқуқий усуллари	215
2. Бошқарувнинг маъмурий-ишонтириш усуллари	221
3. Маъмурий-ҳуқуқий мажбурлов: тушунчаси, мазмуни ва хусусиятлари.....	224
4. Маъмурий мажбурлов чоралари	226
15 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИК	229
1. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси ва юридик хусусиятлари	229
2. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби.....	230
3. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти.....	230
4. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони	232
5. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти	235
6. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони.....	237
16 БОБ. МАЪМУРИЙ ЖАВОБГАРЛИК	241
1. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва уларнинг принциплари	241
2. Маъмурий жавобгарлик тушунчаси, хусусиятлари, принциплари ва асослари	245
3. Вояга етмаганларнинг маъмурий жавобгарлиги	249
4. Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси.....	253
5. Мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги.....	266
6. Ҳарбий хизматчилар ва интизом уставлари татбиқ этиладиган бошқа шахсларнинг жавобгарлиги	267
17 БОБ. МАЪМУРИЙ ЖАЗО	268
1. Маъмурий жазо чоралари: тушунчаси ва мақсади.....	268
2. Маъмурий жарима.....	271
3. Ҳақини тўлаш шарти билан олиб қўйиш	273
4. Мусодара қилиш.....	274
5. Махсус ҳуқуқдан маҳрум қилиш	276
6. Маъмурий камокқа олиш.....	278
7. Маъмурий жазонинг қўлланиши	279

18 БОБ. МАЪМУРИЙ ПРОЦЕСС	281
1. Маъмурий процесс: тушунчаси, мазмуни, хусусиятлари ва турлари	281
2. Маъмурий иш юритиш (процедурaviй процесс) процесси: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари	285
3. Маъмурий-юрисдикциявий процесс: тушунчаси, турлари ва хусусиятлари	286
19 БОБ. МАЪМУРИЙ ЮСТИЦИЯ	289
1. Маъмурий юстиция: тушунчаси, хусусиятлари мақсади, вазифалари ва функциялари	289
2. Маъмурий юстициянинг предмети сифатида маъмурий-ҳуқуқий низолар	298
20 БОБ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР БЎЙИЧА ИШ ЮРИТИШ	299
1. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича иш юритишнинг вазифалари ва умумий қоидалари	299
2. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколати бўлган органлар (мансабдор шахслар)	304
3. Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишни юритишда иштирок этувчи шахслар	306
4. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома	311
5. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритишни таъминлаш чоралари	313
6. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш	319
7. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юзасидан чиқарилган қарор ҳусусида шикоят бериш ва протест билдириш	321
21 БОБ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА ҚОНУНИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ	324
1. Давлат бошқарувида қонунийлик тушунчаси ва ўзига хос хусусиятлари	324
2. Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлаш қафолатлари ва усуллари	326
3. Давлат бошқарувида контрол	328
4. Президент контроли	329
5. Қонунчилик ҳокимияти органларининг контроли	330
6. Ижро ҳокимияти органларининг контроли	331
7. Суд органларининг контроли	341
8. Давлат бошқарувида назорат	344

8.1.Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат килиш	344
8.2.Прокурор назорати.....	350
ТЕСТЛАР	362
ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР	390

Э.Т. Хожиев, Ғ.Т. Хакимов

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ

Муҳаррир: *Ғ.Хакимов*

Техник муҳаррир: *А.Боймаматов*

Компьютерда саҳифаловчи: *Т.Аширов*

Босишга рухсат этилди: 11.01.2011.

Ҳажми: 25,4 б.т. Адади: 350. Буюртма: № 690.

ТДЮИ кичик босмахонасида босилди.

Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ 35.

